

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ГЕОГРАФСКИ ФАКУЛТЕТ

Александра А. Малић Сибиновић

**УТИЦАЈ ИНВЕСТИЦИЈА НА ПРОМЕНЕ ЕКОНОМСКЕ БАЗЕ И
ФУНКЦИЈА НАСЕЉА СРЕМСКЕ ОБЛАСТИ**

Докторска дисертација

Београд, 2026.

UNIVERZITET U BEOGRADU

GEOGRAFSKI FAKULTET

Aleksandra A. Malić Sibinović

**UTICAJ INVESTICIJA NA PROMENE EKONOMSKE BAZE I
FUNKCIJA NASELJA SREMSKE OBLASTI**

Doktorska disertacija

Beograd, 2026.

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF GEOGRAPHY

Aleksandra A. Malić Sibinović

**EFFECTS OF INVESTMENTS ON THE CHANGE
IN THE ECONOMIC BASIS AND FUNCTIONS OF
THE SETTLEMENTS IN THE SREM REGION**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2026.

Ментор:

Проф. др Иван Раткај, редовни професор
Универзитет у Београду, Географски Факултет

Чланови комисије:

Проф. др Мирко Грчић, емеритус
Универзитет у Београду, Географски Факултет

Проф. др Емилија Манић, редовни професор
Универзитет у Београду, Економски Факултет

Датум одбране докторске дисертације: _____

УТИЦАЈ ИНВЕСТИЦИЈА НА ПРОМЕНЕ ЕКОНОМСКЕ БАЗЕ И ФУНКЦИЈА НАСЕЉА СРЕМСКЕ ОБЛАСТИ

РЕЗИМЕ

Сремска област, захваљујући физичко-географским и друштвено-географским погодностима веома је важан привредни регион Републике Србије. Пољопривреда је одувек важила за најзначајнију грану привреде на овом подручју, а савремени привредни развој који подразумева долазак инвестиција и отварање индустријских зона, показује да све већи примат у насељима Сремске области преузимају индустрија и услужне делатности. На овај начин многа насеља се трансформишу из аграрних у индустријска или насеља услужног типа.

Истраживање које је спроведено у докторској дисертацији обухвата испитивање демографских и економских структура становништва од 2002. до 2022. године како би се доказала функционална трансформација насеља, која је проистекла из новог концепта привредног развоја. Коефицијентом дневних миграција утврђене су гравитационе зоне Сремске области, које су показале да је миграторно најактивнији источни део Сремске области, који обухвата општине: Инђија, Стара Пазова и Пећинци. Привредне активности управо су овде најинтензивније и насеља ових општина представљају тзв. „пол развоја” Сремске области.

Карактеристике раста и развоја привреде Сремске области и утврђивање утицаја функционалне трансформације насеља, испитане су на основу основних економских показатеља, као што су Пирсонов коефицијент корелације, стопа незапослености и пропорционалне промене запослености становништва.

Функционална типологија насеља и просторна диференцијација привреде испитана је на основу анализа запослених према одређеним секторима делатности, методом Хојтовог индекса, за 109 насеља према подацима 13 анализираних делатности које су груписане у привредне секторе, и просторног размештаја запосленог становништва одређеног сектора.

Функционални типова насеља анализирани су методом факторске анализе на основу одређених дијагностичких показатеља који описују диференцираност

насеобинског простора на основу функционалних карактеристика. Модел друштвено-економског развоја, који је формиран након 2000. године, заснован је на приливу страних директних инвестиција, чиме је успостављена поларизација привреде, која ће у једном тренутку прећи у фазу деполаризације - процеса којим се територијално привредне разлике смањују.

Кључне речи: привреда, трансформација насеља, привредни развој, поларизација

Научна област: Геонауке

Ужа научна област: Друштвена географија

EFFECTS OF INVESTMENTS ON THE CHANGE IN THE ECONOMIC BASIS AND FUNCTIONS OF THE SETTLEMENTS IN THE SREM REGION

Abstract

The Srem region, according to its physical-geographical and socio-geographical advantages, is a very important economic region of the Republic of Serbia. Agriculture has always been considered as the most important branch of the economy in this area, but modern economic development, which involves the arrival of investments and the opening of industrial zones, shows that industry and service activities are increasingly taking precedence in the settlements of the Srem region. In this way, many settlements are transforming from agrarian to industrial or service-type settlements.

The research conducted in the doctoral dissertation includes an examination of the demographic and economic structures of the population from 2002 to 2022 in order to prove the functional transformation of settlements, which resulted from the new concept of economic development. The coefficient of daily migrations determined the gravitational zones of the Srem region, which showed that the eastern part of the Srem region, which includes the municipalities of Indija, Stara Pazova and Pećinci, is the most active in terms of migration. Economic activities are most intense here and the settlements of these municipalities represent the so-called "development pole" of the Srem region.

The characteristics of the growth and development of the economy of the Srem region and the determination of the impact of the functional transformation of settlements were researched on the basis of basic economic indicators, such as the Pearson correlation coefficient, the unemployment rate and proportional changes in the employment of the population.

The functional typology of settlements and the spatial differentiation of the economy were examined based on the analysis of employees according to specific sectors of activity, using the Hoyt index method, for 109 settlements according to data from 13 analyzed activities grouped into economic sectors, and the spatial distribution of the employed population of a specific sector.

The functional types of settlements were analyzed using the factor analysis method based on certain diagnostic indicators that describe the differentiation of the settlement area based on functional characteristics. The model of socio-economic development, which was formed after 2000, is based on the inflow of foreign direct investment, which has established the polarization of the economy, which will at some point move into the phase of depolarization - a process by which territorial economic differences are reduced.

Keywords: economy, settlement transformation, economic development, polarization

Field of science: Geosciences

Narrow scientific field: Social geography

САДРЖАЈ

1. УВОД	1
1.1. Проблем и предмет истраживања	2
1.2. Циљеви и задаци истраживања	2
1.3. Полазне хипотезе	3
1.4. Методологија истраживања	4
1.5. Очекивани резултати	5
1.6. Научна и друштвена оправданост истраживања	7
2. ТЕОРИЈСКИ ПРИСТУПИ ПРОУЧАВАЊА ПРИВРЕДНОГ РАЗВОЈА ЕКОНОМСКЕ БАЗЕ И ФУНКЦИОНАЛНЕ ТИПОЛОГИЈЕ НАСЕЉА	8
2.1. Класични и неокласични приступи	9
2.2. Хуманистички, бихевиористички и радикални приступи	18
2.3. Системски приступ у географији	21
2.4. Економски приступи проучавања кретања капитала	22
2.5. Еволуциони приступ одрживог развоја	25
2.6. Нова економска географија	26
3. ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ, ГРАНИЦЕ И ВЕЛИЧИНА ТЕРИТОРИЈЕ	30
3.1. Административно-гравитационе карактеристике	32
3.2. Карактеристике саобраћајно-географског положаја	40
4. ФИЗИЧКО-ГЕОГРАФСКИ ФАКТОРИ ЕКОНОМСКЕ БАЗЕ НАСЕЉА	44
4.1. Геолошке карактеристике	45
4.2. Геоморфолошке карактеристике	47
4.3. Климатске карактеристике	50
4.4. Хидролошке карактеристике	52
4.5. Педолошке карактеристике	54
5. ДРУШТВЕНО-ГЕОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ЕКОНОМСКЕ БАЗЕ НАСЕЉА	56
5.1. Полно-старосна структура становништва	56
5.2. Економска структура становништва	65
5.2.1. Структура активног становништва	66
5.2.2. Структура становништва према секторима делатности	71
5.2.3. Структура становништва према делатности	75
5.2.4. Пољопривредно становништво	80

5.3. Образовна структура становништва	84
5.4. Миграционе карактеристике економски активног становништва	87
6. ДИНАМИКА И РАЗВОЈ ИНВЕСТИЦИОНОГ ПРОЦЕСА У СРЕМСКОЈ ОБЛАСТИ.....	94
6.1. Периодизација привредног развоја	95
6.1.1. Привредни развој до Првог светског рата	96
6.1.2. Привредни развој између два светска рата	97
6.1.3. Привредни развој после Другог светског рата	98
6.1.4. Савремени привредни развој Сремске области	101
6.2. Анализа привредних карактеристика насеља	102
6.3. Утицај инвестиција на привредни раст и развој насеља	115
6.3.1. Просторни индикатори инвестиционог процеса	118
6.3.2. Економски индикатори инвестиционог процеса	122
6.3.3. Прилив страних директних инвестиција	124
6.3.4. Просторна динамика и размештај радне активности	129
6.3.5. Пропорционалне промене запослености становништва	134
7. ТИПОЛОГИЈА СИСТЕМА НАСЕЉА	139
7.1. Мрежа насеља Сремске области	140
7.1.1. Мрежа насеља према демографској величини	141
7.1.2. Просторни размештај, концентрација и урбанизованост	143
7.2. Типологија насеља	151
7.2.1. Функционална типологија насеља	152
7.2.2. Просторни размештај функционалних промена	159
7.2.3. Регионални фактор привредног раста	166
7.2.4. Факторска анализа функционалне типологије насеља	171
8. БУДУЋИ ТРЕНДОВИ ПРИВРЕДНОГ РАЗВОЈА И ЊИХОВА УЛОГА У ТРАНСФОРМАЦИЈИ НАСЕОБИНСКОГ СИСТЕМА	181
8.1. Ефекти поларизације и деполаризације	182
8.2. Концепт одрживог привредног развоја	183
9. ЗАКЉУЧАК	186
10. ЛИТЕРАТУРА	189
11. ПРИЛОЗИ	208

1. УВОД

Сремска област карактерише се као типично аграрно подручје, са равномерно заступљеном пољопривредом и индустријом стационираном у општинским центрима. У последњих двадесет година Сремска област, сходно свом географском положају и својим природним и друштвеним факторима, постаје веома привлачан простор за домаће и стране инвеститоре, што резултира да се регија окарактерише као привредно динамичан систем. Погодности у смислу саобраћајно-географског положаја, изграђености саобраћајница, слободних земљишних поседа, постојеће економске политике и наслеђених привредних капацитета из социјалистичког периода, привлаче домаће и стране инвеститоре. Инвестиције утичу на промене социо-економских карактеристика, просторне организације насеља, ниво урбанизације, стање земљишног фонда, што за последицу има функционалну и физиономску трансформацију насеља.

Динамика промена у просторној организацији насеља Сремске области захтева истраживање економских модела гранске структуре насеља, територијалне структуре насеља и утицаја инвестиција на окружење, кроз проучавање међусобних односа и веза. Новом инвестиционом политиком интензивира се динамика привредног развоја, што директно утиче на промене у функционалној трансформацији насеља, променама начина коришћења земљишта и специфичним функцијама насеља које треба испитати. Да би се сагледала целокупна слика неопходно је испитати све факторе које утичу на промену економске базе под утицајем нових инвестиција. Утврђивањем основа закономерности привредног развоја, могуће је предвидети будуће тенденције улагања у привреду на посматраном подручју.

Према концепту економске базе града или насеља, функције насеља могу да имају базни или небазни карактер, ако се узме у обзир повезаност између доминантних делатности са њиховим гравитационим подручјем, на којем су доступне. Базно значење имају оне делатности које своју робу извозе из града, тј. услуге и робу купује становништво које живи изван града. То су оне делатности које осигуравају приходе од којих се отварају нова радна места. На овај начин може да се представи мрежа насеља Сремске области у погледу базног карактера. Нови погони утичу на изградњу стамбених зона од којих зависи развој насеља у целини. Базне делатности се називају још и експортне, примарне, градотворне, спољне. За разлику од базних, делатности које служе искључиво потребама становништва града или насеља, постоје и небазне делатности, које се зову и услужне, секундарне, унутрашње или пасивне (Vresk, 1990).

Утврђивање економске базе насеља уз помоћ индекса регионалног развоја, испитаће се привредни карактер насеља и просторно ће се детерминисати полови развоја.

1.1 Проблем и предмет истраживања

Промене у развоју привреде Сремске области до сада нису проучаване са аспекта функционалне трансформације простора из аграрног у индустријски и услужни, као и последице ових промена на функционалне карактеристике насеља. Промене економске базе и функција насеља под утицајем нових инвестиција и развоја привреде Сремске области, представљају предмет истраживања. Сходно томе, неопходно је административно дефинисати Сремску област као просторну целину и утврдити гравитациони утицај већих центара на посматрана насеља, који је неминовни фактор промена. Такође, неопходно је дати одговоре на питања о основним принципима на којима се темељи савремени развој привреде и променама које насеља доживљавају као последицу функционисања привредног система.

Дисертација на тему: *„Утицај инвестиција на промене економске базе и функција насеља Сремске области”*, представљаће нову развојну фазу апликативног и методолошког истраживања развоја привреде некадашњих аграрних насеља која се трансформишу у индустријска и услужна, са одређеним варијететима.

1.2 Циљеви и задаци истраживања

Циљ истраживања захтева научно дефинисање и објашњење релевантних фактора који су утицали на комплексне промене економске базе и функција насеља под утицајем структурних промена и диференцијације привреде, на територији насеља Сремске области, директним утицајем нових инвестиција и нове политике развоја. Потребно је утврдити структурне промене које су настале под утицајем нових инвестиција и научно објаснити промене аграрног простора у индустријски и услужни. Овакве структурне промене резултирају променама гранске структуре привреде насеља. Наведене промене треба испитати како би се схватио процес трансформације, затим истражити природу фактора који су утицали на процес и последице које су настале. Важно је на крају истраживања представити и релевантни прогностички модел. Индустрија и услужне делатности у насељима Сремске области, усклађени су са гравитационим утицајем центара општина и Градом Београдом, као највећим тржиштем. Утврђивањем развоја

индустрије и услуга кроз анализу економске базе насеља, постављају се нови модели развоја привреде и привредног система. Један од циљева истраживања је и прогноза будућих тенденција развоја пољопривреде, индустрије и услужних делатности. Одговарајућим методолошким поступком испитаће се значајни фактори и дефинисати фазе развоја. Крајњи циљ израде докторске дисертације јесте дефинисање новог модела развоја индустрије и услужне делатности на територији Сремске области, који би у виду стратегије могао да одговори на питања даљег развоја привреде.

Задаци истраживања, који проистичу из предмета и циљева израде тезе су:

- Истражити утицај великих урбаних центара, Београда и Новог Сада, како би се разумеле просторно-гравитационе везе и односи насеља Сремске области и утврдиле последице тог утицаја на социо-економску структуру становништва.
- Истражити периодизацију развоја привреде како би се поставили модели развоја. Утврдити претходни, *социјалистички* модел развоја привреде, који је карактеристичан за период СФРЈ, и нови, *савремени* модел развоја привреде, који је везан за транзициони период, односно период од 2002. до 2022. године;
- Идентификовати базне и небазне делатности насеља у циљу испитивања економске базе насеља, како би се утврдио преображај насеља у посматраном периоду под утицајем промене гранске структуре привреде. Овим ће се издвојити одређена насеља која представљају осовину развоја Сремске области;
- Утврдити функционалну типологију насеља која је у директној вези са променама привредног развоја;
- Географским методом одредити просторну и структурну диференцијацију привреде, идентификовати промене гранске структуре, територијалне организације и утицаја индустрије и услужних делатности централних насеља на насеља која гравитирају ка њима.
- На основу резултата истраживања дефинисати прогностички модел раста и развоја привредног система Сремске области и будуће трендове функционалних промена насеобинског система.

1.3 Полазне хипотезе

Полазно становиште је да привреда у насељима Сремске области, представља динамичан систем, који у периоду 2002-2022. године бележи значајне промене. Сеоска насеља сврставају се у насеља аграрног типа са својим подтипovima, док се градска

насеља и општински центри карактеришу као насеља индустријског и услужног типа, са одређеним варијететима. Новим улагањем у привреду, домаћих и страних инвеститора, овакав тренд задобија нови карактер, јер и сеоска насеља постају привлачна за инвеститоре.

Повољни услови у погледу саобраћајно-географског положаја, изграђености саобраћајне инфраструктуре, слободних земљишних поседа, повољних економских услова и наслеђене привреде из претходних фаза привредног развоја, знатно утичу на атрактивност инвестирања. Све више сеоска насеља постају насеља индустријског и услужног типа, сходно чињеници да се инвестиције огледају у улагању у индустријске погоне, шпедицију и дистрибутивне центре, тако да сеоска насеља доживљавају велике социо-економске и структурно-просторне промене. Наведене промене одражавају се различито у одређеним деловима регије, у зависности од саобраћајно-географског положаја, гравитационог утицаја и осталих фактора који су у вези са привлачењем инвестиција.

У складу са тим, насеља која улазе у функционално-гравитациони опсег Града Београда, својим привредним развојем и функционалном трансформацијом насеља, представљају осовину развоја регије. Због тога је неопходно истраживање економско-географских промена насеља, јер инвестиције директно утичу на промену социо-економске структуре становништва, функционалну типологију насеља, ниво урбанизације, стање земљишног фонда и осталих релевантних фактора. Најважније питање везано је за трансформацију насеља, динамику промена и утицаја промена на функционалну организацију простора. То је комплексан географски проблем који захтева примену различитих научних метода истраживања.

1.4 Методологија истраживања

Економско-географска истраживања која се баве утицајем инвестиција на развој економске базе и функционалне трансформације насеља захтевају коришћење различитих научних метода.

Током израде докторске дисертације коришћене су основне квантитативне и квалитативне научне методе (метод анализе, синтезе, индукције, дедукције итд.). Осим наведених метода коришћен је и *географски метод* како би се испитала просторна диференцијација гравитационих зона сремских насеља на основу података о дневним миграцијама. *Историјско-генетски метод* коришћен је приликом истраживања

периодизације привредног насеља Сремске области, што је допринело разумевању економско-географске ситуације током периода од Првог светског рата до савремене фазе привредног развоја. *Упоредни метод* коришћен је за упоређивање различитих пописних периода како би се испитали развојни трендови Сремске области. Овом методом утврђена је и просторна диференцијација насеља Сремске области, настала под директним утицајем инвестиционог процеса. *Статистичко-математичке методе* коришћене су за истраживање функционалне-трансформације насеља. Посебан значај посвећен је анализи резултата методе факторске анализе (диференцираност насеобинског простора на основу функционалних карактеристика), методе шифт-шер анализе (пропорционалне промене запослености становништва), као и анализи промена економске базе делатности насеља (просторна дистрибуција Хојтовог индекса, регионални фактор привредног раста, функционална зависност, функционална стабилност, коефицијент дневних миграција, Пирсонов коефицијент корелације). Велики значај у економско-географским истраживањима има *картографски метод*, уз помоћ ГИС алата картирани су развојни трендови и процеси трансформације насеобинског система Сремске области. *Графичким методама* (коришћењем картодијаграма, картограма, тачака, знакова и ареала) омогућена је детаљна анализа размештаја појава и објеката, којим је представљена картометријска, графичка и математичка синтеза.

План истраживања обухвата следеће основне фазе:

I ФАЗА:

- Прикупљање и анализа научне и стручне литературе везане за предмет и простор истраживања, како би се добио теоријско-методолошки оквир;

II ФАЗА:

- Прикупљање и припрема званичних статистичких података, израда базе података за картографско представљање и анализу помоћу ГИС технологије.
- Припрема одговарајућих векторских и растерских подлога;

III ФАЗА:

- Обрада података методама анализе, синтезе и корелације
- Интерпретација резултата статистичке анализе,

- Картирање социо-економских појава и процеса од значаја за разумевање економске базе, функционалне трансформације насеља и развоја привреде, испитивањем одређених индекса, показатеља и фактора,
- Теренска провера резултата.

IV ФАЗА:

- Синтеза резултата;
- Критички осврт на резултате и давање претпоставки и могућих решења за оптимални привредни развој насеља Сремске области,
- Компарацијом испитаних индустријских јединица на нивоу насеља, извешће се закључци о „полу развоја” Сремске области и дати смернице како би се даљим развојем привреде у домену индустрије, какав је забележен у насељима која гравитирају ка Граду Београд, довело до равномернијег развоја читаве регије,
- Закључна разматрања и препоруке за будућа истраживања.

1.5 Очекивани резултати

Као главни резултат докторске дисертације добиће се модел утицаја инвестиција на промене економске базе делатности и функција насеља, који би могао бити од користи при изради планских докумената у урбаном планирању и одређивању стратегија просторног и одрживог развоја. Формираће се јединствена база података о просторно-функционалној организацији и структури привреде, значају развоја индустрије и услуга, сходно новом моделу развоја привреде у Сремској области. Научни резултати који се односе на квалитативне карактеристике привредног развоја Сремске области, биће коришћени за предикцију трендова и модела развоја привреде. Израдиће се тематске карте са детаљним приказивањем процеса функционалне трансформације насеља, диференцијације привреде, промена гранске структуре, специјализације индустрије, трансформације социо-економских карактеристика становништва, промена одговарајућих индекса и фактора који ће послужити да се научно објасне тенденције у домену развоја индустрије и услуга.

1.6 Научна и друштвена оправданост истраживања

Интензиван процес индустријализације, терцијаризације и урбанизације повлачи са собом промене у развоју привреде. По угледу на развијене земље, новим стратегијама развоја и инвестиционом политиком, Република Србија постаје инвестиционо привлачна. Насеља Сремске области у периоду 2002-2022. године бележе велике промене у погледу привредног развоја. Овом докторском тезом омогућава се проучавање Сремске области са економско-географског аспекта, односно проучавање развоја индустрије и услуга, и њихових утицаја на промене функционалне типологије насеља. Истраживање доприноси сагледавању најновијег привредног развоја насеља и класификацији значајних фактора, који утичу на привредни раст и пререструктурирање. Овим се омогућава разумевање промена економске базе делатности насеља у проучаваном простору, што је веома значајно за утврђивање степена економско-географских промена и будућег стања функционалности насеља. Резултати ове докторске дисертације представљају допринос науци и друштвеној пракси, пружајући нова, свеобухватна сазнања о привредној трансформацији насеља Сремске области. Овако замишљено и спроведено истраживање трансформације насеља и промена економске базе је од изузетне користи за будуће планирање привредних делатности, спровођења инвестиционих политика, стратегије развоја, и као увид у потребе за одговарајућим стручним кадровима на основу функција насеља. Такође, докторска дисертација пружа релевантну теоријско-методолошку основу за будућа економско-географска истраживања.

2. ТЕОРИЈСКИ ПРИСТУПИ ПРОУЧАВАЊА ПРИВРЕДНОГ РАЗВОЈА ЕКОНОМСКЕ БАЗЕ И ФУНКЦИОНАЛНЕ ТИПОЛОГИЈЕ НАСЕЉА

Просторна организација насеобинског система Сремске области у директној је вези са просторном организацијом привредних активности, што осим теоријског представља и знатно шире друштвено питање. Сходно томе, теоријски циљеви овог истраживања подразумевају утврђивање географског логичког обрасца просторне организације Сремске области. Сагласно са развојем истраживачких приступа у географији и сродним наукама (Kuhn, 1962; Harvey, 1969; Haggett, 1975; Grčić, 1990; Nelson, 2008; Berndt and Boeckler, 2009; Boschma and Martin, 2010; Тошић, 2018), биће формулисани економско-географски процеси и утврђене законитости којима су детерминисани просторни диспаритети. У савременом периоду истиче се потреба за детаљнијим сагледавањем трендова развоја хетерогених и динамичких форми које утичу на диференцирање геопростора, због чега се структура простора све више сагледава кроз функције и процесе. Функционално-процесна фаза привредног развоја базирана је на мишљењу да се социо-економски процеси не могу адекватно истраживати старом методологијом, већ је неопходно осмишљавати нове методолошке приступе који ће концепцијски подржати емпиријска и практична истраживања у географији. Разматрајући теоријска питања, методолошке концепције и примену резултата можемо издвојити шест група теоријских приступа:

- *Класични и неокласични приступи* (теорија апсолутних предности, теорија компаративних предности, теорија факторске расположивости, теорије локације, теорија полова раста, концепција кружне кумулативне каузалности, концепција економског простора, теорија дифузије иновација и теорија експортне базе);
- *Хуманистички, бихевиористички и радикални приступи* (теорија просторно-производних комплекса);
- *Системски приступ у географији* (теорија индустријских система);
- *Економски приступи проучавања кретања капитала* (теорија интернализације, еклектичка теорија, теорија ефекта преливања капитала);
- *Еволуциони приступ одрживог развоја* (теорија одрживог развоја, коеволуционизам);
- *Нова економска географија* (Кругманова концепција и критички осврт).

2.1 Класични и неокласични приступи

Схватања о сцијентизму и неопозитивизму проналазе се у класичним и неокласичним приступима. Истичу се статичким моделима, квантитативним интерпретацијама просторних, техничких и економских садржаја и теоријама локације (Grčić, 1990). Основни недостаци класичних и неокласичних приступа су идеализација услова и простора, сувишна апстрактност теоријских модела која доводи до дисфункционалности у практичној примени и континуирани шематизам. Ипак, значај ових теорија је што су послужиле као основа за формирање савремених научних приступа у географији и што се одређеним модификацијама могу ефикасно користити идеје, концепције и модели настали пре више од једног века.

Теорију апсолутних предности изложио је Адам Смит у свом познатом делу "Богатство народа" из 1776. године. Према А. Смиту подела рада и специјализација производње представљају основу економског развоја државе (Бјелић, 2011). Суштина Смитове теорије апсолутних предности је да свака држава треба да производи и извози вишак производа у чијој производњи има апсолутну предност у односу на друге државе (доступне ресурсе и технологију производње), јер ће на тај начин имати мање апсолутне трошкове (количину рада утрошену у производњи) и бити конкурентнија на тржишту (Рарајић, 2016). Овакав економски приступ значајно је утицао на међународну трговину, организацију рада и слободног тржишта. Такође, утицао је и на каснија размишљања о организацији простора са аспекта оптималне локализације привредних активности, просторне организације специјализоване производње и међународне поделе рада. Основни недостатак Смитове теорије садржан је у чињеници да многе државе немају ни једну апсолутну предност у производњи, што би значило да не могу да учествују у међународној трговини и да се развијају.

Теорија компаративних предности дело је Давида Рикарда из 1817. године и имала је за циљ да унапреди недостатке Смитове теорије (Козомара, 1994; Рарајић, 2016). Према Д. Рикарду међународна трговина није предодређена разликом у апсолутним предностима производње, већ у компаративним предностима производње. Сходно томе, држава ће се специјализовати и трговати оним производима где има мање апсолутно заостајање, односно трговаће производима где има компаративну предност. Док су Смитове апсолутне предности производње биле дефинисане обимом специјализоване производње, Рикардо је сматрао да је важан и начин, односно технологија производње, јер се тако стичу тзв. компаративне предности (Козомара,

1994). На тај начин се не елиминишу са тржишта све државе које не остварују апсолутну предност производње, већ им се пружа могућност да остварују већи фонд расположивих производа него што би то био случај да не учествују на међународном тржишту.

Теорија факторске расположивости позната и као Хекшер-Олинова теорема међународне трговине, за разлику од Смитове и Рикардове теорије, не узима само апсолутне и компаративне предности као релевантан фактор производње, већ разматра и природне ресурсе и капитал (Hecksher, 1919; Ohlin, 1933). Осим тога, Бертил Олин је увео и неке додатне факторе у анализу, попут просторне имобилности (сталности), специфичних фактора производње и техничке недељивости капацитета, чиме је постигао да се теорија међународне трговине третира као интегрални део опште теорије локације (Ohlin, 1933). Смисао ове теорије је да конкурентност производње зависи од одређених фактора производње којима нека држава располаже (јефтина радна снага, обиље природних ресурса, обим инвестиционог капитала). Расположивост одређеним фактором производње доноси нижу цену производње и већу конкурентност на тржишту. С обзиром на то да државе располажу различитом обилношћу фактора производње изражена је неопходност трговине производима на међународном тржишту. Недостатак ове теорије је контрадикторност са савременом међународном разменом производа, јер најбогатије земље са сличним факторима производње највише производе и највећи обим међународне робне размене остварују међу собом. Такође, према овој теорији обилност у фактору капитала из богатих земаља требала би да се премешта у мање развијене државе које поседују јефтину радну снагу кроз директне стране инвестиције у производњу. Међутим, у савременом свету највећи обим страних директних инвестиција бележе најбогатије земље света које и располажу са обимним фактором капитала (Рапајић, 2016). За ово истраживање од посебног је значаја разматрање утицаја страних и домаћих инвестиција на трансформацију простора и промену економске базе насеља Сремске области.

Теорије локације баве се анализом фактора локације привредних активности и локализацијом нових предузећа (Grčić, 1990). Теоријска размишљања о локализацији привредних активности континуирано се развијају од прве половине 19. века до данас. Зачетници теорија локације били су немачки економисти који су се бавили класичном просторном економијом (тзв. школа штандорта). Њихова истраживања значајно су допринела у развоју географске мисли. Географи су своја становишта о теоријама локације градили на односу размештаја природних ресурса са размештајем

становништва, насеља и економских активности у простору (Тошић, 2018). Теорије локације су са аспекта развоја, примене и организације простора прошле кроз неколико фаза. У првој (преиндустријској) фази, предмет истраживања био је утврђивање законитости лоцирања пољопривредних активности и начина коришћења пољопривредног земљишта. У другој (индустријској) фази фокус је био на лоцирању индустријске производње у простору, док је у трећој (постиндустријској) фази предмет проучавања усмерен ка услужним делатностима и ванпривредним активностима. У савременом периоду, теорије локације се усмеравају на истраживање размештаја савремених технологија, услуга, јавно-социјалне инфраструктуре и планирање равномерног регионалног развоја (Boschma and Martin, 2010).

Темеље теоријама локације успоставили су немачки економиста Јохан Хајнрих Фон Тинен, у свом познатом делу "Изолована држава" из 1826. године и немачки географ, Јохан Кол у свом делу „Саобраћај и насељавање људи у зависности од земљишта" из 1841. године (Lichtenberger, 1997). Фон Тинен је у свом делу објаснио значај градског насеља као аграрног тржишта и његову улогу у локализацији пољопривредних активности, док је Ј. Кол дефинисао функционалне карактеристике насеља и одредио њихов значај у интеграцији тадашње немачке територије. Фон Тинен је међу првима у економију увео фактор простора са аспекта лоцирања привредних активности и начина коришћења природних ресурса (земљишта). Његов модел је касније еволуирао у више концепција регионалног развоја које су утицале на формирање савремених теоријских модела. Јохан Кол је дефинисањем хипотетичког модела мреже, хијерархије и комплементарности централних насеља у значајној мери допринео касније развијаним теоријама централних места и поларизованог развоја (Lichtenberger, 1997).

У другој половини 19. века развија се индустријска производња, што је утицало на формирање теоријских модела размештаја и локализације. У иницијалној фази развоја, индустрија се локализовала у близини природних ресурса неопходних за производњу, да би се касније размештала у сагласности са просторно-функционалном организацијом градова и индустријских региона. Најзначајнији радови који се у овој (класичној) фази баве локацијом индустрије дело су: Вилхема Лаунхардта, Алфреда Вебера, Валтера Кристалера и Аугуста Леша (Грчић, 1990). В. Лаунхардт је објавио своју теорију 1883. године (Launhardt, 1883), којом је покушао да доведе у зависност локацију индустрије са транспортним трошковима и трошковима енергије неопходне за стварање индустријског производа. Оптималну локацију индустрије одредио је

геометријски - локационим троуглом, где је у сваком од углова приказан простор где су смештени: лежиште руда, извори енергије и тржиште индустријских производа. Идеална локација индустрије, по Лаунхардту, налазила се у средишту локационог троугла. Иако је овај модел био сасвим једноставан, пробудио је значајан научни интерес крајем 19. и почетком 20. века.

Теорију локације која генерише три групе чинилаца (1 - сировине, енергија, радна снага; 2 - транспортни трошкови; 3 - агломеративни економски фактори) осмислио је А. Вебер 1909. године (Weber, 1909). Према Веберовој теорији, индустрија тежи да смањи трошкове, због чега би њена локализација требала да буде у близини сировинске базе, у простору који располаже радном снагом, али истовремено и у близини тржишта, како би се смањили транспортни трошкови. Од изузетног значаја за локацију индустрије Веберу су били и агломеративни фактори, под којима је подразумевао развој технологије, технолошку повезаност, саобраћајну и енергетску инфраструктуру и људски ресурс (Fearon, 2002). Веберова теорија имала је значајан број следбеника и била је веома актуелна између два светска рата. До данас је ова теорија локације од стране бројних аутора више пута напуштана, ревитализована и модификована, али је остала актуелна позната Веберова максима - "град се издваја од околине тржишном функцијом", која се на различите начине интерпретира у савременом социо-економском простору. Током 1930-их година појавиле су се још две значајне теорије локације које се данас сматрају класичним теоријским концепцијама. То су теорија централних места В. Кристалера и теорија економске регије А. Леша. За разлику од Лаунхардта и Вебера, који су се бавили значајем локације индустрије кроз разматрање ресурса, тржишта, радне снаге и саобраћаја, Кристалер и Леш су истраживали значај централних функција за организацију живота становништва у градовима и њихов однос са насељима у окружењу. Кристалерова теорија централних места подразумева геометријски приступ у анализи мреже насеља (хексагон), уз начело да је централитет у природи организације простора и друштва у целини (Christaller, 1933). Централитет је дефинисао као значај једног насеља у концентрацији функција које су намењене становништву и других насеља. Вишак функција насеља односи се на секундарне функције које обавља насеље, док становање представља примарну функцију сваког насеља. Самим тим, вишком функција свако насеље се позиционира у просторно-функционалној хијерархији. Кристалерова теорија уз све своје недостатке указује на постојање просторне хијерархије насеља када су у питању бројни економско-географски процеси (размештај инвестиција, промена економске базе,

трансформација функционалних карактеристика насеља, итд.), што је на одређени начин чини корисном и у савременом периоду (Nicolas, 2009). Сличан модел предложио је и А. Леш, али се није бавио организацијом мреже насеља, већ одређивањем територијалних домета производних и услужних функција градова (Lösch, 1937). У својој теорији посматрао је територију као тржишни простор у коме су од изузетног економског значаја дистанце, обим производње и конкурентност. Такође, и Лешов модел је геометријски (хексагон), где су градска насеља са интензивним привредним активностима смештена у средишту хексагона, док су насеља нижег економског значаја локализована у теменима. Иако се Леш залагао за дефинисање економски хомогеног простора, преовладава мишљење да је дао значајан допринос у формирању теорија поларизације (Krugman, 1995).

Током 1940-их и 1950-их за даљи развој и примену теорија локације у виду неокласичних приступа заслужни су Е. Хувер, Е. Улман и В. Ајзард, који су посматрали локацију привредних активности у оквиру динамичких и напредних технолошких промена, техничке и тржишне међузависности и комплементарности насеља и регија (Тошић, 2018). Нешто касније, током 1960-их година, теорије локације разрађене су у оквиру америчке школе регионалних студија и тзв. "квантитативне револуције" коју су подржали енглески и шведски географи (Bunge, 1962; Harvey, 1969; Haggett, 1972). Истраживања последњих деценија 20. века допринела су формирању различитих приступа у проучавању локације привредних активности и организационих веза унутар великих предузећа (Hamilton, 1981; Krugman, 1995), који се могу поделити на морфолошке, еколошке и дијахроничне (Grčić, 1990). Савремене географске анализе локације привредних активности подразумевају проучавање просторних процеса, квалитативна и квантитативна мерења просторних интеракција, истраживање економског диверзитета, концентрације активности и структурног модела иновација (Грчић и Раткај, 2006; Nelson, 2008; Berndt and Boeckler, 2009; Boschma and Martin, 2010; Antonietti et. al. 2011; Манић, 2012; Dubé, et. al. 2016).

Теорија полова раста и развоја резултат је истраживања познатог француског економисте Франсоа Перуа (Perroux, 1955). Његов рад био је критички усмерен према немачкој просторној економији и теоријама Фон Тинена, Кола, Лаундхардта, Вебера, Кристалера и Леша, које су имале за циљ да објасне просторну организацију привредних активности. Према концепцији Ф. Перуа економски развој не настаје свуда истовремено, већ се јавља у одређеним тачкама („полови раста”) и неуједначеног је интензитета. Дакле, различите гране привреде у различитим временским периодама

имају различит темпо економског раста и развоја. Због тога је за оптимални развој привреде неопходно издвојити гране привреде које ће на одређеној локацији пружити максимални импулс развоја. Одређене гране привреде се брзо развијају, али осим тога покрећу и развој других привредних делатности, управо те гране привреде Перу назива "половима развоја" (Perroux, 1955). Смисао Перуове концепције „полова раста” јесте у проналажењу тачке у простору где ће се инвестирати и финансијским олакшицама од стране власти подржати одређене привредне активности које омогућавају убрзани развој. Динамичне гране привреде су, према Перуовом схватању, често повезане у „комплекс грана” и сконцентрисане у центрима или регионима (географски агломерирани пол развоја), што је од изузетног значаја за истраживање утицаја инвестиција на промену економске базе у Сремској области, која би се могла перципирати и као географски агломерирани пол развоја Републике Србије.

Концепција кружне кумулативне каузалности развијен је средином 20. века, под утицајем двојице економиста, Гунара Мирдала (Myrdal, 1957) и Алберта Ото Хиршмана (Hirschman, 1958). Њихова тежња била је да објасне разлоге неравномерног економског развоја и осмисле модел за превазилажење последица регионалних економских диспаритета. Сматрали су да се генератор неравномерног регионалног развоја налази у несразмерном односу базних и небазних регионалних функција које се развијају у регионалним центрима и регионалним периферијама. Г. Мирдал је процес кумулативне каузалности довео у везу са корелацијом социјалног и економског развоја у регионалним целинама и државама (Тошић, 2018). Анализирајући кружно кретање радне снаге, капитала и материјалних добара на релацији периферија - центар - периферија, Мирдал је приметио да промена једне варијабле тог каузалног ланца не утиче на иницирање промена код других варијабли. На основу тога је закључио да регионална језгра (развијени региони) континуирано акумулирају економска добра чиме побољшавају услове за даљи привредни развој. Истовремено, на другој страни (на периферији) просторна покретљивост становништва изазива депопулацију, чиме слаби радни контингент, а то доприноси смањењу потенцијала за развој привредних активности и утиче на потрошачку моћ становништва. Поменути дестабилишући процеси додатно утичу на смањење атрактивности за улагање капитала и доприносе опадању квалитета социјалне, економске и техничке инфраструктуре. На овај начин периферне области улазе у фазу депопулације, деаграризације, сенилизације и социо-економске депресије. Мирдал је закључио да наведени процеси изазивају два ефекта: ефекат „испирања” и ефекат „ширења”. Ефекат „испирања” објаснио је сликовито,

једним морским таласом који се креће из центра ка периферији (обали) из које испире радну снагу, сировине и капитал, и акумулира их у регионалном језгру. Ефекат „ширења”, требало би да има позитивну страну по периферни регион, јер морски талас из центра доноси информацију периферији шта да производи и на који начин да опслужује потребе централног језгра, чиме шаље иницијалне развојне импулсе који могу помоћи периферној области да санира последице "испирања" и да се развија у постојећим околностима. Временом, ова периферна област развија функцију самосталног субцентра који шири позитивне развојне импулсе другим периферним регионима у свом окружењу. Према Хиршману, санирање последица неравномерног међурегионалног развоја може се остварити једино планским усмеравањем економских и социјалних процеса ка регионалним периферијама, односно прерасподелом инвестиција, средстава за материјалну производњу и јавну потрошњу између развијених и неразвијених региона. Концепција кружне кумулативне каузалности прихваћена је и од стране географа. Алан Пред (Pred, 1977) је ову концепцију повезао са принципима локализације нових предузећа, сматрајући да лоцирање индустрије има кумулативно дејство. Према А. Преду приливом инвестиција у одређеном простору стварају се услови за привлачење радне снаге, што иницира развој услужних делатности, техничке и јавно-социјалне инфраструктуре, чиме се повећава атрактивност за инвестирања и доток свежег капитала који ће додатно интензивирати привредне активности и тиме допринети континуираном развојном процесу. Управо је овај процес прилива и акумулације капитала на територији Сремске области значајан покретач трансформације простора у погледу промене економске базе и функционалних карактеристика насеља.

Концепција економског простора повезана је са разматрањем регионалног развоја који се одвија у два повезана дискретна простора: економском и економско-географском. Перу и његови следбеници сматрали су економско-географски простор (Перу га назива "геономски") небитним и баналним, док су посебну пажњу посветили економском простору (Perroux, 1955; Grčić, 1990). Према овој концепцији, економски простор подељен је у три типа: 1) Простор као предмет плана, са одговарајућим решењима, 2) Простор као поље потенцијала и 3) Простор као поље једнородних предмета (Perroux, 1955). Ако прихватимо начела да простор као поље потенцијала представља центре (полове раста) који имају сопствено поље одбијања/привлачења, онда је ова апстракција изузетно значајна за истраживање атрактивности простора Сремске области са аспекта инвестиционе динамике и способности привлачења и

англомерирања капитала. Перуову концепцију економског простора значајно је допунио Будвил дефинишући економски простор као спој математичког и географског простор (Boudeville, 1961), издвојивши три основна типа економског простора: 1) хомогени простор (описног карактера), 2) поларизовани простор (функционалног карактера) и 3) простор - садржај плана (карактера решења). Континуирани делови економског простора, према Будвилу, дефинисани су као економски региони, док је географски простор у коме су привредни токови усмерени у једном правцу (ка центру или централној тачки) дефинисан као поларизовани регион. Осим Будвила, значајна су истраживања економског простора и других аутора попут Хиршмана (Hirschmann, 1958), Дарвента (Darwent, 1969), Поттиера (Pottier, 1963), а од наших економиста издвајају се Коста Михаиловић (Михаиловић, 1972), Никола Чобелић (Чобелић, 1978) и Илија Росић (Росић 1980). К. Михаиловић је у проучавању економског простору додао и институционалне, социјалне и друштвено-политичке детерминанте. Н. Чобелић се залагао за проучавање економског простора кроз механизме ширења ефеката развоја из једног центра у други, док је И. Росић заступао идеју да се у економском простору полу развоја, у одређеним случајевима, додели улога пола интеграције. По Росићу, није сваки пол развоја и пол интеграције, али је сваки пол интеграције и пол развоја. Наведена разматрања послужила су географима да детаљније разраде и анализирају ефекте агломерирања на локацију нових предузећа и регионални економски развој. Истакнута разматрања концепције економског простора могу се пронаћи и у радовима географа београдске школе попут: Владимира Ђурића, који је проучавао мултиполарне облике линеарних агломерација називајући их функционалним венцима (Ђурић, 1971), Мирка Грчића који је разматрао корелацију територијалне и структурне промене индустрије са степенима регионалног развоја Србије (Грчић, 1980), Александра Вељковића који је извршио категоризацију урбаних центара Србије (Вељковић, 1991), Димитрија Перишића који је заступао тезу да се у средишту агломерационих система формирају потенцијални центри раста и развоја (Перишић, 1969), Драгутина Тошића који је осим дотадашњих индикатора регионалног развоја Србије, узео у обзир и показатеље о пресељењу и дневним миграцијама становништва (Тошић, 2018), и многих других аутора који су дали значајан допринос теоријским разматрањима, опажањима и дискусијама. Наведене концепције пружиће могућност јаснијег сагледавања узрока и последица интензивног улагања у изградњу нових предузећа у радним зонама Сремске области између Београда и Новог Сада, у последњих двадесет година.

Теорија дифузије иновација настала је као резултат истраживања шведског географа Т. Хагерстранда на токове, средства и путеве ширења иновација у руралном простору (Hagerstrand, 1967). Географска концепција дифузије иновација садржи у себи више различитих аспеката: економски, социјални, културни, технички. У основи, теорија се састоји из два дела. Први део садржи објашњења повезана са принципима ширења иновације у простору, док други део теорије објашњава способност и начин прихватања иновације. У свом истраживању Хагерстранд је приметио да се иновације најбоље преносе личним контактом и масовним средствима комуникације, чиме се образују тзв. „зоне утицаја”. Захваљујући моделу „зона утицаја”, Хагерстранд је разрадио просторно-временски модел друштва (познат као Time Geography) са становишта понашања појединца у простору и времену. Осим начина ширења (преношења) информација, Хагерстранд је проучавао и начин прихватања (пријема) информација о иновацији, чиме је дошао до закључка да постоји део простора где се информације крећу брже и део простора где информација значајно успорава своје кретање (Hagerstrand, 1967). Смањење интензитета пријема информације о иновацији Хагерстранд објашњава појавом просторних баријера које могу бити: физичко-географске, образовне, лингвистичке, финансијске, организационе, друштвено-психолошке и техничко-технолошке услед недостатка инфраструктуре (Grčić, 1990). У савременим истраживањима теорија дифузије иновација често се користи како би се објаснила генеза поларизованог развоја у економско-географском простору и формирање регионалних диспаритета (Тошић, 2018).

Теорија експортне базе позната је и као теорија базних и небазних делатности у региону (Grčić, 1990). Суштина ове теорије је да се индустријска производња сматра носиоцем развоја региона, а примарни покретач развоја индустријских комплекса је биланс цена трошкова производње и дохотка (исплативости). Генератором дохотка сматра се количина извоза производа и услуга на интеррегионално тржиште. Доходак остварен на интеррегионалном тржишту додатно подстиче развој привредних активности, чиме се ствара ефекат мултипликације, којим се интензивира економски развој региона. Важно је нагласити да базна компонента не зависи значајно од локалних активности, већ од екстерних услова (доступности и потражње на интеррегионалном тржишту). Која врста привредних активности ће бити базна зависи од више фактора, али пре свега од територијалне поделе рада, квалификованости радне снаге, трошкова производње, организације производних активности, квалитета производа, технолошких могућности и иновација (Grčić, 1990). За одређивање базне

компоненте у овом истраживању посебна пажња ће бити посвећена степену запослености радно-активног становништва, дохотку и методологији израчунавања Хојтовог индекса. Хомер Хојт је сматрао да је сврха постојања једног града у услугама које он пружа изван својих граница (Hoyt, 1939). На основу савремених привредних односа у Сремској области, сврху постојања радних зона у региону можемо посматрати са аспекта генератора за привлачење страних инвестиција.

2.2 Хуманистички, бихевиористички и радикални приступи

Током 1970-их година као критика позитивизма и "квантитативне револуције" у географији, развили су се хуманистички, бихевиористички и радикални приступи. Доводећи у питање позитивистичке претпоставке о простору и територији, хуманистички, бихевиористички и радикални приступи су понудили нове концептуалне и аналитичке алате и подстакли на преиспитивање до тада уобичајених схватања. Засновани су на класичном структурализму, пост-структурализму и друштвено-ангажованом приступу у проучавању „друштвене логике” и производње простора, уз начело да се проучавање просторне организације друштва не може сводити на просту статистику и бројеве (Lefebvre, 1974; Grčić, 1990; Berg, 2004; Harvey, 2006; Meena, 2013). Поменути приступи вођени су идејом да је човечанство способно да трансформише природно окружење и прилагођава га сопственим потребама. Скрећући пажњу на алтернативне начине на које се простор може замислити, тзв. критички географи, настојали су да трансформишу комплексан глобални простор. Савремена критичка географија наглашава како питања економије и климатских промена утичу на људе и показује да се просторни ефекти ових процеса разликују од начина на који се њима баве државе, међународне организације и академска заједница.

Хуманистички приступи у географији фундаментално су се супротстављали употреби квантитативних метода у проучавању понашања људи и начину доношења одлука, дајући предност квалитативној анализи. Сходно томе, у оквиру економске географије развила су се два хуманистичка правца: 1) органско-еколошки и 2) друштвено хуманистички (Grčić, 1990). Органско-еколошки правац бавио се истраживањем животне средине са аспекта проучавања последица по окружење услед деловања активности човека. Друштвено-хуманистички правац фокусирао се на проучавање делатности човека у простору, на потребе човека, његову перцепцију простора, ставове, мотиве деловања, итд. Хуманистички приступ се у почетку развијао

под утицајем бихевиористичких схватања, превасходно из географске "лундске школе" у Шведској и теоријских концепција Хагерстранда (Hagerstrand, 1967) и његових следбеника. Еволуцијом хуманистичког приступа, географи су почели да ревидирају своје ставове (Berg, 2004; Harvey, 2006), па се након позитивистичких питања повезаних са теоријама локације „где треба производити?“ и „колико треба производити?“ у постиндустријским друштвима почело постављати питање „шта треба производити?“ којим се наглашава потреба човека и посвећује пажња потенцијалним еколошким баријерама.

Бихевиористички приступ поникао је и највише се развијао под утицајем скандинавских географа окупљених око „лундске школе“. Хагерстранд (1967) је развио просторно-временски модел организације територије, а основни проблем по њему било је организовање територије тако да се осигурају потребе свакодневног живота људи. Географија економског понашања касније се развијала у правцу конкретних практичних истраживања размештаја привредних активности, циљева људи који су доносиоци одлука у великим компанијама и зависности њихових одлука од расположивих информација (Hamilton, 1981; Pacione, 1982; Montello, 2018; Gold, 2019). Иако бихевиорални приступ и данас исказује бројне недостатке и недоречености, а често се сусреће и са критикама да је концепт понашања економских активности базиран на неолиберални систем доношења одлука (Тошић, 2018), ипак је значајно утицао на комплексније сагледавање простора, смисла економског деловања и друштвене функције великих производних система.

Радикални приступ у географији развио се током 1970-их, како би надоместио недостатке бихевиоралних метода у супротстављању позитивистичким квантитативним методама. Према радикалном схватању квантитативне методе, осим статистичко-математичких алата, немају алтернативне начине решавања проблема просторне организације привредних активности (Smith, 2005; Lawson, 2009; Pickerill, 2019). Сходно томе, радикална географија је понудила неколико методолошких модела који су проистекли из марксистичке теорије, попут нормативних техника које се ослањају на искуство, процену и интуитивно деловање. Радикални географи теже истраживањима која су релевантна и корисна за друштво, попут проучавања свакодневног живота људи, истраживања безбедности и квалитета исхране, социјалних и економских диспаритета становништва, неједнаких услова образовања и здравствене заштите, проблема становања, загађења животне средине, итд. Радикални приступ био је неопходан како би се разумели узроци и последице социо-економских неједнакости

у свету и релевантно истраживали односи моћи, неолиберализма, политичких структура и корпоративне хегемоније (Wyly, 2011; Wills and Linneker, 2014). У складу са потребама овог истраживања, неопходно је размотрити теорију просторно-производних комплекса која произилази из радикалног приступа у економској географији. На овај начин биће омогућен јаснији теоријски увид у истраживање односа територијалне структуре привредних активности који представљају релевантне чиниоце савремених промена насеобинског система Сремске области.

Теорија просторно-производних комплекса развијена је под утицајем централизоване (планске) привреде Социјалистичког Совјетског Савеза, а на бази идеја Лењина, Баранског и Колосовског (Baransky, 1954; Kolosovskiy, 1961; Grčić, 1990). Према теорији просторно-производних комплекса проблем локализације привредних активности могуће је решавати само уз детаљно научно разматрање просторне организације привреде на одређеној територији (Kolosovskiy, 1961). У филозофском смислу, ова теорија у потпуности негира дисперзивно размештање предузећа, јер је постављена са становишта да се из производне синергије постижу највиши економски и укупни друштвени ефекти. Са практичног аспекта, ова теорија повезана је са активирањем недовољно развијених области, а заснива се на планској концентрацији привредних активности (индустрије пре свега), затим размештају природних ресурса, доступности саобраћајне инфраструктуре и висини трошкова транспорта. Због тога просторно-производни комплекс није обична агломерација фабрика, већ интегрисан систем са развијеним територијалним, економским и технолошким везама. Међутим, одступања од принципа најкраће дистанце и минимализације трошкова изложио је Барански у својој "теорији каркаса", која подразумева мрежу градова и саобраћајница као основни фактор привредне структуре којом се формира територија (Baransky, 1954). Према теорији Н. Баранског истакнут је значај економско-географског положаја, што у суштини данас и јесте један од основних фактора привлачења инвестиција и економског развоја Сремске области. У модерним просторно-производним системима доминирају индустрија софистицираних производа и техничка иновативност, који утичу на окружење преносећи развојне импулсе на друге делатности, чиме доприносе ширим организационим променама у пољопривреди, банкарству, трговини, итд (Leadbeather, 1999). Развој науке и технологије значајно је унапредио продуктивност рада, тако да смањење запослености у индустријском сектору код развијених земаља није утицало на нестанак индустрије, већ је довело до развоја нових делатности који осигуравају високе нивое новостворених вредности (De la Kroa, 2001). Постмодерна

друштва задржала су висок ниво економског развоја и производне продуктивности, а доминантно место у степену запослености имају услужне делатности.

2.3 Системски приступ у географији

Системски приступ настао је под утицајем опште теорије система коју су развили биолози током 1920-их година (Bird, 1988; Huggett, 1993). Општа теорија система пружила је оквир за повезивање појединачних система и типова система унутар јединствене хијерархијске структуре. У савременој науци општа теорија система може се разумети у светлу новог концепта математике и физике који је познат као „кибернетика”, и подразумева проучавање механизма регулације и саморегулације у природи и технологији (Huggett, 1993; Sterman, 2000; Anderberg, 2004). Систем у коме постоји више функционално повезаних просторних варијабли може се описати као географски систем (Anderberg, 2004). Према Грчићу (Grčić, 1990), примена системског приступа у географији довела је до промене начина географског мишљења, тако да је аналитичко-сумарни концепт замењен системско-интегративним схватањем предмета истраживања. Традиционална географска проучавања била су базирана на истраживању појединачних елемената, а затим се појединачним анализама долазило до синтезе обрађиваног проблема. Системска анализа или системско размишљање подразумева проучавање веза и односа између елемената, нудећи приступ са процесом, концептима и моделима који омогућавају решавање сложених ситуација (Anderberg, 2004). Дакле, користећи системски приступ, географи не проучавају само просторни аспект оптималне локализације привреде (положај, геометрију, дистанце, облик, густину, хијерархију, хомогеност, итд.), већ додају и временски аспект који подразумева динамику промена и еволуцију (раст и развој, адаптацију, преразмештај, диференцијацију, модификацију, итд.). Системски приступ је од изузетног значаја за ово истраживање јер ће све привредне активности у Сремској области бити проучаване са аспекта подсистема привредног система Републике Србије, док ће динамика инвестиционог процеса бити сагледана као позитивна повратна спрега која директно утиче на трансформацију насеобинског система Сремске области. Такође, у фокусу овог истраживања биће улога и значај инвестиција у развој радно-интензивних делатности, пре свега прерађивачке индустрије.

Теорија индустријских система повезана је са истраживањима британског географа Фредерика Хамилтона (Hamilton, 1981), који је одредио три основне

карактеристике теорије индустријских система: 1) теорија утврђује аналитички оквир за повезивање динамике и процеса који чине производни систем, 2) теорија одређује положај индустрије у оквиру укупног производног система, 3) теорија омогућава интеграцију различитих теорија, приступа, концепција и парадигми за објашњење функционисања индустријског система. Каснија разрада ове теорије омогућила је целовито објашњење процеса развоја индустрије и њеног утицаја на окружење, идентификацију развојних импулса и процену развојних тенденција са аспекта економско-географске организације простора (Horn, et. al., 2010). Проучавајући индустрију Београда, М. Грчић је приметио да индустријски систем ступајући у интеракције са окружењем испољава саморегулационе, самоорганизационе и адаптивне особине, што га чини географским објектом који трансформише просторну организацију привреде, друштва и геопростора у целини (Grčić, 1990). Због тога ће у посебном фокусу овог истраживања бити утицај инвестиција, пласираних у индустријски сектор Сремске области (радно-интензивни послови), на промену степена запослености, интензитет дневних миграција и функционалне трансформације насеља.

2.4 Економски приступи проучавања кретања капитала

Економски приступи настали су у периоду након Другог светског рата, када долази до значајног напретка у комуникационим технологијама и саобраћају и односили су се, пре свега, на проучавање страних директних инвестиција (Tinbergen, 1962; Boddewyn, 1983; Dicken, 2015). Прве значајне теорије појавиле су се током 1960-их година, али се до данашњих дана још увек није појавила једна обједињујућа теорија (Dunning, 2009), јер се законитости иностраног улагања често разликују у зависности од сектора привредне делатности у који се улаже и од географског простора на коме су инвестиције заступљене. Најдетаљније анализе и објашњења израђена су за инвестиције које се одвијају из богатих држава у слабије развијене делове света, али постоје и инвестиције које долазе из сиромашних земаља и ту се логика инвестирања и утицај инвестиција на окружење знатно разликују (Bartlett, 2009). За потребе овог истраживања неопходно је сагледати неколико теоријских разматрања, попут теорије интернализације, еклектичке теорије и теорије ефекта преливања.

Теорија интернализације настала је као резултат истраживања Баклија и Кејсона 1976. године (Buckley and Casson, 1976). Суштина ове теорије је да се велике компаније

често одлучују да интернализују своје пословање (изврше директно улагања капитала у страну државу), како би омогућили себи повољније иностране трансакције и јефтиније прибаве потребне полупроизводе у односу на понуду на међународном тржишту. Са једне стране, у појединим случајевима и не постоји регуларно тржиште за потребним полупроизводима, па се страна директна улагања и трансакције између повезаних компанија схватају као неминовност у пословању. Са друге стране, Кејвс (Caves, 1982) је сматрао да су високи трансакциони трошкови основни узрок интернализације производње, а сама интернализација главни узрок директних страних инвестиција. На основу теорије интернализације можемо одредити четири основна узрока којима су велике компаније мотивисане за страним директним улагањима: 1) однос природе производа и међународног тржишта, 2) географске и културне разлике између земље седишта компаније и земље у коју се инвестира, 3) политичке ситуације у земљи где се инвестира и 4) техничких и маркетиншких знања унутар компаније (Рарајић, 2016). Са аспекта савремених прилика у Републици Србији, можемо констатовати да је национална стратегија привредног развоја од 2000. године заснована на страним директним инвестицијама (Ratkaj, et. al. 2021), док су локационе, ресурсне, инфраструктурне (јавна, техничка и саобраћајна) и организационе погодности Сремске области изузетно повољне за стране инвеститоре (Malić, et. al. 2018).

Еклектичка теорија коју је британски економиста Џон Данинг (Dunning, 1979) развио у својим радовима током 1970-их година, била је својеврсна мешавина ранијих теоријских разматрања о страним директним инвестиција и пословању мултинационалних компанија и претеновала је да постане свеобухватна теорија (Gray, 2003). Данингова теорија позната је и као OLI парадигма (O - ownership advantages; L - location advantages; I - internalization advantages), јер подразумева разматрање три основна фактора при доношењу одлуке о инвестирању капитала у страну државу: 1) специфичне предности предузећа, 2) предности локације и 3) предности интернализације. Према Данингу, сваки од наведених фактора је подједнако битан и довољно је да само један од услова није испуњен да би се одустало од улагања (Dunning, 1980). У својој основи еклектичка теорија заступа идеје теорије интернализације и теорије локације, нудећи одговоре на питања: „ко производи“? „где производи“? и „зашто баш ту производи“? (Рарајић, 2016). Специфичне предности предузећа представљају скуп знања која компанији обезбеђују конкурентску предност у односу на све друге фирме у земљи домаћина које се баве истом делатношћу. Интернализација подразумева да је специфичне предности предузећа које компанија

поседује исплативије реализовати самостално у иностранству пласирањем директне стране инвестиције, него се одлучити за партнерски облик сарадње са неком компанијом из земље домаћина (Dunning, 1979). Предности локације подразумевају разматрање: природних ресурса, цене радне снаге и транспортних трошкова, социјалних услова, величину и значај иностраног тржишта, инвестиционе политике земље домаћина, конкурентске моћи домаћих предузећа, итд. (Dunning, 2009). Ипак, Данингова теорија није постала свеобухватна, јер постоје бројни примери у пракси који се не поклапају са њеним основама. Такође, у научној литератури су присутне бројне критике еклектичке теорије у којима се наводи као основни недостатак велики број варијабли, због чега је неупотребљива у пракси (Gray, 2003; Bartlett, 2009; Dicken, 2015). Међутим и поред свих исказаних недостатака, разматрање Данингове теорија је значајно за ово истраживање, јер она недвосмислено указује на могућност да стране директне инвестиције стимулишу економски раст земље домаћина и утичу на функционалну трансформацију простора, што је једна од хипотеза дисертације.

Теорија ефекта преливања (често се у литератури назива *теорија трансфера технологије*) резултат је истраживања могућности да мултинационалне компаније, које инвестирају капитал у иностранству, на директан или индиректан начин врше трансфер знања и технологија у земљу домаћина (Moran, 2001; Smarzynska-Javorcik, 2004). На основу теорије ефекта преливања, пословање мултинационалних компанија проузрокује позитивне ефекте на продуктивност производње и конкурентност, чиме се поспешује локални економски развој у земљи која прима инвестиције. Основно становиште је да компанија која инвестира капитал на иностраном тржишту послује на знатно вишем техничком, технолошком и финансијском нивоу у односу на компаније у земљи домаћину. Због тога ће домаће компаније које се баве истом привредном делатношћу покушати да задрже своје пословање копирањем и опонашањем страних компанија, трудећи се да ефикасније користе сопствене ресурсе (Gord and Greenaway, 2004). Бломстром (Blomström, 1989) је сматрао да до ефекта преливања долази на два начина, кроз интерни трансфер и екстерни трансфер. Интерни трансфер подразумева кретање специфичних знања и технологије од матичног предузећа ка филијали у иностранству. Екстерни канал трансфера подразумева кретање специфичних знања и технологије од филијале мултинационалне компаније ка домаћим компанијама. Екстерни трансфер најчешће се обавља унутар ланца снабдевања и ка конкурентима (интрасекторски). Међутим, ако узмемо у обзир да се државе и компаније међусобно разликују и да у сваком економско-географском простору постоје бројне

специфичности, јасно је да су позиције ове теорије значајно лимитиране. Такође, неопходно је нагласити да постоје бројни аутори који се не слажу у потпуности са идејама ове теорије, посебно када су у питању директне стране инвестиције у Републици Србији (Madžar, 2016; Radenković, 2016; Ratkaj, et. al. 2021).

2.5 Еволуциони приступ одрживог развоја

Еволуциони приступ одрживог развоја осмишљен је да пружи објашњења интерактивног односа система животне средине и економског система. У фокусу овог приступа налази се практично питање: „на који начин је могуће користити природне ресурсе како би се задовољиле социо-економске потребе становништва, али истовремено сачувати животну средину како се благостање будућих генерација не би доводило у питање”? (Daly, 1990). Неокласичне теорије нису пружиле неопходан теоријски оквир за релевантно разумевање односа екосистема и савремених економских потреба, јер су базиране на статичком моделу тржишне равнотеже, идеализованом концепту благостања, оптималној локализацији привредних активности, итд. (Hartwick, 1977; Gradus and Smulders, 1993). За разумевање транзиционог процеса између два тзв. равнотежна стања, неопходно је било изградити теоријски одрживи економски систем и објаснити га еволуционим приступом који ће пружити јаснију слику односа економије и животне средине и указати на суштинске карактеристике промена. Еволуциони приступ еколошког развоја, осим еколошких и економских елемената интегрише још и географске, политичке, етичке, физичке и термодинамичке елементе (Van den Bergh, 2007), усмеравајући пажњу на континуиране промене и неопходност осмишљавања начина функционисања релевантних економских процеса и одговарајућих система заштите животне средине. Према Нелсону (Nelson, 2008), економски развој неког простора је еволуциони процес у чијем средишту је технолошко учење. Сходно томе, еволуциони приступ објашњава дугорочне промене економског система и користи концепт који објашњава коеволуцију технологија и институционалних структура које их регулишу.

Коеволуционизам је теоријски правац настао у оквиру еколошке економије (Romeiro, 2012) и бави се односом економских система и екосистема. Из перспективе коеволуционизма, одрживи развој се посматра као процес који је стабилизован на нивоу конзистентним са термодинамичким ограничењима наше планете. Кларк (Clark, et. al., 1995) је са својим сарадницима покушао да развије просторни модел заснован на

међурегионалној анализи којом се разматра коеволуциони однос између различитих региона, привредних активности и природног окружења. Користећи механизме повратне спреге (тзв. "feedback" механизме), Кларк и сарадници, су моделовали функције атрактивности региона у погледу привредних активности и квалитета животне средине. На основу ових истраживања, закључили су да осим разлика постоје и бројне сличности између биолошке и економске еволуције које се могу користити за боље разумевање процеса просторне еволуције и рационалнијег конципирања политике заштите природе (Clark, et. al., 1995; Van den Bergh and Gowdy, 2000). Према истраживањима Селдена и Сонга (Selden and Song, 1994), привредни развој и животна средина нису у конфликтном односу, ако се посматра дугорочно. Наиме, у иницијалној фази привредног развоја квалитет животне средине је у опадању, али се у свакој наредној фази стање животне средине поправља. На основу резултата истраживања, испоставља се да су национални доходак и деградација природе у обрнуто сразмерном односу, односно да је повећањем дохотка по глави становника у одређеном региону, степен деградације животне средине датог региона нижи. Ово становиште је посебно важно за разматрање привредног развоја Сремске области и промене стања животне средине последњих деценија. Имајући у виду да се на овом простору инвестициона динамика значајно интензивира, неопходно је сагледати и удео домаћих и страних инвестиција у тзв. „прљаве индустрије”, као и степен концентрације потенцијално „штетних” производних капацитета у градским насељима и у непосредној близини стамбених зона.

2.6 Нова економска географија

Нова економска географија развила се током 1990-их година захваљујући раду економисте Пола Кругмана и његових следбеника (Krugman, 1998). Због научног доприноса који је произашао из нове економске географије, П. Кругман је добио Нобелову награду за економију 2008. године. За разлику од новог поимања економске географије од стране појединих економиста, географско схватање економске географије јесте да је то географска дисциплина која се бави испитивањем просторне организације и распореда економских активности, начина на који се користе светски ресурси, структуром светске економије и карактером економских региона (Грчић, 2009). У опсегу њеног истраживања улази и специјализација производње, размештај

неразвијености у свету, односи између економских система и различитих друштвених категорија, као и утицаја технологија на развој индустријских региона (Манић, 2012).

Упоредо са развојем процеса глобализације почетком 20. века, економисти предвођени П. Кругманом почињу да истичу, захваљујући теоријама локације и регионалне науке, важност категорије простора. У теорији о новој економској географији истакнута је важност међузависности знања економије и економске географије, како би се на најбољи начин схватио економски простор (Krugman, 1998). Нова економска географија се појавила у оквиру економије, за разлику од економске географије која је део друштвене географије. Економисти током деведесетих година 20. века захваљујући раду Пола Кругмана (*The spatial economy: Cities, regions and international trade*), почињу да место, локацију и простор доводе у везу са економским процесима, и истичу да нова економска географија постаје веома занимљива област економије (Fujita et al, 1999; Schmutzler, 1999). Деведесетих година 20. века економисти су у својим истраживањима увидели недостатак економских анализа без корелације са просторном димензијом, па су преузели идеје из локационих теорија и уобличили их на свој начин (Манић, 2012). Суштина нове економске географије састоји се преваходно од употребе математичких модела просторне агломерације у економији, како би се дошло до објашњења груписања економских активности на различитим просторним нивоима, од националног, регионалног, преко урбаног, до локалног. Сумирање резултата у испитивању различитих форми локационих модела допринело је обликовању опште математичке теорије просторне агломерације (Martin, 1999). Неопходно је нагласити да су класичне локационе теорије (Фон Тиненов модел коришћења земљишта, теорија централних места, модели експортне базе и модели центар-периферија), претходили идејама нове економске географије. Међутим, географи и економисти су се прво "сукобили" око самог назива дисциплине (Scott, 2004). Критике географа сводиле су се на различите предмете истраживања у економској географији и просторној економији. У својим критичким освртима, кроз приказе у радовима, географи су указивали на наведену чињеницу да нова дисциплина није ништа ново, већ је само коригована теорија локације и регионалне науке захваљујући употреби нових математичких метода и модела из класичне економије (Martin, 1999; Scott, 2004; Манић, 2012). Настављајући се на идеје А. Леша које се односе на указивање потреба да економски простор доводе у везу са развојем привреде, британски географ П. Хагет статистичким методама залагао се за формирање модела који могу да се испитају у стварном окружењу (Манић, 2012), док је амерички

географ В. Ајзард својим истраживањима указао на потребу да се у економске теме унесе просторна димензија.

Према наведеним критичким разматрањима, основни недостатак Кругманове концепције представља низак ниво емпиријске проверљивости модела равнотеже нове економске географије, па је то и била једна од највећих и најоснованијих критика географа. У својим математичким моделима одређене регионе и локације економисти су посматрали као линеарне тачке, без повезаности са њиховим природним, друштвеним и социјалним одликама. Сам Пол Кругман, увидевши недовољну реалистичност модела равнотеже, покушао је у својим каснијим радовима да отклони недостатке своје теорије (Storper, 2011; Martin and Sunley, 2011).

Теорија о новој економској географији, којом су економисти покушали да дуго занемарену просторну димензију уведу у анализе својих математичких модела, значајна је код испитивања привреде одређене територије која тежи да се агломерира, односно концентрише на одређеној локацији. Проблематика бављења овом докторском дисертацијом има за циљ да прикаже промену економске базе насеља и њихову функционалну трансформацију, што је у корелацији са економским моделима равнотеже и груписања и концентрације у економско-географском простору. Ово истраживање ће показати повезаност између груписања привредних активности и становништва на територији Сремске области, као и последица које из тих веза проистичу. Такође, важно је нагласити да је инвестициони процес покренуо економски развој и раст улагањем капитала у инфраструктуру, предузећа и иновације, подстицајући отварања нових радних места.

Међутим, ефикасност утицаја инвестиција на развојни процес зависи од јаких институција и стратешке осмишљености локалних политика развоја. Нобелова меморијална награда за економске науке за 2024. годину додељена је Дарону Асемоглуу, Сајмону Џонсону и Џејмсу Робинсону за њихово истраживање о формирању институција и институцијалном утицају на просперитет земаља. Према њиховим резултатима истраживања, инклузивне институције које су биле у сагласности са стандардним нормама очувања владавине права подстицале су дугорочни развој, док су екстрактивне институције ометале дугорочни развој вршећи експлоатацију становништва, ресурса и радне снаге (Khachatryan, 2024).

Сходно томе, савремена истраживања значајну пажњу посвећују смањењу регионалних социо-економских диспаритета (Ratkaj, et. al. 2021; Stavytskyu and Borysenko, 2024; Neher, et. al. 2025; Lapinskaite and Stankevych, 2025; Pawar, 2025),

могућностима трансфера технологије (Mishra and Dash, 2023; Hariyani, et. al. 2025), минимализацији ризика по животну средину (Zhang, et. al. 2022; Shirazi, et. al. 2023; Thomas, 2025) и енергетској ефикасности производње (Cavicchi, et. al. 2022; Makedon, et. al. 2024; Kharas, et. al. 2024). Наведени приступи детаљно су разматрани у дисертацији, а њихова синтеза омогућава израду препорука за будућа истраживања.

3. ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ, ГРАНИЦЕ И ВЕЛИЧИНА ТЕРИТОРИЈЕ

Сремска област пружа се на северу Републике Србије, у јужном делу Панонске низије, и саставни је део територије АП Војводине. Срем је по површини најмања регија Војводине, а Дунав и Сава представљају хидрографске границе између Срема и суседних области - Мачве, Колубаре, Шумадије, Баната и Бачке. Веома битне карактеристике ове области су контактност, транзитност, коресподентност и комуникативност (Матијевић, 2009), што доприноси повезивању Војводине са Централном Србијом и Балканом, као и са Републиком Хрватском и Средњом Европом. Контактност представља положај Сремске области на додиру различитих физичко-географских целина, од Фрушке Горе преко контакта лесне заравни и лесне терасе, до алувијалне равни Дунава. Положај Сремске области на приближној удаљености између Београда и Новог Сада, као и везе које се остварују у виду размене дневних миграната, добара, информација и капитала, представљају транзитност овог простора. Такође, транзитност се огледа и у посредничкој улози општинских центара Сремске области са суседном Бачком, Банатом, Мачвом и Шумадијом. Коресподентност представља комплементарност између равничарске Панонске низије и брдовите шумадијске регије, односећи се на узајамне релације између различитих функционалних регија. Ова особина се манифестује кроз координацију становништва и функционалних односа унутар насеобинског система. Комуникативност се односи на саобраћајну повезаност и доступност захваљујући повољним природним условима и изграђеном саобраћајном инфраструктуром.

Математичко-географски положај Срема представљен је укрштањем координата од 45° сгш и 20° игд, у средишњем делу регије, на магистралном путу М-22.1, између Старе Пазове и Инђије. Оваквом својом позицијом, Срем заузима локацију на половини пута између екватора и северног пола. Најзападнија тачка Срема налази се у атару села Јамена на 19°00' игд, на територији општине Шид, а најисточнија у атару села Белегиш, на 20°22', на територији општине Стара Пазова. Најсевернија тачка Срема налази се у Петроварадину, који административно припада суседној Бачкој, на 45°15' сгш, а најјужнија у атару Купинова на 44°38' сгш, у општини Пећинци. Правцем запад-исток Срем се простира на дужини од око 70 км (Давидовић и др., 1998).

Срем је добио назив по римском граду Сирмиуму, данашњој Сремској Митровици, великом граду и значајном саобраћајном чворишту у различитим историјским периодима. Старогрчки историчар Плутарх, 336. године пре нове ере, спомиње Сирмиум и доводи у

везу за Сирмом, трибалским краљем који је поражен од стране Александра Македонског (Ђерчан, 2014).

Карта 1. Географски положај Срема (горе) и Сремске области (доле)

Историјски посматрано, данашњи Срем на територији Републике Србије, тачније Сремска област, имао је различиту површину територије и распрострањеност. Историјско-географска регија Срема подразумева ширу област, некадашњу Сремску жупанију са седиштем у Вуковару, који је подељен после Другог светског рата између Хрватске и Србије, према демографским критеријумима. Тада је његов мањи део (Западни Срем) припао Хрватској, док је већи део ушао у саставни део Војводине (Давидовић, 1999.) У физичко-географском погледу површина Срема износи 4.302 км², док површина административне целине Сремске области износи 3.671 км², са територијом једног дела Мачве која административно припада Срему, али без београдске територије и једног дела северне подгорине Фрушке горе, који припада општинама Бачка Паланка и Нови Сад. У

састав београдског административног подручја 1955. године, ушла су сремска насеља: Бољевци, Батајница, Јаково, Угриновци, Сурчин, Петровчић, Добановци и Програ, а у састав Сремске области додата су мачванска села: Мачванска Митровица, Салаш Ноћајски, Ноћај, Раденковић, Засавица и Равње. На овај начин су наведена сеоска насеља ушла у састав општине Сремска Митровица (Ђерчан, 2009). Северни, виши део Срема, без алувијалне равни Дунава, заузима површину од 1.468 км², што чини трећину површине Срема, док две трећине има површину мању од 100 метара. Дужина Срема на потесу Илинци - Сремска Митровица - Нови Београд је 113 км, а просечна ширина износи 28 километара. Источна половина је знатно шира, на релацији Петроварадин - Обедска бара ширина је 67 км, док је нпр. у западном делу, на релацији Баноштор - Лаћарак, ширина 25 км. Највиша тачка Срема је Црвени Чот (538 м) и налази се на Фрушкој Гори, а најнижа је на 70 м апсолутне висине у алувијалној равни Саве, у близини Београда. Срем се са морфометријског аспекта дели на високи Срем који одговара планинском подручју Фрушке Горе и вишим деловима Сремске лесне заравни, и на ниски Срем, тј. равни Срем. Ниски Срем, заузима много већу територију и обухвата Сремску лесну зараван и алувијалне равни и депресије Срема. У народу је позната и подела Срема на „вински” и „свињски” Срем, која је у складу са првобитном заступљености привредних делатности, што је условљено морфометријом рељефа (Богдановић, 1982). Северна, јужна и источна граница Срема јасно су изражене речним током Дунава на северу и Савом на југу. Дунав је уједно и граница Срема од суседне Бачке, и линија раздвајања Балканског полуострва од Средње Европе. Јужна граница иде речним током Саве, од Јамене на западу, до ушћа Саве у Дунав, код Београда. Река Сава једним мањим делом речном тока представља природну границу Срема према БиХ и Републици Српској. На западу, Сремска област граничи се са Републиком Хрватском и ово је једина вештачка граница.

3.1 Административно-гравитационе карактеристике

Административно-гравитационе одлике територија уско су повезане са појмом функционалних регија. Концепт нодалних (функционалних) регија настао је у регионалној географији и бави се објашњењем концентрисања економских и социјалних функција у насељима која имају улогу полова прилива или одлива просторних и функционалних веза, што доводи до интеграције мањих целина у веће функционалне или чворне регије (Тошић, 2018). Нодална регија представља динамичан систем који се односи на територију функционалне интегралности града и насеља, као дела његовог поља утицаја.

Фридман у свом раду (*The concept of a planning region*), ставља у средиште регионалног планирања нодалну регију, која је по њему била база планирања развоја привредних активности (Friedmann, 1956). Вреск (1984) нодалне регије назива још и функцијске или поларизацијске и издваја их по принципу функционалне међузависности, изражене у просторној циркулацији људи, робе и информација. Такав просторни међуоднос представљен је у виду функционалних веза које су усмерене ка крајњим одредиштима, које се зову чворишта или нодови. Према Вреску, нодови су насеља, односно локалитети на којима почиње или се завршава било каква интеракција у простору, а нодалитет се мери збиром свих видова интеракција које једно насеље оствари са другим насељима у окружењу. Дакле, нодалне регије су део територије на којој се осећају утицаји развојних центара (нодуса) на њихово окружење, на основу чега се дефинишу њихови функционално-гравитациони ареали, који представљају територијални опсег утицаја.

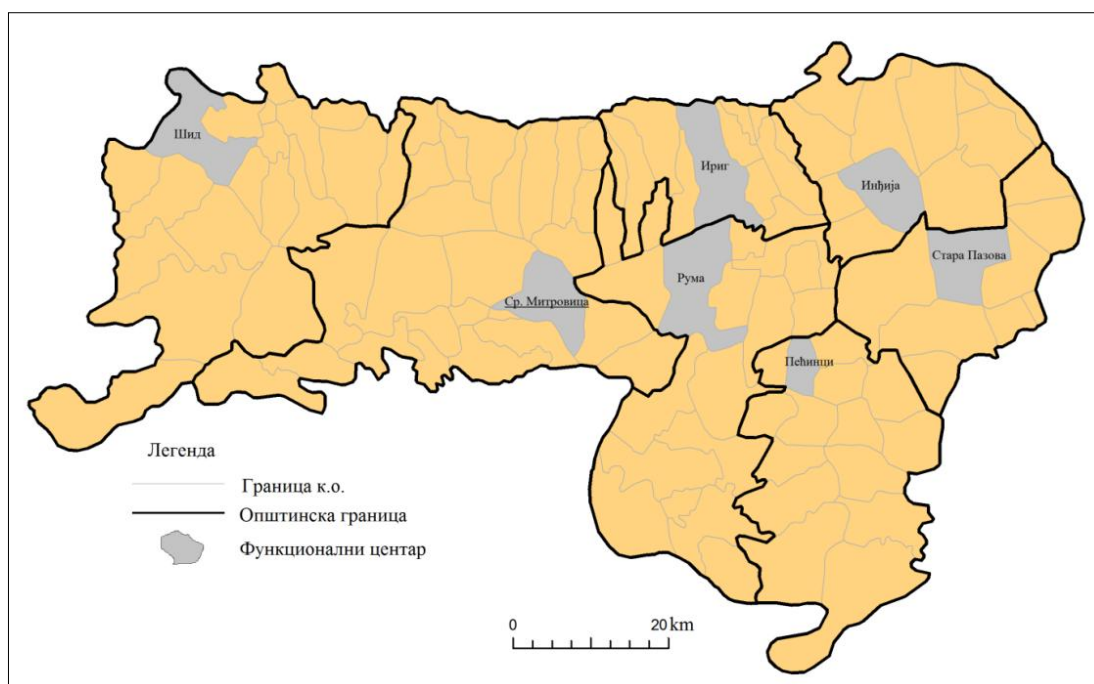
Савремени развојни процеси и њихови односи, базирани на индустријализацији и урбанизацији, утицали су на формирање нодално-функционалног концепта у урбаној географији, остављајући по страни класичне приступе у изучавању регионализације, која се заснивала на традиционалним хоролошким концептима (Тошић и Невенић, 2007). Функционална регија данас представља базу постиндустријске организације, коришћења и уређења простора. У савременом простору присутна је велика међузависност између функционалних односа града и његових околних насеља. Некада је град био управно, образовно, здравствено и тржишно оријентисан центар, као и носилац развоја индустрије. Данас је град задржао наведене функције, али је забележено премештање индустрије из града у околна насеља (Бубало-Живковић, 2003). На тај начин насеља у близини града или градских насеља прелазе из доминантно примарних у секундарно и терцијарно привредно оријентисана насеља, што је веома заступљен процес у Сремској области данас.

Сремска област административно интегрише седам општина: Сремска Митровица, Рума, Ириг, Шид, Пећинци, Инђија и Стара Пазова. Сагласно са карактеристикама географског положаја Сремске области, запажено је гравитирање појединих насеља ка суседним регионалним целинама. У последње време, Сремска област сходно својим природним и друштвеним факторима погодним за развој привредних делатности, постаје веома привлачан регион за домаће, а посебно стране инвеститоре. Поједини делови области су у том сегменту знатно напреднији (Инђија, Стара Пазова и Пећинци), што доприноси образовању „пола развоја” ове области, а самим тим и процесу економске поларизације и неравномерном друштвеном развоју. Због тога, дошло је до појаве трансформација функционалних типова насеља, када су претежно аграрна насеља,

карактеристична за сремско подручје, прешла у мешовити и неаграрни тип насеља. Према Браниславу Букурову (1970), поменуте три општине, сходно свом географском положају и изложености гравитационом утицају Града Београда, представљају део београдског мезогравитационог подручја Срема. Наведене општине заузимају периферне, али друштвено-економски најактивније делове Срема. Општина Пећинци се налази у тзв. доњем или равном Срему, који се у овом делу области назива Подлужје. На истоку се ова општина граничи са београдским регионом, на североистоку са општином Стара Пазова, док се на северу и западу граничи са општином Рума.

На територији Војводине, гравитационе зоне проучавали су Н. Фабри (1958), Б. Букуров (1970), Д. Бугарски (1980), К. Ђере (1981), С. Ћурчић (2000), М. Бубало-Живковић (2003) и други. Букуров (1970) у свом раду „*Гравитационе сфере војвођанских градова*” Војводину посматра као макроподручје, док је гравитационе сфере већих градова назвао мезоподручјима, а сфере осталих мањих градова као микроподручја. Испитивање гравитационих зона је од посебне важности, како би се боље разумеле дневна покретљивост радне снаге и везе које се остварују између насеља и гравитационих центара. С. Ћурчић (2002) насеља Сремске области повезује са београдским, новосадским, сремско-митровачким и шабачким мезогравитационом подручјем, на основу груписања насеља према мезо и микро гравитационим зонама, како их је дефинисао и Б. Букуров (1970). Како би се гравитационе зоне сагледале са аспекта савремених економских промена у испитаној области, довешће се у везу са интензитетом дневних миграција радника. На овај начин, представиће се промене гравитационих зона које су последица савременог привредног развоја сремских насеља.

Географски положај Сремске области одредио је погодности његових насеља у гравитационом погледу. У 109 сремских насеља, на територији од 3.486 км², прожимају се утицаји два највећа града у Републици, затим Шапца и функционалних центара: Руме, Шида, Ирига, Инђије, Старе Пазове и Сремске Митровице, који су уједно и истоимени центри општина Сремске области. До скоро се сматрало да насеље Пећинци једино нема карактеристике гравитационог центра. Овоме је највише допринела близина Београда, као и непостојања функција које би утицале на гравитирање насеља које му административно припадају. Међутим, савременим трендом привредног развоја, оваква ситуација се мења. Пећинци постају гравитациони центар нижег ранга који свој домет утицаја преноси на насеља која га окружују. Гравитационе везе се остварују из економских разлога, због повећане мобилности, односно дневних миграната који посао обављају у Пећинцима.

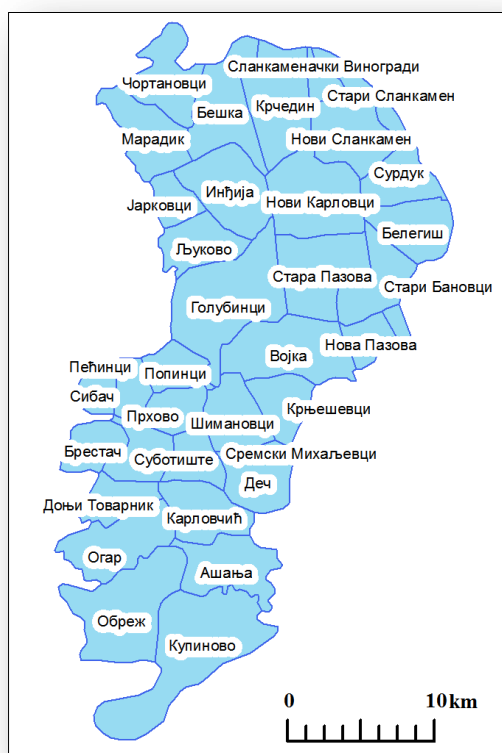

Карта 2. Административна карта Сремске области са функционалним центрима
(Малић Сибиновић, 2023.)

Новосадско гравитационо мезоподручје на територији Сремске области усмерено је ка локалном центру, Иригу. Некада је и Беочин припадао овом мезоподручју, док није административно прикључен територији Бачке области. *Иришко гравитационо микроподручје* обухвата фрушкогорски део Сремске области, који гравитира ка Новом Саду и обухвата сва насеља општине Ириг. Највише радника дневних миграната ка новосадском мезогравитационом подручју дају насеља Ириг и Врдник. Осим Ирига, као гравитационог центра, овде припадају и насеља Велика Ремета, Врдник, Гргетег, Добродол, Јазак, Ривица и Шатринци. На основу резултата савремених економских активности на територији Сремске области, насеље Чортановци као административни део општине Инђија, улази у састав новосадског гравитационог опсега. Управо се у овом насељу сукобљавају утицаји Новог Сада и Инђије. Чортановци су географски ближи Инђији, али је граница утицаја слабија у односу на интензитет утицаја Новог Сада. Према подацима Пописа становништва, 2002. године од 640 радника дневних миграната 290 (45,3%) их је било усмерено ка другој области, односно Граду Новом Саду, да би се 2011. године од укупно 344 дневних миграната 288 (84%) кретало ка Новом Саду. Према Попису становништва 2022. године од укупно 555 радника дневних миграната 272 (49%) се кретало ка другој области, што потврђује постојање новосадског мезогравитационог подручја на територији Сремске области. Саобраћајно-географски положај Чортановаца,

на старом путу Београд - Нови Сад (М-22.1), највише је допринео да ово насеље своје функционалне везе остварује са Новим Садом.

Београдско гравитационо мезоподручје обухвата територије општина Инђија, Стара Пазова и Пећинци. Захваљујући привредној експанзији која се остварује на територији општине Пећинци и ово насеље постало је гравитациони центар, међутим нема гравитациони утицај истог интензитета као насеља Стара Пазова и Инђија. Из ових разлога и даље постоје јаке везе које насеља општине Пећинци остварују са старопазовачким и београдским гравитационим микроподручјем.

Карта 3. Београдско мезогравитационо подручје Сремске области

Географски положај у оквиру центра општине и функције које обезбеђују социоекономски живот становништва утицали су на формирање инђијског и старопазовачког микроподручја на територији београдског мезоподручја, док су насеља општине Пећинци сврстана у београдско гравитационо микроподручје, у ужем смислу. Према попису из 2002. године, на простору београдског гравитационог мезоподручја, које захвата површину од 1.225 км², у 35 насеља живело је 138.691 становника, а према подацима Пописа 2011. године 132.945 становника. Попис 2022. године показују смањење укупног

броја становника на 124.162, што је у складу са опадањем укупног броја становника Сремске области.

Инђијско гравитационо микроподручје обухвата сва насеља општине Инђија (Бешка, Крчедин, Нови Сланкамен, Нови Карловци, Марадик, Љуково, Стари Сланкамен и Јарковци), изузев Чортановаца. Наведена насеља гравитирају према општинском средишту и Београду. Инђија и Бешка имају највећи број дневних миграната ка другој области, односно граду Београду и Новом Саду. Гравитациони центар Инђија, према Попису из 2002. године имао је 1.525 радника дневних миграната, 2011. године 2.104, а 2022. године је тај број повећан на 2.450. Највећа покретљивост забележена је ка другој области 2002. године (55,7%), и тај тренд је задржан и 2022. године (50,2%) чиме је доказана гравитациона припадност Београду. Евидентно је повећање укупног броја радника дневних миграната као последица инвестиција у радним зонама Инђије, али је број дневних миграната оријентисаних ка другој области готово непроменљив. Становништво насеља Бешка, на основу Пописа из 2002. године, највише је оријентисано ка другој општини (57%) и такав тренд је настављен и током 2022. године.

Старопазовачко гравитационо микроподручје обухвата свих девет насеља општине. Више од половине насеља општине своје радне обавезе остварује у насељима друге области, односно београдској агломерацији. Од укупног броја дневних миграната општине (11.068), више од половине 6.759 (61%) дневну миграцију обављало је у другој области 2002. године. Од укупно девет насеља, четири је у категорији насеља са дневним мигрантима који прелази 1.000 радника (Стари Бановци 1.249, Стара Пазова 1.774, Нови Бановци 2.239 и Нова Пазова 3.319). Највећи број дневних миграната забележен је у приградском насељу Нова Пазова. Ово је уједно насеље са највећим бројем дневних миграната Сремске области. Позиционирано непосредно уз територију Града Београда, становништво овог насеља своје економске, просветне, културне и здравствене потребе остварује како у Београду, тако и у општинском центру. Радна зона насеља позиционирана уз магистрални пут М-22.1 представља најснажнију радну зону општине која окупља велики број радника, што се одразило на смањење укупног броја дневних миграната према Попису 2011. године. Функционални центар општине, градско насеље Стара Пазова од укупног броја дневних миграната према попису 2011. године (1.774) имало је 808 (45,5%) дневних миграната оријентисаних ка другој области, тачније региону Београда. Попис 2022. године показује да је задржана ситуација као у претходним пописним годинама, према коме је Општина Стара Пазова од укупно 13.050 радника дневних миграната имала 6.356 (48,7%) који су оријентисани били ка другој области. Насеље Нова Пазова се поново

издвојило са 3.267 радника дневних миграната, од којих су 2.065 (62,9%) радника своје обавезе обављали ка другој области. Насеља источног дела Сремске области карактеришу се највећом покретљивошћу радне снаге. Ово је директна последица близине Града Београда и добре саобраћајне повезаности са престоницом. Демографске карактеристике становништва ових насеља у смислу повољне социо-економске структуре становништва, и постојање традиционалних гравитационих веза према Београду, утичу да се на миграцију осим радника, одлучује и велики број ученика и студената.

Београдско гравитационо микроподручје у ужем смислу обухвата насеља која су изван гравитационог домета оближњих градова као што су Инђија, Стара Пазова, Рума и Шабац. Шабац је од југоисточног Срема одвојен пространим војним полигонима тако да су његови утицаји у Подлужју ограничени. Сва насеља доњег Срема припадају београдског гравитационог подручју, али је његов утицај веома хетероген и разликује се од насеља до насеља. Ово се сматра најхетерогенијом зоном у Сремској области. Сва насеља овог подручја налазе се у категорији између 100 и 500 дневних миграната према подацима Пописа 2002. и 2011. године. Највећи број запослених који раде у другој области према Попису 2011. године забележен је у сеоским насељима Ашања (78,5%), Карловчић (66,4 %), Купиново (64%), Шимановци (62,9%) и Деч (57%). Попис 2022. године показује да је ситуација задржана и да насеље Шимановци има 61,4% радника дневних миграната ка другој области, односно Граду Београду.

Шабачко гравитационо мезоподручје је најмање у Сремској области и њему припада најужа околина града Шапца са насељима општине Рума (Кленак, Витојевци, Грабовци, Платичево, Никинци и Хртковци). Ова насеља су према Попису из 2002. године имала између 500 и 1.000 дневних миграната, а према Попису 2011. године нашла су се у категорији 100-500 радника. На основу резултата Пописа 2002. и 2011. године неопходно је кориговање издвајања наведеног мезоподручја. На основу удела дневних миграната који се крећу из општине Рума ка другој области, односно граду Шапцу, једино је насеље Кленак имало евидентиран број дневних миграната у другој области (70%) према Попису 2002. године, што је и Пописом 2022. године такође забележено (57,9).

Сремско-митровачко гравитационо мезоподручје заузима највећу површину на територији Срема гравитирајући ка централним и западним деловима Сремске области. У његов састав улазе сремско-митровачко, румско и шидско гравитационо микроподручје. Сремско-митровачко микроподручје се углавном поклапа са територијом саме општине. Највеће гравитационе везе остварује приградско насеље Лаћарак са Градом Сремском Митровицом. У овом насељу је 2002. године забележено 2.045 активних становника који

обављају дневне миграције, што се објашњава положајем насеља непосредно уз Град Сремска Митровица, којим се и снабдева сеоско становништво. Ако се узме у обзир број становника насеља Лаћарак од 10.893, готово једна петина становника насеља чини раднике дневне мигранте. Овакав тренд је настављен и 2022. године, где је од укупно 9.278 становника 2.508 (27%) груписано у раднике дневне мигранте.

Румско гравитационо микроподручје заузима источни део сремскомитровачког гравитационог подручја и обухвата само насеља северног дела румске општине која гравитирају ка Руми, укупно 10 насеља. Ово гравитационо подручје је мало у односу на остала, јер насеља на југу гравитирају ка Шапцу, а Београдско и Новосадско гравитационо подручје протеже се на највећим деловима северног и источног дела Сремске области. Такође, близина Сремске Митровице на западу успела је да привуче добар део дневних миграната Румских насеља. У овом гравитационом подручју налазе се села Буђановци, Вогањ, Добринци, Доњи Петровци, Жарковац, Краљевци, Мали Радинци, Павловци, Путинци и Стејановци, са површином од 343 км², где је према попису 2002. године живело 11.481 становника, односно 10.257 становника према Попису 2022. године.

Шидско гравитационо микроподручје обухвата западни део периферије Сремске области и у његов састав улазе насеља: Адашевци, Батровци, Бачинци, Беркасово, Бикић До, Бингула, Вашица, Вишњићево, Гибарац, Ердевик, Илинци, Јамена, Кукујевци, Љуба, Моровић, Привина Глава и Сот. Гравитациони центар Шид формиран је на јужној подгорини Фрушке Горе. Ексцентричност положаја условио је постојање мањег броја насеља која му гравитирају. У јужном делу овог подручја постојале су природне препреке за формирање саобраћајница и веће густине мреже насеља, што је довело до непостојања услова за формирање градова (Ћурчић, 2001). Ово је био разлог због чега је Шид успео да привуче сва мала насеља која му и административно припадају. Успостављањем границе са Хрватском на западу, Шид је изгубио на значају за насеља која су се наша са друге стране границе, а која су му до тад гравитирала. Укупна површина овог гравитационог опсега износи 684 км² и у њему је према попису 2002. године живело 22.662 становника, а знатно мање према Попису 2022. године 15.276 становника. Општина Шид спада у пограничне општине у којима пад броја становника предњачи него у другим областима, и због тога се морају радити опсежна демографска истраживања која би утицала да се што више становништва у овим деловима државе задржи.

Слика 1. Груписање насеља Сремске области према гравитационој припадности

Источни део Сремске области представља простор на коме се функционалне структуре насеља последњих неколико деценија константно мењају. Због тога, испитивање друштвено-економских карактеристика београдског мезогравитационог дела Срема има велики значај за утврђивање релевантних фактора који су довели до данашњих процеса трансформације насеља. Савремени привредни развој и утицај инвестиционог процеса је снажно деловао на промене одређених гравитационих зона, као и на проширење гравитационог домета, захваљујући експанзији радних зона у одређеним централним насељима.

3.2 Карактеристике саобраћајно-географског положаја

Бројни друштвено-географски фактори утицали су на специфичност географског положаја Сремске области. Његова актуелност дошла је до изражаја током деведесетих година 20. века када је, због ратних дешавања у Хрватској и Босни и Херцеговини, дошло до имиграционих кретања ка њеној територији. Планском колонизацијом Војводине, након Другог светског рата Сремска област прихватила је велики број избеглог становништва из других области тадашње Југославије. Гравитациони утицај два највећа града у Републици, Београда и Новог Сада, условљава свакодневно функционисање сремских насеља. Функционалне промене насеља представљају веома динамичне геопросторне промене, које имају за последицу велики утицај на демографске, насеобинске, структурне, социо-економске и друге аспекте живота.

Физичко-географске карактеристике Сремске области огледају се у плодном чернозему, пространој лесној заравни и фрушкогорском залеђу, док се у привредном

смислу оне односе на јаку агроиндустрију, важне саобраћајнице, услужно занатство, као и виноградарство са дугом традицијом.

Територија Сремске области садржи саобраћајну мрежу велике густине, и преко ње пролазе три од десет стратешки значајних Паневропских коридора (гране А и Б коридора Х, и пловни коридор VII). Паневропски коридор Х (огранак А - Салцбург -Љубљана - Загреб - Београд - Ниш - Скопље - Велес - Солун; и огранак Б - Будимпешта - Нови Сад - Београд) на територији Сремске области пружа се на дужини од 496 км, у виду железнице и аутопутева Е-70 и Е-75. Захваљујући овом Коридору, функционални центри Сремске области (Шид, Сремска Митровица, Рума и Пећинци) међусобно су саобраћајно повезани. Стара Пазова и Инђија се налазе на саобраћајној комуникацији огранка Б, и на тај начин су аутопутем повезани са Београдом и Новим Садом, као и аутопутем Е-70 са осталим градским центрима Сремске области. Територијом Сремске области пролази и речни коридор, који представља реку Дунав. Паневропски Коридор VII (дужине 3.258 км), настао је прокопавањем канала Рајна-Мајна-Дунав (3.505 км) 1992. године, и добио је на великом економском значају повезујући најбитније луке од Северног до Црног мора. Србија се налази у важном реону Подунавља, који обједињује десет земаља, повезујући њихове саобраћајнице и индустријске центре. Саобраћајни потенцијали Паневропских коридора нису искоришћени адекватно на територији наше земље (Грчић и Раткај, 2004). Иако се током историје Подунавље сматрало за простор територијалног раздвајања, данас је оно област прожимања и спајања, захваљујући европским концептима регионализације (Тошић и др., 2004), који се свде на функционалне, а не на административне границе.

Процес проширења Европске Уније утицао је на то да већина саобраћајних коридора постане део транс-европске транспортне мреже (ТЕН-Т), која је званични инструмент ЕУ за планирање и финансирање инфраструктуре. На овај начин концепт Паневропских коридора је постао саставни део ТЕН-Т мреже. Као део Берлинског дипломатског процеса и Агенде о повезивању (Европска комисија, 2015), регион западног Балкана укључујући и Србију, постао је део пројектованог проширења ТЕН-Т мреже 2015. године. У циљу бољег повезивања земаља Западног Балкана са транспортним тржиштем Европске Уније, Европска комисија је издвојила до милијарду евра за Инвестициони оквир за Западни Балкан (WBIF), како би се постигло увођење заједничких стандарда у погледу квалитета и ефикасности транспорта, као и усклађивање законодавних регулатива. Проширење ТЕН-Т мреже у Србији обухвата Коридор Х са његовим огранцима, као и још седам друмских саобраћајних праваца и шест железничких. Такође, у њен опсег спада и унутрашњи пловни пут, односно реке Дунав (Паневропски коридор VII), Сава и Тиса, са речним

лукама у Београду и Новом Саду, и ваздухопловни центри у Београду, Нишу и Приштини (Ratkaj, 2022). Преко ове организације добијају се средства за изградњу путева, што је од великог значаја за Сремску област на чијој се територији налазе трасе најзначајнијих саобраћајница у земљи.

Преко територије Сремске области пролазе државни и магистрални путеви који имају велики значај за становништво ове области. Државни пут М-21 повезујући северну, западну и југозападну Србију пролази од Новог Сада кроз Руму, па наставља ка Шапцу, Ваљеву, Пожеги и Ариљу, све до Сјенице. Централним делом Срема пружа се магистрални пут М-22.1, које назива још и стари Новосадски пут, повезујући Нови Сад са Београдом, на чијем се правцу налазе градска насеља Инђија и Стара Пазова. Дуж овог магистралног пута, од Земуна до Инђије, пружа се појас индустријских радних зона, које представљају осовину развоја овог дела Војводине. У њима су смештене бројна индустријска постројења која окупљају велики број радника. Магистрални пут М-18 пружа се између Шида и Илока у дужини од 20 км. Године 1974. изграђен је мост преко Дунава код Бачке Паланке, чиме је овај путни правац добио на значају, повезујући западни Срем преко Фрушке Горе са Подунављем и Јужном Бачком (Ђурчић, 1984).

Карта 4. Саобраћајно-географска карта Војводине

(Извор: <https://www.superjoden.nl/auto-karta-vojvodine-mapa-vojvodine.html>)

У складу са чињеницом да велики број насеља западног дела Сремске области улази у пограничне области Републике Србије, насеља која овој категорији припадају саобраћајно су добро повезана са територијом Републике Српске и Републике Хрватске, магистралним, регионалним путевима и железничком мрежом. Укупно осам граничних прелаза налази се на територији Сремске области, од који су најзначајнији са Републиком Хрватском: Сот, Љуба, Беркасово, Шид и Батровци, док су са Републиком БиХ формиран гранични прелази Сремска Рача и Јамена. Према обиму и фреквентности саобраћаја најзначајнији је гранични прелаз Батровци, који је смештен на траси аутопута Е-70, односно некадашњем аутопуту Братства и јединства.

Погодности географског положаја Сремске области познате су народима који су га насељавали вековима уназад. Данас као саставни део Републике Србије, Сремска област представља веома важно подручје које доживљава привредну експанзију и трансформацију захваљујући управо погодностима географског положаја. Утврђивањем гравитационих зона на основу анализе радника дневних миграната, издвојиле су се зоне у којима привредне активности становништва бележе највеће промене. Оне се огледају у повећању запослених у секундарним и терцијарним делатностима, што утиче на функционалну трансформацију насеља. Утврђивање регионалног нодалитета насеља на територији Сремске области издвојио се „пол развоја” који окупља насеља општина Инђија, Стара Пазова и Пећинци, као део најзначајнијег привредног комплекса уз Град Београд на територији Републике. Ово је уједно и територија издвојеног београдског мезогравитационог подручја на проучаваној територији, на којој се највеће привредне промене остварују. Приказ гравитационих зона које су последица анализе утицаја између гравитационог центра и околних насеља, на основу података економске покретљивости становништва, приказују да најновији тренд привредног развоја Сремске области доводи до функционалне трансформације насеља, што и јесте предмет проучавања дисертације.

4. ФИЗИЧКО-ГЕОГРАФСКИ ФАКТОРИ ЕКОНОМСКЕ БАЗЕ НАСЕЉА

Природно-географски елементи играју значајну улогу у постојању привредних активности становништва. Сремска област је карактеристична као аграрно подручје, на којем се вековима уназад плодни чернозем користи за потребе пољопривреде становништва. Новије тенденције развоја привреде представљају другачију слику искоришћавања земљишта. Велике оранице, какве су карактеристичне за целу Војводину, постају база развоја привреде која се манифестује кроз отварање фабрика и лог-центра на земљишту високог бонитета, углавном кроз гринфилд инвестиције. Несклад између начина искоришћавања пољопривредног земљишта и ширења индустријске и услужне базе је веома присутан у Срему. Природни услови су у директној вези за привредом Сремске области, која је базирана на пољопривреди, а затим и преради пољопривредних производа.

Природа и привреда представљају одређену симбиозу, а њихова зависност је кроз историју смањена од директне, преко смањене до савремене. Привреда зависи од постојања и распореда природних извора и услова (Динић, 1990). У литератури постоје различити приступи и дефиниције ових појмова, али се све оне свode на дефиницију Саушкина (1970):

- природни извори су елементи географске средине које могу бити искоришћени за производњу: енергије (хидроенергија, минерална горива, еолска енергија, енергија плиме и осеке, геотермална енергија, шуме, сунчева енергија), прехранбених производа (плодови, корење, природна флора, месо дивљих животиња, рибљи свет), сировина за индустрију (минералне сировине, шуме, воде, гасови у ваздуху). Често се називају и ресурси (лат. *resurge* – избијати на површину, одакле и франц. - *resours naturelle* - означава материје и енергије природног порекла)
- природни услови су елементи географске средине које не могу бити непосредно искоришћени у својству извора енергије, прехранбених производа и индустријских сировина, али без чијег присуства нема производње (кисеоник и влага из ваздуха, вода за наводњавање падавине, сезонске промене климе, реке, језера, рељеф, педолошки покривач као подлога за развој шума и културних биљака).

Физичко-географски услови представљају основу размештаја и пољопривредне производње, јер без присуства одговарајуће пољопривредне производње нема ни производње уопште. Према Степићу и Јаћимовићу (2006) за организацију

пољопривредне производње посебан значај имају рељеф, клима, хидрографске карактеристике и педолошки покривач.

4.1 Геолошке карактеристике

Геолошка грађа одређеног подручја утиче на структуру и физиономију насеља, а самим тим и на начин привређивања, који је посебно у прошлости имао значајан утицај. Геолошке прилике утичу на размештај индустрије одређеног насеља, технологију изградње објекта, висину и величину зграда, одабир грађевинског материјала (Кицошев и Динчић, 1988). Корелација између геолошких услова терена и врсте привредних активности огледа се у томе што у неким случајевима геолошке прилике могу условити и неке функције насеља, као на пример рударске функције насеља на рудним налазиштима (Ћурчић, 1992), што је случај са насељем Врдник.

Територија Сремске области је у геолошком погледу веома разноврсна, и формирана је од стена различите старости (од палеозоица до квартара) и начина постанка (магматске, седиментне и метаморфне). Магматске стене су формиране на нешто мањим површинама, углавном у јужним и источним деловима планине, па је њихов значај за формирање одређених типова земљишта мали. Највећи значај за структуру земљишта и највеће распрострањење имају најмлађе геолошке формације, представљене у виду квартарних седимената које покривају читав равни Срем, а пењу се и уз Фрушку гору. Геолошке формације *мезозоица* (тријас, јура, креда) пронађене су једино у масиву Фрушке горе, док су у остатку Срема прекривене млађим неогеним седиментима. На простору Фрушке горе заступљене су најстарије стене, метаморфити из старијег *палеозоица*, које се према степену кристализације сматрају за архајске формације. Ове стене се налазе и на другим острвским планинама јужног дела панонске потолоне. Само језгро Фрушке горе изграђено је од палеозојских метаморфних стена, које су дубоким бушотинама утврђене и у другим деловима Срема. На дубини од преко 3.000 м утврђени су шкриљци, филити, гнајсеви, дијабази, туфови и кречњаци из најстаријих периода палеозоица. На Фрушкој гори тријаске стене се јављају у склопу јужних падина, а у нешто мање и на главном брегу, у виду конгломерата, пешчара, глинаца и глиновитих пешчара. Средњем тријасу припадају кречњаци у виду танкослојних или банковитих партија, као и битуминозни и доломитични кречњаци. На простору равног Срема, на територији општине Стара Пазова проналазе се тријаске стене у атару Старе Пазове, Нове Пазове, Војке и

Голубинаца. Формације из прелазног периода тријас-јура, представљене глинцима, глиновитим шкриљцима, аргилошистима, слабо метаморфисаним шкриљавим пешчарима и кречњацима, јављају се у виду узане зоне која се пружа у западном делу Врдничког угљеног басена, а завршава јужно од Беочинских ливада. На северној страни планине налазе се формације горње креде у виду конгломерата и пешчара. Творевине доње креде у виду лапораца, глине, кварца, фелдспата, фрагмената рожнаца и одломака кречњака са калцитним жицама, има само на малим површинама око Сремских Карловаца и око Крчедина, такође на обали Дунава. За разлику од њих, формације горње креде имају највеће распрострањење у односу на остале мезозојске творевине на Фрушкој гори. Префлишна горња креда откривена је у западном делу на више места, почевши од долине Беочинског потока, у виду сивих глинаца, глиених лапораца, пешчара, црвенкастих лапоровитих кречњака и песковитих кречњака. Управо је геолошка грађа овог терена као таква била пресудна за формирање цементаре у Беочину, где се експлоатишу формације неопходне за производњу цемента, у суседној Бачкој. Неогени језерски седименти се на територији Срема налазе на различитим дубинама од 2.000 до 500 м, а поремећеност тих серија се објашњава активностима тектонских покрета између више раседа различитих праваца. *Кенозојске* творевине Фрушке горе представљене су у виду седимената неогена, током миоцена, плиоцена и понта. Њихове формације су глине, песковити шљунак, миоценски кречњаци, лапорци, песковити кречњаци, лапоровите глине. Лапоровити пескови и глине из плиоцена имају велики хидрогеолошки значај, и у југоисточном Срему се налазе на дубинама од 80 м. *Квартарни* седименти доминирају на топографској површини Срема. Фрушка гора је током плиоцена ослобођена од вода панонског језера, и у њеној суподини у виду бара и мочвара формирали су се шљункови и глине. У суподини Фрушке горе издвајају се три слоја различитих фацијалних карактеристика у виду шљункова, глине и на највишем делу прашинасте стене лесоидног карактера. Квартарни седименти су мање моћности и неједнаке дебљине у односу на терцијарне наслаге и представљене су у виду шљункова, пескова, пескових глина, жутих лесоидних глина, барског и копненог, типског леса. Наслаге леса јављају се на падинама Фрушке горе у виду покривача који пада према Дунаву и Сави, и изграђује Сремску лесну зараван. Ова творевина је настала током квартарног леденог доба (плеистоцена), а делимично и у холоцену (Давидовић и др, 1998).

4.2 Геоморфолошке карактеристике

Различити типови рељефа у симбиози са климатским особеностима, одиграли су велику улогу у предиспонираности терена за бављењем привредом, а поготово пољопривредом. На територији Сремске области издвајају се следеће геоморфолошке целине: алувијалне равни, лесне терасе, лесне заравни и Фрушка гора. За насељавање и обављање привредних активности, најповољније услове пружају лесне терасе и планина Фрушка гора (Букуров, 1983).

Захваљујући морфолошким карактеристикама, Срем се одликује разноврсним облицима рељефа (морфоструктурни, флувијални, абразиони, еолски и денудационо-гравитациони). Највећим својим делом Срем се састоји од низије (70-80 м) апсолутне висине, али идући од Саве ка Дунаву, према северу, земљиште се постепено подиже. Поред Саве се простире ниска алувијална раван, изнад ње су лесна тераса и лесна зараван, а највише делове обухвата Фрушка гора, која је издиже од Дунава и простире паралелано са његовим током (Марковић и Павловић, 1995). Генетском класификацијом морфолошких елемената рељефа издвајају се рељефне целине: Фрушка гора, Сремска (Фрушкогорска) абразиона тераса, Сремска лесна зараван, Сремска лесна тераса и алувијална раван Дунава и Саве (Букуров, 1953).

Фрушка гора представља најизразитији морфо-структурни елеменат у рељефу Срема. Оивичена је речним токовима Дунава на северу и Саве на југу, које су хидролошке границе Сремске области. На северу и истоку ограничена је алувијалном равни Дунава, а на западу и југу лесним заравнима. У хидролошком погледу обилује обимним подземним водама, великом броју подземних крашких извора и врела, појавом минералних и термоминералних извора и врела и великом густином речне мреже. Широком долином Будовара, Фрушка гора је одвојена од Сремске лесне заравни, са којој се у висинском погледу готово спаја. Иако спада у ниже планине, са највишим врхом Црвеним Чотом од 538 м, за равничарски Срем она представља веома значајном планинско подручје. Централни део познат је по читавом сплету врло дубоких долина, које су усекли бројни потоци. Осим флувијалног, крашки рељеф има велики утицај на хидролошку ситуацију Фрушке горе, али су само подземни крашки облици рељефа заступљени, као што је јама Гргуревачка пећина и пећина у сливу Лежимирског потока (Давидовић и др, 1998). Према Букурову (1953), на северној подгорини Фрушке горе издвојене су четири *абразионе терасе*, на које се надовезала флувијална ерозија, а затим и денудација, што је на многим местима абразионе

формације свело на најмању могућу меру. Каснијим истраживањима установљено је да се ради о серији флувијалних површи чији су остаци очувани на висини од 440 и 539 м. Потоци и даље врше дубинску ерозију, што утиче на стрмост попречних профила. На југу нема оваквих појава, долине су блажих страна и равномернијег пада. Све више што се иде ка југу речне и поточне долине се проширују у долове, а потоци се забарују.

Сремска лесна зараван се пружа у међуречју Дунава и Саве, окружујући планинско било Фрушке горе, а затим скреће код Старог Сланкамена на југоисток ка Земуну. Северна и источна граница је у виду лесних одсека низ Дунав, док је југозападна граница представљена у виду фосилног одсека према Сави који се пружа од Земуна до Добановаца. Сремска лесна зараван ограничава Фрушку гору са свих страна, са просечним надморским висинама од 120 до 140 м. Акумулација лесне површине настале хетерогеном седиментном серијом, вршена је радом ветра за време хладних глацијалних периода. Током холоцена је завршено формирање рељефа ове заравни. Четири смеђе зоне у лесном одсеку доказују да је навејавање леса формирано у пет фаза (Давидовић и др., 1998).

Сремска лесна тераса заузима највећим делом равни Срем, а у нешто мањој мери и средишњи део. Њено дно је ограничено изохипсом од 80 м, а целом површином се налази на лесној тераси. Најнижа апсолутна висина дна депресије износи 75 м, код села Крњешеваца. Рецентни флувијални облици представљени су у виду корита и долина потока чија су изворишта на јужним падинама Фрушке горе, средњи део тока им је на лесној тераси, а остали делови тока на алувијалној равни Саве (Зеремски, 1962). На самом дну депресије смештена су сремска села Војка, Нова Пазова, Крњешевци, Угриновци, Петровчић, Деч и Бечмен. Обод велике депресије је морфолошки омеђен у правцу севера, истока и југоистока, и његов нижи део се налази на лесној тераси (према северу између изохипси од 80 и 100 м, а према истоку између 80 и 85 м). Насеља Голубинци, Батајница и Стара Пазова формирана су на нижем делу обода. Виши делови обода велике депресије достижу преко 100 м апсолутне висине и целим својим простирањем заузима суседну геоморфолошку целину, Сремску лесну зараван. Рецентни флувијални облици на Сремској лесној тераси представљени су виду корита и долина потока чија су изворишта на јужној страни Фрушке горе. Поред рецентних, на површини лесне терасе заступљени су и фосилни флувијални облици, који су остаци делова некадашњег тока Саве, којима је отицала пре формирања лесне терасе. Највише се истичу према морфолошким особеностима фосилне долине Брестачке Криваје, Обешке Криваје и Врања. Такође, заступљене су и плитке депресије меандерског

облика као докази постојања флувијалних облика и пре стварања лесне терасе. Корита потока су претворена у велике канале, као што су Јарачка Јарчина, Прогарска Јарчина, Галовица канал и Јелисаветин канал. Изграђен је и већи број насипа за путну мрежу и железницу.

Крајем плиоцена и почетком плеистоцена из Савског рова повукла се вода и започиње период копнене фазе Сремског басена, али је већи део плеистоцена Сремски басен био под барама и мочварама. Дном басена састављеним од глина, песковитих глина и пескова, текли су фрушкогорски потоци који су своје токове продужили ка Сави, и на тај начин акумулирали шљунак, песак и муљ на јужној страни Фрушке горе. Крајем плеистоцена наступила је последња акумулација леса и тада је Сремска лесна зараван добила најмлађи слој леса, а у нижим деловима наталожен је материјал који је са јужне стране Сава бочном ерозијом подсекла и формирала терасаст изглед. Таложeње леса формирано је на различитим подлогама што је резултирало настанку копненог, барског и преталоженог леса. М. Зеремски је на основу истраживања епирогених покрета спуштања, који су се јавили током холоцена у источном и југоисточном делу одсека Сремске лесне заравни и долине Будовара, утврдио формирање велике депресије у овом подручју (Зеремски, 1962).

Алувијалне равни Дунава и Саве су најнижи облици рељефа у Срему и знатно већу површину обухватају уз Саву. Алувијалне равни Саве и Дунава немају континуиран правац пружања са обе стране реке, као што је то иначе случај.

Алувијална раван Саве је знатно већа у односу на дунавску и пружа се њеним целим током. Највећи део алувијалне равни је у југозападном Срему ширине 23,4 км и висине од 83 м, а најнижа је на ушћу Саве у Дунав 71 м, тако да је њен пад на територији Срема 12 м. Тако мали падови и слаба резистентност обале, довеле су до кривудања Саве по алувијалној равни, формирајући меандре, аде и мртваје.

Алувијална раван Дунава заузима мању површину од савске. Померање Дунава са бачког и банатског дела алувијалне равни ка југу и подсецање лесних заравни и масива Фрушке горе у Срему, оставило је мало простора за формирање лесне терасе. Алувијална раван се састоји из инудационе равни и алувијалне терасе. Инудациона раван ја најнижа површина око Дунава, која често буде плављена. Узводно од Земунa и код Батајнице, те Нових и Старих Бановаца корито Дунава подсеца Земунску лесну зараван, да би тек код Белегиша формирао мањи део алувијалне равни. Изнад овог дела равни диже се лесна зараван и до 40 м, и у овом делу налази неколико острва, који

углавном припадају Панчевачком риту. Највеће острво у близини Белегиша има дужину од 1,8 км (Давидовић и др., 1998).

4.3 Климатске карактеристике

Сремска област захваљујући својој позицији у пространој Панонској низији, коју ограничавају пространи планински венци Карпата, Алпа и Динарида, а на значајној удаљености од морских површина, климатски припада средишњем делу умереног климатског појаса, са одликама умерено-континенталне климе. Са истока, Сремској области долазе продори хладних и сувих ваздушних маса из Велике руске низије, док са запада, из правца Атланског океана, долазе влажне ваздушне масе које ублажавају одлике континенталности. Фрушка Гора има доста слаб утицај на правац кретања ваздушних маса, а тиме и на неке климатске елементе (Бугарски и др, 1988).

Температура ваздуха спада у најзначајнији климатски елемент јер је у директној вези са интензитетом и величином испаравања, влажности ваздуха, облачношћу, падавинама и ветровима. Такође, она има велику корелацију и са биљним светом, па је важан и педогенетски фактор (Дукић, 1981). Средње месечне температуре показују да је јул најтоплији месец са средњом месечном температуром од 21,2°. Најнижа средња месечна температура је у јануару и износи -0,3°. Најниже температуре у Срему забележене су на Фрушкој гори, али није редак случај појаве и температурне инверзије када се деси да у подножју Фрушке горе буду ниже температуре од оних на врховима. Ово говори како локалним фактори могу да имају утицаја на климатске елементе, у овом случају на температуру ваздуха. Средња годишња температура износи 11,2°. Појава мразних дана присутна је од октобра до априла. Просечан број мразних дана износи 76,8, док ледених дана има у просеку 20. Највећи број дана са јаким мразевима забележен је у јануару и фебруару. Насупрот овоме, у Срему се јављају и тропски дани, у којима температура прелази 30°, и оваквих дана има у просеку око 24,5 годишње. Апсолутно највиша температура (41,5°C) забележена је у Сремској Каменици 1950. године, а апсолутно најнижа температура (-30,6°C) забележена је у Шиду 1963. године (Бугарски и др, 1998).

Ветар представља веома важан климатски елемент јер кретањем ваздуха долази до смењивања ваздушних маса различитих физичких особина, које су условљене маритимним или континенталним пореклом ваздуха из мањих или већих географских ширина. Ветрови у Срему као и у целој Панонској низији долазе из источног или

западног квадранта. Према честини јављања најчешћи ветрови јављају се из западног или северозападног правца (маритимни утицај са Атлантика), и са истока или југоистока (континенталне ваздушне масе). Средње брзине ветрова нису велике и износе 2-3 м/с (Бугарски и др, 1998).

Влажност ваздуха има велики утицај на живи свет и његово испитивање је од велике важности за вегетационе периоде. Годишњи ток релативне влажности је у обрнутом односу са годишњим током температуре ваздуха – највећа је зими, а најмања лети. Просечна релативна влажност ваздуха Срема износи 75,5%, док њена вредност за вегетациони период износи 70% (Бугарски и др, 1998).

Годишњи ток *облачности* сличан је режиму релативне влажности, од које је директно зависан а у обрнутом односу са распоредом температуре. Зими је облачност у Срему највећа и износи 70%, током пролећа је 58%, јесен има 52% покривеност неба, док је на лето 43%. Током вегетационог периода облачност износи у просеку 48% (Бугарски и др, 1998).

Инсолација представља важан климатски елемент, који утиче на температуру ваздуха и земљишта, и веома је важна за здравље људи и вегетацију. Вредности инсолације у Сремској области крећу се од највиших у јулу, када сунце сија у просеку 284 часа, до најмање у децембру, када је укупан број сунчаних сати 52 часа. Просечна годишња инсолација износи 2.073 часа, и ова вредност има значајну улогу како за пољопривреду тако и код туристичке валоризације (Бугарски и др, 1998).

Падавине су веома важан климатски елемент јер представљају главни извор воде које земљиште упија, што даље утиче на цео живи свет и на режим површинских и подземних вода. Распоред падавина зависи од опште циркулације ваздушних маса, док на висину падавина утичу морфолошке целине, њихови облици и надморска висина (Дукић, 1981). Анализе средњих месечних сума падавина показују јунски максимум са 88,3 мм, што је од великог значаја за пољопривреду. Најмање количине падавина су у марту 43,0 мм, што је слично са количином и у септембру кад износи 43,6 мм. Средња годишња сума падавина у Срему износи 667,2 мм. Вертикални градијент падавина (пораств сума падавина на сваких 100 м н.в.) највећи је на профилу Гладнош - Иришки Венац 57,3 мм, док је најмањи на профилу Шид - Иришки Венац 34,2 мм. Највеће суме падавина су у лето (209,7 мм), у пролеће су 165,4 мм, у зиму 151,2 мм, док је најсушније годишње доба јесен са 143,8 мм. Вредност Ланговог кишног фактора, који представља однос између годишње суме падавина и средње годишње температуре ваздуха износи $F=59,6$ што одговара хумидној клими степа и савана. Индекс суше за

Сремску област износи 31,5, што би значило да наводњавање у овој области није неопходно и то је веома значајан показатељ за успешно бављење пољопривредом (Бугарски и др, 1998).

4.4 Хидролошке карактеристике

Хидролошке карактеристике одређеног подручја имају велики утицај на развој насеља и привредних активности привреде. Водоснабдевање сваког насеља, веома је зависно од расположивих водених ресурса. Одређене хидролошке карактеристике могу имати повољни карактер када одређују посебну функцију насеља, као што је бања Врдник на Фрушкој гори, захваљујући термалним карактеристикама околног терена. Насупрот томе, хидролошки услови могу да отежају изградњу насеља ако су терени водопоплавни, па је испитивање хидролошких прилика од велике важности и за локације одређених индустријских и агро-индустријских постројења (Ћурчић, 1992).

Велики значај код испитивања хидролошких прилика представља познавање подземних и површинских вода. Сремска област обилује подземним водама, које представљају и највећи резервоар водоснабдевања области. Дубине плитких подземних вода ткз. фреатеске издани веома се разликују у равном Срему и на подручју Фрушке горе. На лесној тераси дубине фреатске издани се крећу од 3 до 6 м, и њихови режими зависе од локалних климатских елемената, режима падавина и температура, као и морфолошких прилика. Земунска и Фрушкогорска лесна зараван имају издан на највећим дубинама, и крећу се од 15 до 30 м. Подземне воде на земљиштима са лесном подлогом налазе се на дубинама већим од 200 м.

Дунав представља административну границу Срема од суседне Бачке и Баната, пружајући се од Илока до Београда на дужини од 126 м. Обала Дунава у Срему је висока и чине је Фрушкогорска и Земунска лесна зараван, испресеца на ритовима које је Дунав изградио померајући корито ка северу. Средње месечне вредности водостаја показују нивално-плувијални режим у Илоку, са највишим водостајем у јуну и мају, високи водостаји бележе се у априлу, мају и јуну, а ниски током јесени. Дунав се често излива из корита и плави алувијалну раван када долази до екстремних водостаја (највиши водостај забележен је код Илока 81,8 м). Средња годишња температура дунавске воде код Новог Сада износи 11,8°. У погледу загађености Дунав припада углавном III категорији (Давидовић и др, 1999).

Сава у свом доњем току, на дужини од 207 km чини јужну границу Срема, која од Илинаца до Новог Београда се пружа на дужини од 113 km. Због слабих падова обала и мале отпорности обале Сава прави бројне меандре, кривудајући по алувијалној равни и формирајући мртваје. Највећи меандри су Купински кут, Рачански, Бељевачки и Босутски. Највиши водостаји су априлу, марту и мају, а најнижи током августа и октобра код Београда. Највиши водостаји бележе се код Шапца (78,5 м), Сремске Митровице (80,2 м), и код Сремске Раче (83,3 м). Код Сремске Митровице протекне Савом у просеку протекне годишње $1.530 \text{ m}^3/\text{s}$. Према степену загађености Сава се сврстава у III категорију, али се низводно од Сремске Митровице нађе и у IV категорији (Давидовић и др, 1999),

Босут (130 km) из Хрватске долази на подручје Срема, којим тече на дужини од 38 km. Корито Босута представља напуштени рукавац Саве, који се одваја од садашњег корита Саве код Жупање, где се стотинак километара низводно поново спаја са Савом код села Босута, где је садашње ушће Босута у Саву. Велика површина слива чини ниска површина савско-босутске алувијалне равни, са висином мањом од највиших водостаја Саве. Према загађености воде Босута сврставају се у чистије воде (Богдановић, 1974).

На подручју Фрушке горе налазе се бројни потоци, од којих су најпознатији Поторањ, Чаревићки, Читлук, Такениш, Алмаш, Борковац, Мутаљ и др. Равни Срем је испресецан бројним каналима, који представљају мелиорациона решења код плавлена овако ниских терена (депресија код Крњешеваца има висину од 75 до 77м, а околно заравњено тло је висине до 80 м). Укупна дужина канала износи 6,473 km, и она врше дренажу на територији од 542.694 ha (Богдановић, 1982). Најпознатији канали су Врањ, Галовица, Манчев гај, Јарчина, Вртић, Борис и др.

Језера Срема налазе се у поточним долинама периферних делова Фрушке горе и има их укупно 13. Главни задаци ових вештачких језера су заустављање поплавних таласа, санирање ерозивних процеса, наводњавање, водоснабдевање, развој туризма и узгој рибе. Најпознатија језера су Љуково, Међеш, Кудош, Борковац, Мохареч, Сот и др (Давидовић и др, 1999).

Баре и мочваре истичу се у југоисточном Срему, на делу територије између Јарачке Јарчине, аутопута Београд-Загреб, Угриновачке баре и Саве, као и на југозападу Срема између Босута, Саве и државне границе са Хрватском. Ове водене површине везују се за алувијалну раван Саве, а у југоисточном Срему се налазе и на лесној тераси. Нешто мањи број бара постоји и на алувијалној равни Дунава.

Најпознатије баре, и које су током целе године под водом су Обедска бара, Слезен, баре у Мајурском риту и Брег.

4.5 Педолошке карактеристике

Сремска област располаже разноврсним и богатим природним ресурсима, које се пре свега односи на земљиште високог бонитета. Педолошке покривач удружен са литолшким саставом, нагибом рељефа, нивоом подземних вода и другим факторима, има велику улогу код планирања оптерећености грађевинског подручја, размештаја и простирања градских насеља и њихове привредне оријентисаност (Ћурчић, 1992).

Геолошка основа представља основу за стварање земљишта. Разноврсност површинског дела литосфере на подручју Сремске области, утицала је на формирање различитих типова и варијетета земљишта. Састав матичног супстрата представљен уделом појединих минерала, од пресудног је значаја на формирање одређеног типа земљишта. Најбољи пример за ово је Фрушка гора, на коме је удео калцијума од пресудног значаја за формирање педогенезе овог простора. Удео калцијум-карбоната у саставу матичног супстрата, утицало је на то да земљишта формирана на њима одолевају деградацији у правцу огајњачавања и лесиваже. Присуство фелдспата, пироксена лискуна и амфибола у магматским стенама Фрушке горе, је од великог значаја за педогенезу јер су ови минерали изворне материје за синтезу глине. Виши делови Фрушке горе, тачније била, изграђена су од метаморфних стена поготово кристаластих шкриљаца који су склони девастирању под утицајем атмосферских талога, и на тај начин представљају геолошку основу за формирање киселих или смеђе шумских земљишта и гајњача лесиквираних (Миљковић и др, 2001).

На територији Сремске области доминирају следећи типови земљишта: чернозем, гајњаче, ритске и ливадске црнице, алувијална земљишта и рендзине (Миљковић и др, 2001). Највећу површину заузимају *плодни черноземи*, који су формиран на овој територији захваљујући великој распрострањености леса као матичног супстрата, који је представљао идеалну подлогу за његову генезу. Његова највећа заступљеност је на Сремској лесној заравни и тераси, као и на алувијалној тераси Дунава. Гајњаче се налазе на Фрушкој гори, где су настале као последица изумирања шумске листопадне вегетације при количини падавина изнад 630 мм, али их има и у јужним деловима Сремске области (Богдановић, 1982). *Ритске црнице* су формиране на алувијалним наносима и преталоженом лесу, на ниском земљишту у самој близини подземних вода.

Њихов ареал пружања односи се на јужне и југоисточне делове Срема уз Саву. Ливадске црнице углавном су формиране на лесној тераси. *Алувијална земљишта* срећу се на простору алувијалне равни Саве и Дунава, док се *делувијална земљишта* настала ерозивним радом потока јављају у долинама јужних фрушкогорских потока. *Рендзине* се појављују на Фрушкој гори на прелазу из виших делова планине под гајњачама, ка нижим деловима под черноземом, и везују се за карбонатне супstrate, као што су кречњак, лапор и лес (Миљковић и др, 2001).

Природне карактеристике Сремске области огледају се у различитим геоморфолошким, климатским, хидролошким и педолошким условима за привређивање. Уједначене надморске висине терена утицале су на формирање саобраћајница велике густине, плодно тло уз уједначену умерено-континенталну климу даје добру базу за развој свих привредних делатности, а пре свега за бављење пољопривредом.

Најновија фаза развоја привреде повезује се са гринфилд инвестицијама које се формирају на слободним пољопривредним парцелама у одређеним радним зонама, које доводе до повећања броја радних места и развоја одређених привредних делатности, индустријске производње и логистичких центара, али остављају значајне последице на стање земљишта. На великим површинама плодни чернозем, који је у Сремској области вековима коришћен за развој пољопривреде, постаје неупотребљив у директне производне сврхе, већ служи само као тло за изградњу фабрика. На тај начин пољопривреда постепено препушта свој примат индустрији и услугама, а земљиште високог бонитета постаје деградирано. Антропогеним утицајем и формирањем фабрика долази до значајних промена карактеристика земљишта, што за собом повлачи разне негативне последице које се односе на промене састава и особина земљишта, биљног покривача и на одлике микрорељефа у Сремској области.

Због свега наведеног, у будућим плановима привредног (одрживог) развоја сремских општина, неопходна је имплементација коеволутивистичког просторног модела заснованог на интерактивном односу система животне средине и економског система. Опасност од дугорочне деградације животне средине високог интензитета, налази се у развоју тзв. „прљаве индустрије” и високе концентрације индустријских производних комплекса у близини стамбених зона.

5. ДРУШТВЕНО-ГЕОГРАФСKE КАРАКТЕРИСТИКЕ ЕКОНОМСКЕ БАЗЕ НАСЕЉА

Географске карактеристике насеља имају битну улогу у развоју привреде и планирању организације друштва. У зависности од стања социо-економских и демографских структура становништва, зависиће и ниво привредног развоја одређене територије. Просторном анализом демографске структуре, полно-старосне, образовне, економске и миграционе структуре активног становништва, истражиће се њихове везе и односи који ће се довести у корелацију са развојним тенденцијама привреде Сремске области за проучавани период 2002-2022. године. На овај начин биће утврђен обим и интензитет утицаја инвестиционих пројеката на промену демографских структура, економске базе и функционалних карактеристика насеља. Приликом испитивања економске базе и уопште привредног развоја једне области, неопходна је анализа демографских структура становништва, али се верска и национална припадност неће узимати у разматрање, јер не представљају значајне показатеље за наведени процес.

Сремска област одликује се интензивним социо-економским променама насталим у другој половини 20. века, сходно привредним и друштвеним околностима које су се одвијале након Другог светског рата. Због тога је анализа структура становништва од велике важности, јер су њихове промене зависне једне од других, узајамно се условљавају и једна на другу узрочно и повратно делују. Промене у образовној доводе до промена у економској структури, а промене у обе доводе до промена у старосној, а самим тим и у другим структурама становништва. Ипак, степен њихове међузависности није увек исти и завистан је од узрока који до њих доводе. Структуре становништва имају посебан значај за оцену достигнутог степена социјално-економског развоја, иако нису увек реалан показатељ, јер су промене код привредних циклуса могуће за краће време, а за трансформацију демографских структура је потребан дужи период (Грчић, М. и Грчић, Љ., 2002).

5.1 Полно-старосна структура становништва

Биолошка или полна структура становништва има веома важну улогу, како за садашњи, тако и за будући демографски и економски развој, зато што из ње произилазе важни контингенти становништва за биолошку репродукцију и формирање радног континента. Биолошка структура становништва представља однос мушког и женског

становништва у укупној популацији и у појединим старосним групама. Према Попису из 2002. године у Сремској области, на 100 жена долазило је 95,5 мушкараца, а 2011. године 96,6. Овим је удео мушког становништва у периоду 2002-2011. године, повећан са 48,9 на 49,1 %, а женског смањен са 51,1 на 50,8%. На нарушавање биолошке равнотеже, у корист женске популације, у послератним година имало је веће учешће мушкараца у миграционим кретањима, да би се у најновијој фази миграционе покретљивости, у којој су и жене биле присутне, уравнотежила полна структура становништва. Према подацима Пописа становништва спроведеног 2022. године, на 100 жена долазило је 97,6 мушкараца, што показује наставак тренда благог повећања удела мушког становништва, које још од Другог светског рата бројчано заостаје за женским становништвом. Континуирано повећање мушког становништва у претходне две деценије на територији Сремске области резултат је потребе за радном снагом, која се у великој мери остварује у фабрикама, што доводи до бројчаног подударања са женским становништвом.

Стопа маскулинитета, као један од основних показатеља у истраживањима полне структуре становништва, показује број мушкараца који долази на 1.000 жена. Према попису из 2011. године износио је 966,1‰, што је више у односу на 2002. годину када је стопа износила 955,6‰. Стопа маскулинитета према подацима Пописа 2022. на територији Сремске области износила је 976‰, што показује пораст у односу на претходне пописне године.

Анализирајући стопе маскулинитета на нивоу општина, запажа се да једино општина Пећинци спада у категорију општина чије стопе прелазе преко 1.000‰ за све три пописне године, док је ситуација код стопа феминитета обратна, једино се у општини Пећинци налази испод 1.000‰ вредности стопа феминитета. Општина Пећинци је типично аграрна општина и уједно једина општина Сремске области чији општински центар представља сеоско насеље. Жене се због близине Београда, удаје и тражења посла, континуирано исељавају, због чега се јавља вишак мушког становништва које остаје на имању да обавља пољопривредне послове. Анализом старосно-полне структуре на нивоу насеља уочава се углавном слична ситуација као и у општинским центрима, мада постоје насеља које се одликују и екстремно нижим стопама маскулинитета. Према Попису 2002. године насеље Стари Сланкамен, познато по виногорју Фрушке горе и викендашком туризму има стопу маскулинитета 856,7‰. Насеља Фрушке горе, позната по манастирима, такође имају ниске вредности стопа маскулинитета (Велика Ремета са 750‰, Крушедол Прњавор са 844,4‰, Мала Ремета

са 887,5‰), а ту су и шидска насеља Бачинци (895,2‰) и Батровци са стопом маскулинитета од 860,5‰. Подаци из пописа 2011. године показују пад стопе маскулинитета једино у насељу Велика Ремета, док поменути насеља узета у обзир анализом из 2002. године имају забележен пораст броја мушкараца и повећање стопе маскулинитета. Пописом 2022. године нису забележене веће бројчане осцилације односа мушког и женског становништва на нивоу насеља у односу на претходне Пописе. Насеље Гргетег у општини Ириг располаже најмањом стопом маскулинитета која износи 652,2‰ према Попису 2011. године. Разлог за овакво стање налази се у малом броју становника, свега 76, и чињеници да је манастир Гргетег женски манастир. Према резултатима Пописа 2022. године стопа маскулинитета од 444‰, показује да је у овом манастирском насељу више од половине женско становништво.

Табела 1. Полна структура становништва Сремске области 2002., 2011. и 2022. године.

Општина	Година пописа	Становништво					Стопа маскул.	Стопа феминит.
		укупно број	мушко		женско			
			свега	%	свега	%		
Инђија	2002.	49.609	24.288	49,0	25.321	51,0	959,2	1.042,5
	2011.	47.433	23.411	49,4	24.019	50,6	974,7	1.026
	2022.	43.443	21.333	49,1	22.110	50,9	964,8	1.036,4
Ириг	2002.	12.329	5.973	48,4	6.356	51,6	939,7	1.064,1
	2011.	10.866	5.323	49,0	5.543	51,0	960,3	1.041,3
	2022.	9.290	4.584	49,3	4.706	50,7	974	1026,6
Пећинци	2002.	21.506	10.770	50,1	10.736	49,9	1.003,2	996,8
	2011.	19.720	9.939	50,4	9.781	49,6	1.016,2	984,1
	2022.	18.401	9.341	50,8	9.060	49,2	1.031	979
Рума	2002.	60.006	29.139	48,6	30.867	51,4	944	1.059,3
	2011.	54.339	26.654	49,1	27.685	50,9	962,8	1.038,7
	2022.	48.621	23.734	48,8	24.887	51,2	953,7	1.048,6
Сремска Митровица	2002.	85.902	41.864	48,7	44.038	51,3	950,6	1.051,9
	2011.	79.940	39.042	48,8	40.989	51,3	952,5	1.049,9
	2022.	72.580	36.329	50,0	36.251	50,0	1002	1007,8
Стара Пазова	2002.	67.576	33.142	49,0	34.434	51,0	962,5	1.039
	2011.	65.792	32.332	49,1	33.460	50,9	966,3	1.034,9
	2022.	62.318	30.564	49,0	31.754	51,0	962,6	1039,0
Шид	2002.	38.973	18.961	48,7	20.012	51,3	947,5	1.055,4
	2011.	34.188	16.788	49,1	17.400	50,9	964,8	1.036,5
	2022.	27.894	13.660	49,9	14.234	59,1	960	1.042
Сремска област	2002.	335.901	164.137	48,9	171.764	51,1	955,6	1.046,4
	2011.	312.278	153.489	49,1	158.877	50,8	966,1	1.053,1
	2022.	282.547	139.545	49,4	143.002	50,6	976	1.025

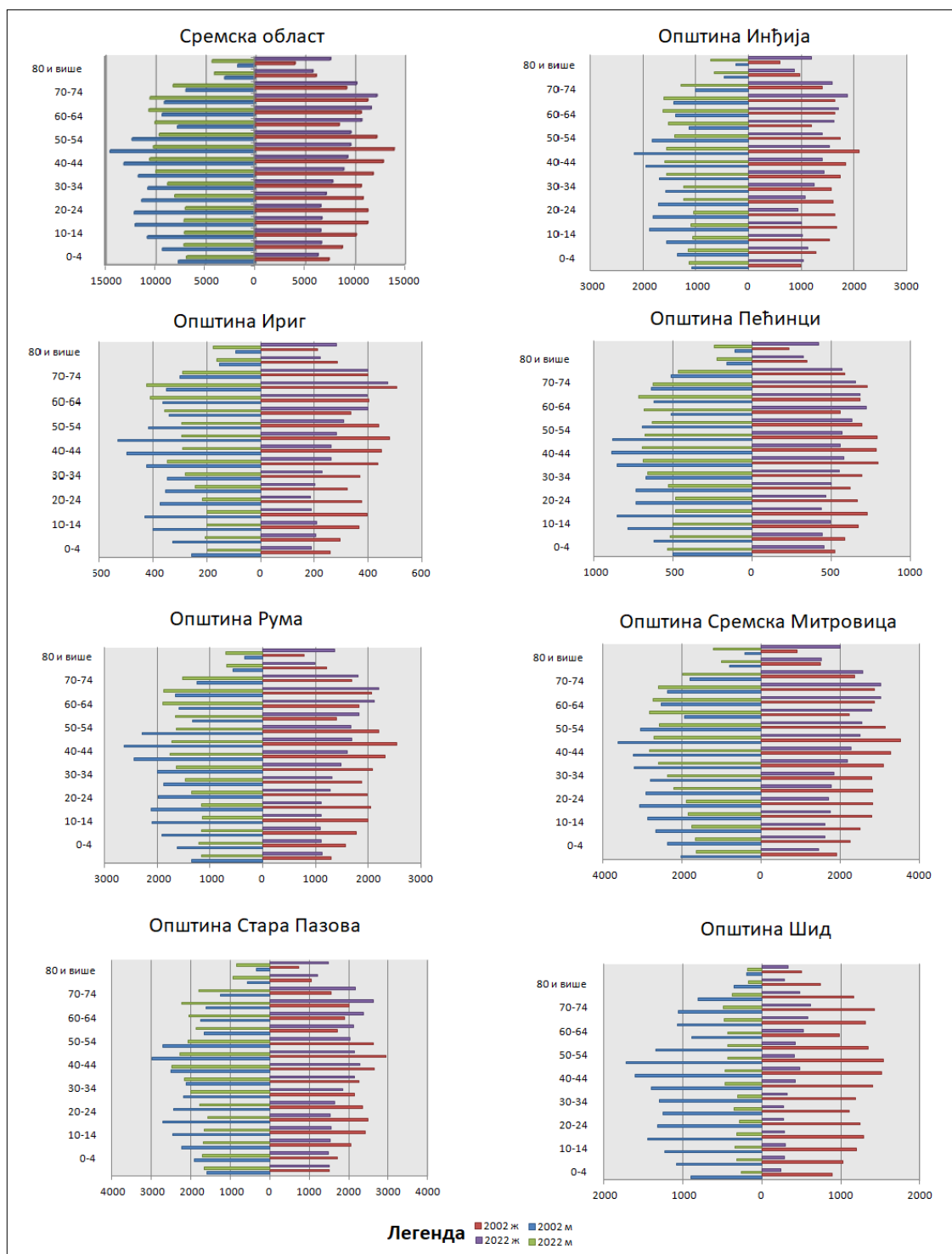
Извор: РЗС, Попис становништва 2002, 2011, 2022, Пол и старост, књ. 2.

Стопа феминитета представља број жена на 1.000 мушкараца. У свим општинама, изузев општине Пећинци, стопа феминитета износи преко 1.000, у анализираном периоду. Посматрајући на нивоу Сремске области стопа феминитета према Попису 2002. године износила је 1.046,4 ‰, 2011. године 1.053,1, а према резултатима последњег Пописа 1.025‰. Оваква ситуација везана за стопу феминитета објашњава се имиграцијом женског становништва, односно емиграцијом мушког становништва из економских разлога у друге области.

Значајну улогу у проучавању привредног развоја неког региона има испитивање старосне структуре становништва. Старост становништва има велику улогу у одређивању броја репродуктивног и радно способног становништва, што је важно за одређивање функционалне динамике становништва. Старосна структура Сремске области проучавана је кроз: старосне групе, просечну старост, коефицијент старења, индекс старења и старосне пирамиде.

Старосном пирамидом представљене су промене старосно-полне структуре општина Сремске области за 2002. и 2022. годину, и на основу графичког приказа не виде се значајне промене у старосној и полној структури. Евидентан је пад укупног броја становника области, што је утицало и на пад у петогодишњим старосним групама. Посматрајући на нивоу целе области, старосна пирамида за проучаване пописне године има одлике регресионог типа, са смањеним учешћем младе у корист старије средовечне и старе популације. На нивоу општина је готово уједначена слика старосних пирамида. Мале разлике између удела омладине, млађег и старијег средовечног становништва утицале су на постојање стационарне пирамиде у општини Инђија.

Према *великим старосним групама* становништво се дели на младо (0-19), млађе средовечно (20-39), старије средовечно (40-59) и старо (60 и више). Становништво Сремске области има највећи удео старијег средовечног становништва и млађе средовечног становништва, затим следи старо становништво, док омладина заузима последње место. Уколико младо становништво заузима више од 35% укупне популације, становништво се сматра младим, док оно у коме старосна група од 60 и више година заузима преко 12%, становништво се сматра старим. На основу ове чињенице, становништво Срема је захватио процес старења, односно сенилизације становништва, што представља значајан проблем у планирању регионалног развоја.

Слика 2. Старосно-полне пирамиде сремских општина (2002-2022.)

Старо становништво према Попису 2002. године представљало је трећину укупног броја становника (22,9), и ове вредности су забележене и код удела омладине (22,9). Према Попису 2011. године старо становништво чинило је 24,1% укупне популације, што је нешто мања вредност од просека Републике (29,5%), док је омладину чинило 19,4% укупног становништва што је идентичан податак као и за

републички просек (РЗС, 2011). Према Попису 2022. укупан број старог становништва је у порасту и износио је 84.931, што чини 30% укупне популације, док је број омладине остао уједначен и износио је 54.862, што представља 19,2% укупне популације. Посматрано на нивоу општина, готово да нема варијација удела одређених старосних група

Просечна старост израчунава се на основу петогодишњих старосних група. За Сремску област, просечна старост становништва износи 42,1 годину, према Попису из 2011. године, што је пораст у односу на 2002. годину када је просечна старост износила 39,5 година. Највећу просечну старост има општина Ириг (44,1), а најмању општина Стара Пазова (41,0). Према подацима Пописа 2022. године у свим општинама забележен је пораст просечне старости, што иде у прилог тези да је процес сенилизације на територији Сремске области у току. Највећи пораст просечне старости забележен је у пограничној општини Шид. На нивоу области вредности просечне старости су повећане са 42,1 2011. године на 44,2 2022. године. Сремска област је имиграционо подручје чију је старосну структуру највише обликовао механички прилив становништва у комбинацији са опадајућим наталитетом и растућим морталитетом, што је у укупном износу ипак допринело повећању просечне старости становништва.

Табела 2. Индекс старења, просечна старост и удео великих старосних група 2022. године.

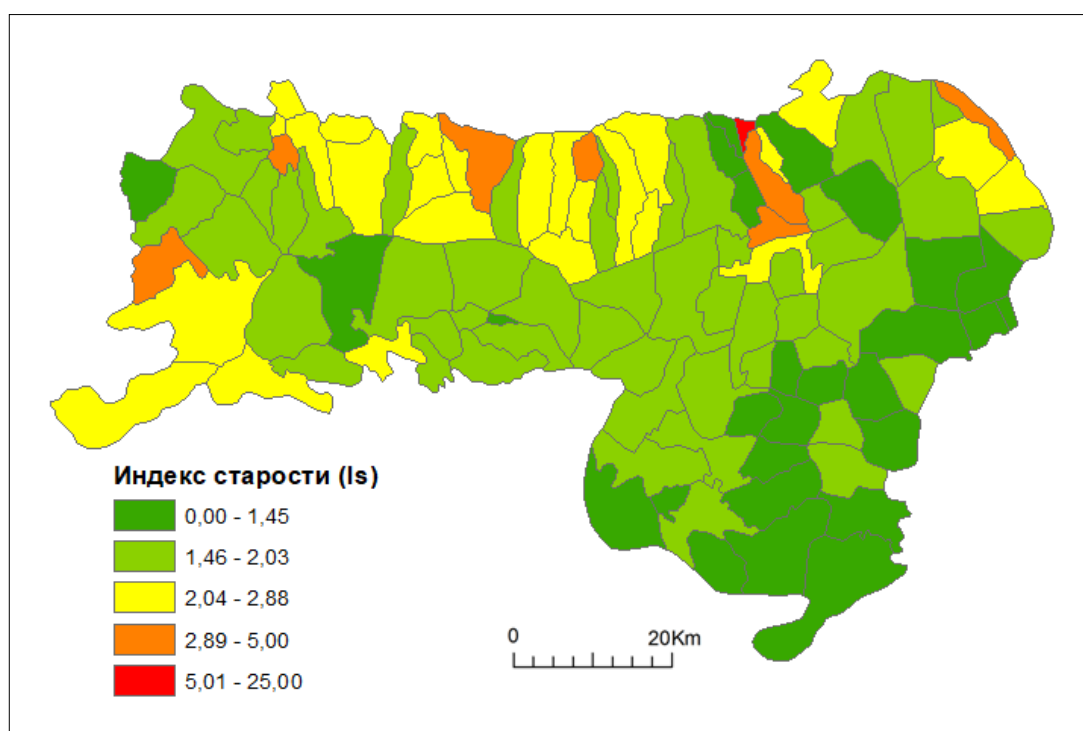
Насеље	0-19	%	20-39	%	40-59	%	60 >	%	Ps	Is
Инђија	8601	19,8	9742	22,4	11997	27,7	13103	30,2	44,1	1,5
Ириг	1596	17,2	1963	21,1	2491	26,8	3240	35	46,6	2,0
Пећинци	3869	21	4457	24,2	5163	28,0	4912	26,7	42,4	1,3
Рума	9119	18,8	10801	22,2	13558	31,9	15143	31,1	44,7	1,7
Сремска Мит.	13333	18,4	16548	22,8	21023	29	21676	30	44,6	1,6
Стара Пазова	12760	20,5	14261	22,8	17238	27,7	17699	28,4	43,1	1,4
Шид	5008	17,9	5825	20,8	7903	28,3	9158	32,8	45,7	1,8
Сремска област	54286	19,2	63957	22,6	79373	28	84931	30	44,2	1,6

Извор: РЗС, 2022. (Ps - просечна старост; Is - Индекс старења)

Коефицијент старења је показатељ који се односи на удео становништва старијег од 60 година у укупном становништву, и он је за Сремску област износио 22,9 % 2002. године, 23,7% 2011. године, а 30% 2022. године. Највећа вредност коефицијента старења забележена је у општини Ириг (27,2%), док је најмања у општини Стара Пазова (22,5%), према Попису 2011. године. Процес старења популације испитује се *индексом старења*, који се добија на основу односа

становништва старијег од 60 година и млађег од 20 година. Уколико вредности прелазе 0,4 сматра се да је формиран процес старења на проучаваном простору, а уколико је испод наведене вредности, сматра се да је становништво младо (Грчић, М. и Грчић, Љ., 2002). Сремска област је захваћена процесом демографског старења, а вредности се крећу од од 0,9 према подацима Пописа 2002. године, 1,2 према Попису из 2011. године, до 1,6 колико је забележено Пописом 2022. године. Овакве вредности индекса старења указују на проблеме који су повезани са процесом сенилизације појединих сремских насеља и општина.

Старење је највише присутно у општини Ириг ($I_s=2.0$), а најмање у општинама Стара Пазова ($I_s=1,4$) и Пећинци ($I_s=1,3$) према Попису 2011. године. Општина Ириг је карактеристична по манастирским насељима на Фрушкој гори, где је доминантно заступљено старо становништво, док се општине Стара Пазова и Пећинци налазе у процесу привредне експанзије који утиче на потребу за радном снагом, а самим тим и имиграцијом радно-активног становништва. У иришким манастирским насељима Велика Ремета (21) и Гргетег (8,5), забележене су највеће вредности индекса старења. Највећи број насеља сремске области налази се у категорији индекса старења вредности до 2,04 према Попису 2022. године.

Карта 5. Индекс демографског старења у насељима Сремске области 2022. године

Контингенти становништва представљају демографски потенцијал, добијен на основу класификације становништва према петогодишњим старосним групама. У зависности од узраста или старости становништва постоје контингенти предшколског, школскообавезног, средњешколског и студентског узраста, фертилни, радни и старачки контингент (Матијевић, 2009).

- Предшколски и школски контингент представљен је младим становништвом до 18. година. Школскообавезни контингент састоји се од деце узраста 7-14 година, који су у обавези да похађају основну школу. Значај анализе наведеног контингента је у томе што би деца овог узраста у блиској будућности представљала кроз средњошколце или студенте потенцијалне дневне мигранте. Контингент средњошколског и студентског узраста чини омладину старости 15-25. Овај контингент је изузетно важан за демографску анализу јер је у директној вези са дневним миграцијама становништва. Удео заступљености омладине исти је на нивоу свих сремских општина и креће се између 11 и 12%. Највећи удео омладине забележен је у насељу Нова Пазова, у којој је према Попису становништва 2002. било укупно 2.181 средњешколског и студенског становништва што је чини 12,7% укупног броја становника насеља. Попис 2011. године показује благи пад вредности удела омладине у укупном становништву насеља, и за Нову Пазову је износио 10,3%. И поред благог пада удела омладине, ово је и даље добра основа за потенцијалну базу радника дневних миграната, и управо се овде налази експанзија развоја привреде кроз инвестирање у фабрике и лог-центре, у радној зони која је територијално највећа на територији општине Стара Пазова. Најновији Попис становништва 2022. године показује пораст удела омладине на 3.248 што чини 20,1% укупне популације насеља Нова Пазова. Ово је директна последица велике имиграције на коју се одлучују становници из других делова Републике, а махом из Београда из економских разлога, што на свакодневном нивоу доводи до пораста броја становника.
- Фертилни контингент представља женски део популације од 15-49 година, односно представља период биолошке могућности за репродукцијом, и његово кретање у вези је са кретањем наталитета становништва. Према подацима Пописа из 2011. године, на нивоу Сремске области било је укупно 69.657 женског репродуктивног становништва што је 43,9% укупне женске популације, док подаци Пописа из 2022. године показују да је 63.696 женског репродуктивног становништва чинило 44,5 % укупне женске популације, тако да је присутан благи пораст фертилног контингента.

- Радни контингент представља се групом способном за испуњавање радних обавеза, старосном доби мушкараца (15-64), односно жена (15-59). На основу анализе радног контингента утврђује се радни потенцијал проучаване области. Вредности радног контингента за 2002. годину износиле су 65% укупне популације односно 282.547 лица, и те вредности су повећане Пописом 2011. године на 217.528 лица, или 69,7% укупне популације. Вредности мушког радног становништва су износиле 110.261 (71,8% укупне популације), а женског 95.354 (60%) укупне популације према Попису 2011. године. Иако је ситуација на општинском нивоу готово идентична на нивоу области, вредности радног контингента се крећу од 68 % у Општини Ириг до 71% у општини Стара Пазова, која има највећу резерву радне снаге (РЗС, 2011). Према подацима Пописа становништва 2022. године радни контингент је износио 170.327 становника, или 65% укупне популације, што показује смањење у односу на претходне Пописе, а општина Стара Пазова располаже највишим вредностима радног контингента од 63,4% (РЗС, 2022).

Највиши проценат радног контингента је у насељу Нова Пазова која и има највећи удео омладине у проучаваној области. Представљени резултати иду у прилог хипотези да општина Стара Пазова, уз Инђију и Пећинце чини „пол развоја” Сремске области. Укупан број становника општине, као и радно способног становника се свакодневно повећава, што утиче на отварање нових фабрика јер постоје велике потребе за запослењем досељеног становништва из целе Србије, а махом из Београда. Скуп живот у престоници утиче да досељени у њу понављају пресељење из економских и егзистенцијалних разлога селећи се у насеља гравитационе зоне Београда, која имају ниже цене некретнина, а добре могућности за запослење. Управо из ових разлога, општина Стара Пазова постаје све популарније миграционо одредиште радно способног становништва који долазе из различитих крајева наше земље.

Табела 3. Радно-способно становништво 2002., 2011. и 2022. године

Територија	2002.		2011.		2022.	
	Радно способно ст.	Удео у Укупном (%)	Радно способно ст.	Удео у Укупном (%)	Радно способно ст.	Удео у Укупном (%)
Реп. Србија	4.796.697	64,0	4.947.477	68,2	4.222.696	63,5
АП Војводина	435.697	65,0	1.346.350	69,2	1.108.342	63,7
Сремска област	217.957	65,0	222.220	69,3	179.327	65

Извор: РЗС: Општине у Републици Србији, 2003., 2012. и 2023. године

Посматрано у односу на Републику Србију (68,2%) према подацима Пописа 2011. године, удео радног способног становништва за Сремску област је нешто виши (69,3%), а готово је идентичан у односу на стање у Војводини (69,2%). Запажен је и благи пораст вредности удела радно способног становништва у односу на Попис 2002. године када је он износио 64%. Општински центри и приградска насеља апсорбују највећи удео радно способног становништва, што утиче на висок удео запослености у тим деловима области и на формирање радних зона које су део локалних економских стратегија општина. Ово за последицу има лошу регионалну дистрибуцију која се огледа у несразмерном односу удела радне снаге у сеоским насељима у односу на општинске центре, у којима су и формиране радне зоне. Регионални раст и развој на овај начин сматрају се неодрживим, стога је циљ да се сеоска насеља оживљавају тако што ће се њихова оријентисаност ка пољопривреди остваривати уз помоћ иновација. На овај начин дошло би се до стања које је одрживо и повезано са развојем индустрије и услужних делатности. Сеоска насеља општина Ириг и Шид, која се налазе на падинама Фрушке горе, пролазе кроз политику локалног економског развоја која је конципирана на оваквим постулатима, где се кроз постојање „зелених фабрика” спроводи политика одрживог развоја. На овај начин се утиче на равномеран регионални развој, где сеоска насеља постају носиоци развоја индустрије која зависи од примарног сектора, односно сировинске базе пољопривреде. Према подацима Пописа 2022. године запажен је благи пад радно-способног становништва Сремске области (65%), који је евидентиран и на нивоу АП Војводине и Србије, што је у складу са опадањем укупног броја становника.

5.2 Економска структура становништва

Економска структура становништва представља значајан показатељ привредног развоја и нивоа економског развоја проучаваног подручја. Анализа економске структуре становништва обухватиће трендове и динамику привредног раста Сремске области, како би се сагледало укупно стање привредног развоја. Проучавање економске структуре становништва обухвата испитивање карактеристика становништва према економској активности (активно становништво, лица са личним приходом и издржавано становништво), према секторима делатности, привредним делатностима и карактеристикама пољопривредног становништва.

5.2.1 Структура активног становништва

Укупно активно становништво Сремске области, у проучаваним пописним годинама има тенденцију опадања сходну паду укупног броја становника. Према подацима Пописа становништва 2002. године забележено је 150.929 активних лица што представља 44,9% од укупног броја становника Сремске области (335.901). Према Попису 2011. године, ове вредности су смањене на 126.206 активних лица (40.4%), што је нешто виши проценат у односу на републички ниво који је износио 32,1%. Најновији подаци Пописа 2022. године показују даљи наставак смањења активних лица на 119.179 (42,2%).

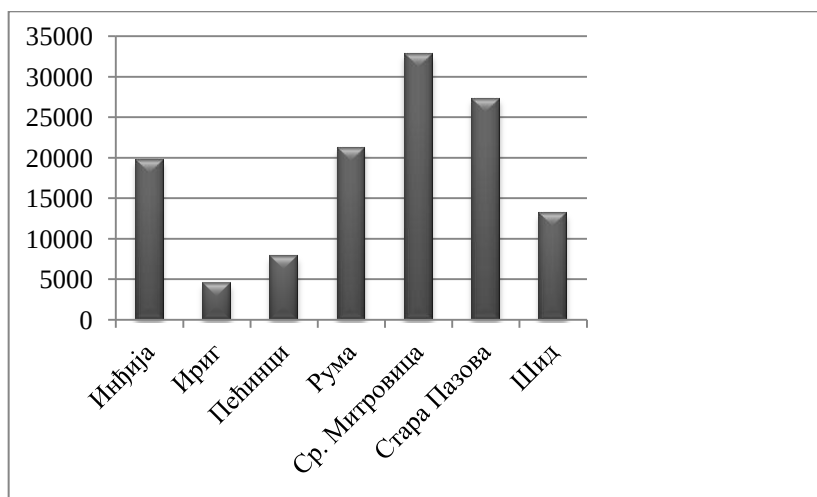
Табела 4. Структура активног становништва 2022. године

Територија	Ук. активно	Запослено	Зап. %	Незапослено	Незап. %
Инђија	18.238	16.845	92,4	1.384	7,6
Ириг	3.428	3.110	90,7	318	9,3
Пећинци	8.089	7.421	89,5	668	8,2
Рума	20.233	17.838	88,1	2.395	11,8
Ср. Митровица	30.940	25.322	81,4	3.618	11,7
Стара Пазова	27.808	25.277	91	2.531	9,1
Шид	10.443	8.952	86	1.491	14,3
Сремска област	119.179	106.774	89,6	12.405	10,4

Извор: РЗС, 2022.

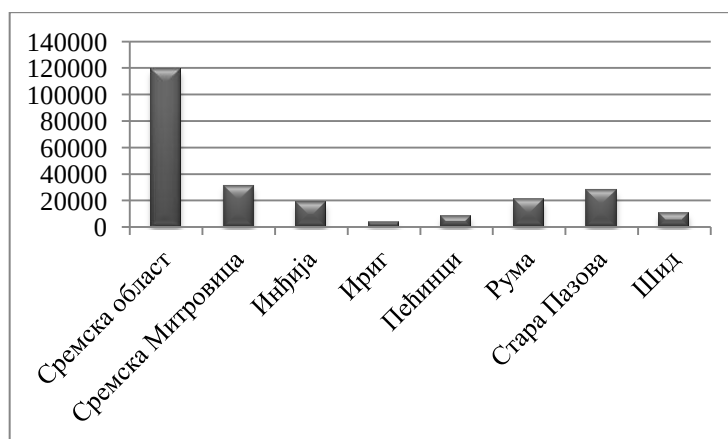
Незапосленост, према Попису 2011. године, за Сремску област износи 22,04%, док је посматрано на нивоу општина најнижа у Пећинцима, а највиша у општини Шид. Захваљујући отварању нових радних места приливом (пре свега страних) инвестиција, појачаним активирањем запошљавања и све израженијој имиграцији на територији Сремске области, ситуација са уделом незапосленог становништва постаје знатно повољнија. Према подацима Пописа становништва 2022. године на територији Сремске области незапосленост се за 50% смањила у односу на 2011. годину, када је износила је 10,4%. Ово је директна последица наставка развоја привреде, отварања радних зона и повећаног механичког прилива становништва. Поматрано на нивоу општина незапосленост је најмања забележена у општини Инђија (7,6%), а највиша и даље у општини Шид (14,3%), што указује да је неопходно утврдити корелацију доступне радне снаге у складу са потребама привреде и покушати да се на тај начин повећа запосленост становништва у општинама као што је Шид.

Општа стопа активности представља колико активних становника долази на 100 становника. Израчунава се према формули $P_a = (P_a : P) \cdot 100$, где је P_a - укупно активно становништво, P - укупно становништво области (Грчић, М., Грчић, Љ, 2002). Подаци Пописа становништва 2002. (150.929), 2011. (126.206) и 2022. године (119.179) показује пад укупног броја активних, што је у складу са опадањем броја становника.

Слика 3. Укупно активно становништво 2011. године (Извор: РЗС, 2012).

Учешће активног становништва у укупном становништву (општа стопа активности) показује на нивоу свих насеља Сремске области смањење у 2002. години ($P_a=44,9\%$), и 2011. години ($P_a = 40,4\%$), док подаци Пописа 2022. године ($P_a=42,2\%$) показују пораст, што се објашњава чињеницом да је тренд смањења укупног броја становника Сремске области израженији од смањења укупног активног становништва, па је стопа активности у благом порасту.

Слика 4. Укупно активно становништво 2022. године (Извор: РЗС, 2022.)

Детаљније сагледавање односа развоја привреде и активности становништва подразумева коришћење додатних показатеља економске активности становништва, у виду степена искоришћености радног контингента и коефицијента економске зависности. *Степен искоришћености радног контингента* показатељ је резерве радне снаге. Кроз просторну дистрибуцију резервне радне снаге биће анализирана искоришћеност радног потенцијала насеља Сремске области. Израчунава се као однос демографског потенцијала тј. радно способног и активног становништва према следећој формули:

$$P_k = (P_a : P_r),$$

Где је: P_a – активно мушко становништво (15-64) и женско (15-59 год.) становништво, P_r – укупно мушко и женско становништво, исте старости (радни контингент).

Табела 5. Показатељи економске активности становништва 2002-2011. године

Општина	Укупно активно становништво		Укупно становништво		Искориш. радног контингента		Коефицијент економске зависности	
	2002.	2011.	2002.	2011.	2002.	2011.	2002.	2011.
Сремска област	150.929	126.206	228.584	217.528	66,0	58,0	122	132
Инђија	22.206	19.635	33.818	33.004	65,7	59,5	123	130
Ириг	5.377	1.809	8.090	3.055	66,5	59,2	129	126
Пећинци	9.900	7.798	14.446	13.654	68,5	57,1	117	139
Рума	26.239	21.074	40.602	37.995	64,6	55,5	128	140
Ср. Митровица	39.527	32.738	58.566	55.253	67,5	59,3	117	130
Стара Пазова	30.573	27.322	46.879	46.438	65,2	58,8	120	127
Шид	17.107	13.179	26.183	23.792	65,3	55,4	127	144

Извор: Извор: Попис становништва 2002. године, Становништво према активности и полу, РЗС, књ. 6, Београд, 2004.; Попис становништва 2011, Економска активност, књ.7.

Вредност искоришћености радног потенцијала Сремске области смањена је са 66,0 на 58,0 током периода 2002-2011. године. Резултати указују да рурална насеља „губе” становништво које је запослено у пољопривреди, па је из ових разлога смањена вредност искоришћености радног контингента. На нивоу општина вредности се крећу од 55,4 у Шиду, до 59,5 у општини и Инђија, што потврђује постојање међуопштинских диспаритета у просторном размештају резерви радне снаге. Управо наведени показатељ објашњава разлику у људском ресурсу, као потенцијалу за привредни развој, и указује на неједнаке потребе насеља за апсорбовањем дневних миграната у постојећим радним

зонама. Резултати Пописа становништва 2022. године показују наставак тренда смањења вредности искоришћености радног контингента, и на нивоу општина вредности се крећу од 36,9 у Иригу, до 60,1 колико је забележено у Руми. На нивоу области вредност искоришћености радног контингента је смањена на 42,2 и то је резултат наставка пада броја запослених у односу на вредности издржаваних лица.

Табела 6. Показатељи економске активности становништва 2022. године

Општина	Укупно активно становништво	Укупно становништво	Искориш. радног контингента	Коефицијент економске зависности
Сремска област	119.179	282.547	42,2	136
Инђија	18.238	43.443	42,0	138
Ириг	3.428	9.290	36,9	171
Пећинци	8.089	18.401	43,9	127
Рума	29.233	48.621	60,1	140
Ср. Митровица	30.940	72.580	42,6	134
Стара Пазова	27.808	62.318	44,6	124
Шид	10.443	27.894	37,4	167

Извор: РЗС, 2022.

Коефицијент економске зависности представља однос издржаваног и лица са личним приходом, према активном становништву, дакле однос неактивног становништва и активног. Повећањем стопе активности, смањује се вредност овог показатеља. Вредности коефицијента економске зависности у корелацији су са степеном економског развитка и старосним добрима становништва. Израчунава се према следећој формули:

$$FK = (P_i + P_I) : P_a,$$

Где је: P_i – издржавано становништво, P_I – лица са личним приходима, P_a - активно становништво, и показује колико издржаваних и лица са личним приходима долази на 100 активних лица (Грчић, М., Грчић, Љ., 2002).

Вредност коефицијента економске зависности на територији Сремске области 2002. године износила је 122, што значи да је толико издржаваних и лица са личним приходима долазило на 100 активних лица. Према Попису 2011. године, дошло је до пораста коефицијента економске зависности на 132, што значи да је у паду број активних лица у односу на радни контингент (мушкарци 15-64, жене 15-59 година старости). Наставак тренда раста коефицијента економске зависности забележен је и

2022. године и износио је 136. У свим општинама забележен је пораст коефицијента економске зависности, осим у општини Ириг где је он смањен са 129 на 126, и то је уједно и најмања вредност овог коефицијента. Смањење коефицијента у општини Ириг објашњава се значајним уделом активних у пољопривреди. Вредности активног становништва су смањиване са 150.929 лица 2002. године, на 126.206 2011. године и 119.179 2022. године, што је директно повезано са падом укупног броја становника на територији Сремске области током проучаваног периода. Вредности коефицијента економске зависности за 2022. годину опала је у општини Пећинци, док је у Шиду достигла вредност од 164.

Табела 7. Структура становништва према економској активности 2002-2011. године

Територија	Активно становништво		Лица са личним приходом				Издравана лица			
	2002.	2011.	2002.	%	2011.	%	2002.	%	2011.	%
Сремска об.	150.929	126.206	58.186	17,3	65.289	20,9	126.200	37,6	101.939	32,6
Инђија	22.206	19.635	9.299	18,7	10.314	21,7	18.025	36,3	14.608	30,8
Ириг	5.377	4.460	2.420	19,6	2.501	23,0	4.519	36,7	3.113	28,6
Пећинци	9.900	7.798	3.174	16,2	3.498	17,7	8.404	36,8	7.344	37,2
Рума	26.239	21.074	10.846	18,1	11.898	21,9	22.795	38,0	17.807	32,8
Ср. Митр.	39.527	32.738	14.814	17,2	16.570	20,7	31.446	36,6	25.940	32,4
Стара Паз.	30.573	27.322	10.986	16,3	13.242	20,1	25.880	38,3	21.385	32,5
Шид	17.107	13.179	6.647	17,1	7.266	21,3	15.131	38,8	11.742	34,3

Извор: Попис становништва 2002. године, Становништво према активности и полу, РЗС, књ. 6, Београд, 2004.; Попис становништва 2011, Економска активност, књ.7.

Табела 8. Структура становништва према економској активности 2022. године

Територија	Активно становништво	Лица са личним приходом	Издравана лица
Сремска област	119.179	93.617	54.486
Инђија	18.238	14.232	8.970
Ириг	3.428	3.769	1.642
Пећинци	8.089	5.787	3.873
Рума	20.233	16.451	9.543
Ср. Митровица	30.940	23.470	13.945
Стара Пазова	27.808	18.768	13.269
Шид	10.443	11.140	5.244

Извор: РЗС, 2022.

Лица са личним приходима чини незапослено становништво (пензионери, лица са приходима од имовине, социјални осигураоници и др.) које има обезбеђена лична примања. За проучавану област, проценат лица са личним приходима у периоду 2002 -

2011. године, повећан је са 58.186 лица, на 65.289 лица. На повећање броја лица са личним приходима утиче старење укупне популације. Посматрано на нивоу општина постоје разлике у посматраним вредностима и оне се крећу у распону од 17,7% у општини Пећинци, до 23% у општини Ириг. Подаци из Пописа 2022. године показују наставак тренда пораста броја лица са личним приходима, што је директна последица сенилизације популације.

Анализом *издржаваног становништва* у периоду од 2002-2011. године на нивоу целе области, евидентирано је смањење издржаваних лица у корист активног становништва. У свим насељима, поготово у општинским центрима, забележен је пораст активног становништва. Број издржаваних лица смањен је са 37,6 % 2002. године, на 32,6 % према Попису 2011. године. Попис 2022. године показује пораст издржаваних лица на 46% што иде у прилог тези да је дошло до смањења активних лица на нивоу Сремске области.

Пад укупног броја становника Сремске области, који је у складу са републичким просеком, утиче на све испитиване демографске вредности. Стање економских структура становништва одраз је повољне економске климе проучаване територије, све већих улагања у привреду, поготово у индустрију и услуге, где се и запошљава највећи број становништва Сремске области.

5.2.2 Структура становништва према секторима делатности

Економска структура становништва према уделу активног становништва у примарном, секундарном, терцијарном и кварталном сектору, представља веома добру основу за анализу радне снаге. На основу просторне анализе размештаја привредних делатности у Сремској области, могу се издвојити правци промена за посматране пописне године (2002., 2011. и 2022.).

Посматрајући *примарни сектор*, евидентно је смањење запослених на нивоу свих општина. Овакав тренд последица је привредне експанзије у периоду 2002-2022. године, што је довело до повећања запослених у секундарном и терцијарном сектору. Ово је у складу са највећим уделом инвестиционих пројеката који се остварују у делатностима наведених сектора. Како је у свих седам општина забележено смањење активног становништва у примарном сектору, очекивана је функционална промена насеља из аграрног у секундарни и услужни тип.

Табела 9. Структура активног становништва према секторима делатности 2002. и 2011. године

Општина	Примарни сектор (број радника)		Секундарни сектор (број радника)		Терцијарни сектор (број радника)		Квартарни сектор (број радника)	
	2002.	2011.	2002.	2011.	2002.	2011.	2002.	2011.
Инђија	2.939	1.805	4.789	5.124	3.810	4.243	2.559	3.532
Ириг	1.482	1.150	869	897	574	796	728	872
Пећинци	3.477	1.447	1.685	1.801	1.384	1.986	964	1.446
Рума	4.974	2.357	6.238	5.488	4.332	4.720	3.124	3.524
Ср. Митровица	8.163	5.868	8.859	6.703	5.423	6.010	5.350	7.182
Стара Пазова	2.896	1.350	7.793	7.835	5.497	7.052	3.272	5.010
Шид	4.522	2.387	2.546	2.352	2.638	2.756	1.819	2.199

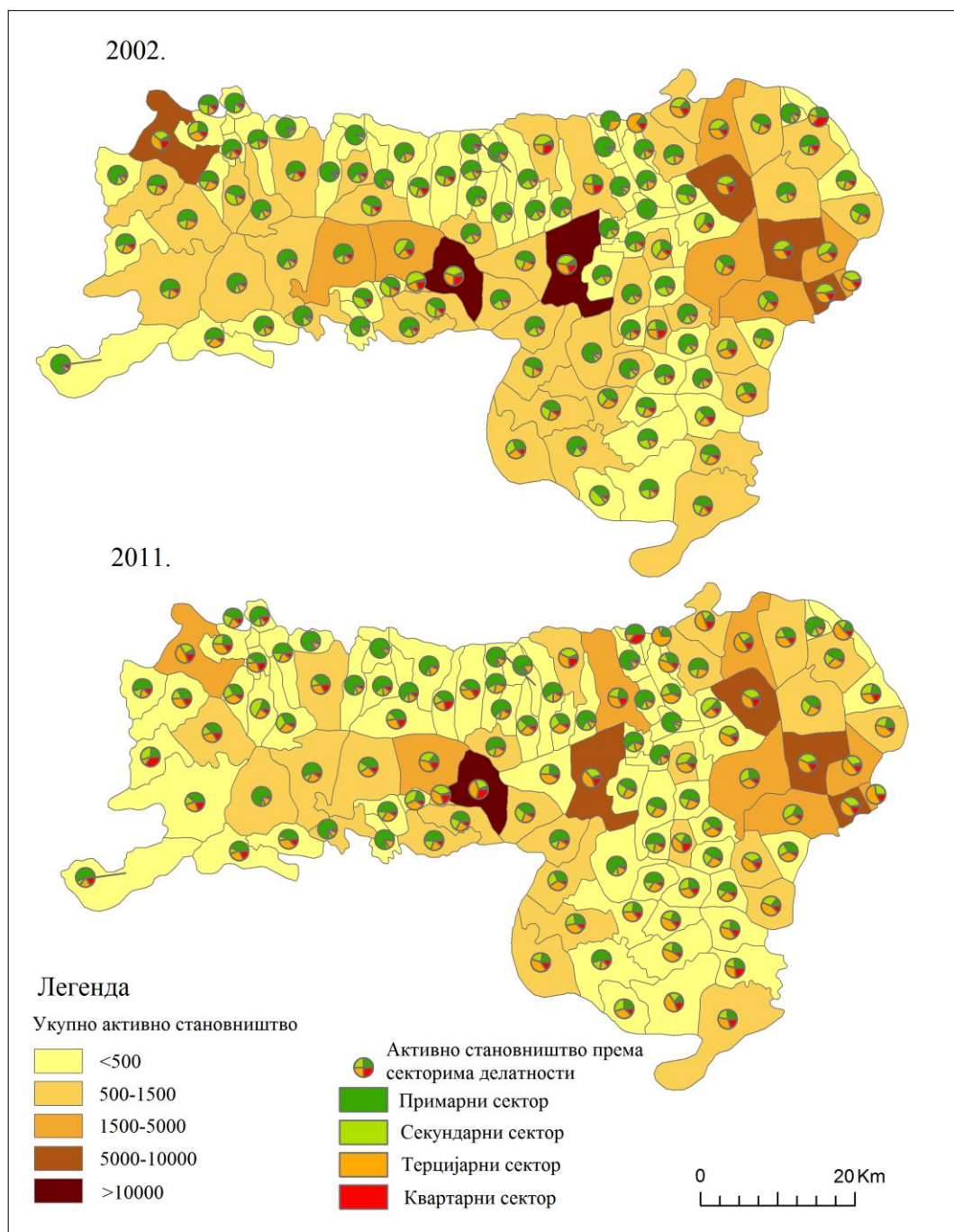
Извор: РЗС, 2003 и 2012.

Табела 10. Структура активног становништва према секторима делатности 2022. године

Општина	Примарни сектор (број радника)	Секундарни сектор (број радника)	Терцијарни сектор (број радника)	Квартарни сектор (број радника)
Инђија	655	7.626	4.294	4.279
Ириг	390	1.002	831	887
Пећинци	698	3043	2.135	1.545
Рума	1.238	192	106	4.503
Ср. Митровица	2.255	10.200	6.139	8.728
Стара Пазова	801	10.050	7.564	6.862
Шид	1.448	2.692	2.377	2.435

Извор: РЗС, 2022.

Секундарни сектор окупља запослено становништво у прерађивачкој индустрији, грађевинарству, производном занатству и рударству (РЗС, секторска класификација институционалних јединица 2022.). Насеља општина Инђија, Стара Пазова, Пећинци и Ириг бележе изражено повећање активног становништва у секундарном сектору. Доласком страних директних инвестиција и улагањем у прерађивачку индустрију, насеља доживљавају функционалну трансформацију и из аграрног типа прелазе у индустријски тип насеља. У општинама Сремска Митровица, Рума и Шид, у којима је карактеристичан другачији модел савременог привредног развоја, забележено је укупно смањење броја запослених у секундарном сектору. Такође, привредне активности у насељима поменутих општина, не прате интензитет развоја и прилив инвестиција који је карактеристичан за насеља из источног дела Сремске области.

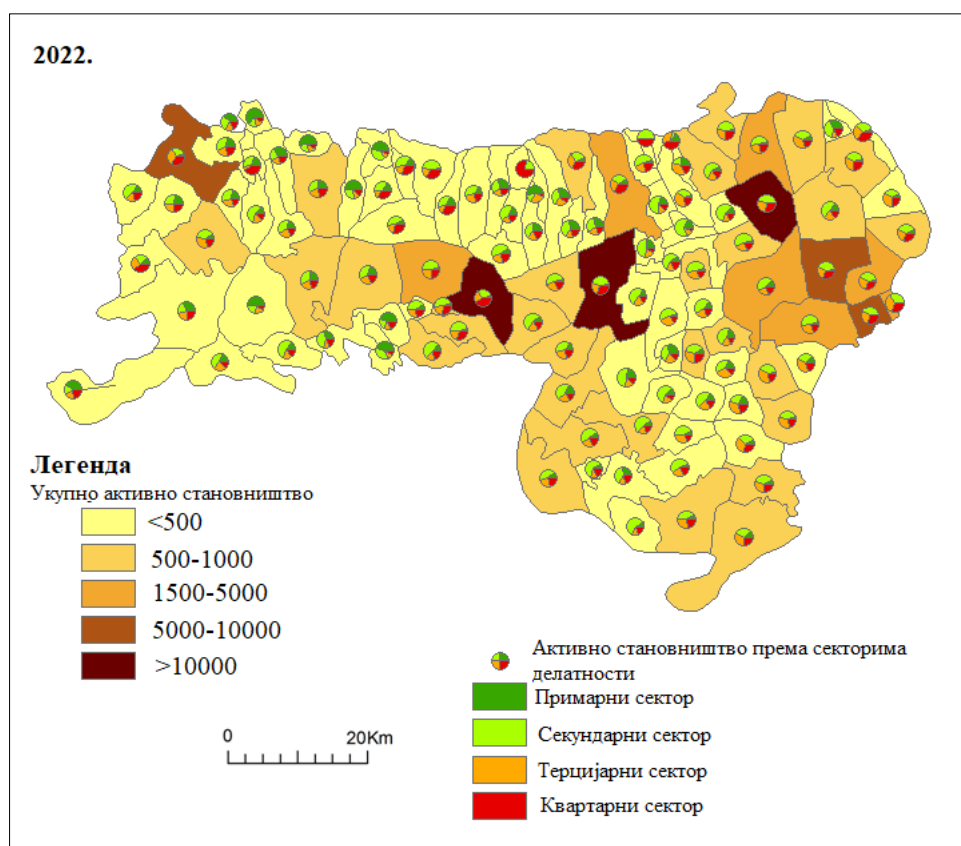

Карта 6. Структура активног становништва, према секторима делатности 2002-2011.

Сектор трговине, услуга, саобраћаја и веза, односно *терцијарни сектор*, према подацима за анализирани период представља сектор највеће експанзије у сремским општинама. Забележен је пораст удела укупног активног становништва терцијарног сектора у свим општинама. Разлог овоме су остварене инвестиције у трговинске објекте и дистрибутивне центре који се концентришу у радним зонама, углавном у источном делу Сремске области. У општини Стара Пазова забележен је највећи пораст запослених у терцијарном сектору (7.564 лица). Овоме је много више допринео пораст

запослених у трговини, него у сектору услуга који запошљава знатно мањи број активног становништва.

Квартарни сектор обједињује запослене у образовању, науци, култури, информисању, здравству, социјалној заштити и државној управи. У свим општинама Сремске области, у посматраном периоду, дошло је до пораста запослених у делатностима кварталног сектора. Разлог за овакву тенденцију јесте пораст степена урбанизације која утиче на повећање потреба за запошљавањем у наведеним делатностима. Носиоци повећања броја запослених су општински центри, односно већа градска насеља и Град Сремска Митровица.

Карта 7. Структура активног становништва, према секторима делатности 2022.

Подаци Пописа становништва показују да је у анализираном периоду знатно смањен број запослених у пољопривреди, док је укупан број активних лица готово непромењен, под утицајем преоријентисаности запослених у друге секторе делатности. Привредни развој се на територији Сремске области темељи на повећању инвестиција, али без суштинског планирања секторске структуре улагања и анализе адекватних потреба, тако да број запослених расте у секундарном и терцијарном сектору у складу

са савременим потребама тржишта, тј. инвеститора. Инвестиције у пољопривреди, због примене савремених агротехничких мера и механизације, утичу на смањење радне снаге уз повећање обима производње. Због тога је неопходно детаљно сагледати просторни размештај пољопривредног становништва у Сремској области и његове основне карактеристике.

На картама 6. и 7. се осим приказа запослених у привредним секторима делатности, налази и просторно приказан удео укупног активног становништва, како би се број запослених у секторима делатности довео у везу са бројем укупног активног становништва. Према подацима Пописа становништва 2022. године у групу са више од 10.000 активних лица наша су се градско насеље Рума, Град Сремска Митровица и општина Инђија. У групи од 5.000 до 10.000 активних забележена су насеља Шид, Стара Пазова, Нови Бановци и Нова Пазова, у којима је и забележен највиши прилив инвестиција на нивоу области.

5.2.3 Структура становништва према делатностима

Анализа економске структуре становништва према делатностима користи се за испитивање степена економског развоја неког простора. Такође, функционална оријентација насеља добија се на основу заступљености активног становништва према делатностима. Ово је уједно и полазна тачка за примену додатних анализа привредног раста и развоја насеља. Методологија Пописа 2002. и 2011. године није уједначена, тако да су за компаративну анализу запослених према секторима делатности постојала ограничења. Попис 2011. године, у односу на претходни, узима у обзир и број запослених у следећим делатностима: информисање и комуникације; стручне, научне, иновационе и техничке делатности, административне и помоћне услужне; уметност, забава и рекреација; делатност домаћинства као послодаваца и делатност екстратериторијалних организација. Попис становништва 2022. такође, има одступања у односу на претходни када су подаци за делатности у питању.

Сагласно са националним трендовима, градска насеља као „полови раста и развоја”, својим гравитационим опсегом утичу на функционалну трансформацију сеоских насеља. Деаграризација и индустријализација су после Другог светског рата одиграле битну улогу у преструктурирању економски активног становништва, које се огледа смањењу пољопривредног и повећању индустријског становништва.

У току проучаваног периода евидентиран је нови тренд промена економски активног становништва. Од 2002. године, терцијарни сектор, уз индустрију, постаје доминантан у развоју привреде. Терцијаризација делатности, највише је заступљена у непосредној близини општинских центара, у радним зонама које су највише сконцентрисане у општинама Инђија, Стара Пазова и Пећинци. Управо се ове општине могу назвати једном од „осовина развоја” Републике Србије, јер су ту смештене значајне стране и домаће компаније које запошљавају велики број радника.

Посматрајући на нивоу општина, евидентан је супротан тренд промена које се дешавају у источном и западном делу Сремске области. Општине Инђија, Стара Пазова, Рума имају испод 20% запослених у пољопривреди, а управо ове општине су и једине на територији Срема које имају удео запослених у индустрији изнад 20% према Попису 2011. и 2022. године. Општина Инђија, традиционално оријентисана ка занатству, трговини и индустрији располаже са свега 12,2% запослених у пољопривреди (2011.), иако се највећим делом територије протеже на обронцима Фрушке горе.

Током 2011. године највећа стопа запослености остварена је у индустрији (25,3%), док су делатности везане за трговину (14,7%) и саобраћај (6,1%) оствариле нешто ниже стопе запошљавања. Према економској структури становништва за секторе делатности, на нивоу Сремске области, током анализираних периода евидентиран је пад запослених у пољопривреди са 27,6% 2002. године на 17,9% 2011., да би 2022. године износио свега 6,8%. За период од око двадесет година запосленост у пољопривреди је троструко смањена и то је утицало на трансформацију аграрних типова насеља у корист индустријских или услужних. Број запослених у индустрији промењен је са 25,5% 2002. године на 23,4% 2011. године, да би 2022. године дошло до пораста запослених у индустрији са уделом од 31,5%. Ово је уједно и податак који говори да је на територији Сремске области највиши удео запослених у индустрији забележен последњим Пописом. Доласком бројних страних инвеститора који улажу у терцијарни сектор привреде, кроз дистрибутивне центре и трговинске ланце, број запослених у трговини је повећан са 12,2% 2002. године на 16% 2011. године у укупном активном становништву на територији Сремске области. Попис 2022. године показује благи пад запослених у сектору трговине и услуга на 14,6% , што што указује да трговина и логистика имају уједначен развој.

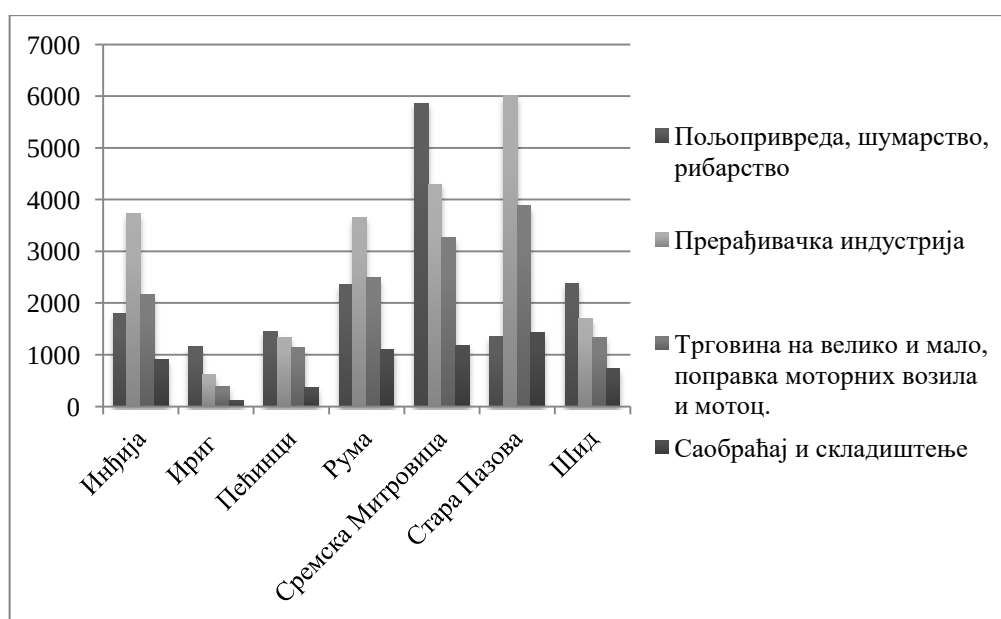
Табела 11. Промене у структури делатности становништва Сремске области 2002, 2011. и 2022.

Делатност	2002.		2011.		2022.	
	Број радника	%	Број радника	%	Број радника	%
Пољопривреда, шумарство и рибарство	28.453	27,6	16.364	17,9	7.287	6,8
Рударство	211	0,2	108	0,1	181	0,2
Прерађивачка индустрија	26.253	25,5	21.364	23,4	33.590	31,5
Снабдевање водом, гасом, управљање водама...	1432	1,4	2.635	2,9	2.772	2,6
Грађевинарство	4.883	4,7	6.094	6,7	6.016	5,6
Трговина на велико и мало, поправка мот. возила	12.562	12,2	14.671	16,0	15.643	14,6
Саобраћај, складиштење	6.164	6,0	5.850	6,4	6.813	6,4
Услуге смештаја и исхране	2.254	2,2	2.485	2,7	3.328	3,2
Финансијске делатности, осигурање и некрет.	1.100	1,1	1.429	1,6	1.278	1,2
Пословање некретнинама	2.028	2,0	91	0,1	131	0,1
Државна управа и обавезно социјално осигурање	5.490	5,3	7.732	8,5	5.995	5,6
Образовање	4.320	4,2	5.072	5,5	5.017	4,7
Здравствена и социјална заштита	5.468	5,3	5.747	6,3	7.007	6,6
Остале услужне делатности	2.503	2,4	1.797	2,0	1.769	1,65
Укупно	103.121	100	91.439	100	106.744	100

Извор: РЗС. Попис становништва 2002-2022. Економска структура становништва.

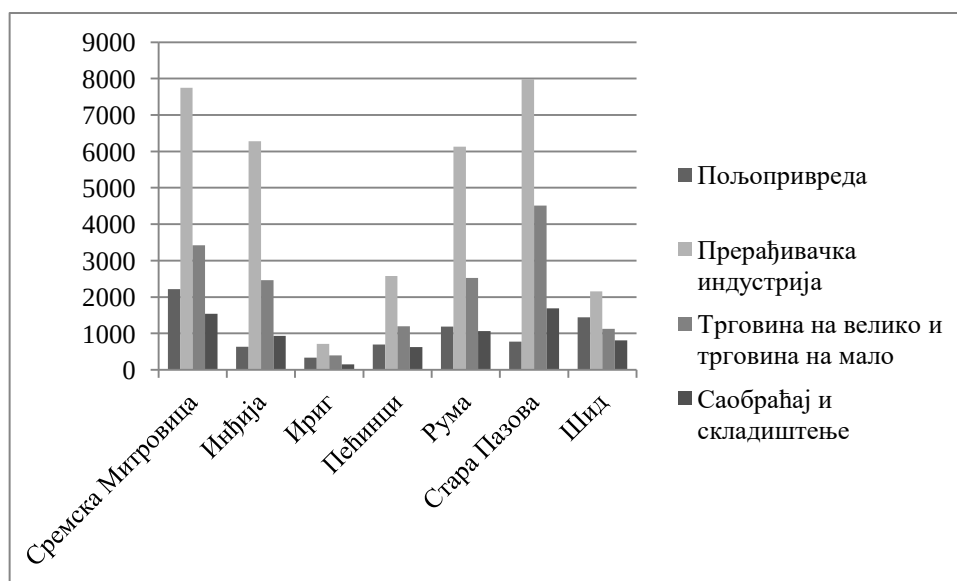
Општина Стара Пазова има најмањи број запослених у пољопривреди у односу на остале општине. Према Попису становништва из 2002. године број запослених у пољопривреди је износио 2.890, 2011. године 1.350, а 2022. године 776 (3%). Смањење броја пољопривредника остварено је у корист запослених у индустрији и услугама, што доводи до промене економске структуре становништва и слабљења аграрних функција насеља. Пазовачка насеља доживљавају економску експанзију, због близине Београда, све већег улагања и могућности становништва за запослењем. Попис 2011. године забележио је 6.013 економски активног становника који ради у индустрији што је представљало највећи број на нивоу Срема(28,1%). Попис 2022. године показује пораст на 7.985 што чини 31,6 % економски активног становништва Сремске области. Од 2000. године индустрија прелази у нову фазу развоја, са отварањем индустријских зона. Према подацима Пописа 2011. године општина Стара Пазова има и највећу стопу запослених у трговини (18,2%), у односу на остале општине, док удео запослених у делатностима везаним за саобраћај и услуге износи 6,7%. Непромењен број запослених у делатностима саобраћаја, веза и услугама у односу на 2002. годину, супротан је

тренду пораста улагања у развој ових делатности. То се објашњава чињеницом да отварање великих лог-центра, иако представља значајне инвестиције по обиму улагања капитала, не доводи до запошљавања великог броја радника. Логистички центри су најчешће магацински простори који не окупљају велики број радника, али имају индиректно велики значај јер су у симбиози са трговинским ланцима који запошљавају значајан број радника у трговини и саобраћају. Запослени у трговини према Попису 2022. године представљали су 17,8% економски активног становништва, што представља благи пад, док је број запослених у делатностима које се односе на саобраћај, складиштење и везе остао непромењен (6,7%).

Слика 5. Структура активног становништва према доминантним делатностима, 2011. године
(Извор: РЗС, 2012)

Насеља општине Пећинци, према подацима Пописа 2011. године имали су приближну стопу запослених у индустрији (19,9%) и пољопривреди (21,6%), као и висок удео запослених у трговини (17,1%). Овакво стање удела активних лица у наведеним делатностима, одраз је гравитационог утицаја Београда, који омогућава циркулацију радника дневних миграната. Значајан утицај имају и развојне инвестиције у Пећинцима и Шимановцима, која мењају привредну слику једне аграрне општине која све више добија карактер индустријске и услужне.

Слика 6. Структура активног становништва према доминантним делатностима, 2022. године
(Извор: РЗС, 2022.)

Подаци Пописа 2022. године показују да је број запослених у пољопривреди обухватио 9,4% економски активног становништва, што је евидентан пад у односу за претходни Попис. Овим је допринео повећан број запослених у индустрији на 35%, што је скоро дуплиран износ у односу на претходни Попис. Тренд наставка улагања у делатности везане за индустрију на територији пећиначке општине у знатној мери доприносе опадању запослених у пољопривреди што утиче и на смањење површина које се обрађују, а када се узме у обзир да је овде земљиште највишег бонитета на територији Републике Србије, то за собом оставља далекосежне последице. Број становништва запослених у делатностима везаним за трговину је у благом паду (16%).

Општина Рума, према подацима из 2011. године, бележила је 14,6 % запослених у трговини, док је број запослених у индустрији износио 22,6%. Подаци Пописа 2022. године показују пораст запослених у индустрији на 34,4%, док је број запослених у трговини остао скоро идентичан (14,1%).

Општина Ириг, као типично пољопривредна општина, позната по воћарству и виногорју, као и инвестицијама у плантаже воћа и поврћа, има највећи број запослених у пољопривреди (30,7%) према подацима Пописа 2011. Попис 2022. године указује на смањење запослених у пољопривреди на 11%, док је број запослених у трговини износио 12%, а у индустрији 23% економски активног становништва. На ово је највише утицала близина градског насеља Инђије, у којој су сконцентрисана индустријска постројења.

Сремска Митровица позната по јакој агроиндустрији у доба СФРЈ, и према Попису 2011. године имала је највећи удео запослених у пољопривреди (22,7%), док је индустрија била на другом месту са 16,6%, што је промењено последњим Пописом, и удео запослених у пољопривреди износио је 8,2%, а у индустрији 28,4%. Ово показује да делатности везане за индустрију преузимају примат над пољопривредним делатностима у већинском делу области.

Погранична општина Шид са 24,4 % запослених у пољопривреди, смањила је ову вредност на 16% 2022. године, док је број запослених у индустрији са 17,5% 2011. године повећан на 24% према подацима Пописа 2022. године.

Посматрано на нивоу општина, највећи број запослених у индустрији и услугама остварују приградска насеља. Занимљиво је да насеља старопазовачке општине, Нова Пазова (само 1,1% запослених у пољопривреди, а 34,4% у индустрији) и Нови Бановци (са 0,7% у пољопривреди, а 23% у индустрији и 21,4% у трговини) представљају тзв. сателитска насеља која су економски оријентисана ка Београду, док административно припадају Сремској области (РЗС, 2022).

5.2.4 Пољопривредно становништво

Веома важан сегмент економских структура становништва представља пољопривредно становништво и његове специфичне карактеристике. Сремска област је традиционално аграрно подручје у коме је пољопривреда одувек имала значајну улогу у развоју привреде. Пољопривредна производња базирана је на узгоју стоке, житарицама, крмним биљем и поврћем у низијском делу, као и на воћарству и виноградарству у планинском делу. Након Другог светског рата, под утицајем индустријализације и урбанизације дошло је до интензивирања миграција село-град, које и данас имају битну улогу у покретљивости становништва, што за собом носи одређене последице. Процес деаграризације представља прелазак активног пољопривредног становништва у неаграрне делатности, што доводи до трансформације социјалних и економских структура становништва, промена аграрно-географског пејзажа и структурно-физиономских особина насеља (Степић и Јаћимовић, 2006). Важно је нагласити да је процес деаграризације, по правилу, увек праћен процесом депопулације и сенилизације сеоских насеља, што проблем чини знатно комплекснијим и са дуготрајним последицама по становништво сеоских насеља.

Табела 12. Приказ броја становника, укупног активног становника и пољопривредног становника за период 2002-2011. године

Општина	Број ст. 2002.	Активно ст. 2002.	Пољоп. ст. 2002.	Број ст. 2011.	Активно ст. 2011.	Пољоп. Ст. 2011.
Сремска област	335.901	150.929	28.420	312.278	126.206	16.364
Инђија	49.609	22.206	2.920	47.433	19.635	1.802
Ириг	12.329	5.377	1.483	10.866	4.460	1.153
Пећинци	21.506	9.900	3.476	19.720	7.798	1.447
Рума	60.006	26.239	4.970	54.339	21.074	2.357
Ср. Митровица	85.902	39.527	8.162	79.940	32.738	5.868
Стара Пазова	67.576	30.573	2.890	65.792	27.322	1.350
Шид	38.973	17.107	4.519	34.188	13.179	2.387

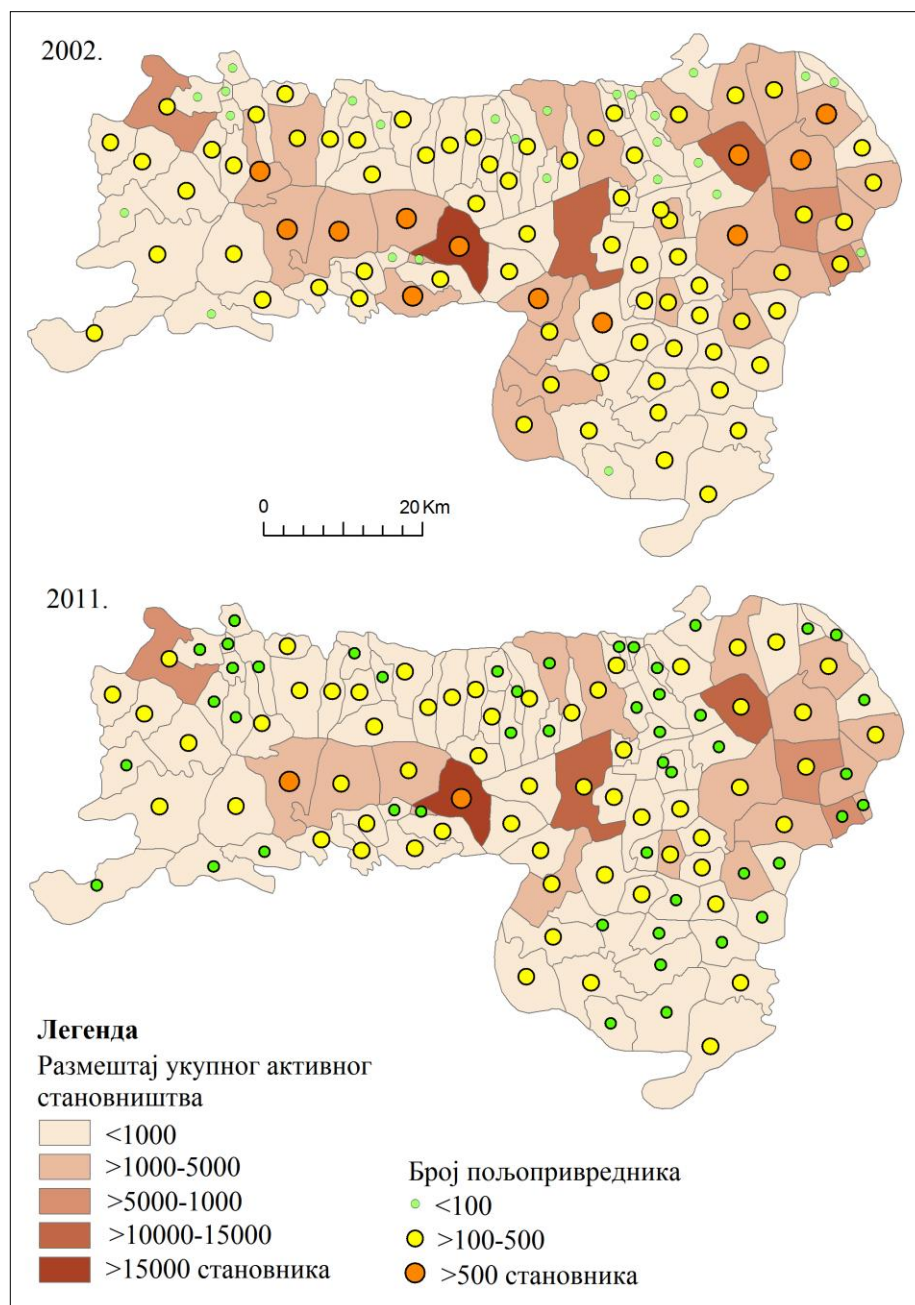
Извор: Пољопривредно становништво у Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. години, књига 7, Београд: РЗС и Попис пољопривреде 2012, Београд: РЗС.

Табела 13. Приказ броја становника, укупног активног становника и пољопривредног становника 2022. године

Општина	Број ст. 2022.	Активно ст. 2022.	Пољоп. ст. 2022.
Сремска област	282.547	119.179	7.287
Инђија	43.443	18.238	637
Ириг	9.290	3.428	336
Пећинци	18.401	8.089	693
Рума	48.621	20.233	1.186
Ср. Митровица	72.580	30.940	2.218
Стара Пазова	62.318	27.808	776
Шид	27.894	10.443	1.441

Извор: РЗС, 2022.

Посматрано на нивоу Сремске области присутна је тенденција опадања укупног броја активног и пољопривредног становништва, што је у складу са падом укупног броја становника. Попис 2002. године забележио је 28.420 пољопривредног становништва, а 2011. године 16.364, што је велики пад од 42,4% који се одражава на нивоу свих сремских општина. Попис 2022. године показује драстичан пад броја пољопривредног становништва и његова вредност износила је 7.287, што представља смањење броја пољопривредног становништва за три четвртине током проучаваног периода од две деценије.

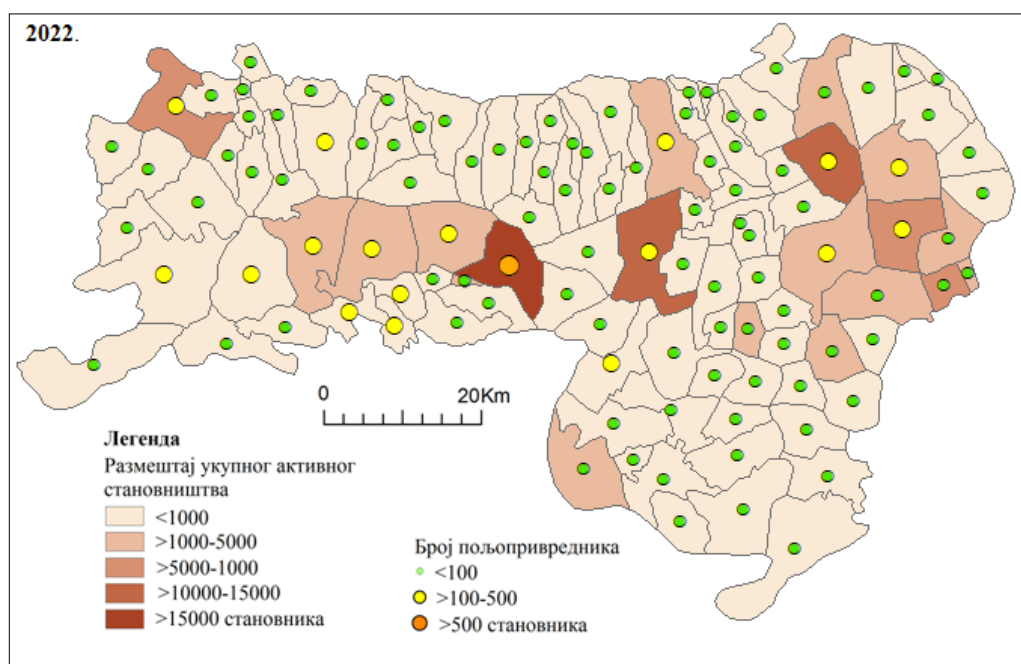

Карта 8. Размештај активног и пољопривредног становништва 2002-2011. године

На карти 8. представљен је размештај укупног активног и пољопривредног становништва на нивоу насеља Сремске области, где се види веома слична ситуација за 2002. и 2011. годину. Насеља која су бележила до 100 пољопривредних становника су у назначеном периоду повећала број са 26 на 43, што представља резултат смањења укупног броја пољопривредника. Највећи број насеља је у категорији од 100-500 пољопривредника и ту је забележено смањење броја насеља са 69 на 61, да би се у категорији 500-1.000 пољопривредника нашло 11 насеља 2002. године, односно свега 2 села 2011. године. Резултати Пописа пољопривреде 2012. године показују да се на

територији Сремске области налазило укупно 229.195 ха коришћеног пољопривредног земљишта. На карти 9. према подацима Пописа пољопривреде 2023. године забележен је највећи број насеља који имају испод 100 пољопривредних становника, а једино забележено насеље које је имало изнад 500 пољопривредног становништва је Град Сремска Митровица.

Тренд смањења пољопривредног становништва прати и тренд смањења коришћења пољопривредног земљишта које се претвара у грађевинско да би се формирале радне зоне и на њима спроводила политика инвестирања. Оваква ситуација је пре свега заступљена у источном делу Сремске области која гравитационо припада београдском мезогравитационом подручју, и где је близина Београда, уз постојање саобраћајница од значаја довела до трансформације пољопривредног простора. Висока плодност чернозема која је овде формирана, трајно се губи на новоизграђеним производним и логистичким постројењима, што се може сматрати неодрживим привредним развојем и потенцијалним ризиком за очување животне средине.

Карта 9. Размештај активног и пољопривредног становништва 2022. године

Политика локалног економског развоја своди на инвестирање и привлачење страних инвестиција који свој капитал улажу у њима прифитабилне делатности, а које нису у складу са одрживошћу природних ресурса. Реализација инвестиција понекад не представља значајну добит за локално становништво у смислу броја запослених, или

квалитета привређивања, већ се улагање капитала своди на искоришћавање погодности саобраћајно-географског положаја и смањених трошкова производње. Другим речима, у појединим случајевима (код спекулативних инвестиција) профитира само инвеститор, док је локално становништво на губитку у различитим сферама живота.

5.3 Образовна структура становништва

Образовна структура становништва, која се огледа кроз писменост и стручну спрему, представља важан показатељ у анализи привреде неког подручја. Просветно-културни ниво становништва има велики утицај на привредни развој, кроз потребе за одређеним квалификацијама и степеном одговарајуће стручне спреме, спремности за иновацијама и квалитетом рада који привреду одржава у стању равнотеже на тржишту.

Писменост представља значајан показатељ образовне структуре становништва. Сремска област је кроз историју често била имиграционо подручје. Ово је област у коју је долазило становништво из мање развијених крајева, како из економских, тако и из политичких разлога. Колонизација после Другог светског утицала је на проблем који се односи на већи удео неписменог становништва. Нешто касније, уведено обавезно осмогодишње школовање утицало је на побољшање образовне слике становништва Сремске области, тако да је ова област временом постала једна од регија са најбољим карактеристикама образовне структуре.

Посматрано на нивоу општина, за анализирани период, веома је добра ситуација у вези удела неписменог становништва. Према подацима Пописа из 2002. године удео неписменог становништва је износио 5,5 %, док је 2011. године та вредност смањена на 2,8%, односно 1,7% 2022. године. Удео неписмености на нивоу општина креће се од 2% до 3%, што се сматра добрим показатељем образовне структуре становништва. У сремским насељима, добра је заступљеност основних и средњих школа, а близина универзитетских центара, Београда и Новог Сада, утицала је на повећање удела високообразовног становништва. Привредни развој после Другог светског рата, па све до данас, диктира потребу за стручном и образовном радном снагом, а близина гравитационих центра и њихова добра саобраћајна повезаност олакшава образовање становништва, што има директне позитивне ефекте за услове запошљавања.

Школска спрема представља такође веома значајан показатељ образовне структуре становништва. Њене вредности у корелацији су са потребама радне снаге у насељима Сремске области, као и са потребом за радном снагом два највећа

гравитациона и индустријска центра, Београда и Новог Сада. Од седамдесетих година 20. века, због потреба београдске индустрије, повећавала се потражња за квалификованом радном снагом из сремских насеља, што је утицало на повећање удела популације са средњом, али и вишом и високом стручном спремом (Матијевић, 2009).

Табела 14. Становништво Сремске области према школској спреми 2002., 2011. и 2022. године

Школска спрема	2002.		2011.		2022.	
	Укупно	%	Укупно	%	Укупно	%
Без школе	15.162	5,5	7.377	2,8	2.838	1,7
Незавршена основна	48.612	17,5	30.987	11,6	12.783	5,3
Основна школа	69.617	25,1	58.318	21,8	46.143	19,1
Средња школа	123.103	44,4	142.278	53,1	143.130	59,1
Виша школа	10.588	3,8	11.924	4,4	12.554	5,2
Висока школа	10.087	3,6	17.125	6,4	25.152	10,4
Укупно	277.169	100	268.009	100	242.018	100

Извор: РЗС, Школска спрема и писменост, 2002., 2011. и 2022. године.

Посматрано на нивоу целе Сремске области број становника са незавршеном основном школом смањен је са 17,% 2002. године на 11,6% 2011. године, односно на 5,3% 2022 године. Смањење удела становништва са завршеном основном школом са 25,1% на 21,8% и 19,8% 2022. године добар је показатељ, јер за последицу има повећање броја становника за завршеном средњом школом са 44,4% на 53,1% и 59,1 % 2022. године. У порасту је и проценат становништва са вишом (4,4%) и високом школом (6,4%) према попису 2011. године. Подаци Пописа 2022. показују пораст вредности лица са завршеном вишом школом (6,2%) и високом школом (10,4%). Управо је пораст високообразованих са 3,6% на 10,4% од 2002. до 2022. године најбољи показатељ позитивне слике образовне структуре становништва Сремске области. Неопходно је да се пројекције нових радних места формирају на основу стварне потребе на тржишту рада, како би се високообразовно становништво упослило, и на овај начин спречио „одлив мозга”.

Посматрајући на нивоу општина, евидентан је тренд побољшања комплетне образовне слике Сремске области, али постоје изразите промене у уделу становништва према одређеним степеном стручне спреме. Удео становника без школе се готово преполовио у 2011. години, односно смањен је са око 5,5% 2002. године на 2,8%. Са незавршеном школом такође је смањен број становника, па је нпр. у насељу Инђија

смањен са 15,1% 2002. године на 9,9% у 2011. години. И у осталим сремским општинама је смањен за око 5% број становника са незавршеном школом. Удео становника са завршеном основном школом је незнатном промењен у посматраном временском периоду. Процентуално посматрано удео становништва са завршеном основном школом креће се од 18,6% у општини Инђија до 27% у општини Пећинци. Највећи број становника има завршену средњу школу, готово педесет одсто становништва на нивоу сваке општине. Стара Пазова 58,6, Инђија 57,5%, Рума 51,2%, Сремска Митровица 50,8%, Пећинци 48,6, Ириг 48,4% и Шид 47,3%. Према резултатима Пописа становништва 2022. године на нивоу Републике удео становника са завршеном средњом школом износи 53,8%, што општину Стара Пазова издваја од осталих општина Сремске области јер ове вредности прелазе републички ниво.

Подаци о образовању, на територији Сремске области, су у складу са захтевима тржишта рада где доминирају потребе за радно-интензивним пословима и средњошколским образовањем. Највећи проценат становништва са вишом школом евидентиран је у општини Стара Пазова (5,9%), а са завршеним факултетом у општини Сремска Митровица (11,7%), затим следе Стара Пазова (11,3%) Рума (10,6%), Инђија (10,5%), Шид (8%), Ириг (7%) и Пећинци (6,4%), према резултатима последњег спроведеног Пописа. Повољнија образовна структура забележена је у градским насељима и гравитационим центрима, односно општинама која су полазишта дневних миграната ка регионалним гравитационим центрима.

Образовна структура задовољава потребе локалног тржишта радне снаге и веома је добра основа за будуће трендове привредног развоја. Проблем се јавља код регионалне дистрибуције запошљавања са одређеним степеном стручне спреме, тачније са шестим, седмим и осмим степеном. Политика локалног економског развоја сремских општина базира се на привлачењу инвестиција у чијим индустријским предузећима и лог-центрима се запошљава у високом проценту становништво са средњом стручном спремом, обављајући радно-интензивне послове. Због тога становништво са вишом и високом стручном спремом често своје место запослења проналази у Београду и Новом Саду, где постоје могућности да своје квалификације искористе. Највећа фреквенција ка овим градовима зарад запослења остварује се из насеља општина Инђија, Стара Пазова и Пећинци, које су део њиховог гравитационог опсега. Овај контингент становништва је један део свог школовања управо провео у Београду или Новом Саду, тако да је већ остварио везу са овим градовима.

5.4 Миграционе карактеристике економски активног становништва

Дневне миграције према Републичком заводу за статистику дефинишу се као облик просторне покретљивости економски активног становништва које обавља занимање, ученика и студената. Методологија Пописа 2011. године дневне мигранте карактерише као лица која раде или се школују изван места уобичајеног становања, али се враћају у њега свакодневно или неколико пута недељно. На основу међународних препорука, а у циљу бољег сагледавања дневне покретљивости становништва, основно обележје које служи за формулацију дневних миграната је „место рада”, које је представљено локацијом на којој лице обавља занимање и које се пореди са местом уобичајеног становања (РЗС, књига 11, 2013). Приликом испитивања фактора промене економског раста и развоја одређене територије, неопходна је анализа миграционих карактеристика економски активног становништва.

Равенштајн је један од првих који се у литератури спомиње да је теоријски разматрао питања о дневним миграцијама крајем 19. века и дошао до одређених законитости у миграционом процесу проучавањем података за Енглеску (Ravenstein, 1885). Појам *дневни урбани систем* увео је грчки урбани географ Доксидијадис, као нови облик просторне организације метрополитанских регија формираних на бази дневне мобилности становништва. Дневни урбани систем представља град са непосредним окружењем у којем се одвијају миграционе везе радне снаге дневних миграната и становника који свакодневно путују да би испунили своје културне и социо-економске потребе (Доксидијадис, 1982). У непосредној близини већих градова, подручја које се налазе на изграђеној или ужој градској територији која је увелико урбанизована и које су уско повезане са градом називају се гравитациона подручја или нодалне регије. Нодална регија је простор функционалне интегралности града и насеља и представља отворен и динамичан систем у смислу функционалне повезаности и зависности насеља која гравитирају ка урбаном центру. Најчешћи облик тих регија су функционално-урбани системи. Фридман је у центар регионалног планирања ставио нодалну регију, где је нагласио да је она база планирања у индустријској економици (Friedmann, 1956). Дневне миграције у корелацији су и са хијерархијом насеља. Најважнији фактори дневних миграција су дистанце од урбаних центара. Насеља која припадају вишем хијерархијском рангу у мрежи насеља, углавном примају дневне мигранте који долазе на посао из насеља мањег ранга (Skeldon, 1977). Дневне миграције

просторно обједињује систем града са његовим окружењем, тако да дневна интеракција град-околина представља снагу центра у интеграцији с периферијом (Тошић, 1999).

Простор без урбаних утицаја који не нарушава аграрни пејзаж нити пољопривредну функцију познат је као рурални континуум (Lefevr, 1974). Урбаним утицајима рурални простор се трансформише, добија хетерогену структуру и одлике рурално-урбаног континуума (Thomas, 1978). Пољопривредне површине лоциране непосредно уз важне саобраћајнице, временом постају прелазни простор, рурално урбани прстен и рурално-урбани појас (Матијевић, 2005). Повећањем степена урбанизације на руралним територијама, смањују се разлике у начину живота становништва између града и околине, тако што се формира прелазни, рурално-урбани појас. На овој територији прожимају се урбани са руралним начином коришћења земљишта, појачане су дневне миграције и долази до интензивне изградње стамбених објеката. У сеоским насељима продором неаграрних функција, долази до промене у коришћењу пољопривредног земљишта које постаје грађевинско, тј. база за развој индустрије (Vresk, 1990; Ђорђевић, 1993). Промене у начину коришћења земљишта остављају трајне последице због којих пољопривредно земљиште које је прешло у грађевинско, не може више да се врати у свој првобитни начин коришћења.

Најновија фаза привредног развоја Срема заснива се на инвестицијама, које утичу на трансформацију насеља у физиономском и функционалном смислу. Трансформација простора огледа се у пренамени земљишта из пољопривредног у грађевинско, као резултат гринфилд инвестирања. Промена социо-економских структура заснива се, пре свега, на повећању радника дневних миграната који се одлучују да посао обављају ван места сталног боравка, док се реструктуирање индустријских грана одражава на промене економске структуре становништва према секторима делатности и смањењу запослених у пољопривреди. Миграције економски активног становништва, представљају значајан фактор промена распореда броја запосленог становништва који је у складу са новим трендовима инвестирања. За разлику од некадашњих локација индустријских постројења која су била стационирана у централним насељима општина, нове инвестиције постају све више лоциране у насељима која се налазе уз саобраћајне коридоре првог степена. Ово је у највећој мери карактеристично за насеља општина Стара Пазова и Пећинци, где се у радним зонама Нове Пазове, Старих Бановаца, Крњешеваца и Шимановаца налазе најзначајније гринфилд инвестиције Срема.

Град Београд се налази у непосредној близини сремских насеља и својим утицајима врши значајне трансформације у просторном, економском и демографском

смислу, што се одражава и на појачавање интеракција између насеља која гравитирају ка Граду. Ширење утицаја Града Београда одражава се на преструктурирање активног становништва у неаграрне делатности, повећање радника дневних миграната, ученика и студената и на промене коришћења пољопривредног земљишта. Такође, на појаву покретљивости радне снаге утицали су бројни социо-економски фактори као последица индустријализације и аграрне пренасељености. Овоме је допринела и близина београдске и новосадске агломерације, као и добра саобраћајна доступност и повезаност између насеља (Матијевић, 2009).

Усмереност дневних миграната ка одређеним функционалним центрима је добар показатељ за постојање гравитационих подручја Срема. За испитивање покретљивости радне снаге користиће се *коэффициент миграције*, који представља однос између броја радника дневних миграната и укупног броја запосленог становништва (Илић, 1970). Анализа учесталости дневне мобилности Сремске области биће приказана употребом наведеног коефицијента дневних миграција, у циљу добијања критеријума за класификацију насеља, односно одређивање гравитационих подручја урбаних центара.

Испитивање гравитационих зона је од посебне важности како би се боље разумеле дневне миграције и сами односи и везе насеља са гравитационим центрима. Дефинисање функционалних подручја проистекло је из анализе дневних миграција Сремске области. Употреба коефицијента миграције присутна је у домаћој литератури деценијама уназад. На тај начин С. Ђурчић (2001) насеља Сремске области повезује са београдским, новосадским, сремскомитровачким и шабачким мезогравитационом подручјем, на основу груписања насеља према мезо и микро гравитационим зонама, како их је дефинисао Б. Букуров (1970).

Према Попису 2002. године Сремска област имала је 30.684 активних лица који обављају занимање изван места сталног боравка, а од тога је у оквиру исте општине забележено 48,6%, док је нешто више лица било оријентисано према другим општинама, 50,3%. Попис 2002. године не узима у обзир податке за раднике дневне мигранте који своје активности обављају у другој области, тако да ће за анализу бити узет у обзир период од 2011-2022. године.

Према Попису 2011. године Сремска област имала је 35.573 активних становника који обављају занимање изван места сталног боравка, од тога 48,9% у оквиру исте општине, 11,6% у насељу друге општине и 39% у насељима друге области. На основу коефицијента миграције насеља се могу поделити на миграционо неактивна (када је коефицијент миграције испод 10%), и миграционо активна (када је коефицијент

миграције изнад 10%). Велика учесталост дневне мобилности на нивоу целе Сремске области утицала је да се само два насеља издвоје као миграционо неактивна, насеља Стара Бингула (5,6%) и Добродол (9,5%), према Попису 2011. године. Ово су типично аграрна насеља, у којима је становништво оријентисано на рад у пољопривреди на својим поседима.

Према Попису 2022. године Сремска област имала је 48.517 активних становника који обављају занимање изван места сталног боравка, од тога 48% у оквиру исте општине, 19,9% у насељу друге општине и 31,8% у насељима друге области. Поред пораста укупног броја дневних миграната у односу на претходни Попис, подаци из 2022. године указују на пораст радника дневних миграната који делатност обављају у насељима других општина. Миграционо неактивна насеља последњим Пописом нису забележена, што је евидентан показатељ миграционе динамике становништва.

Миграционо активна насеља у зависности од учесталости радника дневних миграната могу бити:

- *Миграционо слабо активни* (10-25% миграната) према Попису 2011. године су функционални центри западног дела Сремске области, Сремска Митровица (12,4%), Шид (13,1%) и Рума (17,4%). Ова три општинска центра одликују се малим коефицијентом дневне миграције, односно малим уделом дневних миграната у укупном броју запосленог становништва, јер окупљају радну снагу из околних насеља која им гравитирају. Удаљеност од најзначајнијих тржишта Сремске области, Београда и Новог Сада, такође је утицала да се формирају јачи гравитациони центри овог дела Срема. Сремско-митровачко микроподручје се углавном поклапа са територијом саме општине. Румско гравитационо микроподручје обухвата само насеља северног дела румске општине која гравитирају ка централном насељу. Градско насеље Рума има укупно 1.708 дневних миграната од којих 41% ради у другој области, изван територије Сремске области, према Попису 2011. године. Остала насеља овог гравитационог подручја имају испод 500 радника дневних миграната. Шидско гравитационо микроподручје обухвата западни део периферије Сремске области и овде од укупног броја дневних миграната (2.519) у другој области ради свега 220 радника. То је последица географског положаја општине уз границу и удаљености од значајних тржишних центара, Београда и Новог Сада.

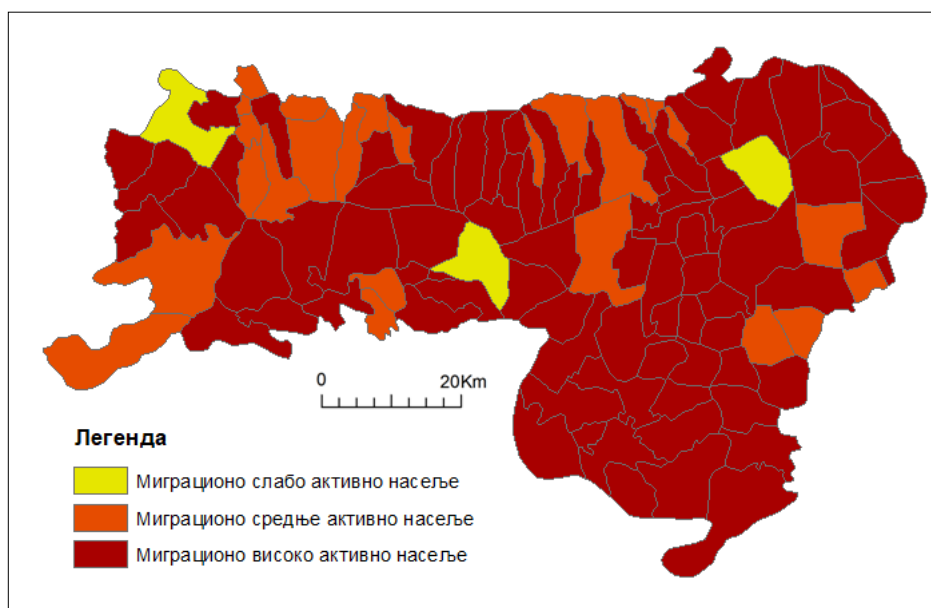
Попис 2022. године показује да су једино насеља Инђија и Шид категорисана у групу миграторно слабо активних насеља, као гравитациони центри истоимених општина, док су насеља Стара Бингула и Бингула, из миграторно неактивних прешла у

миграторно слабо активна насеља. Насеље Инђија показује смањење броја радника дневних миграната, што се повезује са отварањем нових радних места у насељу који представља нови модел економског развоја општине.

- *Миграционо средње активна* (25-50% дневних миграната) насеља су већина у Сремској области према Попису 2011. године, са општинским центрима Старом Пазовом (29%), Инђијом (25%), Иригом (28%) и Пећинцима (29%). Непосредна близина Града Београда утицала је формирање београдског гравитационог мезоподручја на територији Сремске области, које је формирано на територији општина Стара Пазова, Инђија и Пећинци. На територији овог мезоподручја према Попису 2011. године број дневних миграната износио 19.935, од којих је на територији изван Срема било 10.650 (53,4%) дневних миграната. Ово је уједно и једино гравитационо подручје које има пораст радника дневних миграната. Инђија има највећи број дневних миграната ка другој области. Према Попису 2011. године забележено је 1.173 дневних миграната, тј. 55,7% миграната који су вршили миграцију ка другој области. Запажен је тренд смањења укупног броја дневних миграната као последица нових инвестиција у радним зонама Инђије, али је број дневних миграната оријентисаних ка другој области готово непроменљив и у складу је са одабиром посла који се поклапа са њиховим квалификацијама. Остала насеља имају мање од 1.000 дневних миграната и оријентисана су на миграције унутар општине. Старопазовачко гравитационо микроподручје обухвата свих девет насеља општине. Посматрајући на нивоу општина, Стара Пазова има највећи удео радника дневних миграната (6.579) који посао обављају у другој области у односу на укупан број дневних миграната (11.068). Функционални центар општине, градско насеље Стара Пазова, од укупног броја радника дневних миграната према попису 2011. године (1.774) имало је 808 (45,5%) оријентисаних ка другој области, тачније региону Београда. Остала насеља старопазовачке општине већином спадају у високо миграторно активна. Пећинци немају улогу функционалног центра, већ је радна снага оријентисана ка граду Београду. Иришка насеља гравитирају око централног насеља формирајући иришко гравитационо микроподручје, које је део новосадског гравитационог мезо подручја на територији Срема. Ово су фрушкогорска аграрна насеља, тзв. винског дела Срема, позната по виногорју и агроиндустрији.

Према Попису 2022. године насеља Стара Пазова и Рума су једини гравитациони центри који су се нашли у категорији миграторно средње активних насеља. Општина Стара Пазова од укупног броја радника дневних миграната који је износио 13.050,

највећи број има забележен ка другој области (6.356), па унутар исте општине (5.424), док је најмањи број (1.270) остварен ка другој општини. Овим се потврђује теза да је Општина Стара Пазова део мезогравитационог подручја Београда. У ову групу спада и доста насеља шидске општине, као што су Ердевик, Љуба, Бикић До, Бачинци, Кукујевци, Моровић, Раденковић, Засавица 1, као и насеље Ириг, и иришка насеља Врдник, Велика Ремета, Мала Ремета, Гргетег и Врдник.

Карта 10. Насеља Сремске области према коефицијенту дневних миграција 2022. године.

- *Миграционо високо активна* (преко 50% дневних миграната) насеља углавном су позиционирана уз функционалне центре и представљају насеља са највећим уделом радника дневних миграната у укупном броју запосленог становништва. У складу са тим, ниједан функционални центар Сремске области се није издвојио у категорији миграционо најактивнијих насеља. Овде спадају и сва приградска насеља Сремске области и већина насеља која је смештена уз административну границу са београдском агломерацијом. У општини Стара Пазова и Пећинци, већина насеља имају одлике високо миграционо активних. У општини Сремска Митровица оваквих насеља има само два, а издваја се приградско насеље Лаћарак са коефицијентом од 64%, које је према попису 2011. године имало 2.042 економски активног становника које обавља дневне миграције, а од тога је 1.859 оријентисано ка Сремској Митровици, што се објашњава положајем насеља непосредно уз Град Сремска Митровица. Ако се узме у обзир број становника насеља Лаћарак од 10.638, готово једна петина становника

насеља чини раднике дневне мигранте. Иста ситуација је забележена и према Попису 2022. године.

Највећи број радника дневних миграната у односу на укупан број активног становништва у Сремској области остварило је приградско насеље Нова Пазова. Према Попису 2011. године, Нова Пазова располаже са 3.319 радника дневних миграната, од чега је 959 радника оријентисано у оквиру општине, а 2.269 ка другој области. Позиционирано непосредно уз територију Града Београда, становништво овог насеља своје економске, просветне, културне и здравствене потребе остварује у Београду, знатно више него у општинском центру. Радна зона уз магистрални пут М-22.1 представља најснажнију радну зону општине и окупља све већи број инвеститора и велики број радника, што утиче постепено на смањење броја дневних миграната, али доводи до повећане дневне имиграције радне снаге чије је место становања Београд. Попис 2022. године показује готово исту ситуацију. Насеље Нова Пазова је задржало улогу миграторно најактивнијег насеља са укупно 3.267 радника дневних миграната, од којих 2.056 или 63% обавља посао у другој области, односно на територији Града Београда.

На основу вредности коефицијента дневне миграције, источни део Сремске области, који гравитационо припада Београду, сврстава се у миграционо најактивнији део Срема. Карактеристично је за Сремску област да ниједан општински центар није забележио одлике изразито миграционо активног насеља, што се подудара са тезом да су административни центри општина истовремено и функционални центри који око себе привлаче остала, периферна насеља. Усмереност радника дневних миграната ка одређеним функционалним центрима поуздан је показатељ постојања гравитационих карактеристика Сремске области.

Друштвено-географске особености Сремске области обухватиле су анализе структура становништва које су неопходне за планирање и развој привреде. Резултати до којих се истраживањем дошло могу да послуже као позитивне смернице да даљи развој привреде, планирање локација одређених радних зона и диференцијацију привреде захваљујући познавању образовних профила која су у одређеним насељима доминантна.

6. ДИНАМИКА И РАЗВОЈ ИНВЕСТИЦИОНОГ ПРОЦЕСА У СРЕМСКОЈ ОБЛАСТИ

Сремска област, захваљујући својим физичко-географским предиспозицијама у виду плодног тла, погодне климе и хидрографских прилика, представља значајно национално аграрно подручје. Улогу значајног аграрног подручја имала је за време Аустроугарске монархије, затим током постојања Краљевине Југославије и касније СФРЈ, па до данашњих дана још увек држи улогу тзв. житнице Србије. Природни фактори су одиграли важну улогу везану за постојање важних саобраћајница на територији Срема, што је један од кључних фактора за постојање развијене пољопривреде и процеса инвестирања, како би се улога транспорта у корелацији са ценама транспорта и близине тржишта могла ставити у ранг високе исплативости. Друштвени фактори су веома значајни за развој привреде Сремске области, која је кроз историју позната као имиграциона, са досељавањем становништва, како из егзистенцијалних, тако и из економских разлога.

Током проучаваног периода који се односи на Пописе становништва 2002., 2011. и 2022. године, није забележено континуирано повећање броја становника, али је процес депопулације делимично успорен, у поређењу са републичким просеком, захваљујући новом моделу привредног развоја након 2000. године. Досељеници Сремске области (дођоши) најчешће су млада популација, односно радно-способна категорија становништва. Такође, запажен је тренд интензивног насељавања у источни део Сремске области због близине Београда и Новог Сада, у насеља Инђија, Стара Пазова, Нова Пазова и Пећинци. Ово су уједно и насеља са највећим инвестиционим улагањима и постојањем великог броја радних зона. Остатак Срема, са Градом Сремском Митровицом, општинама Румом и Шидом, има другачији тренд привредног инвестирања. Ово су градска насеља са некадашњим гигантским фабрикама током периода СФР Југославије, које су у транзиционом периоду преживеле тешке стечајне поступке. Само поједина предузећа су успешно приватизована и послују у свом изворном сектору. У овом делу проучаване територије највише је заступљен

*браунфилд*¹ модел инвестирања, за разлику од источног дела Сремске области који је карактеристичан за *гринфилд*² инвестиције.

Са друге стране, општина Ириг има другачију привредну слику захваљујући географском положају на највишим деловима Фрушке горе, где је већина њених насеља излетничког типа. Још од старих Римљана ово је познато виногорје, где велики број сремског становништва поседује своје винограде. Сходно томе, најновија пољопривредна фаза развоја општине Ириг везана је за плантаже винове лозе, воћа и поврћа и значајна капитална улагања домаћих и страних компанија у аграрни сектор. Општина Ириг задржала је свој пољопривредни примат и наставила да развија воћарско и виноградарски карактер пољопривредне производње, уз иновационо-технолошке концепте који су у складу са најновијим технолошким концептима пољопривредног узгајања одређених намирница.

Најновија фаза развоја привреде Сремске области огледа се у формирању радних зона и дислоцирању индустрија из урбане зоне насеља, што доприноси формирању новог културног пејзажа и новог развојног модела.

За боље разумевање савремених прилика у развоју привреде Сремске области, представиће се приказ привреде и периодизација развоја пољопривреде, индустрије и услуга, као најзначајнијег фактора трансформације насеља овог подручја.

6.1 Периодизација привредног развоја

Примарна производња сваког подручја везана је за особености природне средине. Пољопривреда је на подручју Срема била и остала у већини насеља доминантна делатност. Најновији трендови привредног развоја у источном делу Сремске области доводе до функционалне трансформације насеља, чиме аграрна насеља прелазе у индустријска и услужно оријентисана насеља. У остатку Сремске области, изузев у општинским центрима, још увек превладавају насеља аграрног типа. Економско-географски развој Сремске области биће приказан кроз неколико фаза развоја, које представљају периоде у оквиру којих су неки фактори или групе фактора својим деловањем утицали на формирање одређених процеса.

¹ *Браунфилд* модел инвестирања се у литератури наводи као локација настала након претходно коришћених локација или околних земљишта, односно претходне намене локације које су напуштене.

² *Гринфилд* је модел инвестирања на локацији која није имала претходну инфраструктуру, пословни простор, нити раднике.

6.1.1 Привредни развој до Првог светског рата

Пољопривредна производња представљала је још у периоду пре Првог светског рата, добру основу за развој индустрије, па самим тим је прехранбена индустрија претходила другим прерађивачким индустријама. Текстилна и индустрија коже, у складу са сировинском базом, на почетку 20. века такође су се развијале. Налазишта неметалних минерала (глине, лапора и лапорца) на Фрушкој гори представљале су основу за развој производње камена, песка, шљунка и производње грађевинског материјала (цигле, цемента, креча). Шумски фонд Фрушке горе и шумски појас дуж Дунава и Саве, утицали су на развој производње дрвне грађе и прераде дрвета (Ромелић и Ђуричић, 1998). Резерве каменог угља у северном делу Фрушке горе су такође значајно експлоатисане. Међутим, кључни моменат за индустријализацију Војводине везује се тек за 1918. годину и њен улазак у састав Војводине у Краљевини СХС. Пре овог периода, Угарска је настојала да индустрију концентрише око Пеште, јер се до тада под утицајем Беча слабо развијала. У складу са овим, предузете су мере развијања индустрије центра и заостајања развоја периферних делова Угарске, дакле данашње Сремске области. Због тога је Срем веома споро мењао свој аграрни карактер привреде. Привредни развој Сремске жупаније (што је обухватало и данашњи западни Срем у географском смислу на територији Хрватске) утврђен је Пописом у Угарској 1910. године и изражен социјално-економском структуром становништва. У Попису је, са уделом од 71,5% пољопривредника у укупном активном становништву, Сремска жупанија представљала типично пољопривредно подручје. Рударство је учествовало са свега 0,5%, док су индустрија и занатство чинили 13,2% од укупног радно активног становништва (Аврамовић, 1965). Срем је у овом периоду имао укупно 4.619 радника у индустрији, и овај број је био већи од индустријских радника који су евидентирани у Бачкој (4.578) и Банату (3.356). Порасту индустријализације допринеле су две фабрике у Срему које су запошљавале велики број радника. Фабрика цемента у Беочину запослила је 1.833 радника и рудници угља у Врднику ангажовали су 708 радника. Половина индустријских предузећа била је заступљена у сеоским насељима, а друга половина у тадашњим градским центрима. Занимљиво је да се у том периоду сеоска средина, у односу на градску, знатно више издвајала бројем запослених радника у индустрији (3.497 или 75,7% од укупног броја запослених), у односу на градове где је 1.122 запослених радило у индустријским предузећима (Ромелић и Ђуричић, 1998).

6.1.2 Привредни развој између два светска рата

Привредни развој Срема почео је да се интензивира након прикључења Војводине Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, 1918. године. Пољопривреда Срема имала је робни карактер и као таква показала се као поуздан снабдевач сировинама за средњеевропску индустрију, поготово агроиндустрију. Срем, као и цела Војводина, а затим и Хрватска и Словенија, успео је током Првог светског рата, да сачува знатан део индустријских капацитета. Његова трговинска мрежа била је доступна на територији средње Европе. Срем и Војводина, због историјских околности, били су привредно најнапреднији део Краљевине СХС и имали су веома значајну улогу у покретању развоја новонастале државе. Индустрија Срема развијала се у складу са сировинском базом. Према подацима из 1920. године значајно се развијала прехранбена, текстилна и метална индустрија. За разлику од остатка Војводине, Срем се привредно истицао и по екстрактивној индустрији, која се реализовала у руднику угља у Врднику и копу за производњу индустријског цемента (Ромелић и Ђуричић, 1998).

Слика 7. Рудник мрког угља у Врднику 1920. године
(извор: Železnice, 2022)

Аврамовић (1965) је о привредном стању Војводине између два рата говорио: „простране и плодне равнице, обиље вода и повољни климатски услови са разгранатом железничком мрежом и мрежом речних и каналских путева, релативно нешто виши општи културни и технички ниво становништва заснован на повољном друштвеном

наслеђу, традиционалне вештине ручно-занатског рада, радним способностима и животним навикама које су се састојале у релативно напреднијем газдовању у пољопривреди, капацитети трговачке мреже, расположиви капацитети до тада изграђене инфраструктуре, чинили су солидну основу за даљи привредни развој Војводине у оквиру Југославије”. Индустрија Срема требало је да реши проблеме интегрисања прехранбене индустрије у периоду када је пољопривреда запала у кризу узроковану честим сезонским поплавама, због заостајања у реконструкцији и новој градњи мелиорационог система. Генерално, индустрија је са великим потешкоћама долазила до енергената, а неке специфичне гране и до сировинске основе која није постојала на територији Војводине. Једино су резерве лежишта неметала обезбеђивале континуирани развој индустрије грађевинског материјала. Неразвијено тржиште новоформиране државе, утицало је на заостајање неких индустријских грана, због чега је пољопривреда пружала најстабилнију основу развоја привреде Срема. Међутим, аграрна реформа довела је до стварања система ситних поседа, што се одразило на проблеме формирања структуре производње, поготово индустријских биљака. Радна снага која је потекла из занатства, представљала је позитивну основу, а многи су проистекли из генерација која су своја знања, навике и вештине стекли у средњој Европи. Најбољи кадар био је у металској, дрвној и текстилној индустрији. Индустрија се развијала у складу са условима тржишта, а највећи раст је забележен у млинској индустрији, индустрији алкохола, скроба, преради конопља, производњи цигле и црепа, текстилној, хемијској, дрвној и металној индустрији (Аврамовић, 1965).

6.1.3 Привредни развој после Другог светског рата

После Другог светског рата, на територији Срема и уопште у СФР Југославији, долазило је до значајних привредно-системских и економско-политичких промена, што се одразило на промене у статусу индустријских и привредних предузећа, односно на њихов положај у друштвеном и економском развоју земље. Пољопривреда је у прошлости важила за примарну делатност на територији читавог Срема, а након Другог Светског рата аграрном реформом почињу да нестају велики поседи, земља се дели тадашњим беземљашима и колонизованом становништву планинских области. Друштвено-политичке карактеристике привредног развоја могу се сврстати у три развојна периода: 1) административно плански период, 2) период самоуправљања и 3) период економске кризе и распада државе.

Административно плански период представља време обнове земље након Другог светског рата, када је држава у недостатку кадрова преузела на себе улогу да покрене индустријску производњу строгом рационализацијом, користећи палету административно-планских мера. Због ових разлога, предузећа нису имала могућност самосталности, већ им је држава одређивала њихову величину, интензитет и врсту пословања. За ово време везује се формирање мануфактурне производње удруживањем више занатских радионица из економске нужде.

Период самоуправљања, за разлику од претходног, доноси предузећима економску самосталност, што означава преношење управе са административно-оперативног руководства на органе управљања самих предузећа. Овај период се одликовао могућностима одабира производног програма, висине цене производа, расположивости средстава која остану након подмиривања обавеза, али је за разлику од ових позитивних околности носио са собом и негативне околности као што је ниска продуктивност рада. Ова самоуправна предузећа, како би постигла што боље резултате заснивала су кооперативне односе, што је позитивно утицао на специјализацију производње и боље коришћење капацитета (Ромелић и Ђуричић, 1998). Овако су настала пословна удружења, чија је технолошка повезаност текла од произвођача сировина до финалне производње, и која су довела до настанка великих производних комбината. Агрокомбинати представљају најтипичнији пример, јер су били широко распрострањени на територији Војводине, а неки су до данашњих дана задржали своју структуру агро-предузећа. Године 1976. донет је Закон о удруженом раду чиме је дефинисан концепт самоуправе привреде и постојања друштвене својине над средствима за производњу. Самоуправљањем радницима је дата могућност управљања радним организацијама. Велике фабрике које су формиране у овом периоду, радницима нису пружале добро информисање, а често ни рационалну производњу, те је било неопходно организовати неке мање целине у оквиру система. Тако су настале основне организације удруженог рада (ООУР-и) и радницима је омогућено да остварују своја права и располажу средствима. Овакве радне организације су се због економских интереса трансформисале у сложене организације удруженог рада (СОУР-е). Удруживања радника имала су за циљ превазилажење супротности између права радника и економских законитости у производњи. Међутим, овај закон се није на добар начин тумачио, па су предузећа често разбијана на велики број основних организација, која су се тешко одржала и због овога није дошло до стварања ефикаснијих система. Ово се веома негативно одразило на ефикасност привредног система и захтевало је да

се пронађу нова организациона решења. Данас, готово да ништа није остало од овог производног модела. Током осамдесетих, Сремска област обухватала је осам општина. Општина Беочин је издвојена и ушла је у састав територије Бачке. Током периода самоуправљања, Срем је представљао привредно пропульзивну регију са порастом индустријске производње, али су општине Ириг и Стара Пазова бележиле економску регресију. Општине Инђија, Рума и Шид, су више од општине Сремска Митровица, допринеле индустријском успону. Сматрано је да је општина Сремска Митровица, иако важи за економског гиганта бивше Југославије, заостала са ширењем материјалне базе у индустријској производњи, с обзиром да је у привреду почело да се интензивно улаже тек шездесетих година двадесетог века, док су остале општине увелико биле развијене. И поред ових тврдњи, општина Сремска Митровица, је седамдесетих година била на челу индустријског развоја Срема. Најзначајније фабрике које су изграђене у овом периоду, оставиле су печат на привреду Сремске Митровице до данас (индустријска кланица „Митрос“, Фабрика сточне хране „Провамин“, Фабрика ивер плоча и Индустријска млекара). Осим тога реконструисан је дрвени комбинат „Пољострој“, Бродоградилште „Сава“, Пивара „20. Октобар“ и циглана „Обнова“. Почетком 1963. године интегрисале су се прехранбено-прерађивачке индустрије општина Сремска Митровица, Пећинци, Рума и Мачванска Митровица, па је формиран Пољопривредно-индустријски комбинат „Сирмиум“, који је у себе укључивао „Фабрику за прераду меса“, „Млекару“, „Пивару“ (Ромелић и Ђуричић, 1998). Након тога је у састав комбината ушла и шећерана у Сремској Митровици и Пећинцима.

Закон о предузећима 1989. године настао је уз тежње за превазилажењем привредних потешкоћа и повећања ефикасности привредних субјеката. Ово се огледало увођењем нових облика својине (приватна, мешовита, државна), а предузећа се јављају као друштвена, мешовита, приватна, задружна и државна. Током деведесетих година, реструктурирањем макроекономског система настају ортачка предузећа и корпорације. У циљу повећања добити, предузећа су стварала привредну сарадњу и спроводила су удруживање како би остварили пословне резултате на плану: концентрације капитала, диктирања услова на тржишту, уклањање узајамне конкуренције, пореских олакшица итд. У овим смислу повезивање се вршило хоризонтално и вертикално. Хоризонтално повезивање везано је за предузећа истог типа делатности, док вертикално повезивање настаје код предузећа која припадају једном репродукционом ланцу ради побољшања производње. Конгломерати су била повезана предузећа различите привредне оријентације, данас су то компаније, које су почеле да

послују управо у овом периоду. Овај процес сматра се прилагођавањем светским макроекономским трендовима. Међутим, овакви покушаји су се јавили у време друштвено-политичке и економске кризе и због тога нису могли да се остваре.

Период економске кризе и отцепљења државе односи се на 1990-те године. Распад Савезне Федеративне Републике Југославије и економска блокада земље веома су утицале на застој привредне производње целе државе па и Срема, поготово јер је индустријска производња зависила од репроматеријала из увоза. У овом периоду Срем је показивао тренд смањења индустријске производње, али нешто блажи у односу на остатак земље. Посматрајући учешће индустријских грана у укупној индустријској производњи, прехрамбена индустрија (42,9%) држала је примат у Срему док је производња папира износила свега 8,95%, прерада каучука 8,92%, производња кожне обуће и галантерије 8,10%. Ово су биле кључне гране индустрије Срема у овом периоду, настале из потребе искоришћености сировинске базе. Из ових грана индустрија, које представљају ниже фазе прераде, надовезале су се индустрије виших облика прераде. Гране индустрије која су имале мањи удео у укупној производњи су текстилна индустрија са 4,84%, производња коже и крзна са 4,25% и производња резане грађе и плоча са 3,43%. Трећа група односила се на индустрију финалних производа од дрвета, базних хемијских производа, машиноградњу, прераду хемијских производа и производњу саобраћајних средстава, која је укупно учествовала са око 3% (Ромелић и Ђуричић, 1998).

6.1.4 Савремени привредни развој Сремске области

Најновији период привредног развоја односи се на 21. век и фазу привлачења страних директних инвестиција. Осим прилива страног капитала, за овај период је карактеристична концентрација радно-интензивне производње и логистичких центара на територији Сремске области. Повећана потреба за радном снагом у индустријском сектору утицала је на повећање дневних миграција и функционалну трансформацију сеоских насеља. Овакве карактеристике са собом повлаче и одређене последице које се манифестују смањеним уделом пољопривредног становништва и интензивирањем процеса деаграризације пренаменом обрадивог земљишта у грађевинско. Занимљиво је да се тенденција напуштања пољопривредних површина одвија на најплоднијем земљишту Републике Србије и у области која је била типично аграрно подручје.

Захваљујући различитим одликама саобраћајно географских положаја општина, различитим карактеристикама педолошких особености тла и удаљености од главних тржишта, на територији Срема могу се издвојити неколико модела развоја привреде. Модел развоја привреде са највећим процентом гринфилд инвестиција остварује се у насељима општина Стара Пазова, Инђија и Пећинци. Ово је део територије Сремске области који је важио за привредно аграрно оријентисан простор, а данас је економски трансформисан у индустријски и услужни. Насеља општина Сремска Митровица и Рума представљају део области у којима су некад постојале гигантске фабрике старе Југославије, а данас је овде највише присутан браунфилд модел инвестирања. Општине Шид и Ириг, осим заступљености индустрије која је везана за примарни сектор, настављају свој привредни развој кроз терцијаризацију која се манифестује кроз развоја туризма.

6.2 Анализа привредних карактеристика

Стране и домаће инвестиције у великој мери се остварују у Инђији, те ова општина спада у „инвестициону Меку” Републике Србије. Од укупних земљишних површина на плодно тле одлази 89,2%, са највећим уделом ораничних површина које заузимају 75,1%. Друштвени сектор производње почео је да се развија од 1945. године аграрном реформом којом је извршена национализација и експропријација свих пољопривредних површина које су припадале странцима и велепоседницима. Овим је створен велики друштвени фонд од преко 4.000 ха земљишта општине, које су припале Управи народних добара дајући основу за развој друштвене пољопривреде. Колонисти су почели да се удружују и на самом крају рата основана је сељачка задруга „Партизан”, да би се током 1948. спровела акција оснивања сељачких радних задруга и по осталим селима општине. За овај период везује се формирање пољопривредних добара на бази земљишног фонда Управе народних добара: „Ергела”, „Фрушка Гора”, „Гладнош” и „Расадник”. Реорганизацијом сељачких радних задруга настало је неколико пољопривредних добара, укупно осам, а свако село је имало своју земљорадничку задругу. Године 1957. спајањем пољопривредног добра „Инђија” и „1. мај” започет је процес интеграције у друштвеном сектору пољопривреде. Све пољопривредне организације и „Војводинапродукт” су се удружиле у једну организацију „Агроунију”, која је представљала носиоца друштвеног сектора пољопривреде општине Инђија. „Агроунија”, пољопривредно задружни комбинат

настала је удруживањем пољопривредних организација са територије општине Инђија, и обухватала пољопривредни комбинат „Инђија”, „33 Инђија”, „33 Нови Карловци”, „33 Бешка”, „Житопромет Нови Сланкамен”, „Житопромет Крчедин”, „33 Марадик”, „Војводинапродукт” и сељачка радна задруга „Срем”. Године 1976. „Агроунија” је укључена у ПИК „Сирмиум” у Сремској Митровици (Ромелић и Ђуричић, 1998).

Најновија фаза привредног развоја општине Инђија огледа се у постојању неколико радних зона у којима се налазе веома значајне компаније. На формирање радних зона утицао је пре свега саобраћајно-географски положај Инђије који се огледа у близини Београда (42 km), Новог Сада (35 km), аеродрома (35 km), уз близину Коридора 10, аутопута Е-75, аутопута Е-70, магистралног пута М-21, регионалног пута R-109, близине Дунава и постојања железничке пруге Београд - Будимпешта, која пролази кроз Инђију. Наведене локационе погодности значајно су утицале на одлуке бројних инвеститора да пласирају свој капитал у радне зоне. На територији насеља Инђија постоје две радне зоне, у североисточном и југоисточном делу. Формирање радних зона се и овде показало као добар начин привређивања у смислу дислоцирања привредних капацитета из централног језгра насеља, што повећава квалитет рада, синергију производње и повољно утиче на заштиту животне средине. Данас је општина Инђија једна од најразвијенијих општина Републике Србије. Током 2008. године магазин „Фајненшал тајмс” (Financial Times) доделио је Инђији награду и сврстао је на листу 25 најбољих европских дестинација за страна улагања, а током 2012. исти часопис прогласио је Инђију за другу најбољу дестинацију у Европи када је у питању ефективност трошкова улагања (Opština Indjija, 2024).

Слика 8. Постројење фабрике „Grundfos” у Инђији
(извор: Grundfos, 2025)

Привреда општине Инђија базирана је на инвестирању у индустрију и малу привреду. Најзначајније компаније које овде послују су: „Henkel” (производња грађевинског лепка и малтера - Немачка), „Grundfos” (производња пумпи - Данска), „Terraproduction” (пунионица лименки), „Metal Cinkara” (топло цинковање челика - Словенија), „IGB Automative” (грејачи за аутомобилска седишта – Немачка), „Монус” (фабрика дувана), „Gombit” (индустрија меса – Србија), „Gas Teh” (производња гасне опреме), „Farmina pet foods” (производња хране за кућне љубимце – Италија) и др. Нове инвестиције у радним зонама су фабрика гума јапанског произвођача „Тојо Тајерс” и фабрика за производњу мермера и гранита произвођача из Јужноафричке Републике. Међутим, овакав вид инвестиција доноси за собом и проблеме везане за заштиту животне средине, јер спада у тешку индустрију.

Општина Пећинци је касних деведесетих година 20. века важила за привредно најнеразвијенију општину Војводине, са највећим уделом запослених у пољопривреди. Земљорадничке задруге на територији општине Пећинци биле су организоване као основне организације удруженог рада у Радну организацију удруженог рада „Слога” са седиштем у Пећинцима, а преко ње у Пољопривредно-индустријски комбинат „Сирмијум” са седиштем у Сремској Митровици. Због великих сетвених површина под шећерном репом, 1976. године изграђена је фабрика шећера, чије је сировинско подручје било читав источни Срем. Положај фабрике одредили су економски услови, па се формирала у средишту рејона производње шећерне репе (Ћурчић, 1978). Период после 2002. године донео је велике новине у привредној структури општине Пећинци. До тада, примарно пољопривредно оријентисана општина започиње процес реструктурирања земљишта из пољопривредног у грађевинско. У насељу Шимановци, које је позиционирано уз аутопут Е-70, укупно 900 хектара ораница пренаменом је претворено у индустријско земљиште. Географски положај одиграо је кључну улогу у развоју пољопривреде насеља Шимановци, али уз развој прерађивачке индустрије и услужних делатности. Због тога насеља Пећинци и Шимановци имају забележену велику трансформацију функција, која се огледа у преображају аграрних особености насеља у индустријска и услужна.

Некадашња фабрика „Доњи Срем”, данас компанија „Суноко” представља један од најмодернијих производних центара у региону. Производни центар је у Пећинцима, а постоје још фабрике у Врбасу и Ковачици. У току кампање прераде шећерне репе, фабрика бележи највећи прерадни капацитет од 8.000 тона репе дневно и производњом од 1.150 тона шећера. Годишња производња износи око 800.000 тона, што представља

20% годишњег рода репе Србије. Производни центар се налази 1,5 km јужно од Пећинаца на 45 km од Београда (Sunoko, 2024).

Слика 9. Постројење шећеране „Суноко” у Пећинцима 2019. године
(извор: Sunoko, 2024)

Доступност Београда (25 km) и међународног аеродрома „Никола Тесла” (15 km) веома су важни сегменти повољности саобраћајно-географског положаја општине Пећинци, као и траса аутопута Е-70 који је део европског Коридора 10. У овој општини, од 2000. до 2020. године, реализовано је око 40 гринфилд инвестиција, уз више од 400 милиона евра директних страних улагања (АПР, 2021). Највише радних зона сконцентрисано је дуж аутопута Е-70 како би се транспортни трошкови смањили, док се највећа радна зона налази у насељу Шимановци и има око 800 хектара површине. Инвестира се у различите привредне гране као што су машинска, хемијска, прехранбена и аутомобилска индустрија, затим логистичко-дистрибутивни центри и кинематографија. Најзначајније компаније су „Agena Tch”, „Јуб боје” (Словенија), (Велика Британија), „Bosh” (Немачка), „Dr. Oetker” (Немачка), „Лож” (Словенија), „Salinen” (Аустрија), „Atlantic Group” (Хрватска), „Sika” (Швајцарска), „Дон Кафа – Strauss Adriatic” (Израел), као и домаће компаније или код којих преовлађује домаћи

капитал: „ITM Group”, „МК Group”, „Термомонт”, „Chemical Agrosava”, „Naturacoop” и друге (Opština Pećinci, 2025).

На територији општине Стара Пазова, најзначајнији фактор формирања индустрије била је сировинска база, што је допринело првобитном развоју прехранбене индустрије. Пре Првог и између два светска рата, подигнути су млинови у насељима Стара и Нова Пазова, Стари Бановци, Голубинци и Војка. У односу на друге војвођанске општине, до Другог светског рата запажено је кашњење развитка индустрије на територији општине Стара Пазова, због доминантног бављења пољопривредом и постојања мањих занатских радионица (Ђурчић, 1984).

Прехрамбена индустрија, са јаком сировинском базом, довела је до формирања АД „Мленпека” са млином и пекарном и фабрике сладоледа која данас послује у оквиру британске компаније „Фронери”. Индустрија грађевинског материјала почела је да се развија након Другог светског када је формирана циглана „Ударник” у Голубинцима, која је данас у стечају. Најзначајнији представник дрвне индустрије била је фабрика „Војводина” из Нове Пазове. Текстилну индустрију општине представљала је фабрика тепиха „Дијана”, лидер на тржишту текстилне индустрије старе Југославије, која је приватизована под именом „Атеље Антре”. Послератна индустријализација допринела је и развоју металопрерађивачке и машинске индустрије. Најзначајнија предузећа из области машинства и металургије била су „Лифам”, „Универзал” и „Пнеуматикфлекс”. Индустријски развој општине све до краја 20. века развијао се централним планирањем, као део регионалне политике развоја Покрајине (Матијевић, 2009). Сагласно са овом политиком индустрија је била сконцентрисана у Старој и Новој Пазови, док су Голубинци имали изграђену циглану, а у Војки је пословао млин. Машинска индустрија важила је за доминантну током осамдесетих година, на челу са фабриком „Инекс-Лифам”, која и данас постоји. Деведесетих година долази до интензивног развоја пластичарске индустрије, која је ишла често у кооперацији са производњом гуме, а примери су предузећа „Гума-Пласт” и „Грубин”.

Међутим, постоје и мишљења да је након Другог светског рата, близина индустријских градова Београда и Новог Сада представљала ограничавајући фактор развоја индустрије. Ромелић и Ђуричић (1998) сматрају да је урбани утицај заправо доприносио континуираној сировинској експлоатацији сремских насеља. Данас, непосредна близина великих градских центара представља позитиван развојни импулс сремским насељима која гравитирају ка економски јакој зони Београда. Магистрални пут М-22.1 (стари пут Београд - Нови Сад), може се назвати *индустријским коридором*,

на којем су формиране индустријске зоне Инђије, Старе Пазове и Земуна, тако да се индустрија може посматрати као једна целина.

Насеља општине Стара Пазова су у последњим деценијама 20. века превасходно била оријентисана ка пољопривредној делатности. Према С. Ђурчићу (1984), структура народног дохотка је добар показатељ трансформације привредне слике општине Стара Пазова, која се огледала у доминантној пољопривредној улози током 1980-их и заостајању дохотка који је остварен у индустрији и трговини. Међутим, развој мале привреде који се базирао на малим занатским радњама током 1990-их, учинио је општину Стара Пазова једном од најуспешнијих у области привређивања старе Југославије. Период у коме је постојао друштвени вид поседовања земљишта завршио се 2005. године докапитализацијом АД „Напредак”, које је постало већинско власништво компаније „Делта Аграр” са 70% уделом. Ово предузеће састоји се од 6.309 хектара земљишног фонда и 4 сточне фарме. Данашња привредна ситуација, која се оцењује као повољна, заснива се на трансформацији привредних активности у корист делатности које су везане за индустрију и услуге. Након демократских промена, прешло се на нови модел привређивања, који се карактерише приливом инвестиција које су сконцентрисане у радним зонама. Сагласно са новим привредним амбицијама, општина располаже са осам радних зона, које се простиру на територији од 1.500 хектара и у којима послују следеће значајне компаније: „Muhlbauer”, „Mercedes-Benz”, „Froneri”, „Artinvest”, „Volvo”, „Husqvarna”, „Gorenje”, „DHL”, „Alumil”, „Milšped”, „Grubin”, „Greiner-JP Packing”, „Streit Nova d.o.o.”, „Delhaize Group”, „Lidl” и др.

Слика 10. Радне зоне на територији општине Стара Пазова 2020. године
(извор: Opština Stara Pazova, 2025)

Према подацима из 2020. године (АПР, 2021), општина Стара Пазова може се похвалити постојањем око 1.000 приватних предузећа и преко 3.000 предузетничких радњи. Развој индустрије од 2000. године темељи се на развоју металопрерађивачке, металске, пластичарске, гумарске, дрвнопрерађивачке и грађевинарске гране индустрије. Климатске и педолошке погодности погодују постојању пољопривредне делатности, која се одвија на око 30.000 хектара обрадивих површина. Преображај доминантних привредних делатности довео је до функционалне трансформације насеља, која су из аграрних прешла у индустријска и услужна. Развој нових привредних делатности конципиран је у оквиру радно-интензивних послова смештених у изграђеним радним зонама, што је допринело повећању потреба за радном снагом из руралног простора, а тиме и смањењу удела пољопривредника у укупном активном становништву.

На територији општине Ириг, пољопривреда је била и остала главна привредна грана. Оснивање „Српске земљорадничке задруге” у овом крају везује се за 1899. годину. „Фрушкогорско виноградарска задруга” из 1929. године, утицала је на изградњу „Иришког подрума”, што је касније одиграло значајну улогу у развоју виноградарства Сремске области. Након Другог светског рата долази до формирања прве земљорадничке задруге у Срему, са седиштем у Иригу и она ће бити „пол развоја” целокупне иришке пољопривреде. Општина Ириг је типично пољопривредно оријентисана, без значајних индустријских постројења. Плодна земља Фрушке горе, погодовала је за производњу и прераду воћа и грожђа, а засејане оранице уз саме падине планине допринеле су производњи сточне хране. Прва кланица је отворена 1979. године. Године 1981. фабрика за прераду воћа и поврћа „Фриго-Срем” почела је са изградњом Пољопривредно-трговинског комбината „Ириг”, који је 1986. откупила словеначка радна организација „Фруктал Ајдовшчина”. Предузеће „Фриго-Срем” од 2012. године прелази у приватно власништво и бави се производњом сокова од воћа и поврћа. Фабрика сточне хране започела је свој рад 1979. године, а приватизација фабрике обављена је 2010. године и данас је то предузеће „Лира Микс”. Сировински потенцијал био је предуслов за формирање индустрије грађевинског материјала, тако да и данас постоји неколико мањих предузећа за производњу опеке и цигле на територији општине Ириг. Најзначајнија предузећа у Иригу су „Рударско-грађевинско предузеће Врдник”, „Еко-Метал – Врдник”, „Ентес”, „Фадап”, „Фабрика воде Јазак”, „Фриго Срем”, „Млекара Крушедол” и „Кланица Змајевац” (Opština Irig, 2025).

У Иригу привредни тренд представља инвестирање у „Зелене фабрике”, која се манифестује кроз еколошку индустрију и заступљеност у воћњацима, виноградима и повртњацима. „ААК” је данско-шведска компанија која се бави производњом рафинисаног сунцокретоног уља и веома је значајна инвестиција јер се бави извозом овог производа који снабдева познату мултинационалну компанију „Мек Доналдс” (Opština Irig, 2025). „Ал Дахра Руднап” из Уједињених Арапских Емирата на територији насеља Врдник поседује плантажу јабука, где је засађено око 490.000 садница на површини од 130 ха. Плантажа располаже најмодернијом агрономском опремом у виду противградне заштите и система анти-фрост, а на њеној територији се осим производње врши и складиштење и сортирање јабука (Aldahra, 2025).

Слика 11. Плантажа јабука „Ал Дахра Руднап” у Врднику, 2019. године (Aldahra, 2025)

Такође, холандско-српска компанија „Гров-расад”, која се успешно бави производњом поврћа у Иригу, поседује најсавременији расадник поврћа у Србији. Ириг је кроз историју био познато виногорје, а традиција гајења грожђа на Фрушкој гори датира још од периода Римљана. Сматра се да је прве чокоте винове лозе засадио римски цар Марко Аурелије (Marcus Aurelius equitus Probus), још у 3. веку нове ере (Opština Irig, 2025). Винарија „Мачков подрум” основана је између два светска рата, а данас шеста генерација ове породице успешно води бригу о производњи квалитетног вина. У винарији „Ковачевић” која је смештена на територији насеља Ириг, осим производње вина, налази се и популарни ресторан који привлачи велики број туриста.

Индустрија је на територији општине Ириг у сенци пољопривреде, и акценат је стављен на гајење и прераду воћа, поврћа и винове лозе што је у складу са традицијом и климатско-педолошким условима терена. Ириг повећава и своје туристичке капацитете, изградњом нових хотела, пре свега на територији Врдника („Premier Aqua”, „Movenpick resost Fruske terme” и други хотели).

Данашња економска слика општине Рума резултат је некадашње богате историје предузетништва. Индустрија, занатство, трговина и пољопривреда представљају јаку привредну основу на којој су се створили услови за даљи развој општине. За време деловања Закона о удруженом раду, највећа концентрација предузећа налазила се у општини Рума, у којој је седиште имало две радне организације. Радна организација „Агрорума” обухватала је агроиндустријску производњу за потребе општине, док је „Румен” производио сировинску основу за индустрију воћа и поврћа са територије општине Пећинци (Ромелић и др, 1998).

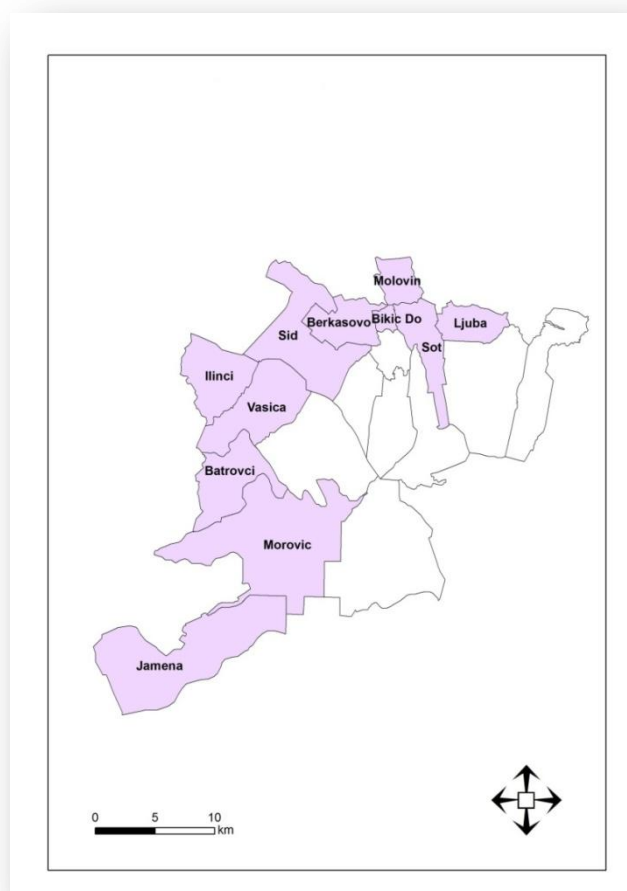

Слика 12. Индустриска зона „Румска петља” (Opština Ruma, 2025)

Рума поседује разноврсну привреду, која је током времена имала своје успоне и падове, а најзначајнија предузећа била су: „Фабрика коже”, „Румагума”, „Румапласт”, „Агрорума”, „Сремпут”, „Румен”, „Руматранс”, „Фабрика обуће Фрушка Гора”, „Житопромет”. Нека од ових предузећа, у најновијој фази развоја, престала су са радом или су своју делатност преоријентисала на нове производе. Углавном су некадашња државна предузећа приватизацијом променила производну структуру. Данас су мала и

средња предузећа носиоци привредног развоја Руме, а представљају их фирме: „Фриго Жика Соко“, „Андријашевић“, „ББ Електроник“, „Боровица“, „Мрвић Стил“, уз већи број занатских, трговинских и угоститељских објеката (Opština Ruma, 2025).

Општина Шид је погранично подручје Срема, које је успостављено након распада СФРЈ и формирања нових граница. Иако је формирање пограничног подручја новијег датума, проблеми са којима се сусреће становништво су исти као и у другим пограничним крајевима Србије (Ђерчан и др., 2011).

Карта 11. Насеља општине Шид која припадају пограничном подручју Срема

Општина Шид одликује се повољним природним условима (земљиште, водни ресурси, клима) који су неопходни за пољопривредну производњу, а поседује и значајне капацитете за прераду пољопривредних производа. Ово је типично аграрно подручје са уделом ораница у пољопривредним површинама од 91,6%. Пољопривредна производња је интезивна по начину коришћења земљишта, структури ратарске производње и по приносима који су знатно виши од просека Војводине. Највећи удео у

сточарству заузима гајење свиња и живине. На ораничним површинама највише се узгајају махунарке и житарице соја, кукуруз и пшеница, које захватају око 80% укупних ораничних површина. Проблем за пољопривредну производњу представљају мали поседи, који негативно утичу на ефикасност и конкуретност пољопривреде. Потенцијали овог подручја у области индустрије заснивају се на расположивим природним ресурсима, а основни планови су даљи развој хемијске, дрвопрерађивачке, текстилне и металопрерађивачке индустрије. Ипак, највећи потенцијал представљају постојећи капацитети у прехранбеној индустрији, јер је развој индустријске производње везан за услове које је пољопривреда омогућила, што је довело до отварања фабрика уља, силоса, месних прерађевина, винарија, итд. Најзначајније природно богатство представља пољопривредно земљиште које се простире на 44.000 ха ораница, углавном под черноземом, као и шумски фонд који обухвата 22.000 ха. Непосредно уз аутопут Е-70 формирана је радна зона „Адашевци” у којој се налазе најзначајније компаније. Такође, изграђене су још две радне зоне „Бељача” и „Вишњићево”. У Шиду је био изграђен комбинат за производњу тестенина, који је приватизована и данас на тржишту се и даље зове „Млинтест Шид”. Комбинат је поседовао и фабрику уља „Младост” у Шиду, где се налазе и највеће површине под сунцокретом. Уљару је приватизовао „Victoriaoil”, који на годишњем нивоу производи око 220.000 тона сунцокрета и више од 85.000 тона соје, са најмодернијим погоном за пуњење јестивог уља капацитета 14.000 на сат. На домаћем тржишту ово уље носи назив „Искон” (Victoriaoil, 2025).

Слика 13. Рафинерија и погон за флаширање уља „Victoriaoil”
(Victoriaoil, 2025)

Воћарство је веома значајна грана пољопривреде, посебно на падинама Фрушке горе у насељима Беркасово, Привина Глава, Моловин, Сот, Ердевик, Љуба, Бингула, Гибарац и Бачинци. Ту се налазе плантаже јабука, крушака, лешника, брескви и трешања. Овде послују 33 „Граничар”, са хладњачом, „Fresh&Co” са хладњачом, воћњак лешника „Пампромет”. Постоји и хладњача „Срем” у Шиду, као и хладњача у „Бачинцима”. Виноградарство има дугу традицију постојања, а укупне површине под вином лозом су на око 70 хектара. Најзначајније винарије су „Ердевик”, „Тривановић”, „Винчић”, „Брестовачки подрум” и „Дангуба”. У општини Шид развијено је сточарство, пре свега свињогојство. Најзначајније кланице су „Срем” и „Јањић” у Шиду, „Агропаук” у Кукујевцима, „Биг Бул” у Бачинцима и „Ђурђевић” у Илинцима, а присутне су и фарме товне јунади. У Кукујевцима је изграђена млекара у којој се производе козји млечни производи (Opština Šid, 2025).

Природни и друштвени услови су веома повољни са привредног аспекта за општину Сремска Митровица. Велики број индустријских капацитета је сконцентрисан управо овде, још из периода старе Југославије. Осим индустрије, веома важна привредна грана општине била је пољопривреда, која представља базу за развој прехранбене индустрије. Пољопривредна организација ДПП „Митросрем” настала је интеграцијом пољопривредних организација 1973. године, што је довело до интеграције пољопривреде и њеног укрупњавања. Овој организацији је придружена пољопривредна организација „Корн-продукт” 1978. године, тако да је она имала две радне јединице, ратарску и сточарску. ДД „Пинки” је организација која је почела са радом 1948. године, бави се узгајањем ратарских и индустријских култура. ДП „Мачва” је највеће пољопривредно предузеће на територији мачванског дела општине, које поседује фарме јунади, а на територији Засавице поседује силос за сточну храну. Такође је започета и производња дувана рода „вирцинија” на око 65 ха. Привредна организација „Пролеће” постоји у оквиру Казнено-поправног завода, и у њој се гаје ратарске и повртарске културе на око 800 ха, а такође постоји фарма јунади, оваца, пилића, ергела коња и рибњак (Ромелић и Ђуричић, 1998). Захваљујући погодностима шумског екосистема, на територији општине Сремска Митровица, још 1871. године је основано Шумско газдинство. ЈП „Матроз” је позната фабрика за производњу целулозе која је данас у стечају.

Почеци развоја индустрије везују се за 1885. годину када је подигнута фабрика храстовог екстракта. Затим је основана парна пила 1891. године, а 1901. године пила је формирана у Лаћараку и у њој су се производили железнички прагови. Стара

Пивара потиче из 1830. године. (Ромелић и Ђуричић, 1998). Године 1919. на левој обали Дунава саграђено је бродоградилиште, које је 1922. пребачено у Мачванску Митровицу. Након Другог светског рата индустрија почиње да се развија интензивније на територији општине. Формиране су фабрике: индустријска кланица „Митрос“, „Фабрика целулозе и папира Милан Степановић-Матроз“, „Фабрика шећера“, „Фабрика сточне хране Провамин“, „Фабрика ивер плоча“ и „Конзумна млекара“. Реконструисана су и стара предузеће као што су „Дрвни комбинат Пољострој“, бродоградилиште „Сава“, пивара „20. Октобар“ и циглана „Обнова“. Временом Сремска Митровица постаје најважнији привредни центар Срема. Године 1963. формиран је „Пик Сирмијум“, у чији састав су ушле фабрике „Митрос“ (индустријска кланица), „Фабрика шећера“, „Фабрика сточне хране“, „Конзумна млекара и млинска индустрија. Формирање овакве пољопривредне организације допринело је развоју прехранбене индустрије, која је постала носилац индустријског развоја града. Године 1950. сва постројења дрвне индустрије се уједињују у „АД Дрвни комбинат“ који се бавио прерадом дрвета и производњом шперплоча, паркета, фурнира и осталих производа од дрвета. Митровачка индустрија вентила за возила Застава „ДП МИВ“ основана је 1959. године, данас је у стечају.

Слика 14. Фабрика тестенина „Mitsides Point“ у Сремској Митровица
(извор: Mitsides Point, 2025)

Период након 2000. године је био изузетно тежак за привредни развој Сремске Митровице, због затварања великих фабрика које су довеле до велике незапослености. Данашњи привредни развој базиран је на привлачење инвестиција у радним зонама. Најзначајније инвестиције у последње време су: „Slaviamed” - фабрика лекова, „Moeller” електроиндустрија - „Metalfelr Stell Mill” - металска индустрија и „Mitsides Point” - фабрика тестенина, на тржишту позната као тестенина „Панона” (Grad Sremska Mitrovica, 2025).

Будуће тенденције привредног развоја Сремске области, које проистичу из наведене периодизације, требало би да подразумевају континуитет привлачења инвестиција у радним зонама и пораст запослености становништва. Међутим, основни проблем представљају инвестиције у терцијарни сектор, које се огледају у експанзији логистичких центара познатих светских компанија на земљишту високог бонитета. Овакав тип улагања, своди се на магацинске просторе који заузимају велике површине плодног земљишта, а не пружа значајан подстицај локалном развоју јер запошљава мали број радника. Трендови привредног развоја и процес формирања полова раста и развоја Сремске области, биће истражени анализом економских показатеља, који обухватају динамику инвестиционог процеса и специфичне карактеристике запослености становништва.

6.3 Утицај инвестиција на привредни раст и развој насеља

Насеља Сремске области, у проучаваном периоду од 2002. до 2022 године, забележила су значајне промене у развоју привредних активности. Ово је период покушаја ревитализације привреде, након фазе стечаја привредних предузећа и отпуштања великог броја радника услед економске кризе изазване 1990-их година. У проучаваном периоду политика локалног економског развоја сремских општина била је посвећена увођењу иновација у пољу опоравка привреде, што је за допринело доласку директних страних инвестиција и оснивању нових компанија заснованих на гринфилд моделу инвестирања. Страним компанијама се Сремска област профилисала као погодна локација за проширење производних капацитета и потенцијал за повећање сопственог капитала на тржишту велике незапослености радне снаге.

У циљу истраживања валидности почетне хипотезе докторске дисертације, о утицају инвестиција на промене економске базе насеља, испитиваће се карактеристике привредног раста и развоја за период 2002-2022. године. На овај начин истражиће се

улога инвестиција на промене функционалних структура насеља. Привредни развој односи се на функционисање привредног система у смислу пораста производње добара и услуга, што се означава порастом бруто националног производа, уз трансформације функционисања националне привреде, док се привредни раст дефинише као пораст националног економског богатства (бруто домаћи производ, обим укупне производње, бруто домаћим производом по глави становника) једне земље на годишњем нивоу (Вукадиновић и Јовић, 2012; Njegovan i Đurić, 2017). Привредни раст сваке земље дефинише се и као пораст укупног извоза њене привреде. Економски задатак националне економије представља стабилност привредног раста, а његова одрживост позитивно утиче на развој економије једне државе јер доприноси њеној ресурсној ефикасности и конкурентности на тржишту (Дајић и Којић, 2018).

Насеља Сремске области, захваљујући новом развојном тренду улагања у привреду, забележила су одређени степен функционалне трансформације. Бројна аграрна насеља, од којих су нека и општински центри (Пећинци), постала су под утицајем инвестиција индустријска и услужно оријентисана насеља. У тим насељима дошло је до пораста броја запослених у индустрији и сектору услужних делатности, што је основни индикатор функционалне трансформације. Као резултат овакве привредне трансформације дошло је до значајних промена, како у економском смислу везаном за смањење незапослености, тако и у структури културног пејзажа насеља (ландшафта), који се огледа у формирању радних зона на најпогоднијим локацијама и губитка пољопривредних површина, које су у Сремској области карактеристичне по високом бонитету. Смањење аграрног становништва утиче на пад аграрних функција и пораст урбанизације и проширење градских функција насеља.

Привредна стратегија Републике Србије темељи се на политици економског развоја која је заснована на привлачењу што већег броја инвестиција (често неселективно), како би се постигао привредни раст и развој земље. Република Србија је у периоду од 1974. до 2013. године закључила Споразум о узајамном подстицању и заштити улагања са укупно педесет земаља, којим се гарантује безбедност око улагања и бројне повластице (Рапајић, 2016). Године 2001. основана је Агенција за страна улагања и промоцију извоза (СИЕПА), како би инвеститори могли лакше да добијају информације о слободним парцелама за изградњу фабрика у радним зонама и другим питањима пресудним око доношења одлуке о реализацији инвестиције. Агенција СИЕПА је 2016. године спојена са Националном агенцијом за регионални развој, која је довела до формирања нове Развојне агенције Србије (Роксић, 2007; Ђорђевић, 2009).

Током 2001. године, долазак страних директних инвестиција у Сремску област сводио се на приватизацију стечајних предузећа, односно браунфилд модел. Законом о страним улагањима из 2002. године, страни инвеститори су добили готово исте погодности за реализацију инвестиција као и домаћа предузећа (Закон о страним улагањима, Сл. лист СРЈ, Бр.3/2002). Истовремено, повећана су улагања у инфраструктуру, саобраћајнице и изградњу радних зона, што је требало да омогући већи прилив директних страних инвестиција. Године 2006. ступила је на снагу Стратегија подстицања и развоја страних улагања, као одговор на потребе привреде да се започне фаза гринфилд инвестирања и на тај начин смањи незапосленост (Ђорђевић, 2009). Осим административних олакшица, Република Србија је у својој економској шеми привлачења инвеститора уврстила и бројне пореске олакшице будућим предузећима која ће пословати, како за стране, тако и за домаће инвеститоре, а на ово су се надовезале и олакшице код запошљавање лица која ће у тим предузећима радити. Данас, велики значај за привлачење страних инвеститора има споразум ЦЕФТА, којим се остварује слободна трговина са Албанијом, Црном Гором, Босном и Херцеговином, Македонијом, Молдавијом и УМНИК-ом у име Косова и Метохије* (територијом Републике Србије према Резолуцији УН 1244), чиме је значајно увећано тржиште за бесцаринско пласирање робе произведене на територији Србије. Хрватска је прикључењем Европској унији, прекинула ову трговинску сарадњу 2013. године. Политика привлачења страних директних инвестиција у Републици Србији данас је базирана на олакшицама, које се често у општинама Сремске области односе на бесплатно уступање грађевинског земљишта страним инвеститорима или закуп по веома ниским ценама. Локални економски развој сремских општина заснован је на формирању позитивне економске климе, административно-правном систему којим се олакшава правна регулатива процеса инвестирања и инфраструктурном опремању радних зона, које су неопходне како би се реализовале инвестиције у изградњу нових производних капацитета.

Индустријске (радне) зоне почеле су да се формирају као одговор на тему привлачења инвестиција. То су одређене територије грађевинског земљишта појединих насеља, формиране тако да се на најбољи могући начин искористе потенцијали саобраћајно-географског положаја. Индустријске зоне на територији општина Инђија, Стара Пазова и Пећинци су инфраструктурно комплетно опремљене и спремне за реализацију гринфилд инвестиција. Опремање радних зона подразумева издвајање значајних средстава из општинског буџета, а додатне трошкове захтева још и процес

експропријације земљишта, што врло често након спровођења инвестиције не даје значајне привредне добити за општину која се одлучила на овакав корак. Привредна добит општина биће незнатна уколико постоји велики удео инвестиција у магацински простор и логистичке центре. Оваквом структуром инвестиција, осим што се узурпирају плодне пољопривредне површине, не запошљава се значајан број радних места и не стимулише се развој других привредних активности. Ипак, постоје и позитивне стране привредног стања захваљујући инвестиционој политици. Радне зоне општине Пећинци, у току периода од 2001. до 2013. године, нашле су се у првих десет најзначајнијих у Србији, са највећим приливом страних директних инвестиција у вредности преко 170 милиона ЕУР и са највећим приливом страних директних инвестиција по глави становника, од око 8,5 хиљада ЕУР (Stefanović, 2008).

У економској литератури постоје различита схватања којима се прихвата или одбацује теорија ефекта преливања (трансфер технологије), која говори да стране директне инвестиције утичу на пренос технологије са инвеститора на домаће фирме, што утиче на привредни развој домаћина и непосредне околине у којима је инвестиција реализована (Smarzyńska-Javorcik, 2004). У Сремској области најзаступљенији вид инвестирања је гринфилд, којим се на потпуно новој територији у оквиру радних зона започиње реализација инвестиције, што подразумева одабир најповољније локације, извођење грађевинских радова и оснивање предузећа. Показало се да овај модел инвестирања даје много боље резултате код испитивања прилива привредног раста, за разлику од браунфилд модела инвестирања који подразумева приватизацију фабрике, њену адаптацију и ношење са свим проблемима које стечајни процеси носе са собом (Smarzyńska-Javorcik, 2004; Рапајић, 2016). Општине које гравитирају ка Београду, као део мезо-гравитационог подручја (Инђија, Стара Пазова и Пећинци), имају највећу заступљеност удела гринфилд инвестирања, како у Сремској области, тако и на нивоу Републике Србије.

6.3.1 Просторни индикатори инвестиционог процеса

Локационе теорије доказале су да је локализација привредних активности један од најважнијих сегмената који се доводе у везу са инвестирањем и изградњом индустријских предузећа. С тим у вези, истакнута је Кристалерова теорија централних места, која је конципирана на идеји просторне хијерархије насеља, а може се довести у везу са размештајем инвестиција, експортном базом и променом функционалних

карактеристика насеља. Теорија експортне базе је заснована на идеји да се привреда града састоји од услуга које он пружа изван свог административног домета (Grčić, 1990), што се сматра кључним код повезаности утицаја радних зона и привлачења инвестиција. Урбана географија теме о саобраћају у урбаним срединама испитује са аспекта повезаности саобраћаја и начина коришћења земљишта. У сагледавању просторне структуре града, доступност локација има велики значај на утврђивање вредности земљишта, што условљава и његову намену, а положај места у оквиру саобраћајне мреже одређује његову доступност (Раткај, 2005).

Сагласно наведеним теоријским разматрањима, инвеститорима је од пресудног значаја избор најпогодније локације приликом доношења одлуке о пласирању инвестиције, као и сарадња са локалним властима која доприноси олакшању процедуре око оснивања новог предузећа, бољем информисању о слободним местима у радним зонама и могућностима субвенционисања (што је само још једна карика у ланцу доласка инвеститора). Најпогоднија локација је кључна, па се стране компаније приликом избора локације најпре користе локалним студијама изводљивости, где се кроз анализу потенцијала за инвестирање даје оцена исплативости пре него што се приступи изради пројекта. У каснијој фази долази до испитивања свих економских и грађевинских показатеља, који дају потпунију слику о исплативости инвестиције.

На територији Сремске области индустријске зоне се оснивају од 2000. године и до данас се налази укупно 29 радних зона, према Регистру индустријских зона који је током 2020. спровео Републички завод за статистику (РЗС, 2020). Заједничка карактеристика свих радних зона је инфраструктурна и комунална опремљеност, као и њихова позиционираност на правцима најважнијих саобраћајница Сремске области, што иде у прилог тези о пресудном значају локационог фактора код оснивања компанија. Радне зоне формиране су у свим општинским центрима Сремске области и на тај начин су они постали носиоци привредног развоја и окупљања становништва из околних насеља које је запослено у њима. Сходно томе, динамика дневне покретљивости становништва између општинских центара ка осталим насељима је у порасту са оснивањем радних зона (Malić Sibinović, et. al., 2018). Од укупно 29 радних зона, највећи број се налази на територији општине Стара Пазова (8) и ово је уједно и територијално највећа површина радних зона која се простире на 1.918 хектара, посматрано на нивоу области. Радне зоне су формиране у насељима Стара Пазова, Нова Пазова, Стари Бановци и Крњешевци. Највећа радна зона налази се у насељу Нова Пазова, под називом „Блок-25”, која је формирана уз магистрални пут М-22.1

између Старе и Нове Пазове. Саобраћајно географски положај био је пресудан код формирања свих индустријских зона општине Стара Пазова, па је тако „Северна радна зона” формирана такође уз пут М-22.1. „Источна радна зона” формирана је на искључењу за аутопут Е-75, а „Радна зона у Крњешевцима” непосредно уз искључење за ауто-пут Е-70, док је „Радна зона у Старим Бановцима” такође повезана са близином ауто-пута Е-75 (Просторни План општине Стара Пазова до 2025., Службени лист општина Срема, 12/2009.)

Табела 15. Радне зоне и њихове карактеристике у Сремској области 2020. године

Општина	Број радних зона	Назив радне зоне	Укупна површина (ха)	Употребљена површина (ха)
Инђија	3	(Југоисточна радна зона, Североисточна радна зона)	895	329
Ириг	1	Радна зона у Иригу	43	18
Пећинци	5	(Ашања, Пећинци-Сибач, Прхово, Шимановци, Суботиште)	1.726	392
Рума	6	(Источна радна зона, Југ 1, Југ 2, Југ 3, Румска Петља, Запад)	999	233
Сремска Митровица	4	(Индустријска зона Исток, Индустријска зона Језеро, Индустријска зона Север, Стара Индустријска зона)	631	446
Стара Пазова	8	(Северна радна зона, Источна радна зона, Западна радна зона, Југозападна радна зона, Јужна радна зона Крњешевци, Блок -25 Нова Пазова, Блок-18 Нова Пазова, Радна зона Стари Бановци)	1.981	1.626
Шид	3	(Радна зона бр. 8 у К.О. Адашевци, Белњача, Вишњићево)	123	53

Извор: РЗС: Регистар индустријских зона у Р. Србији, 2020.

Општина Инђија има две радне зоне на предвиђеној површини од 895 ха „Североисточна радна зона” формирана је на 2 километра од центра Инђије, према ауто-путу Е-75 и регионалном путу Р-109 (Рума - Стари Сланкамен). Западно у односу

на радну зону је и железница на сектору Београд - Нови Сад, која је део међународног Коридора 10. „Југоисточна радна зона” налази се на 1,5 км од центра насеља, уз трасу магистралног пута М-22.1, односно старог пута Београд - Нови Сад. Уз њега су формиране и радне зоне у Старој и Новој Пазови, и надовезују се на радне зоне Града Београда као што су у Земун пољу и Земуну (Opština Indjija, 2025).

Општина Пећинци обухвата укупно 5 радних зона на површини од 1.726 ха, тако да је територијално на другом месту у Сремској области. Радна зона „Сибач”, лоцирана је непосредно уз ауто-пут Е-70 на површини од 84,3 ха, док радна зона „Шимановци-Центар”, на површини од 25 хектара, представља најатрактивнију за инвестирање и ту је стациониран значајан број страних компанија. Близина Београда (28 км) и аеродрома Никола Тесла (18 км) су одиграле битну улогу код доласка инвеститора у ову радну зону. Радна зона „Прхово” обухвата површину од 16,5 ха, „Радна зона Ашања” смештена је на територији од укупно 183,5 ха и радна зона „Шимановци- Центар” располаже површином од 16 ха (Opština Pećinci, 2025).

Општина Сремска Митровица на територији од 631 хектара поседује четири радне зоне инфраструктурно опремљене. Три од четири радне зоне део су територије Града, док је једна сконцентрисана у сеоском делу општине (Просторни план општине Сремска Митровица до 2028.; Службена грађа Сремска Митровица, 9/2009).

Општина Шид располаже са три радне зоне намењене за изградњу пословних, складишних и производних објеката. Радна зона „Адашевци” налази се на раскрсници ауто-пута Е-70, државног пута бр. 128 и железничке трасе Шид - Сремска Рача - граница БиХ, што јој даје одлике велике атрактивности у погледу саобраћајно-географског положаја. На територији насеља Шид у северном делу формирана је радна зона „Белњача” на површини од око 13 ха, док је у КО Вишњићево формирана истоимена радна зона на површини од око 89 хектара (Opština Šid, 2025).

Општина Рума располаже са територијом грађевинског земљишта површине од 999 ха, на којој су формиране радне зоне. Радна зона „Румска петља” позиционирана је раскрсници ауто-пута Е-70 и магистралног пута М-21 (Нови Сад-Шабац). Инвеститорима у овој радној зони постављени су услови који се односе на технологију везану за производне погоне, која не сме да буде штетна по здравље. Радне зоне „Исток” и „Север” намењене су компанијама које се баве делатностима из терцијарног сектора. На територији општине постоје још и радне зоне „Југ 1”, „Југ 2” и „Југ 3” (Opština Ruma, 2025).

Општина Ириг на територији од 43 хектара поседује једну радну зону која је формирана уз магистрални пут М-21, у правцу ка Руми, што ову радну зону ставља на локацији укрштања најзначајнијих путева (Opština Irig, 2025).

На основу изнетих карактеристика радних зона на територији Сремске области, саобраћајно-географски фактор је био пресудан код избора локација за градњу радних зона. Готово да су све радне зоне формиране уз трасе путева првог реда (ауто-пут Е-70 и Е-75) и магистралних путева М-22.1 и М-21, што омогућава инвеститорима повољну саобраћајну доступност тржишту и уједно подстиче мобилност радно способног становништва Сремске области.

6.3.2 Економски индикатори инвестиционог процеса

За испитивање привредног развоја Сремске области и утврђивање утицаја функционалне трансформације насеља, неопходна је анализа основних економских показатеља којим се привредни раст и развој детерминишу. То су бруто друштвени производ, народни доходак, удео народног дохотка према делатности, стопа запослености, стопа незапослености и прилив страних директних инвестиција.

Републички завод за статистику је до 2005. године анализирао податке везане за обрачуна макроекономских показатеља материјалне производње, а затим је престао према међународним препорукама (Рапајић, 2012). Из овог разлога за вредновање привредног раста изостали су подаци о вредностима бруто домаћег производа и народног дохотка за 2011. годину, на нивоу општина. Због тога, за утврђивање квантитативне везе између прилива инвестиција и привредног раста и развоја Сремске области приступило се коришћењу корелационе анализе. Овом статистичком техником утврђује се јачина или смер веза између две или више појава, а њени резултати биће изведени Пирсоновим коефицијентом корелације, којим се показује међузависност између две нумеричке појаве (Палант, 2011; Рапајић, 2012). Улазни подаци који су се користили приликом израчунања корелационе матрице за Сремску област су: број становника, укупан број запослених, стопа запослености, број запослених у прерађивачкој индустрији, број запослених у трговини, укупан број незапослених, стопа незапослености, просечна зарада конвертована у еврима према просечној средњој вредности за дату годину проучавања и буџетски приходи области, такође конвертовани у еврима према истој методологији.

Израчунавање матрице коефицијента корелације просторних променљивих (r_{ij}) базирано је на Пирсоновом коефицијенту корелације:

$$r = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{N Q_x Q_y},$$

Где су: $\bar{x}$ и $\bar{y}$ средње вредности, а Q_x и Q_y стандардне девијације променљивих x и y , док је N број територијалних јединица, тј. општина (Жижић и др., 1992).

На основу Пирсоновог коефицијента корелације добијене су вредности за сваки показатељ појединачно. Вредности Пирсоновог коефицијента математички могу да имају износ од -1 до 1, односно показују негативне и позитивне вредности корелације између две појаве, што приказује веће или мање слагање између две појаве. Уколико је вредност већа од 0,50 сматра се да је успостављена јака повезаност између појава које показују исти смер варијације, средња повезаност показује се у вредностима од 0,30 до 0,49, слаба повезаност је у интервалу од 0,10 до 0,30, а све вредности испод 0,10 указују да није успостављена линеарна повезаност, већ се корелација појава креће у обрнутом смеру (Палант, 2011).

Табела 16. Вредности Пирсоновог коефицијента корелације између прилива инвестиција и привредног раста и развоја за 2022. годину у Сремској области

Варијабла	Вредност коефицијента (r)
Процењен број становника	-0,6312
Буџетски приход	0,6852
Број запослених укупно	-0,3211
Стопе запослености	-0,0190
Запослени у прерађивачкој индустрији	-0,2163
Запослени у трговини	0,6629
Укупан број незапослених	-0,4911
Стопе незапослености	-0,0137
Просечна зарада (ЕУР)	0,4152

Извор: РЗС, 2022.

Позитивне вредности Пирсоновог коефицијента корелације остварене су за буџетске приходе области (0,6852), којим се истиче јака повезаност између утицаја инвестиција и буџета области. Утицај страних директних инвестиција на пораст буџета Сремске области огледа се у повећаном приходу од опорезивања страних компанија, повећаним протоком капитала, као и повећањем потрошње као директне последице повећане просечне зараде. Позитивне вредности су остварене и код индикатора који се односе на запослене у трговини, дакле у сектору услуга (0,6629) и оваква вредност на

основу наведене категоризације дефинише се као јака повезаност. Овим се показује јака међузависност прилива директних страних инвестиција и броја запослених у трговини, што иде у прилог тези да је терцијаризација на територији Сремске области довела до реструктурирања неких насеља из аграрних у насеља услужног типа. Вредности Пирсоновог коефицијента корелације за просечне зараде статистички исказане у еврима (0,4152), сврстава их у средњу повезаност.

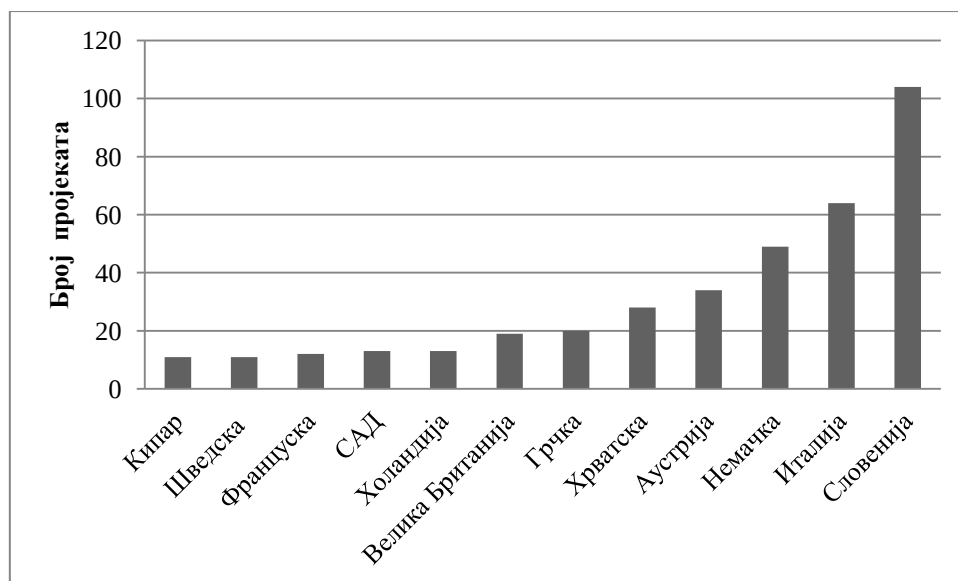
Сви остали индикатори, са којима су рачунате вредности наведеног коефицијента, показују непостојање линеарне повезаности између посматраних варијабли. На основу резултата корелационе анализе можемо закључити да су инвестиције (пре свега стране), значајан фактор динамике привредних активности у Сремској области и функционалне трансформације насеља.

6.3.3 Прилив страних директних инвестиција

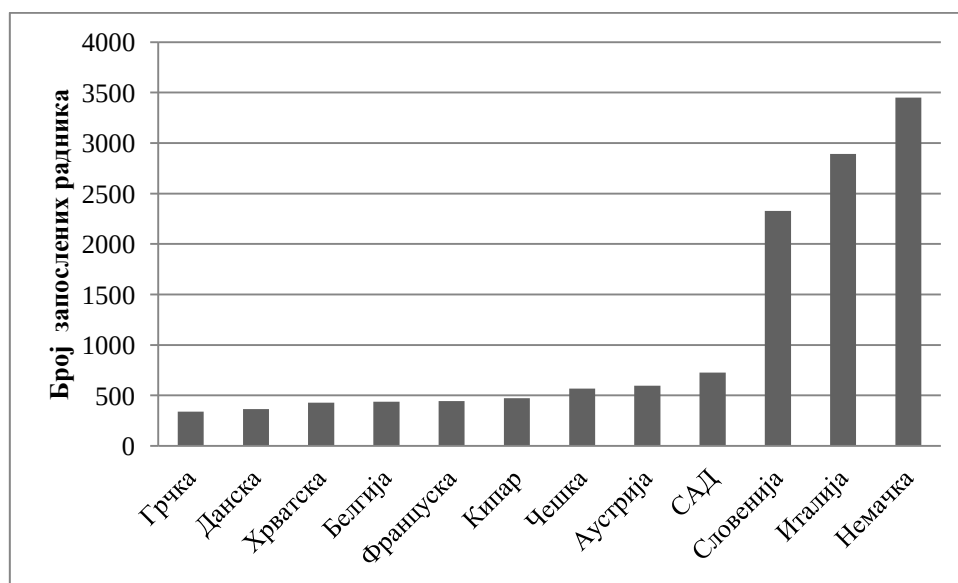
На основу документационе грађе Агенције за привредне регистре 2022. године, издвојени су подаци о карактеристикама реализованих инвестиција у периоду од 2002. до 2020. године и односе се на годину инвестирања, општину у коју се инвестира, име компаније, број запослених, прилив уложеног капитала у милионима евра, тип инвестирања, сектор делатности и земљу порекла из које инвеститор долази.

На територији Сремске области евидентирана је значајна просторна дисперзија инвестиција у привреду. Такође, постоји и диференцираност у односу на земље које су се одлучиле да своје пројекте реализују у насељима ове области. За наведени анализирани период највећи број реализованих инвестиционих пројеката остварен је из Европске уније, тј. Словеније, Италије, Немачке и Аустрије. Инвестиције које долазе из поменутих држава доминантне су у Сремској области и по броју реализованих пројеката инвестирања, броју запослених који је на овај начин остварен и суме уложеног капитала.

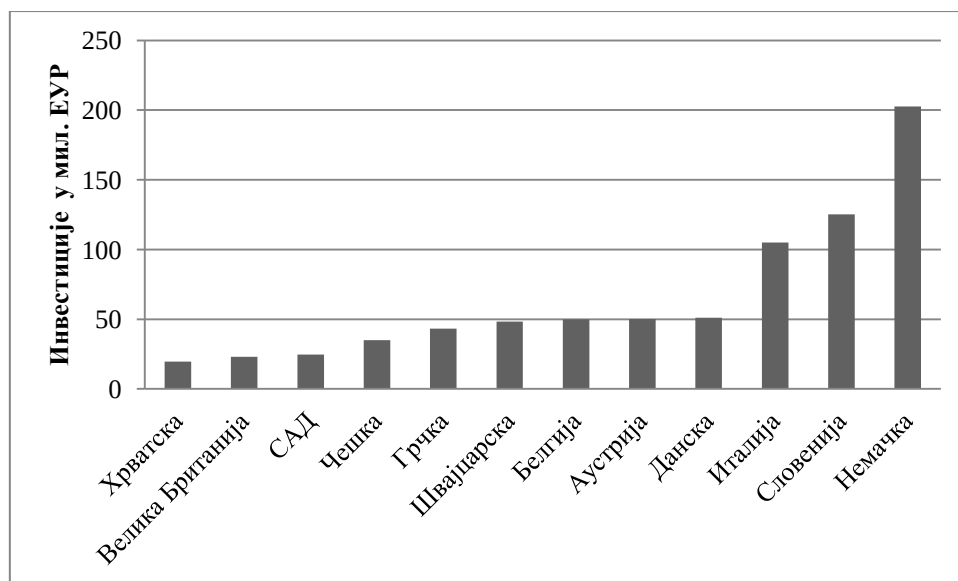
На следећим графиконима представљене су вредности заступљености инвестиција према броју пројеката, броју запослених, делатности у којима се инвестиције реализују и суме уложеног капитала од стране држава које су инвестирале у Сремској области у периоду од 2002. до 2020. године.

Слика 15. Заступљеност инвестиција према броју пројеката и земаља из којих долазе инвеститори у периоду 2002-2020. године (АПЕР, 2022.)

Слика 16. Заступљеност инвестиција према броју запослених у периоду 2002-2020. године (АПЕР, 2022)

Слика 17. Заступљеност инвестиција према уложеном капиталу у мил. ЕУР у периоду 2002-2020. године (АПЕР, 2022).

У насељима општине Инђија у периоду од 2002. до 2020. године реализовано је укупно 65 инвестиционих пројеката, што је довело до 2.946 нових радних места и прилива страног капитала од око 270 милиона евра. Државе које су оствариле пројекте су Немачка (15), Словенија (15), Италија (12), Бугарска (7), немачко-америчка инвестициона сарадња (2) и словеначко-италијанска сарадња (3). Највише је инвестирано у секундарни сектор, у производњу, а само по једна инвестиција била реализована у делатностима везаним за примарни и терцијарни сектор. Овде је доминантан гринфилд модел инвестирања, уз свега неколико браунфилда који се сводио на процес реинвестирања (проширење постојећих производних капацитета или повећање броја запослених).

У насељима општине Ириг у периоду од 2004. до 2020. године реализовано је 16 инвестиција (6 из Словеније, 6 из Хрватске, 3 из УАЕ и једна из Швајцарске). Укупна вредност свих инвестиционих пројеката износила је око девет милиона евра. Овим привредним опоравком број запослених је повећан за 316 радника. Што се тиче карактера инвестирања издвојила су се два браунфилд модела инвестирања, један гринфилд, једна приватизација, а остатак пројеката везан је за реинвестирање.

У насељима општине Пећинци у периоду од 2003. до 2020. године реализоване су 92 пројектне инвестиције (претежно из Словеније, Аустрије, Грчке, Израела, Велике Британије и Румуније). У овом периоду, ефекат страних инвестиција у општини Пећинци огледао се у отварању укупно 2.312 радних места и прилива страног капитала

од око 192 милиона евра. Највише се улагало у секундарни и терцијарни, а нешто мање у примарни и квартални сектор привредних делатности.

У насељима општине Рума у периоду од 2005. до 2020. године реализовано је укупно 49 инвестиционих пројеката (претежно из Словеније, Чешке и Италије), уз улагање од око 91 милион евра, чиме је остварено запослење за 1.840 лица. Инвестиције су реализоване кроз седам гринфилда, пет браунфилда, док се остатак односио на реинвестирање или аквизиције. Највише инвестиционих пројеката везано је за улагање у секундарни сектор, док је свега неколико реализовано у примарном.

Табела 17. Основне карактеристике инвестирања (2002-2020)

Држава	Укупан број инвестиција	Број запослених	Уложени капитал у мил. ЕУР
Аустрија	34	595	50,1
Белгија	3	437	50,0
Бугарска	9	178	15,1
Велика Британија	19	248	23,0
Грчка	20	339	43,3
Данска	9	366	51,0
Израел	6	274	11,0
Индија	1	1	15,0
Индонезија	2	116	11,0
Италија	64	2.892	105,1
Јужна Кореја	3	146	4,0
Кина	3	235	15,0
Кипар	11	473	13,7
Либија	5	5	0,71
Мађарска	5	19	1,8
Немачка	49	3.450	202,7
Румунија	6	148	0,3
Русија	1	1	0,1
САД	13	727	24,6
Северна Македонија	3	15	2,0
Словачка	1	10	2,0
Словенија	104	2.328	125,2
Тајван	4	212	4,0
УАЕ	3	30	4,7
Француска	12	444	13,5
Холандија	13	40	1,8
Хрватска	28	429	19,7
Чешка	6	566	35
Швајцарска	4	317	48,3
Шведска	11	211	7,0

Извор: АПЕР, 2022.

У насељима општине Сремска Митровица у периоду од 2005. до 2020. године, остварено је укупно 79 инвестиционих пројеката (претежно из Италије, Словеније, САД, Кипра, Холандије, Немачке, Аустрије, Хрватске, Либије и Русије). Број запослених радника који је на овај начин остварен износио је укупно 3.459 лица, уз остварени прилив страног капитала од око 120 милиона евра. Највише се инвестирало у секундарни сектор, нешто мање у примарни, а свега неколико инвестиција остварено је у терцијарном привредном сектору.

У насељима општине Шид реализовано је у периоду од 2002. до 2020. године укупно 18 инвестиција (13 из Словеније и 5 из Хрватске) са приливом страног капитала од 6,9 милиона евра, што је допринело запошљавању 163 лица. Улагало се највише у секундарни сектор, а од типа инвестиција реализована је само једна гринфилд, остало су приватизације и реинвестиције или повећање броја радних места.

У насељима општине Стара Пазова у периоду од 2002. до 2020. године остварено је укупно 38 инвестиционих пројеката (претежно из Италије, Словеније, Шведске, Велике Британије, Грчке, Белгије, Холандије, Мађарске, Северне Македоније, Данске, Немачке, Аустрије, Француске, Јужне Кореје, Тајвана и Швајцарске), што је довело до запослења 4.217 лица и прилива од 220 милиона евра страног капитала. Највише капитала уложено је у секундарни и терцијарни сектор, а нешто мање у примарни. У радним зонама општине Стара Пазова реализовано је 14 гринфилд инвестиција, што је највише за читаву област, затим пет браунфилда и остало су биле реинвестиције намењене повећању броја запослених у страним компанијама које већ послују у пазовачким индустријским зонама.

Знатно већа заступљеност улагања у терцијарни сектор у општинама источног дела Сремске области, пре свега у Старој Пазови и Пећинцима, које гравитационо припадају Београду, иде у прилог тези да су саобраћајно-географски положај и утицај града вишег ранга важан фактор у привлачењу инвестиција. Потребе за формирањем складишних простора трговинских ланаца овде су такође веома испољене. Слободно земљиште у близини Београда на локацијама уз два аутопута и у непосредној близини аеродрома и пловне реке, допринели су да општине Стара Пазова и Пећинци постану доминантне по заступљености складишних простора. Бројне стране компаније које се баве шпедицијом и складиштењем (нпр. Милшпед, ДХЛ, Делез, Лидл, Делта), користе погодности овог простора због транспортних трошкова и специфичних карактеристика процеса дистрибуције који су повезани са ефикасношћу и исплативошћу.

Карактеристике гранске структуре, посматране са аспекта улагања, показују да је у проучаваном периоду од 2002. до 2020. године највише уложено у индустријске делатности, пољопривредне делатности и услужне делатности. Структура индустријских грана области говори о највећем улагању у грађевинску индустрију, металску индустрију, аутомобилску и индустрију пластике. Индустрија ауто делова запослила је највећи број радника (1.378), док је најмањи број радника остварен у пољопривредним делатностима (761). Услужне делатности са укупно 1.312 запослених показују висок степен остварене запослености, уз доста мања улагања у односу на индустријске делатности. Највећи број запослених у услужним делатностима остварен је у предузећима која се баве трговином, док је најмањи број запослених остварен у предузећима која се баве шпедицијом и складиштењем. Најмања сума уложеног капитала остварена је у индустрији пластике, али је истовремено остварено 1.116 нових радних места инвестирањем у ову делатност. Више од 90% уложеног капитала у предузећима који се баве производњом пластичних полупроизвода и производа остварила су домаћа предузеће, што је повезано са вишедеценијском традицијом производње пластике у Срему. Током периода економске и политичке кризе 1990-их година, пластичарска индустрија почела је интензивније да се развија на територији Сремске области. У насељима која припадају општинама Инђија и Стара Пазова, производња пластике доживела је привредну експанзију почетком новог миленијума. У Новој Пазови налази се најјача база мале привреде пластичарске индустрије, а данас овде послују и велике домаће компаније („Дрина пластика-86”, „Победа компани”, „Ковпласт КБ”) од којих су многе основане на почетку развоја ове гране. Однос улагања страних инвестиција у односу на домаће, према суми уложеног капитала за посматрани период износи 90:10% (АПЕР,2012), што говори о великом приливу страних директних инвестиција у Сремској области.

6.3.4 Просторна динамика и размештај радне активности

Просторно-економски развој одређене територије у директној је симбиози са економским активностима становништва које на тој територији ради. Радна активност представља базу свих економских система и економских активности којим човек као друштвено биће трансформише своје окружење (Gidens, 2003; Тошић, 2018). За идентификовање привредног раста и развоја области, осим података о величини бруто домаћег производа, народног дохотка и прилива директних страних инвестиција,

неопходни су и подаци о стопама запослености и незапослености становништва. Решавање проблема незапослености део је националне стратегије у циљу решавања проблема сиромаштва (РЗС, Запосленост и зараде, 2011). С тим у вези, значајно је истраживање корелације између прилива директних страних инвестиција и степена запослености становништва.

На тржишту радне снаге националне економије, присутна су запослена и незапослена лица. Запослена лица дефинишу се као лица која имају заснован радни однос са послодавцем на одређено или неодређено време, лица која раде на основу уговора о делу или на основу уговора о привременим и повременим пословима, лица која обављају самосталне делатности и лица која раде у пољопривреди али су осигурана од стране обавезног социјалног осигурања (РЗС, 2011). Незапослена лица су дефинисана као део радне снаге који је без посла и настоји да га пронађе.

Веома важан показатељ економске и друштвене развијености одређене територије представља запосленост становништва као и запосленост према делатностима и њиховим секторима. Диверзификованост структуре делатности у садејству је са општим друштвено-економским развојем и друштвеном поделом рада. Захваљујући великом броју људских занимања британски економисти Кларк и Фишер издвојили су примарни, секундарни, терцијарни и квартарни сектор делатности (преузето из: Тошић, 2018). Сходно хипотези по којој су степени друштвено-економског развоја и подела рада представљени кроз диференцираност и диверзификацију економских делатности међусобно усаглашени, Кларк и Фишер дошли су до резултата да је структура дохотка оствареног по делатностима у корелацији са структуром запосленог становништва по делатностима. Они су утврдили и да су структуре дохотка и запослености по делатностима динамичне категорије и на основу својих тврдњи засновали модел економских сектора који има економске, социјалне, временске и просторне детерминанте (Тошић, 2018).

Према подацима Републичког завода за статистику, вредности стопа запослености кретале су се од 47,4% у 2002. години, до 78% у 2011. години, што је показатељ пораста запослених лица у укупном активном становништву. Стопе незапослености показале су тенденцију опадања и износиле су 26,3% у 2002. години и 22% у 2011. години. Слична ситуација за вредности стопа незапослености је и на нивоу општина, с тим што је најнижа вредност забележена у општини Пећинци. У овој општини вредност стопе незапослености смањена је са 20,7% у 2002. на 14,2% у 2011. години. Највеће вредности стопе незапослености забележене су у општини Шид

(25,7%) у 2011. години. Смањење стопе незапослености током проучаваног периода, директна је последица прилива инвестиција које су условиле отварање нових радних места на територији Сремске области.

Табела 18. Карактеристике запослености Сремске области, 2002. године

2002.	Укупно активно ст.	Укупан број запослених	Стопа запослености	Укупан број незапослених	Стопа незапослености
<i>Сремска област</i>	150929	111171	47,4	39758	26,3
Инђија	22206	15398	41,0	6808	30,7
Ириг	5377	3871	29,9	1506	28,0
Пећинци	9900	7850	36,1	2050	20,7
Рума	26239	19576	45,4	6663	25,4
Сремска Митровица	39527	29718	58,4	9809	24,8
Стара Пазова	30573	22152	50,4	8421	27,5
Шид	17107	12606	40,2	4501	26,3

Извор: РЗС, Попис становништва, домаћинства и станова 2002. године.

Табела 19. Карактеристике запослености Сремске области, 2011. године.

2011.	Укупно активно ст.	Укупан број запослених	Стопа запослености	Укупан број незапослених	Стопа незапослености
<i>Сремска област</i>	126206	98385	78,0	27821	22,0
Инђија	19635	14744	75,1	4891	24,9
Ириг	4460	3751	84,1	709	15,9
Пећинци	7798	6693	85,8	1105	14,2
Рума	21074	16166	76,7	4908	23,3
Сремска Митровица	32738	25877	79,0	6861	21,0
Стара Пазова	27322	21366	78,2	5956	21,8
Шид	13179	9788	74,3	3391	25,7

Извор: РЗС, Активност и пол, књ. 7, Београд, 2012.

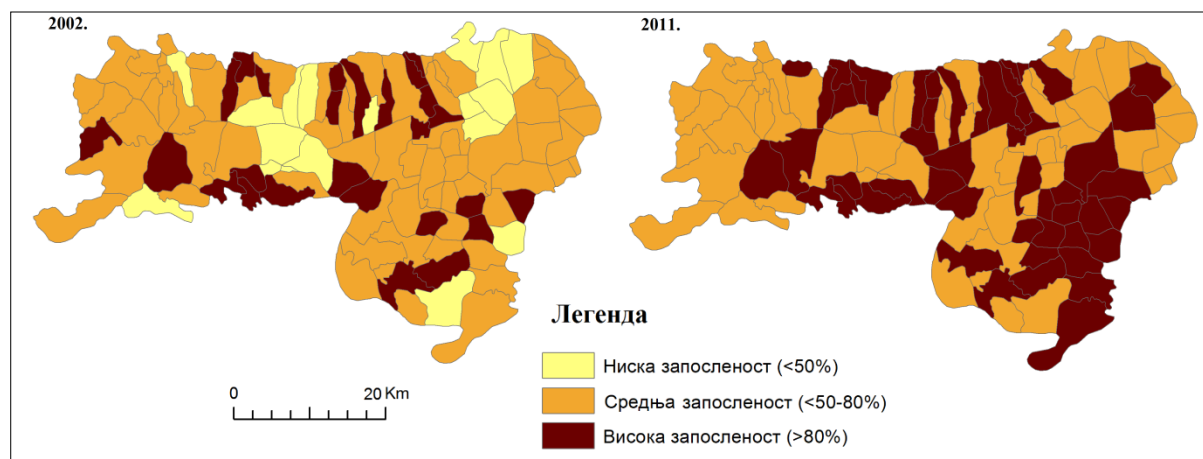
Подаци Пописа 2022. године показују да је стопа запослености за Сремску област износила 89,6 %, са највишом вредности у општини Стара Пазова од 90,8%. Ово је евидентан пораст у односу на 2011. годину кад је износила 78,2%, што је у складу са повећањем могућности за запослењем и инвестиционом политиком. Стопа незапослености Сремске области износила је 10,4% што представља дуплирано смањење у односу на Попис 2011. године. Највећа вредност стопе незапослености забележена је поново у општини Шид (14,7), али је евидентно њено смањење, што представља наставак улагања у развој привреде ове општине.

Табела 20. Карактеристике запослености Сремске области, 2022. године.

2022.	Укупно активно ст.	Укупан број запослених	Стопа запослености	Укупан број незапослених	Стопа незапослености
<i>Сремска област</i>	119.179	106.774	89,6	12.405	10,4
Инђија	18.238	16.854	92,4	1.384	7,6
Ириг	3.428	3.110	90,7	318	9,3
Пећинци	8.089	7.421	91,8	668	8,2
Рума	20.233	17.838	88,2	2.395	11,8
Сремска Митровица	30.940	27.322	88,3	3.618	11,7
Стара Пазова	27.808	25.272	90,8	2.531	9,1
Шид	10.443	8.952	85,7	1.491	14,3

Извор: РЗС, 2022.

На карти 12. представљене су граничне вредности запослености према којима се класификују запосленост и незапосленост, на основу регионалног просека у проучаваном периоду. Овако постављена категоризација базирана је на идеји да у категорију високе запослености спадају насеља која имају изнад 80% остварену запосленост, односно испод 10 % стопу незапослености.

Карта 12. Вредности степена запослености у насељима Сремске области (2002/2011. године)

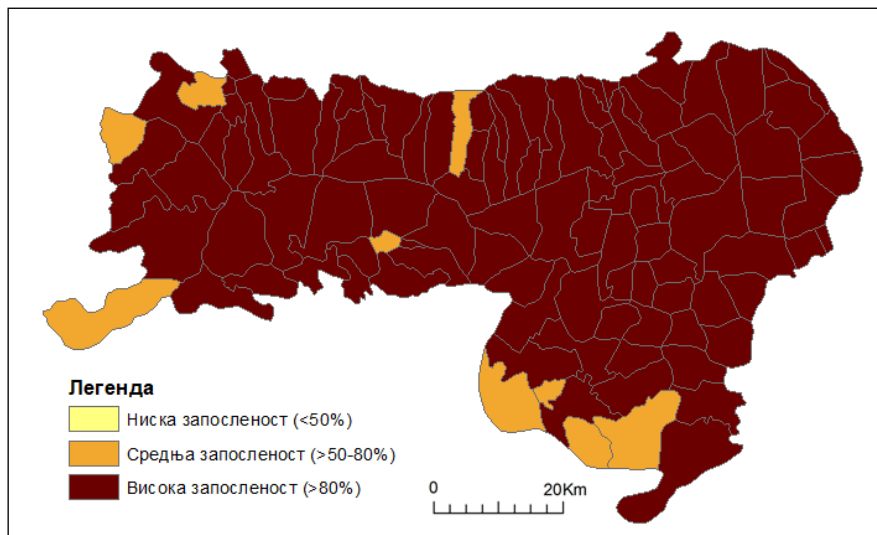
Највећи број насеља 2002. године нашао се у категорији средњег степена запослености, односно високе незапослености. Подаци из 2011. године показују другачији тренд, готово је уједначен број насеља са средњим и високим нивоом запослености, док ниског нивоа запослености нема. Овакав тренд повећања степена запослености повезује се са повећаним степеном инвестирања и развојем привреде на територији Сремске области. Међутим, овакве констатације нису у потпуности тачне,

јер инвестициона динамика није била једини фактор који је допринео смањењу незапослености, односно привидном повећању запослености. Наиме, статистички показатељи указују на укупни пад броја запослених у Сремској области током проучаваног периода за 11,5%, а разлози су повезани са депопулационим процесом, односно негативним природним прираштајем и исељавањем становништва. Укупан број радно активног становништва смањен је за 16,4%, што је за око 5% више од укупног смањења броја запослених. Управо у тој разлици (од 5%) можемо да тражимо позитивне ефекте инвестиција, јер су сасвим извесно допринели да интензитет запошљавања опада спорије у односу на интензитет процеса депопулације. Такође, удео запослених у односу на укупно активно становништво повећан је са 73,66% 2002. године, на 77,96% 2011. године, дакле забележен је раст удела запослених за 4,3%. Повећање запослености неминовно је утицало и на пад незапослености, који је смањен током проучаваног периода у укупној вредности од око 30% (РЗС, 2012).

Након периода економске кризе 1990-их, у којем се нашла Сремска област, бројне компаније су прошле кроз стечајне поступке, због чега се већина насеља 2002. године нашла у категорији високе незапослености ($>20\%$), док је просечна стопа незапослености у Сремској области износила око 26% (РЗС, 2012). Према степену незапослености, највећи број насеља 2011. године прешао је из категорије високе незапослености у средњу и ниску категорију незапослености. Погранична насеља, која припадају територији општине Шид задржале су карактеристике високе незапослености, као и нека насеља општине Сремска Митровица и Рума. У овом насељима високе стопе незапослености се повезују са највишим уделом браунфилд инвестирања и покушајем ревитализације некадашњих великих предузећа путем приватизације и решавања стечајних поступака. Из наведеног примера се може закључити да овакав модел инвестирања не даје значајне резултате код смањења незапослености. Међутим, ако се посматрају насеља источног дела Сремске области, види се највећа промена степена незапослености у 2011. години.

Током проучаваног периода у категорију ниске незапослености прешла су управо она насеља у којима је примењен гринфилд модел инвестирања, којим су недвосмислено остварене позитивне промене степена незапослености. Важно је нагласити да постоје и тзв. "стресно резистентна насеља", која су током читавог проучаваног периода бележила ниску стопу незапослености. То су, пре свега, аграрна насеља (Стара Бингула, Јазак, Ривица, Гргетег, Велика Ремета, Добродол, Крњешевци, Прхово и Брестач), у којима се становништво бави пољопривредом и на која нису

значајно утицали ефекти привредне кризе током 1990-их година. Вредност стопа незапослености према подацима последњег Пописа износи 10,6, што је троструко смањење у односу на Попис 2002. године.

Карта 13. Вредности степена запослености у насељима Сремске области 2022. године

Највише вредности стопа запослености према Попису 2022. године забележене су у насељима општине Инђија (92,4), где је регистрована и најмања вредност стопе незапослености од 7,6%. Већина насеља Сремске области према Попису становништва 2022. године спада у категорију високе запослености од преко 80%, што представља веома важан показатељ привредног развоја. У категорији средње запослености нашла су се насеља Обреж, Витојевци, Кленак, Јазак, Јамена, Беркасово и Илинци, док насеља која спадају у контингент ниске запослености нису евидентирана 2022. године.

6.3.5 Пропорционалне промене запослености становништва

Пропорционалне промене запослености у Сремској области током проучаваног периода од 2002 до 2022. године, можемо посматрати кроз два основна типа промена: 1) регионална диференцијална промене у сваком сремском насељу и 2) укупна структурна промене условљена динамиком промена запослености у основним групама привредних делатности (видети: Грчић и Раткај, 2006; Сибиновић, 2015).

Апсолутна промена (АСј) запослености током проучаваног периода износила је -6.176 радника, чиме је евидентирано смањење броја запослених у насељима Сремске области, које се доводи у везу са укупним смањењем броја становника. Међутим,

процентуални пад запослености није карактеристичан за сва насеља. Издаја се 19 насеља у којима је повећан степен запослености током проучаваног периода, а највећи раст запослености (>1.000 радника) бележе насеља: Инђија, Сремска Митровица, Стара Пазова и Нова Пазова.

Регионална развојна компонента $N_j = E_j^0 \left(\frac{T^1}{T^0} - 1 \right)$ представља резултат производа броја запослених у појединачном насељу у базној години (2002. год) са разликом пропорционалне промене броја запослених у Сремској области збирно и броја запослених радника у појединачном насељу 2022 године. Регионална развојна компонента бележи вредност у износу од -56,1 и репрезентује смањење укупног броја запослених на територији Срема.

Структурни ефекат $S_j = \sum E_{ij}^0 \left(\frac{T_i^1}{T_i^0} - \frac{T^1}{T^0} \right)$ произилази из суме производа броја запослених у основним групама привредних делатности (пољопривреда, лов и риболов; шумарство; рударство; прерађивачка индустрија; производња и снабдевање електричном енергијом; грађевинарство; трговина на велико и мало; оправка моторних возила, мотоцикала и предмета за личну употребу у домаћинству; хотели и ресторани; саобраћај, складиштење и везе; финансијско посредовање; пословање некретнинама; државна управа, одбрана и обавезно социјално осигурање; образовање; здравствени и социјални рад; екстериторијалне организације и тела) у појединачном насељу у базној години, са пропорционалном променом броја запослених радника истих привредних делатности у свим сремским насељима, умањеним за просечне пропорционалне промене укупног броја запослених у области. Повећано учешће делатности у којима је утврђена стопа раста запослености већа од просечне, описује позитивну структурну промену запослености у појединачном насељу (Сибиновић, 2015).

Диференцијални ефекат $C_j = \sum_{i=1}^n E_{ij}^0 \left(\frac{E_{ij}^1}{E_{ij}^0} - \frac{T_i^1}{T_i^0} \right)$ подразумева суму разлике између реалне промене броја запослених у основним групама привредних делатности у појединачном насељу и хипотетичке промене, која би настала да је промена броја запослених радника у тим делатностима била пропорционална промени броја запослених у истим делатностима у Сремској области збирно. Овим методолошким поступком одређене су промене у размештају запослености које проистичу због локационих фактора. Позитиван диференцијални ефекат је утврђен у насељима која се налазе у зони интензивираних инвестирања и агломерирања привредних активности.

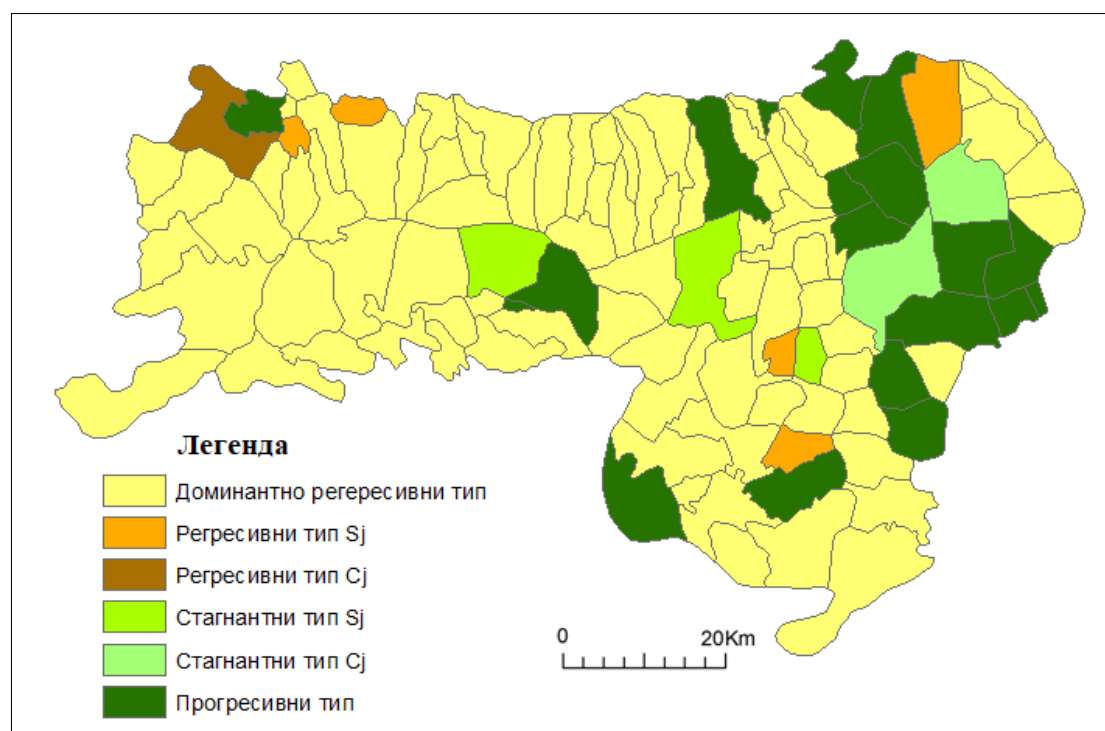
Нето релативна промена запослености $R_j = E_j^1 - E_j^0 \left(\frac{T^1}{T^0} \right)$ проистиче из разлике броја запослених у сремским насељима 2022. године и хипотетичког броја запослених радника коју би свако насеље имало да је запосленост из 2002. године промењена пропорционално промени у свим насељима збирно. Математички, нето релативна промена једнака је збиру структурног (S_j) и диференцијалног (C_j) ефекта.

Метод пропорционалних промена, познат и као шифт-шер анализа, пружа могућност дефинисање четири типа промена запослености. Вредности основних компоненти пропорционалних промена (S_j и C_j) у односу на релативну вредност националне компоненте (N_j), одређују типове регионалних промена запослености:

- **Прогресивни тип запослености:** истиче се високим позитивним структурним и диференцијалним ефектом (S_j и C_j). Карактеристичан је за градска насеља која су општински центри и за сеоска насеља у ближем окружењу општинских центара претежно груписаних у источном делу Сремске области. У ову категорију спадају насеља: Инђија, Стара Пазова, Нова Пазова, Нови Бановци, Стари Бановци, Сремска Митровица, Мачванска Митровица, Ириг, Чортановци, Бешка, Јарковци, Љуково, Војка, Шимановци, Деч, Огар, Беркасово, Велика Ремета и Кленак. У набројаним насељима изграђене су радне зоне са пратећом саобраћајном, техничком и јавном инфраструктуром или се она налазе у близини радних зона суседних насеља, уз повољну саобраћајну доступност. Повољни економско-географски услови и директне инвестиције омогућили су насељима прогресивног типа да повећају број запослених радника.
- **Стагнантан тип запослености:** карактеристичан је по релативном позитивном структурном и локационом ефекту. Стагнантни тип регионалних промена са доминантно позитивним структурних ефектом заступљен је у насељима Голубинци и Нови Карловци, која су карактеристична по запошљавању радника у прерађивачкој индустрији и услужним делатностима. Доминантно позитивни диференцијални (локациони) ефекат бележе насеља Рума, Лаћарак и Пећинци, која се налазе у непосредној близини насеља прогресивног типа промене запослености, односно "на доброј локацији" у зони инвестирања.
- **Регресиван тип запослености:** бележи доминантан негативни структурни и локациони ефекат. Регресиван тип промене запослености заступљен је претежно у Шиду које спада у насеља регресивног типа запослености са доминантним диференцијалним (локационим) ефектом. Насеља регресивног типа са

доминантним негативним структурним ефектом су: Шибач, Доњи Товарник, Привина Глава, Љуба и Крчедин. Њихов хендикеп садржи се у чињеници да се налазе у тзв. лошој зони, односно у простору који не поседује висок ниво атрактивности за привлачење инвестиција.

- **Доминантно регресивни тип запослености:** карактерише се вредношћу просечне нето релативне промене, мање од негативног просека регионалне развојне компоненте ($R_j < -15,1\%$). Насеља доминантно регресивног типа су најбројнија и сконцентрисана су у сеоским срединама. Овој категорији припада већина насеља општине Шид, од којих су многобројна погранична насеља, затим насеља на падинама Фрушке горе и јужног дела Сремске области. Неопходно је нагласити да је већина насеља овог типа на знатној удаљености од општинских центара у којима се највећи степен запослености остварује.

Карта 14. Типови промене запослености у насељима Сремске области од 2002. до 2022. године

Пропорционалне промене запослености у проучаваном периоду (2002-2022.) директна су последица два одвојена процеса: а) први је социо-економски процес који је повезан са економском кризом, депопулацијом и девастацијом привредног система током 1990-их година, а чија се инерција и последице још увек осећају; б) други је инвестициони процес који се интензивно одвија на територији Сремске области од

2000. године. Резултат ова два процеса је континуирано смањење броја активног становништва и броја запослених на територији Сремске области током проучаваног периода, али и агломерирање привредних активности у неколико насеља које можемо назвати "центрима раста", где је забележено повећање запослених које прате и интензивне дневне миграције и промене функционалних карактеристика насеља у непосредном окружењу. Просторни ефекти повећања броја запослених радника у "центрима раста" могу се детаљније утврдити истраживањем основних карактеристика мреже насеља, специфичних промена демографске типологије насеља, економске базе, функционалне стабилности, функционалне зависности и просторно-функционалне типологије насеља.

Привреда Сремске области прошла је кроз различите фазе које су уско повезане са социо-економским и друштвено-политичким условима, што је периодизацијом привреде и приказано. Најновија фаза развоја привреде своди се на проширење капацитета радних зона које су центри развоја индустрије и услуга. Ревитализација привреде веома је утицала, како на функционалну трансформацију насеља, тако и на промену културног пејзажа. Највеће промене дешавају се у „полу развоја“, што представљају насеља Општина Стара Пазова, Инђија и Пећинци. Овде су локациони ефекти имали највећи примат, и управо је у овом делу Сремске области формиран највећи број радних зона. Највећи број инвестиција је управо овде у посматраном периоду реализован, али је број запослених на овај начин највише порастао у Општини Стара Пазова што се објашњава диференцијацијом привредних делатности, за разлику од општине Пећинци где је сектор услуга у експанзији, али који не окупља толико радника. Наведене тенденције показале су позитивне ефекте на развој привреде Сремске области, уз могућу трансформацију функционалних структура насеља.

7. ТИПОЛОГИЈА СИСТЕМА НАСЕЉА

Дисолуција СФР Југославије током 1990-их година довела је до привредног слома што је утицало и на развој насеља Сремске области. Након демократских промена 2000. године започет је процес привредне транзиције који је допринео стварању нових економских образаца. Велике државне фабрике, које су биле окосница индустријског развоја у социјалистичком периоду, 1990-их су банкротирале, што је довело до повећања незапослености и економске деградације урбаних насеља (Sibinović, 2018). Савремена развојна фаза ослања се на стране директне инвестиције и у знатној мери доприноси да привреда Сремске области постане стабилан систем. Индустријски радници су своја радна места пронашли у приватним компанијама и наставили традицију развоја индустрије која је овде дуго времена присутна, као што су металопрерађивачка, дрвна, пластична, папирна индустрија итд. Директне стране инвестиције, допринеле су да се у градским насељима формирају индустријске зоне, поготово у источном делу Сремске области. Географски положај и близина Београда били су пресудни за ширење логистичких и дистрибутивних центара у источном делу региона, што за собом повлачи развој осталих грана индустрије, док западни део региона остаје без значајнијих улагања. Сремска област, у економском смислу, представља значајан део савремене осовине привредног развоја Србије (саобраћајно интегрисани простор индустријских зона од Београда до Новог Сада). Физичко-географске карактеристике терена утицале су на формирање јаке агроиндустрије, док је повољна инфраструктурна повезаност утицала на постојање јаке индустријске базе. То су основни разлози због којих се ово истраживање спроводи управо у Сремској области, како би се утврдиле последице развојних инвестиција (како домаћих тако и страних) на функционалну диференцијацију насеља и измењену динамику и просторне обрасце њихових гравитационих зона (Malić & Sibinović, 2015).

Привредни развој територије Сремске области у директној је корелацији са насеобинским и демографским карактеристикама. Испитивање типолошких карактеристика насеља представља значајну географску синтезу, која подразумева разматрање густине насељености, нивоа урбанизованости, класификовање насеља према величини, демографској генези, микроположају, висинским зонама, као и истраживање типологије насеља према функционалним и морфо-физиономским карактеристикама. Резултати испитивања типолошких карактеристика насеља пружају добар увид у стање система насеља, што је од великог значаја за разумевање

привредног развоја насеља, који треба да буде плански и организован начин бављења становништва одређеним делатностима.

7.1 Мрежа насеља Сремске области

Мрежа насеља представља интеракцијски повезан, хијерархијски организован и просторно-временски динамичан скуп насеља. Дефинише се као комплексна географска категорија, хронолошки динамична у функционалном, демографском, и просторно-физичком смислу (Стаменковић и Бачевић, 1992). Истраживање просторне структуре мреже насеља битно је за рационално планирање простора, а самим тим и за привредне активности које се остварују у њему. На формирање мреже насеља Сремске области деловали су природни и друштвени фактори, с тим што се њихов утицај током времена мењао. Природне карактеристике Срема, представљале су једно време ограничавајући фактор за формирање насеља на Фрушкој гори, док су у одређеним историјским периодима падине Фрушке горе биле стратешки значајна територијална целина, веома погодна за насељавање. Лесна зараван са плодним черноземом, јужно од Фрушке горе, представља повољну територију за пољопривредну производњу и насељавање. Међутим, делимична ограничења у погледу насељавања представљао је недостатак воде, што је утицало на градњу насеља уз поточне долине, или уз доњи руб планине. Јужније, на дилувијалној тераси, виши делови су оцедитији и плодни што их чини погодним за насељавање, док су нижи делови поред Саве плавлени. Друштвени фактори су такође одиграли веома значајну улогу у формирању мреже насеља, пре свега кроз процес мелиорације и крчење шума. У географском погледу, Сремска област одувек је представљала значајну саобраћајну раскрсницу путева који се надовезују на централни пут Балканског полуострва, (аутопут Београд - Ниш), путева који воде према северу, ка некадашњој Аустро-угарској (аутопут Београд - Нови Сад) и пута који прати реку Саву ка западу (аутопут Београд - Загреб). Уз ове комуникације формирана су најзначајнији градови и насеља Сремске области. Срем је због наведених услова погодних за привређивање, кроз историју представљао веома погодно место за насељавање и освајање. Сходно томе, кроз своју историју био је под влашћу Римљана, Угара, Турака, Аустрије и у краћем периоду Хрватске, а политички интереси освајача различито су утицали на насеобински развој. С обзиром да је често био погранично насеље то је утицало и на успоравање развоја насеља. У савременом периоду, близина београдске и новосадске агломерације и припадност београдском функционалном

подручју источног дела Сремске области, доприносе динамичном развоју мреже насеља. Мањи делови Срема гравитирају ка Шапцу, док је западни део Сремске области удаљен од великих градова и има успоренију динамику развоја мреже насеља (Ћурчић, 2001).

7.1.1 Мрежа насеља према демографској величини

Морфогенетске разлике војвођанских насеља, у односу на насеља централне Србије, утицале су на велике разлике у демографској величини насеља наведених области. Сремска села су ушореног типа, где је планска колонизација одиграла значајну улогу код формирања величине насеља. Према демографској величини, насеља Војводине се веома разликују у односу на насеља Централне Србије. Да би се утврдила демографска величина насеља коришћена је типолошка скала Ћ. Симоновића и М. Рибара (1993) на основу које се сеоска насеља Србије деле у три основне групе:

1) Најмања сеоска насеља (до 500 становника)

- са подгрупом патуљастих (до 100 становника)
- и малих насеља (од 101 до 500 становника);

2) Сеоска насеља средње величине (од 501-2.000 становника)

- 501-1.000
- 1.001-2.000 становника;

3) Велика сеоска насеља (са више од 2.000 становника)

- већа села (од 2.001 до 3.000 становника)
- највећа села (са више од 3.000 становника).

Према наведеној категоризацији популационе величине насеља, нису запажене велике разлике током проучаваног периода. У 102 насеља која су према подацима сва три Пописа правно окарактерисана као остала или неградска насеља, удео најмањих насеља са испод 501 становника увећан је са 19% 2011. године на 21,5% 2022. године. Највећи број насеља налази се у категорији од 501 до 1.000 становника са уделом од 27% 2011. године, док је Попис 2022. године забележио повећање на 33,3%. Смањење броја насеља која имају величину 1.000-2.000 становника, у складу је са опадањем броја становника Сремске области. Насеља категорије од 1.001 до 2.000 становника према Попису 2011. године износила су 30,4%, укупне сремске територије, и тај удео је смањен на 24,5% 2022. године.

Табела 21. Класификација насеља према демографској величини

Број становника	Број насеља		
	2002.	2011.	2022.
<501	16	19	22
501-1.000	21	28	34
1.001-2.000	35	31	25
2.001-3.000	11	12	14
3.001-5.000	12	7	5
5.001-10.000	5	3	4
10.001-15.000	0	1	1
15.001-20.000	1	1	5
Укупно	102	102	102

Извор: РЗС, 2002, 2011, 2022.

Општина Стара Пазова се издваја од остатка Сремске области по равномерно распоређеној популационој величини насеља која јој административно припадају. Према Попису 2022. године од укупно осам неградских насеља, највеће је насеље Нова Пазова са 16.115 становника, а затим следе: Нови Бановци (8.796), Стари Бановци (5.901), Војка (4.338), Голубинци (4.175), Белегиш (2.535), Сурдук (1.202) и Крњешевци (734). Од укупно седам општина Сремске области, само центар општине Пећинци нема улогу градског насеља.

Табела 22. Типологија градских насеља према величини, 2002, 2011., 2022. године

Величина града	2002.	2011.	2022.
< 5.000	1	1	1
5.001-10.000	/	/	/
10.001-20.000	2	1	2
20.001-30.000	1	1	2
30.001-50.000	2	3	1
50.001-10.0000	/	/	/
Укупно	6	6	6

Извор: РЗС, 2002, 2012, 2022.

У категорији најмањих градова, до 10.000 становника, према Попису 2022. нашло се градско насеље Ириг (3.901). Као мали градови издвојили су се Шид (12.618)

и Стара Пазова (18.522), док су Инђија (24.450), Рума (27.747) и Сремска Митровица (36.764) градови средње величине на основу демографских карактеристика.

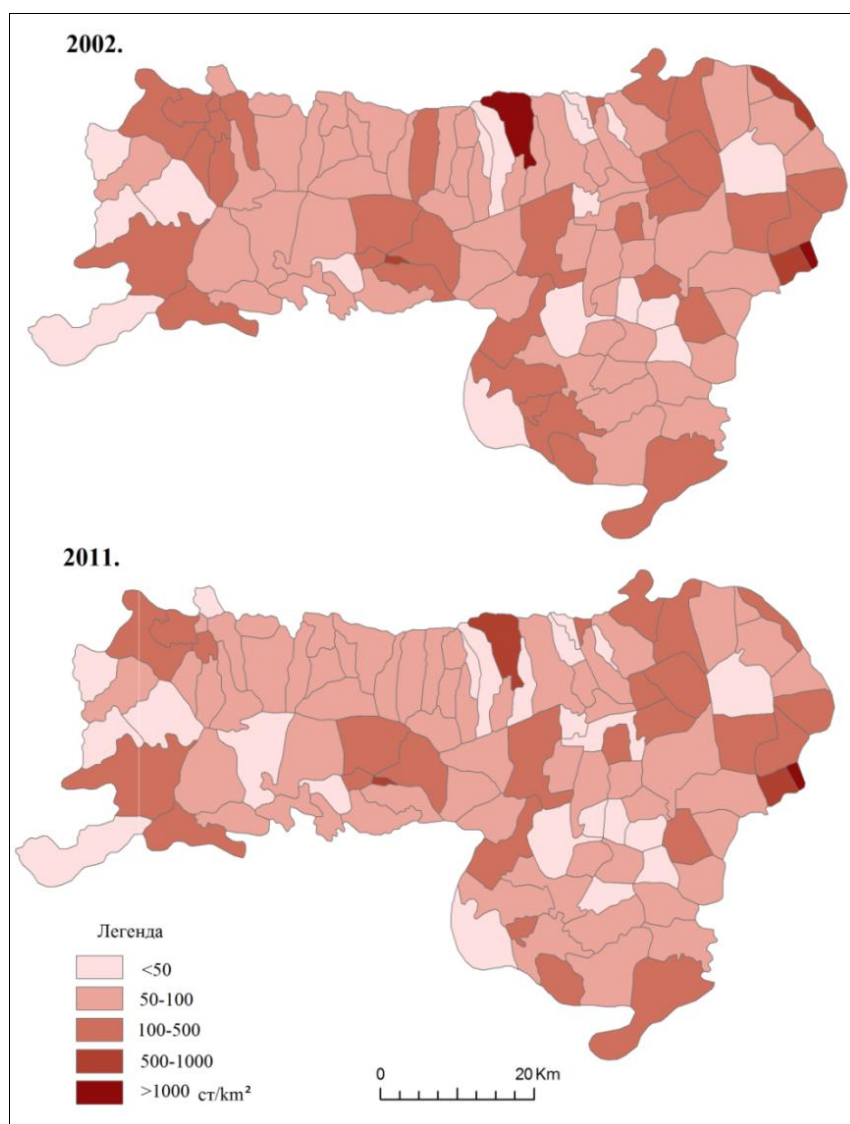
7.1.2 Просторни размештај, концентрација становништва и урбанизованост

У простору, становништво се групише око полова концентрације и на тај начин може да се утврди централитет и значајност неког насеља. Већа концентрација становништва доводи се у корелацију са функционалном припадношћу главног града (Матијевић, 2009). Урбаност је у вези са већом концентрацијом људи и функција, као и са просторно ефикаснијим коришћењем (скупљег) земљишта (Раткај, 2012).

Сремска област састоји се од једног града, Сремске Митровице, и укупно пет градских насеља који су центри општина: Ириг, Инђија, Рума, Шид и Стара Пазова. Осим приградских насеља, као што су Лаћарак, Мачванска Митровица, Стари Бановци, Нови Бановци и Нова Пазова, постоји још 98 насеља осталих типа насеља у које спадају Пећинци, једино насеље из категорије осталих (руралних) које је центар општине. Значајне су разлике у концентрацији становништва насеља и на основу тога могу се издвојити центри популационог раста, као што су Инђија, Рума, Сремска Митровица, Стара Пазова и Шид, док насеља Ириг и Пећинци немају значајније популационо увећање. Функционални центри нису подједнако снажни у свим деловима територије Сремске области, а њен источни део са функционалним центрима Инђијом и Старом Пазовом гравитира према Београду.

Општа густина насељености (ст/км²) користи се за приказивање концентрације и поларизације густине становништва. На основу овог показатеља утврђене су смањене вредности на нивоу Сремске области, што је директна последица смањења укупног броја становника. На основу резултата Пописа 2002. године највећи број насеља припао је категорији од 100 до 500 ст/км², што представља разлику у односу на резултате Пописа 2011. године када је највећи број насеља припао категорији 50-100 ст/км². У категорији до 500 ст/км² налазила су се насеља Шид (205 ст/км²), Лаћарак (253 ст/км²), Сремска Митровица (276 ст/км²), Шимановци (203 ст/км²), Стара Пазова (201 ст/км²), Стари Бановци (332 ст/км²), Стари Сланкамен (446 ст/км²) и Чортановци (362 ст/км²). Већина ових насеља има пораст стопа запослености становништва и повећање густине насељености, што се доводи у везу са приливом директних страних инвестиција. У Сремској области вредности највеће опште густине насељености имало је приградско насеље Стари Бановци (2.693 ст/км²). Повећање броја становника овог

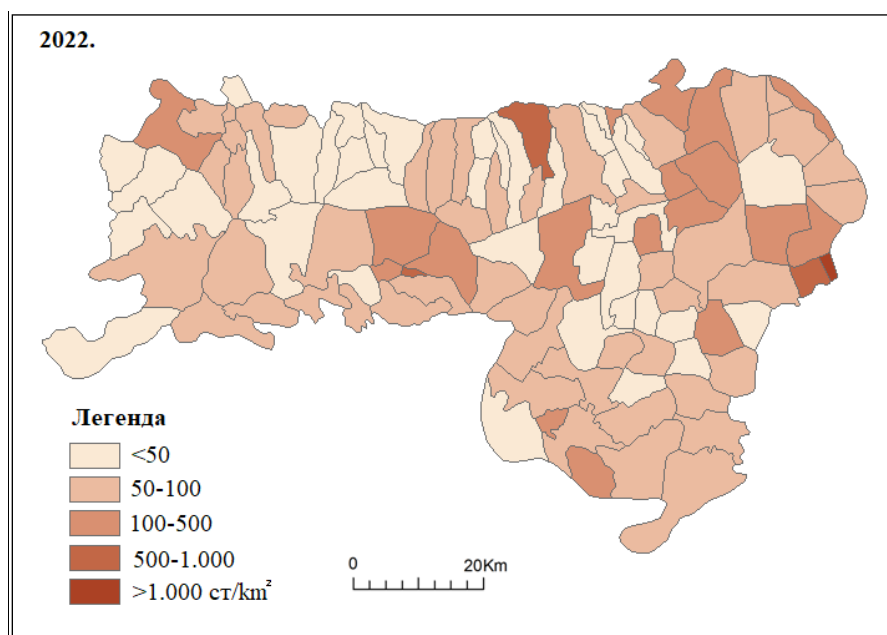
насеља последица је близине и добре саобраћајне повезаности са Београдом, уз позиционираност насеља на саобраћајно значајној локацији, између аутопута Е-75 и Коридора 7. Неједнаке површине насеља Сремске области представљају разлог неравномерне густине насељености становништва у већини територије, осим у функционалним центрима. Попис 2011. године показује сличну ситуацију, као претходни Попис из 2002. године. Разлика се огледа једино у томе што је смањен број насеља које спадају у групу чија густина насељеностима спада у вредност од 100 до 500 ст/км², у корист насеља чија густина насељености има вредности 50-100 ст/км².

Карта 15. Размештај опште густине насељености 2002. и 2022. године

Подаци Пописа 2022. године показују сличну ситуацију која је забележена и у претходна два Пописа. Највише насеља забележено је у категорији од 50-100 ст/км². У

категорији до 500 ст/км² нашла су се насеља: Шимановци (204 ст/км²), Стара Пазова (200 ст/км²), Лаћарак (220 ст/км²), Рума (226 ст/км²), Стари Бановци (356 ст/км²) и Чортановци (310 ст/км²). У категорији од 500 до 1000 ст/км², нашло се једино насеље Нова Пазова са општом густином насељености од 685 ст/км². Насеље Стари Бановци са вредностима од 2.508 ст/км², задржало је улогу насеља са највећом општом густином насељености Сремске области.

Карта 16. Размештај опште густине насељености 2022. године

Према Попису 2022. године у Сремској области је живело 282.547 становника, од чега је у категорији до 2.000 становника у 81 насељу живело укупно 65.127 (23%), од 2.000 до 10.000 у 23 насеља укупно 81.971 (29%), од 10.000 до 20.000 у 3 насеља живело је 47.255 становника (Шид 12.618, Нова Пазова 16.115, Стара Пазова 18.522), укупно 17% и у категорији од 20.000 до 30.000 становника забележена су насеља Рума (27.747) и Инђија (24.450). У категорији изнад 30.000 нашло се једино насеље Сремска Митровица (36.764) што представља 13% укупног броја становника области. На основу анализа укупног броја становника Сремске области, може се закључити да постоји уравнотежена популациона динамика функционалних центара.

Степен урбанизације представља однос просторног размештаја руралног и урбаног становништва. Републички завод за статистику према методологији Пописа који су спроведени 2002., 2011. и 2022. године, насеља деле на градска и остала (рурална), што за последицу доводи до нетачног односа између категорије градског и

сеоског становништва. Ово директно утиче формирање нетачног стања степена урбанизације, јер је добијен само коришћењем података о броју становника градских насеља. Због наведеног, у анализама коришћена је статистичко-административна подела према којој се градским насељима додају и приградска насеља Сремске области: Нова Пазова, Стари Бановци, Нови Бановци, Мачванска Митровица и Лаћарак. Овим је постигнуто да Град Сремска Митровица и општина Стара Пазова добију реалне вредности степена урбанизације који износи много више од просека Сремске области. Ово су насеља у којима се бележи највећа привредна експанзија, што утиче на повећање броја становника и пораст степена урбанизације. По овоме истичу се градска насеља општине Стара Пазова, а посебно насеље Нова Пазова које је према Попису из 2022. године имало 16.615 становника, што је нешто мање од броја централног насеља општине, Старе Пазове, у којем је регистровано укупно 18.522 становника. Пораст броја становника одвија се и због близине и саобраћајне доступности Београда.

Табела 23. Кретање броја становника функционалних центара, 1948-2022.

Функ. центри	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.	2011.	2022.
Инђија	7758	8566	13525	17892	21843	23061	26247	26025	24450
Ириг	4343	4211	4442	4652	4598	4414	4848	4415	3901
Пећинци	1276	1299	1414	1700	2232	2422	2659	2581	18401
Рума	14001	15619	19446	23933	27699	28582	32229	30076	27747
Сремска Митр.	13183	15456	20790	31986	37628	38834	39084	37751	40144
Стара Пазова	9193	10103	12089	13776	16217	17110	18645	18602	18522
Шид	6710	7268	9058	11823	13450	14275	16311	14893	12618
<i>Сремска област</i>	<i>209943</i>	<i>223642</i>	<i>260226</i>	<i>285474</i>	<i>306085</i>	<i>309981</i>	<i>335901</i>	<i>312278</i>	<i>282547</i>

Извор: РЗС, 2012, 2022.

Повећање степена урбанизације не прати комуналне, образовне и културне потребе становништва. Ово ствара велике проблеме поготово у центрима општина, где се константно повећава број стамбених зграда, што није у складу са проширењем капацитета водоводне и канализационе мреже, као и са повећањем зона паркинг места, тако да се ствара стање „урбанизацијског хаоса”, који је типичан за сателитска насеља. Проблеми се такође јављају и код проширења капацитета за боравак деце у предшколским установама, похађању основних и средњих школа, као и за потребама здравствених институција, које недостају.

Сремска област за посматрани период бележи смањење градског становништва са 55,1% 2002. на 45,1 % 2022. године. Посматрано на нивоу општина, Инђија је на првом месту према учешћу градског становништва у укупном и та вредност износи од 52,9% 2002. године до 56,3% 2022. године. Сремска Митровица је једина општина која има статус Града на територији Сремске области и удео њеног градског становништва је са 62,7% 2002. године, смањен 55,3% 2022. године. Лаћарак и Мачванска Митровица представљају градска насеља која бележе пораст градског становништва, што доводи до повећања запослености која је у вези са реализацијом инвестиција у овој општини. Општина Пећинци представља једину општину која нема градско становништво, и њен центар општине, истоимено насеље Пећинци имају становништво мешовитог типа. Упркос томе, насеља Пећинци и Шимановци, због спровођења директних страних инвестиција представљају део „пола развоја” Сремске области, уз општине Инђија и Стара Пазова.

Табела 19. Удео градског и осталог становништва у укупном 2002-2022. године

Сремска област	2002.					2022.				
	Укупан бр ст.	Градска	%	Остала	%	Укупан бр ст.	Градска	%	Остала	%
	335901	185213	55,1	150688	44,9	282547	127382	45,1	155165	54,9
Инђија	49609	26247	52,9	23362	47,1	43443	24450	56,3	18993	43,7
Ириг	12329	4848	39,3	7481	60,7	9290	3901	41,9	5389	58,1
Пећинци	21506	0	0	21506	100	18401	0	0	18401	100
Рума	60006	32229	53,7	27777	46,3	48621	27747	57,1	20874	42,9
Сремска Митров.	85902	53873	62,7	32029	37,3	72580	40144	55,3	32436	44,7
Стара Пазова	67576	5170	23,5	15871	76,5	62318	18522	29,7	43796	70,3
Шид	38973	16311	41,9	22662	58,1	27894	12618	45,2	15276	54,8

Извор: РЗС, 2002/2022.

На основу процентуалног удела броја градског и осталог становништва могу се класификовати шест зона урбанизације (Стојановић, 2003; Малић Сибиновић, 2023):

1. зона слабе урбанизације (са уделом градског становништва мање од 20%),
2. зона иницијалне урбанизације (20,1%-30%),
3. зона средње урбанизације (30,1-40%),
4. зона јаче урбанизације (41,1-50%),
5. зона високе урбанизације (50,1-70%),
6. зона интензивне урбанизације (преко 70% урбаног становништва).

војвођанских насеља која су уситњена. Сукупно овим резултатима, општину Стара Пазова одликују највеће вредности просечне величине насеља, које су према подацима Пописа 2022. године износиле 6.924 ст., што је много више од просечне демографске вредности за Сремску област која је износила 2.856 становника. Насеља општине Инђија су у нивоу величине војвођанског просека, чија је просечна вредност 2022. године износила 3.949,4 становника.

Табела 24. Упоредни приказ просечне демографске величине насеља 2002., 2011., 2022. године

Општина	2002.	2011.	2022.
Инђија	4.509,9	4.312,1	3.949,4
Пећинци	1.433,7	1.314,7	1.226,7
Ириг	1.027,4	905,5	774,2
Рума	3.529,8	3.196,4	2.860,1
Сремска Митровица	2.321,7	2.160,5	2.791,5
Стара Пазова	7.508,4	7.310,2	6.924,2
Шид	2.051,2	1.799,4	1.468,1
<i>Сремска област</i>	3.081,7	2.864,9	2.856,3

Извор: РЗС, 2002, 2011, 2022.

Средња густина насеља (Т) добија се односом броја насеља (n) и површине одређене територије (S), где се у већини случајева користи површина од 100 km² (Радовановић, 1973). Подаци се добијају израчунавањем на основу следеће формуле $T = (n \cdot 100) / S$, и вредност се креће од 2,5 колика је у Старој Пазови до 5,2 колико износи у Иригу. Општина Ириг представља најмању општину по површини у Сремској области и њене вредности за средњу густину износе 3,1 (Малић Сибиновић, 2023).

Просечна површина територије по насељу, користи се као један од показатеља густине мреже насеља, и њене вредности се израчунавају према формули $P = p / n$, (p – површина територије у km², n – број насеља) (Грчић М. и Грчић Љ., 2002). На основу израчунатих вредности, Општина Стара Пазова има највећу површину по једном насељу (39 km²), а општина Ириг најмању (19,2 km²). Овако добијене вредности показују обрнуто сразмеран однос према средњој густини насеља.

Средње растојање насеља (R) односи се на растојање између насеља у оквиру мреже насеља. Његове вредности добију се из односа квадратног корена површине територије (p) и броја насеља (n), према формули $R = \sqrt{p/n}$ (Грчић М. и Грчић Љ., 2002). За Сремску област средње растојање између насеља износи 5,7. Најмање

вредности су у општини Ириг (4,4) обзиром да је ово општина са најмањом површином од свих сремских општина, док је највеће растојање у општини Стара Пазова (6,2) и општини Шид (6,0). Општине Стара Пазова и Шид одликује велика површина територије, са неколико насеља која су популационо велика, али чије су дистанце између насеља изразите (Малић Сибиновић, 2023).

Дисперзија насеља дефинише се као раштрканост одређене територије. Коефицијент дисперзије представља разбијеност елемената у мрежи насеља (К) који се добија односом броја становника (Q) и просечне величине насеља (x), на основу формуле $K=Q/x$ (Грчић М., Грчић Љ., 2002). Ниске вредности коефицијента дисперзије показују равномернију распоређеност сеоског становништва испитиване територије, што представља постојање мањих разлика у популационој величини између насеља, што такође означава већу раштрканост у размештају становништва на датој територији. Високе вредности коефицијента дисперзије доводе се у везу са већим разликама у размештају становништва, одређене мреже насеља (Радовановић, 1973). Коефицијент дисперзије у Сремској области износи 0,16, према подацима Пописа становништва 2022. године и директан је показатељ неуједначено распоређеног становништва у систему насеља.

Табела 25. Географско-математички елементи мреже насеља 2022. године.

Општина	Средња густина насеља	Просечна површина територије	Средње растојање насеља	Дисперзија насеља	Коеф. окупљања
Инђија	2,86	35,0	5,7	0,12	0,43
Ириг	5,22	19,2	4,4	0,13	0,58
Пећинци	3,07	32,6	5,7	0,16	0,86
Рума	2,92	34,2	5,9	0,18	0,42
Ср. Митровица	3,41	29,3	5,4	0,27	0,49
Стара Пазова	2,56	39,0	6,2	0,10	0,70
Шид	2,77	36,2	6	0,20	0,54
Сремска област	3,13	32,0	5,7	0,16	0,74

Извор: РЗС: Општине у Србији, 2022.

Коефицијент окупљања користи се за одређивање дистрибуције становништва мањих просторних јединица, као што су општине, окрузи или месне канцеларије, и његове вредности добијају се на основу формуле $K= E \cdot N / T$, где је К-коефицијент окупљања, Е – број становника општине умањен за број становника општинског средишта и Т – број становника општине. Вредности добијене на основу израчунавања

коэффициента окупљања приказују колико се становништво одређене административне јединице концентрише око свог централног места. Веће вредности коефицијента повезане су са већим степеном окупљања око општинског средишта. Општине Пећиници (0,86) и Стара Пазова (0,70) имају највећу концентрацију становништва око општинског средишта, што се повезује са приливом инвестиција које се стационирају у централним местима. Општина Рума (0,42), Инђија (0,43) и Сремска Митровица (0,49) одликује се најмањим вредностима овог коефицијента. Општина Сремска Митровица са централним истоименим местом општине које има статус Града, одликује се највећим бројем становника и највећим бројем насеља у Сремској области. Значајност њеног гравитационог опсега је смањена због неповољне привредне климе, што је резултирало да се становништво концентрише ка другим општинским местима чији привредни развој бележи позитивне ефекте.

Мрежа насеља Сремске области одликује се веома разноврсном структуром, што је на основу претходно испитаних демографских показатеља и утврђено. Велика површина Сремске области, као и пружање Фрушке горе у северном делу територије, довело је до неравномерног распореда становништва у систему насеља, које се све више групише око централних места и насеља која имају добар саобраћајно-географски положај. Средња густина насеља и међусобни распоред насеља одликује се позитивним вредностима, што је директан резултат јаке популационе основе. Анализе су показале да је највише становништва концентрисано код појединих општинских средишта, што је резултат инвестиционе политике која је у њима присутна и која је довела до развоја привреде (Малић Сибиновић, 2023).

7.2 Типологија насеља

Типологија насеља представља систематску класификацију насеља према генези, микроположају, локацији, демографским, морфолошко-физиономским и функционалним критеријумима. За испитивање промене економске базе под утицајем новог привредног развоја, који је се односи на инвестирање у сремска насеља, највећи значај представљаће истраживање функционалне типологије насеља. Уз помоћ овакве типологије квантитативним индикаторима, као што је Хојтов индекс, извршиће се анализа запослености активног становништва према секторима делатности, што ће показати функционалну трансформацију насеља. Израчунавање и картирање индекса регионалног фактора показатеља која насеља бележе раст броја запослених у односу на

околна, што је још један од показатеља привредног развоја и инвестиционог процеса. Испитивање функционалне зависности и самосталности насеља, послужиће да се испита да ли су центри општина функционално самостална насеља, односно функционално стабилна насеља, што је у директној вези са покретљивошћу дневних миграција. Резултати функционалне типологије насеља, довешће се у везу са интензитетом привредног раста и развоја, и промена економске базе насеља. Функционална типологија насеља за 2022. годину испитана је методом факторске анализе, на основу које су добијени резултати диференцираности насебионског простора на основу функционалних карактеристика насеља.

7.2.1 Функционална типологија насеља

Типолошка класификација насеља према функционалним карактеристикама представља важан фактор у регионално-географским анализама и сматра се значајним и веома сложеним проблемом савремене географије (Grčić & Ratkaj, 2006; Lukić, 2012; Perko, Hrvatin & Ciglić, 2015). Функционална типологија насеља у домену економско-географских студија довела је до реактуелизације низа комплексних питања, која се односе на примену адекватних развојних мера, институционалну подршку и иновативност решавања проблема равномерног регионалног развоја.

Различита научна тумачења појма *типологија* представљају методолошку дилему, јер није сасвим јасно да ли се овај појам односи на научну дисциплину, метод или један од основних принципа теоријско-методолошког поступка (Сибиновић, 2015; Greenberg, 2019). На основу схватања М. Тодоровић (2002) типологија представља збир општих метода и специфичних техника у системској анализи, синтези, идентификацији, оптимизацији и другим методолошким поступцима. Основна функција процеса дефинисања типова садржана је у трансформацији појавних конкретности на ниво имагинарног униформног поретка, где се на основу препознавања одређених фактора могу вршити различита научна предвиђања, симулације и пројекције. Према Веберовом мишљењу (Weber, 1968) *идеални тип* неке друштвене појаве не може постојати, јер се нигде у емпиријској стварности не може наћи идеализована мисаона конструкција. На основу дефиниције Мек Кинеја (Mc Kinney, 1969) типологија је прагматички смишљен систем карактеристика, формиран као јединствен појмовни образац. Дакле, сваки тип представља конструкцију дијагностичких карактеристика и променљивих у којој су емпиријски подаци од

пресудног значаја. У овом истраживању функционална типологија насеља Сремске области има хипотетички карактер на основу кога можемо предвидети будуће трендове промена.

Проучавање функционалне типологије насеља подразумева детаљнију анализу структура активног становништва и њихових привредних делатности, стопе запослености, удела високообразоване радне снаге и коефицијент миграције. Према М. Грчићу (1999) функционална типологија насеља може се одредити уз помоћ два начина. Концепт економске базе становништва, добијен на основу структуре активног становништва према делатностима, представља први начин. Овај вид типологије заснива се на принципу доминантне делатности (функције). Други начин је концепт централних места, који се заснива на функционалној зависности и функционалној стабилности насеља. Овај приступ је од посебног значаја за истраживање насеља Сремске области која поседују висок удео дневно покретљиве радне снаге у активном становништву и које имају висок степен „функционалне зависности” (Matijević, 2009). На основу модела функционалне типологије насеља добија се стварна слика изразите трансформације која је последица промена у привредном развоју Сремске области. Ово се повезује са смањењем аграрних карактеристика у насељима у којима је забележен развој индустрије и услуга.

У српској, али и страној географској литератури, био је у употреби тернарни дијаграм, графичка метода којим се може издвојити функцијски тип насеља. Тернарни дијаграм карактерише се једнакостраничним троуглом чије су странице подељене на подеке који означавају процентуалне вредности сектора делатности. Да би био испуњен услов учешћа активног становништва по секторима делатности до 100%, у терцијарне делатности додата је и група кварталних делатности. Унутрашњост дијаграма је подељена на типове, означене комбинацијом бројева и слова. Функцијски тип одређује се у сецишту три линије, од које свака има вредност одређеног сектора делатности (Матијевић, 2009). Међутим, основни недостатак овог метода садржан је у повезивању терцијарног и кварталног сектора у једну целину. Из овог разлога, за анализу функционалне типологије насеља Сремске области биће приказан парцијално удео сваког сектора методом картирања, док ће се заступљеност базних и небазних делатности детерминисати израчунавањем Хојтовог индекса.

Према Попису 2002. године од 1.000 до 10.000 активних становника бележе насеља: Инђија, Бешка, Нови Карловци, Стара Пазова, Голубинци, Белегиш, Стари Бановци, Нови Бановци, Нова Пазова, Војка, Ириг, Врдник, Лаћарак, Мартинци,

Кузмин, Кукујевци и Шид, док су према подацима Пописа 2011. године из ове групације издвојена насеља: Нови Сланкамен, Белегиш, Врдник, Мартинци и Кукујевци. Пописом 2022. године забележена су насеља Шид, Мартинци, Лаћарак, Ириг, Голубинци, Стара Пазова, Нова Пазова, Стари Бановци, Нови Бановци и Кленак. Највећи број активних лица 2002. године имали су градска насеља Рума и Сремска Митровица, а 2011. године само је Град Сремска Митровица задржао ту улогу. Године 2022. Сремској Митровици придружују се Рума и Инђија, као насеља са највећим уделом активног становништва.

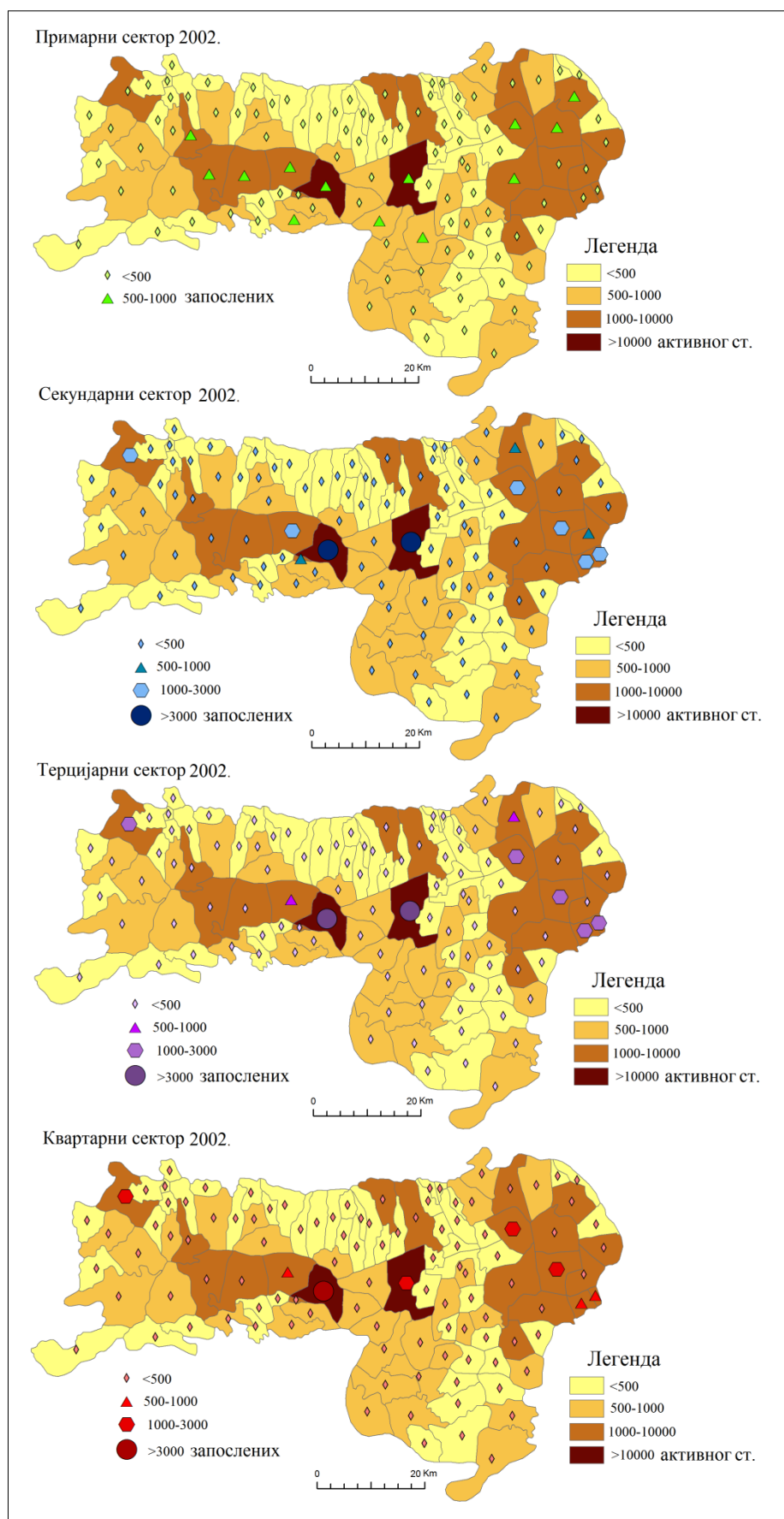
Посматрано за *удео запослених у примарном сектору* делатности, највећи број насеља за анализиране пописне године односи се на категорију до 500 запослених. Ситуација са категоријом од 500-1.000 запослених у овом сектору показује тренд опадања у корист запослених у другим секторима. Према Попису 2002. године у наведеној категорији нашла су се насеља Нови Сланкамен, Нови Карловци, Инђија, Голубинци, Буђановци, Јарак, Рума, Сремска Митровица, Лаћарак, Ноћај, Мартинци, Кузмин, Кукујевци и Шид, док су се према Попису 2011. и 2022. године у овој категорији запослених нашли само Град Сремска Митровица и Кузмин. Губљење аграрних функција насеља у назначеном периоду резултат је развоја привреде у насељима Сремске области, већим улагањем у секундарни и терцијарни сектор што је довело до преструктурирање насеља.

Запослено становништво секундарног сектора са испод 500 запослених односи се на највећи број насеља Сремске области за анализирани период. Према Попису 2002. године насеља Бешка, Стари Бановци и Салаш Ноћајски припала су контингенту од 500 до 1.000 запослених у секундарном сектору, а према Попису 2011. године ту су се нашла и насеља Нови Бановци, Војка и Голубинци. Попис 2022. године показао је да се у овој групи налази инђијско насеље Бешка, и старопазовачка насеља Голубинци, Војка, Стари и Нови Бановци. Ово показује пораст удела запослених у секундарном сектору у насељима источног дела Сремске области који гравитира ка Београду. У контингенту запослених од 1.000 до 3.000 евидентирана су насеља Шид, Лаћарак, Инђија, Стара Пазова, Нови Бановци и Нова Пазова према Попису 2002. године, а 2011. године и Инђија је поред Руме и Сремске Митровице спала у контингент са преко 3.000 запослених у секундарном сектору. Попис 2022. године показао је да су насеља Сремска Митровица, Рума, Инђија и Стара Пазова припала групи изнад 3.000 запослених у секундарном сектору. Наведена насеља су индустријски центри Сремске

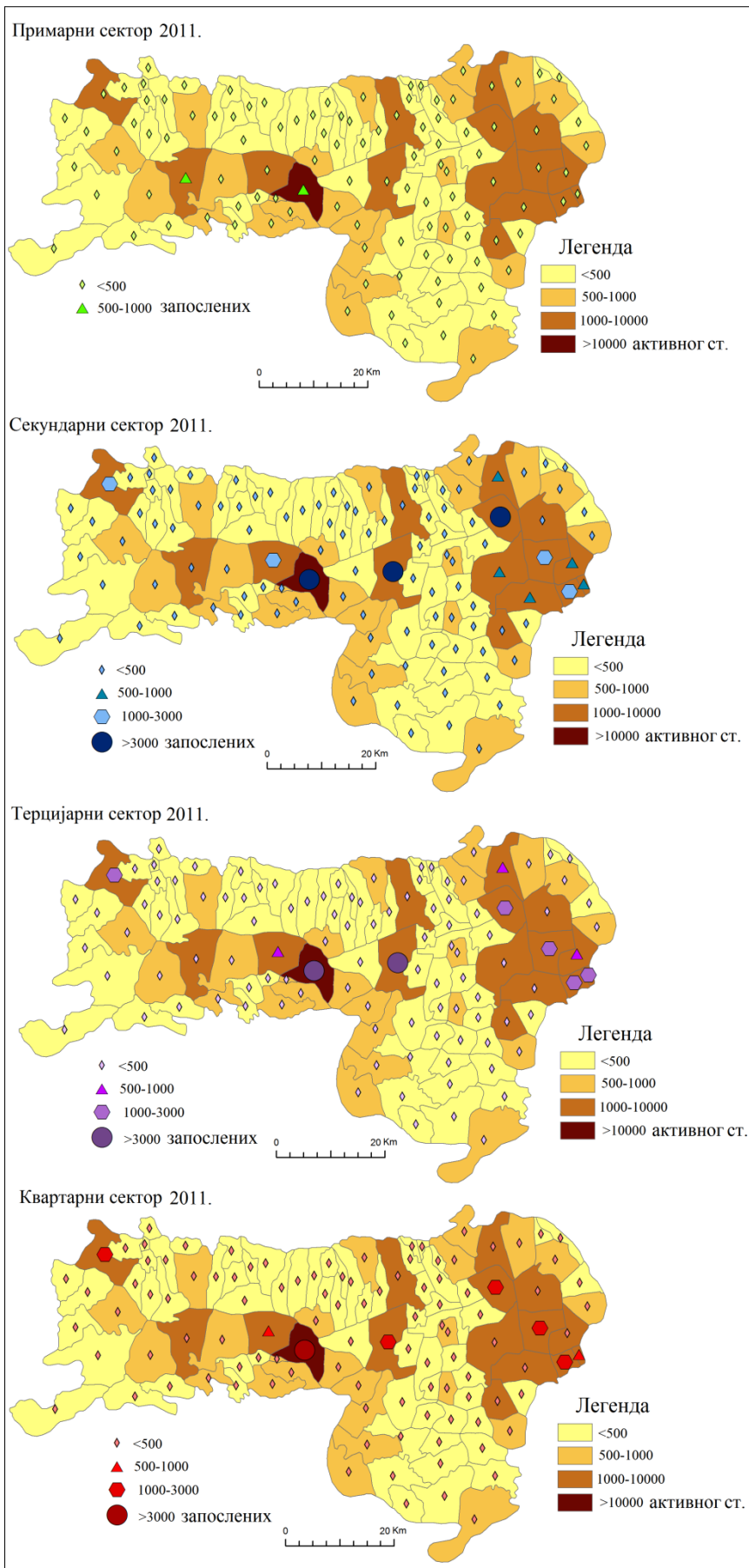
области. У њима су сконцентрисана индустријска постројења у радним зонама, у којима раде запослени из саобраћајно доступних насеља која им гравитирају.

Терцијаризација је довела до пораста запослених у сектору трговине и услуга. Готово да иста насеља имају највећи број запослених у секундарном и терцијарном сектору. У категорији изнад 3.000 запослених у овом сектору налазе се насеља Шид, Стара Пазова, Град Сремска Митровица, Нова Пазова, Нови Бановци и Рума према попису 2011. године. У наведеним насељима је највећи број запослених у терцијарном сектору, што је још једна од чињеница која иде прилог констатацији да су ова насеља функционални центри или належу на функционални центар, са највећом могућношћу за запошљавање становништва. Попис 2022. године показује да је једино Град Сремска Митровица задржао улогу насеља који има изнад 3.000 запослених у терцијарном сектору. Ово је директан резултат инвестирања у индустрију која је довела до пораста запослених у секундарном сектору делатности.

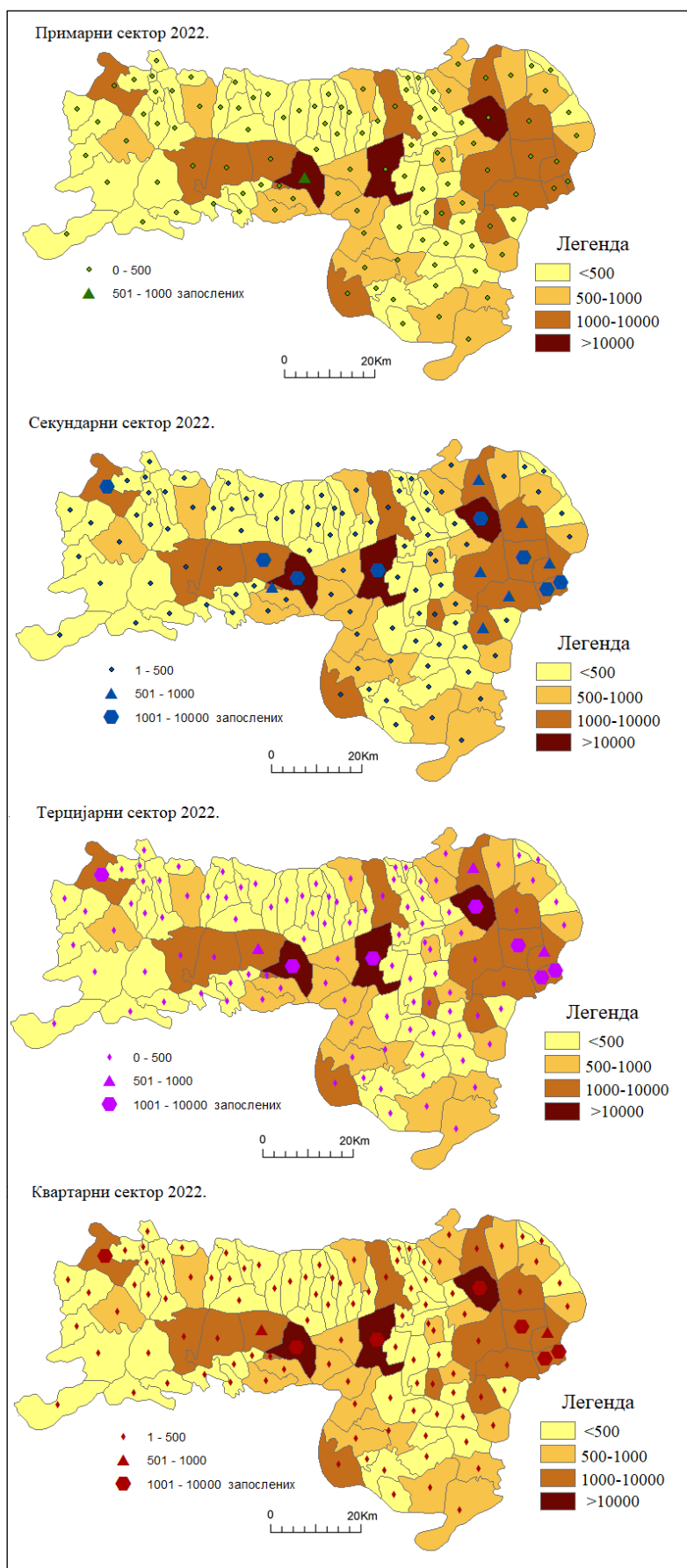
Удео запослених у *квартарним делатностима* за анализирани период показује сличне тенденције. Осим највећег броја насеља која припадају контингенту до 500 запослених у терцијарном сектору, категорији од 500 до 1.000 запослених евидентирана су приградска насеља: Лаћарак, Нова Пазова и Нови Бановци, док је према Попису 2011. године насеље Нова Пазова издвојено из овог контингента и нашло се у контингенту вишег ранга, сходно порасту функција овог насеља. У категорији од 1.000 до 3.000 према Попису 2002. нашли су се центри општина Сремске области: Рума, Шид, Инђија и Стара Пазова. За обе пописне године једино Град Сремска Митровица има забележен број запослених у кварталним делатности од преко 3.000 лица, што му са осталим градским насељима из претходног контингента даје особине центра културног, просветног и административног живота сремских општина. Подаци Пописа 2022. године показују да су се у контингенту од 1.000 до 3.000 запослених у кварталном сектору нашла насеља Инђија, Нови Бановци, Стара Пазова и Шид. Сремска Митровица и Рума нашла су се у контингенту изнад 3.000 запослених у кварталним делатностима, што је сагласно функцијама које наведена насеља поседују.

Карта 18. Заступљеност сектора делатности за 2002. годину

Карта 19. Заступљеност сектора делатности за 2011. годину

Карта 20. Заступљеност сектора делатности за 2022. годину

Представљањем функционалности насеља на основу броја запослених према одређеним секторима добија се јасан увид у стање функционалне трансформације сремских насеља, што је значајан показатељ промена у развоју привреде.

7.2.2 Просторни размештај функционалних промена

Насеља Сремске области у анализираном периоду од 2002. до 2022. године прати динамичан привредни развој, који је довео до њихове функционалне трансформација. Политика инвестиционих улагања допринела је да се одређена насеља трансформишу из аграрних у индустријска и насеља услужног типа, са одређеним варијететима. Опремљеност индустријских зона довела је до све већег привлачења инвестиција. На ово је утицало и стање слободних земљишних парцела великих размера, па су се одређене мултинационалне компаније у Сремској области одлучиле за гринфилд модел инвестирања. Велики инвестициони пројекти остварени у насељима Сремске области, довели су до тога да насеља њеног источног дела постају осовине развоја, због непосредне близине два највећа града у Републици, Београда и Новог Сада. Савремени привредни развој, базиран на инвестицијама, веома се разликује од претходног „традиционалног” привредног развоја, у којем је пољопривреда била основна делатност у сеоским насељима, а индустрија у општинским центрима. Савременим привредним развојем Сремске области и Републике Србије, сеоска насеља бележе највећу привредну трансформацију која доводи до преструктурирања делатности и функционалне трансформације насеља (Малић Сибиновић, 2023).

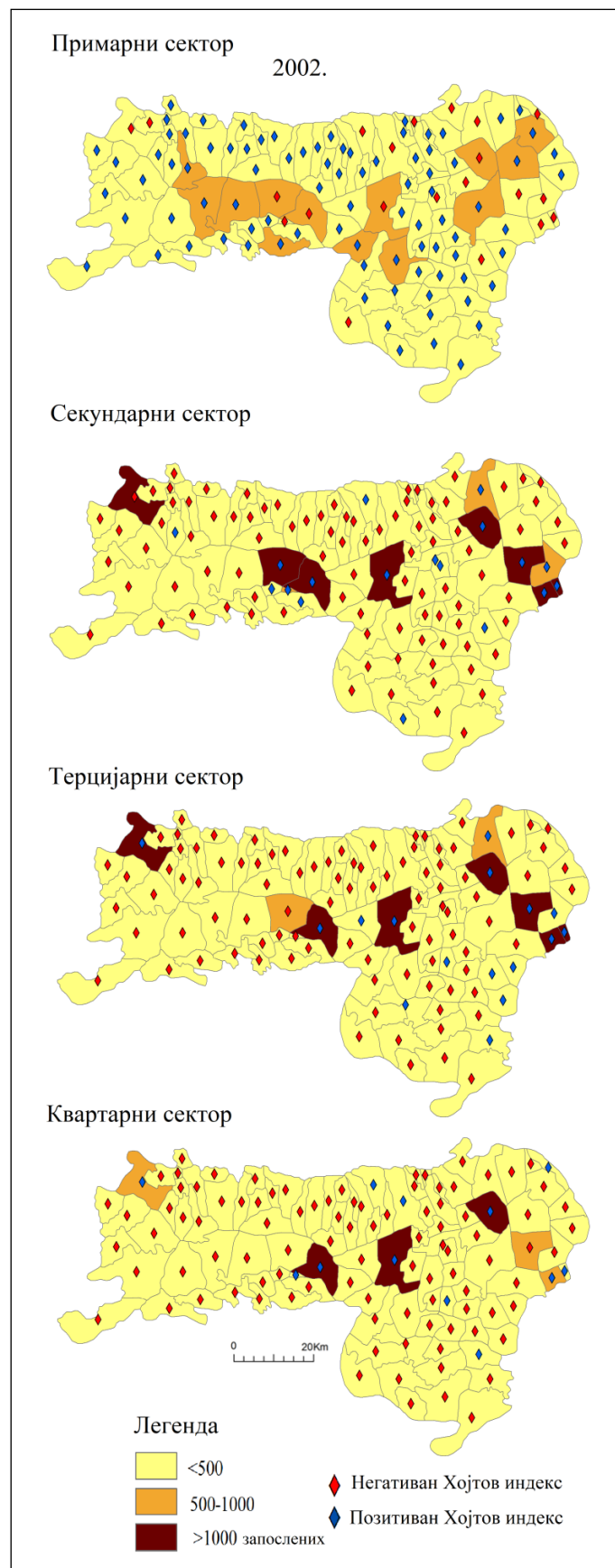
Како би се представила трансформација насеља, која је у вези са новим привредним улагањем и преструктурирањем за период 2002-2022. године, коришћен је метод Хојтовог индекса. Концепт економске базе показује да функције насеља могу имати базни и небазни карактер на основу доминантности делатности, који је под директним утицајем гравитационог подручја. Да би се одредила економска база у употреби је једноставни или модификовани коефицијент локације, у литератури познат као *Хојтов индекс "вишка запослености"* (Ноут, 1954; Малић Сибиновић, 2023).

Вредности економске базе добијају се израчунавањем коефицијента локације, који представља вишак запослених у одређеним привредним делатностима насеља, од просечне запослености у истим делатностима Сремске области. Вредности Хојтовог индекса израчунавају се на основу следеће формуле: $I = Z_{ig} - (S_g / S_n \cdot Z_{in})$.

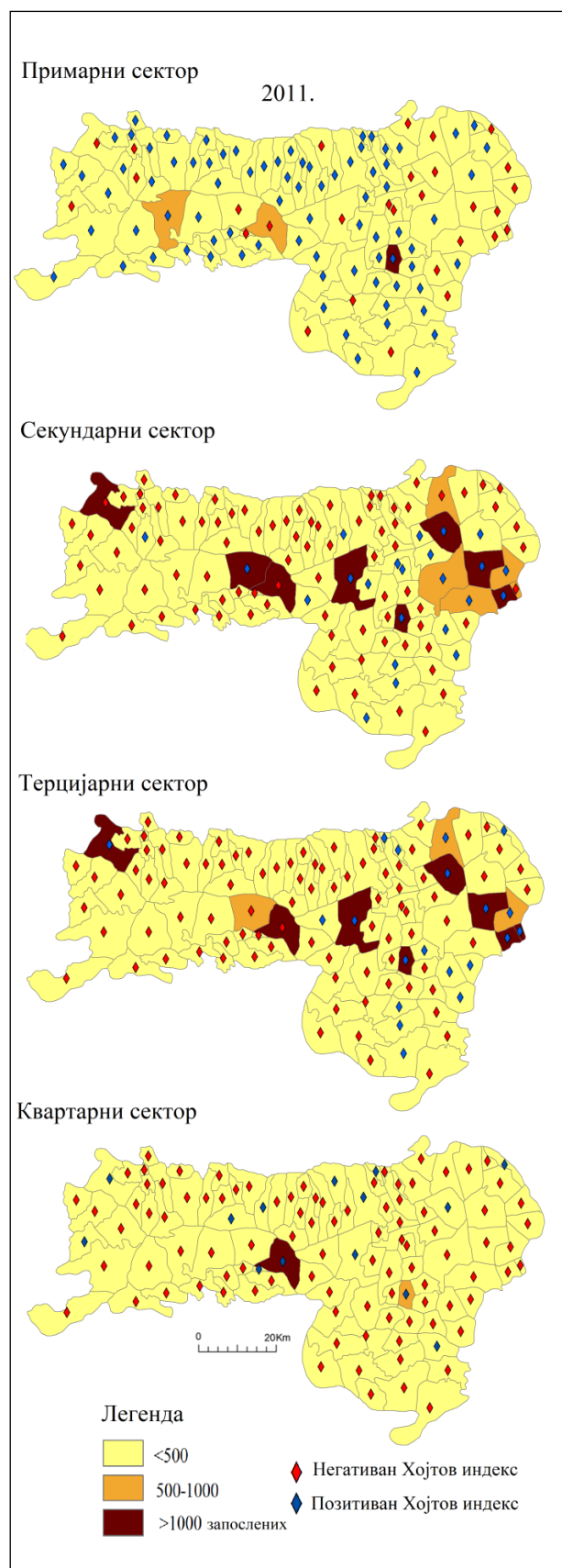
Ако су вредности економске базе (у којем *Zig* представља запослено становништво неке привредне делатности насеља; *Zin* запослено становништво те исте привредне делатности регије; *Sg* становништво насеља; *Sn* становништво регије) једнаке нули или ако су негативне, то значи да у тој привредној делатности нема базне компоненте. Позитивне вредности овог поступка показују "вишак" запослености, односно базну компоненту те делатности у насељу (Вреск, 1990).

Просторна диференцијација привреде Сремске области анализирана је на нивоу насеља, према секторима делатности за период 2002-2022. године. На основу добијених резултата, најнижи коефицијенти локације имале су делатности везане за информисање, комуникације и снабдевање електричном енергијом. Резултати добијених вредности Хојтовог индекса показују заступљеност позитивних вредности *примарног сектора*, што значи да већина насеља има базни карактер, ако се посматра примарни сектор за 2002., 2011. и 2022. годину, што је карактеристично за пољопривредна подручја (Малић Сибиновић, 2023).

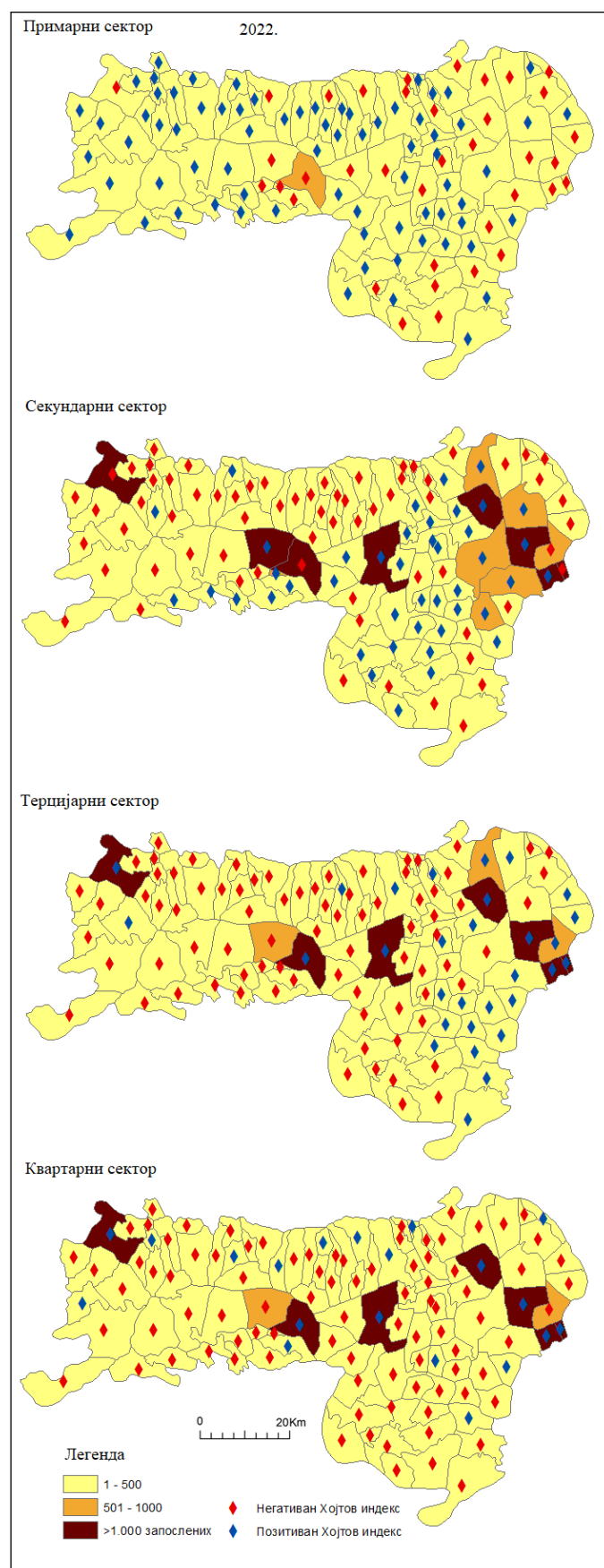
Негативне вредности Хојтовог индекса за примарни сектор према резултатима Пописа 2002. године имала су централна места, као што су Стара Пазова (-1088,5), Инђија (-1711,7), Сремска Митровица (-2523,8), Рума (-1795,8), Ириг (-87,2), и Шид (-1036,0). У инђијској општини негативне вредности остварили су: Чортановци (-132,3) које је познато по виногорју и викендашком туризму на падинама Фушке горе, Стари Сланкамен (-12,0) и Љуково (-61,7). У општини Стара Пазова негативне вредности Хојтовог индекса бележе Нова Пазова (-1338,1), Нови Бановци (-714,8) и Стари Бановци (-232,5). У овим насељима индустрија и услуге су преузеле примат у секторској структури привреде, на рачун смањења удела пољопривреде. У општини Пећинци негативне вредности Хојтовог индекса поседује насеље Шимановци (-54,1), што је директна последица утицаја инвестирања у секундарне и терцијарне делатности у овом насељу. Општина Ириг са аграрно оријентисаним насељима на падинама Фрушке горе, имала је забележене негативне вредности у насељу Велика Ремета (-2,6) где је заступљен излетнички туризам због великог броја манастира, и у насељу Врдник (-243,4) које је познато по бањском туризму. У општини Рума негативне вредности Хојтовог индекса забележене су у селу Путинци (-40,5) и Кленку (-70,6). У општини Шид негативне вредности имало је погранично насеље Беркасово (-40,9). Приградска насеља Мачванска Митровица (-289,6) и Лаћарак (-364,6) који су саставни делови општине Сремска Митровица, захваљујући својим индустријским функцијама одликују се негативним вредностима Хојтовог индекса.

Карта 20. Просторна дистрибуција Хојтовог индекса, 2002. Године
(Извор: Малић Сибиновић, 2023)

Карта 21. Просторна дистрибуција Хојтовог индекса 2011. године
(Извор: Малић Сибиновић, 2023)

Карта 22. Просторна дистрибуција Хојтовог индекса 2022. године

Према подацима Пописа 2011. године, забележене су промене вредности Хојтовог индекса, обзиром да су одређена насеља изгубила позитивне вредности јер су смањила број активног становништва запосленог у пољопривреди у корист других делатности, најчешће у корист индустрије и услуга. На картама су представљене негативне вредности Хојтовог индекса у односу на позитивне вредности које су у тим насељима биле 2002. године. Градско насеље Ириг има забележене позитивне вредности (28,2) захваљујући инвестицијама у пољопривредној производњи и оријентисаности локалне самоуправе у улагања која се односе на тзв. „зелену еколошку индустрију” (Малић Сибиновић, 2023).

Подаци Пописа 2022. године показују доминантност аграрних функција насеља Сремске области. Задржане су негативне вредности Хојтовог индекса у општинским центрима као што су Инђија (-478,9), Сремска Митровица (-429,2), Рума (-398,0), Стара Пазова (-277,3), Инђија (-478,9) и Шид (-88,3). Смањење негативних вредности Хојтовог индекса у односу на Попис 2011. године резултат је несразмерног смањења укупног броја становника са бројем пољопривредног становништва (Малић Сибиновић, 2023).

Вредности Хојтовог индекса за *секундарни сектор* 2002-2022. године, које су добијене на основу броја запослених у секундарном сектору и укупном броју становника у општинским седиштима, показују тренд индустријализације. Насеље Инђија остварило је позитивне вредности 2011. године, што се објашњава све већим инвестицијама у секундарном сектору. Вредност Хојтовог индекса за секундарни сектор 2022. године износи 840,9. У Иригу је забележен негативан Хојтов индекс, али са смањеним вредностима 2011. године, сходно наставку улагања у пољопривреду. Према Попису 2022. године задржане су негативне вредности Хојтовог индекса од -144,4, што је у складу са задржавањем аграрних функција. Општина Пећинци имала је највеће промена вредности Хојтовог индекса с обзиром да су 2002. из негативних вредности прешле у позитивне (1535,3). Ова вредност представља највећу вредност Хојтовог индекса у Сремској области, што говори да је у општини Пећинци највећи број укупног запосленог становништва у односу на број становника насеља, остварен у секундарном сектору. Некада аграрно оријентисано насеље Шимановци, према Попису 2022. године имало је позитивне вредности Хојтовог индекса (104,8) за секундарни сектор, што је очигледан доказ функционалне трансформације насеља из аграрног типа у индустријски.

У Насељу Рума евидентирани су позитивне вредности Хојтовог индекса за секундарни сектор у 2011. години што значи да се повећава број запослених у овом сектору делатности. У Старој Пазови је такође позитивна вредност (282,0) према подацима Пописа 2022. године и са уједначеним вредностима у претходним Пописима што говори о равномерном индустријском развоју. Према Попису становништва 2022. године вредност Хојтовог индекса у Сремској Митровици износила је -712,0. У Шиду негативне вредности Хојтовог индекса забележене су за све пописне године, тако да је ово насеље као и Ириг, највише имало запослених у примарном сектору. Пописом 2011. године поједина сеоска насеља су бележила позитивне вредности Хојтовог индекса. Слична ситуација је задржана и 2022. године.

Вредности Хојтовог индекса за *терцијарни сектор* значајне су због увида у повећање услужних делатности у насељима Сремске области. Запосленост у терцијарном сектору највише се остварује у лог-центрима и дистрибутивним центрима, који се формирају на саобраћајно погодним локацијама, у близини најзначајнијих саобраћајница (Е-75, Е-70, М 22.1, Коридор 7). Насеље Инђија, као део источног дела Сремске области у којима су забележене велике инвестиције у услужне делатности, има вредност од 573,2, у 2002. години, а које су смањене на 65,9, 2011. године, што је директан показатељ већег улагања у индустрију. Подаци 2022. године указују на нова улагања у сектор услуга, јер је забележен пораст Хојтовог индекса на 168,5. У Новој Пазови забележена је слична ситуација 2002. и 2011. године, тако да се тренд инвестирања у терцијарни сектор наставио, а његова вредност 2022. године износила је 558,1. Највећу трансформацију вредности Хојтовог индекса имала је општина Пећинци. У овој општини услужни сектор постао је доминантан, што је довело до функционалне трансформације насеља из аграрног у услужно оријентисани функционални тип. У насељу Шимановци, су такође евидентирани позитивне вредности Хојтовог индекса, које су према Попису 2022. године износиле 152,9. Ово насеље је познато по логистичким и дистрибутивним центрима чији запослени спадају у терцијарни сектор делатности. Задржавање позитивних вредности Хојтовог индекса 2022. године у насељима Шид (212,7), Рума (160,5) и Стара Пазова (292,2) указују на тренд инвестирања у сектор услуга. Позитивне вредности Хојтовог индекса говоре о развоју делатности које спадају у терцијарни сектор. Насеља која су имала негативне вредности Хојтовог индекса, показују недостатак капацитета за упошљавање радне снаге у наведеним делатностима (Малић Сибиновић, 2023).

У анализираном периоду вредности Хојтовог индекса за *квартарни сектор* не показују значајније промене функционаности насеља, што значи да је забележен уравнотежен удео запослених у здравственим и образовним делатностима.

7.2.3 Регионални фактор привредног раста

Како би се истражио привредни раст насеља и боље сагледале развојне промене у делатностима насеља, користиће се метод Х. Елсасера (Elsasser, 1972), применом логике индекса специјализације, упоредно за два временска периода. На овај начин добија се индекс дистрибуције, *регионални фактор*, који се израчунава по обрасцу:

$$R = \frac{\frac{\sum_{i=1}^m b_{i,t}}{\sum_{i=1}^m b_{i,0}}}{\frac{\sum_{i=1}^m B_{i,t}}{\sum_{i=1}^m B_{i,0}}} = \frac{\frac{\sum_{i=1}^m c_{i,0} B_{i,t}}{\sum_{i=1}^m c_{i,0} B_{i,0}}}{\frac{\sum_{i=1}^m B_{i,t}}{\sum_{i=1}^m B_{i,0}}} \times \frac{\sum_{i=1}^m c_{i,t} B_{i,t}}{\sum_{i=1}^m c_{i,0} B_{i,0}}$$

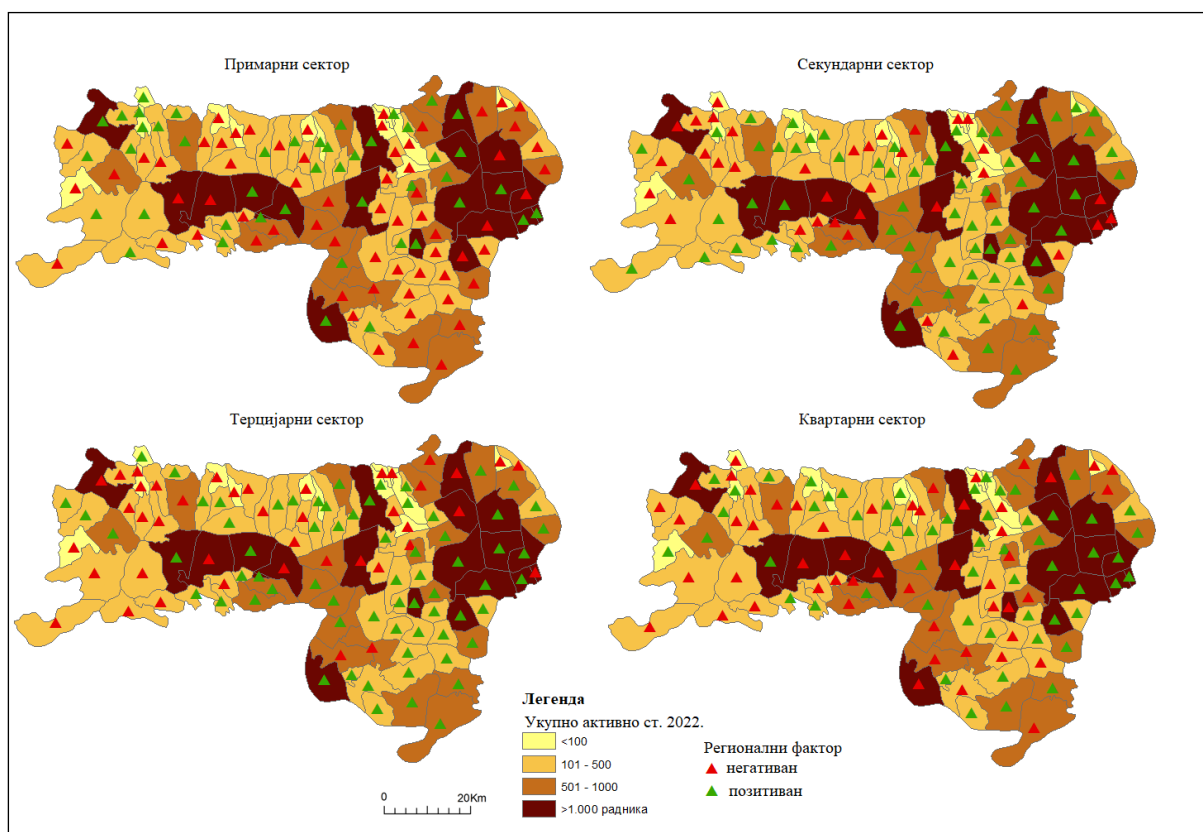
Где је: R =регионални фактор, B_i =запослени у индустријској грани "i" у надређеном простору (Сремска област), b_i =запослени у индустријској грани "i" у субпростору, 0 = базна година (2002.), t =последња година (2022.), $i = 1, 2, \dots, m$ - број грана индустрије, c_i = удео субпростора, нпр. насеља у укупном броју запослених гране "i".

Високе вредности регионалног фактора показују привредни раст насеља у односу на регионални просек. Регионални фактор показује у којим насељима је број запослених растао брже од просека региона (за детаљније методолошко упутство видети радове: Грчић, 1990; Garcilazo and Martins, 2015; Малић и Сибиновић, 2015). На карти 23. приказане су вредности регионалног фактора и броја запослених у одређеним секторима делатности за 2022. годину. Овим поступком утврђено је за колико се променио индекс запослености током проучаваног периода (2002-2022.), у појединим насељима у односу на целу регију према испитиваном сектору делатности.

Посматрано за *примарни сектор* евидентирано је укупно 45 насеља са позитивним вредностима регионалног фактора, што је укупно 41% територије Сремске области. Треба напоменути да у овај опсег спадају сеоска насеља и да се вредности регионалног фактора крећу око 1, што показују мале вредности регионалног фактора. Највећу вредност регионалног фактора за примарни сектор има насеље Мачванска

Митровица (6,9), што га чини најзначајнијим насељем за развој пољопривреде на територији Града Сремска Митровица.

Укупно 73 насеља која су испитана за *секундарни сектор* имала су позитивне вредности регионалног фактора, што је 67% целе области. Градска насеља Стара Пазова, Инђија и Ириг имају позитивне вредности регионалног фактора, што показује зависност околних насеља, јер остварују запосленост у наведеним централним насељима. Негативне вредности регионалног фактора за насеља Сремска Митровица, Руму и Шид, показују извесну неправилност код добијених вредности, што се може објаснити смањеним потребама запослености становништва у тим централним насељима за посматрани период.

Карта 23. Регионални фактор привредног раста 2002-2022. године

Сектор услуга, *терцијарни сектор*, обухвата 67 насеља са позитивним вредностима регионалног фактора. Насеља у источном делу сремске области који се карактерише као „пол развоја” имају позитивне вредности Хојтовог индекса (Стара Пазова, Нова Пазова, Стари Бановци, Крњешевци, Пећинци). Ово иде у прилог

чињеници да се овде одвија интензивни привредни развој у односу на просечан ниво регионалног развоја Сремске области.

Позитивне вредности регионалног фактора за *квартарни сектор* односе се на 59 насеља Сремске области. Ово су насеља у којима је броз запослених у кварталним делатностима растао брже у односу на просек области.

Посматрано на нивоу целе области, ако се разматрају насеља и њихове суме регионалног фактора, укупно 74 насеља има карактеристике високих вредности регионалног фактора, што показује да та насеља имају јачи привредни развој у односу на остала насеља која око њих гравитирају. Овим поступком утврђено је за колико се променио индекс запослености у одређеним насељима током проучаваног периода.

Функционална зависност насеља у стручној литератури је препозната као значајан показатељ којим се одређује функционална самосталност насеља (Матијевић, 2009). Методолошки поступак подразумева израчунавање удела броја запослених (z) у укупном активном становништву (a), и удела броја запослених у угоститељству, трговини и туризму (T) према укупном броју становника (s). У сагласности са наведеним методолошким поступком, функционална зависност насеља израчунава се према формули:

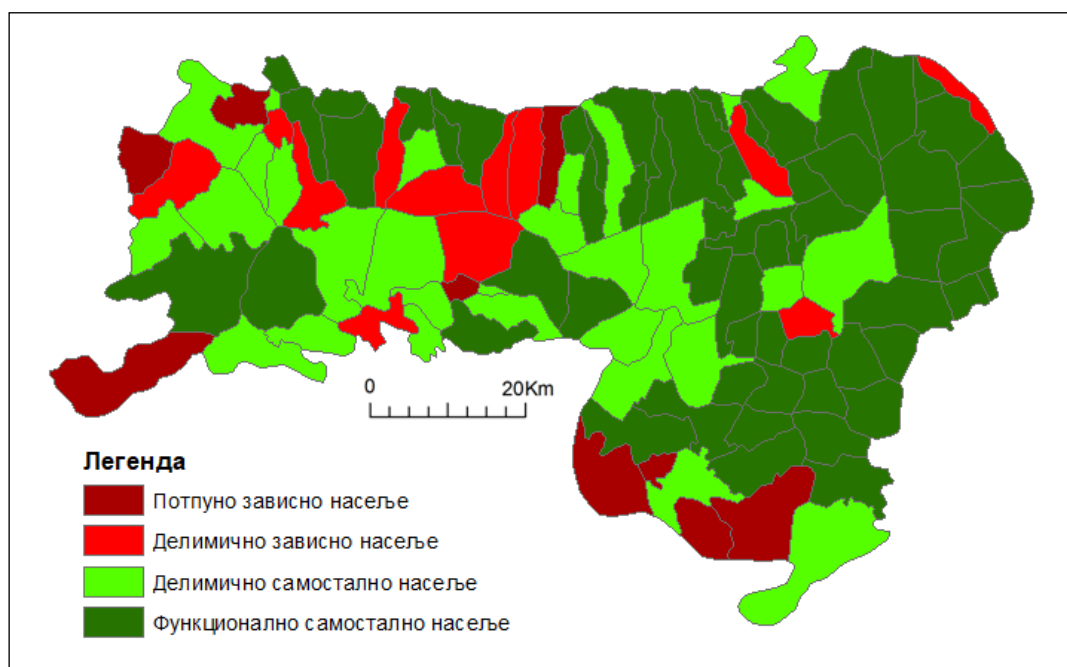
$$F_1 = \frac{z}{a} \text{ и } F_2 = \frac{T}{s}$$

Сходно добијеним резултатима могуће је издвојити четири основна типа насеља, према степену функционалне самосталности:

- Функционално самостална насеља: $F_1 > 80$; $F_2 > 5$
- Делимично самостална насеља: $60 < F_1 < 80$; $F_2 > 3$
- Делимично зависна насеља: $30 < F_1 < 60$; $F_2 > 2$
- Потпуно зависна насеља: $F_1 < 30$; $F_2 < 2$

Резултати истраживања показују да је велики број сремских насеља сврстан у категорију функционално самосталних насеља, уз доминантно учешће услужних привредних делатности и усклађеног односа броја укупног активног и активног становништва које обавља занимање. Општинске центре Сремске области углавном карактерише висок ниво функционалне самосталности насеља, изузев Руме и Шида, који спадају у делимично самостална насеља. Ово је резултат отварања нових индустријских зона које утичу на повећање мобилности становништва из наведених

насеља у друге општине. Просторна анализа размештаја функционално самосталних насеља Сремске области указује на постојање три зоне груписања. Као прва зона груписања истичу се насеља смештена на истоку Сремске области, у простору који је препознат као својеврсни генератор развоја привредних активности Срема у 21. веку, односно област у којој се пласира највећи број страних директних инвестиција. Друга зона груписања смештена је претежно у централном делу и повезана са демографским и административним центрима Сремске области, који су представљала насеља носиоци развоја у време социјалистичке привреде СФРЈ (Сремска Митровица и Рума). У трећој зони смештена су функционално независна насеља из западног дела Сремске области, који чине погранична насеља општине Шид.

Карта 24. Вредности функционалне зависности насеља 2022. године

Дневна покретљивост радног контингента проучавана је на основу параметара којима се изражава *функционална стабилност насеља*, и који су уско повезани са карактеристикама запошљавања становништва и централитета насеља. Израчунавање функционалне стабилности подразумева коришћење неколико варијабли: укупан број запослених који обавља занимање у једном месту, број запослених који свакодневно напушта место становања и број запослених који свакодневно из другог насеља долази на посао (Матијевић, 2009).

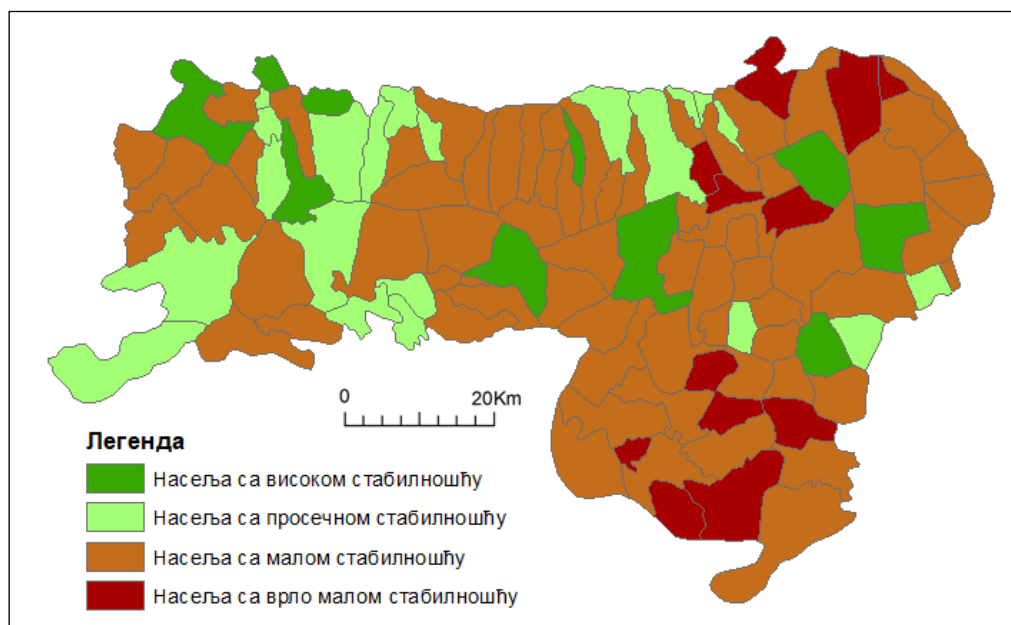
Функционална стабилност насеља одређује се према формули:

$$C = 0,5 \left(\frac{kU}{M} + \frac{kI}{A} \right)$$

Где су: С - функционална стабилност насеља (ако је С=0, значи да у насељу нема ниједног уласка нити изласка радника дневних миграната, С=1, значи да се број радника који уђе или изађе из насеља поклапа са бројем активног становништва датог насеља), I - број радника дневних миграната који раде ван свог места становања, U - број радника дневних миграната који уђу у насеље, M - број радних места у насељу, A - активно становништво које обавља занимање, k - константа).

Овом методом, према функционалној стабилности, идентификована су четири основна типа насеља:

- Насеље високе стабилности (C<0,5)
- Насеље просечне стабилности (0,5-0,6)
- Насеље мале стабилности (0,6-0,7)
- Насеље врло мале стабилности (C>0,7)

Карта 25. Функционална стабилност насеља Сремске области 2022. године

Висока функционална стабилност забележена је у насељима Стара Пазова, Рума, Инђија, Сремска Митровица, Шид, Шимановци, Љуба, Кукујевци и Моловин. У набројаним насељима дневну покретљивост радног контингента можемо сагледати кроз велики одлив радника дневних миграната, на једној страни и истовремену апсорпцију радника, на другој страни. Насеља просечне функционалне стабилности су Нова Пазова, Крњешевци, Пећинци, Врдник, Велика Ремета, Гргетег, Крушедол, Ириг, Ердевик, Бингула, Стара Бингула, Шишатовач, Јамена, Моровић, Вишњићево, Равње, Раденковић, Засавица 1, Бикић До, Привина Глава и Бачинци. Остала насеља Сремске области одликују се малом или врло малом функционалном стабилношћу. Насеља која су забележила врло малу функционалну стабилност су инђијска насеља Чортановци, Крчедин, Сланкаменовачки Виногради, Љуково, Шатринци и Добродол, и већина ових насеља има излетничке и викендашке функције насеља, па је с тим у складу и овако ниска стабилност. У групу насеља са врло малом стабилношћу спадају још и насеља општине Пећинци: Обреж, Витојевци, Брестач, Доњи Товарник и Карловчић.

На основу анализе индикатора вредновања привредног раста, који обухватају укупно активно становништво и структурне промене запослених према секторима привредних делатности, уочени су одређени трендови промена економских база сремских насеља, што је директно утицало на карактеристике трансформације функционалних типова насеља. Резултати истраживања показали су континуирани тренд смањења аграрних функција насеља у Сремској области, који је најизраженији у општинским центрима, али се јавља и у сеоским насељима која окружују општинске центре. Истовремено се повећава број запослених у секундарним и терцијарним привредним делатностима, генеришући функционалну трансформацију аграрних насеља у индустријски или услужни тип. Генератор функционалне трансформације насеља садржан је у динамици и обиму инвестиционог процеса који утиче на економски развој сремских насеља.

7.2.4 Факторска анализа функционалне типологије насеља

Теоријске концепције проучавања функционалне типологије насеља могу се посматрати у оквиру два приступа. Први је садржан у детерминистичком схватању каузалности друштвених и природних карактеристика (енvironментализам), док је други правац фокусиран на значај економског фактора и бихевиористичких односа према изабраној активности становништва. Функционална типологија насеља донекле

је одређена регионалним природним карактеристикама, али су главни узроци динамике проузроковани друштвеним факторима. Због тога су савремене концепције функционалне типологије насеља засноване на моделима изграђеним на робусним подацима што им омогућава релевантност у креирању развојних политика и апликативних научних закључака (Bartlett, 2009; Böhme, et. al., 2009; Matijević, 2009; Martinović & Ratkaj, 2015; Drobñjaković, 2019; Srejić, et. al., 2023). Најновија фаза привредног развоја кроз испитивање функционалне типологије обухвата квантитативно-оперативну класификацију насеља Сремске области.

Најчешћи показатељи развијености функције рада и значаја центара рада у српској географској литератури су: структура активног становништва према секторима делатности (Grčić, 1999; Veljković, Jovanović & Tošić, 1995), удео пољопривредног становништва у укупном активном становништву (Jaćimović, 1984; Ćirić, 1991), концентрација и структура урбаних функција (Tošić, 1996; Krunic, 2012; Miletic & Drobñjaković, 2015). Функционалне типологије вршене су различитим методама, најчешће моделом тенарног дијаграма (Grčić, 1999; Tošić, 1995; Veljković et. al., 1995) и функционалне зависности насеља (Grčić, 1999; Matijević, 2009), док су сложенији засновани на шифт-шер анализи (Goeler, Grčić & Ratkaj, 2007; Grčić, Budović & Sibinović, 2023) и факторској анализи (Martinović & Ratkaj, 2015; Srejić, et. al., 2023).

Дефинисање функционалних типова насеља методом факторске анализе захтева одговарајући избор дијагностичких индикатора који приказују диференцираност насеобинског простора на основу функционалних особености. Анализа дијагностичких показатеља (базних индикатора) функционалних карактеристика насеља урађена је на основу статистичких показатеља Пописа из 2022. године (РЗС, 2022). На основу изабраног методолошког приступа омогућен је увид у функционалну типологију насеља Сремске области кроз 10 базних индикатора (активно становништво, удео високообразованог становништва, запослени у примарном сектору, запослени у секундарном сектору, запослени у терцијарном сектору, запослени у кварталном сектору, укупна стопа запослености, укупна стопа незапослености, миграциони коефицијент, укупан број становника). Кајзер-Мејер-Олкинов показатељ адекватности узорка (КМО) износи 0,813, док вредности Бартлетовог теста сферности износе $p=0,00$. Наведени индикатори пружају увид у структурну физиономију, степен организованости и динамику функционалних карактеристика насеља Сремске области.

Следећи методолошки поступак подразумева груписање насеља Сремске области према сличним дијагностичким карактеристикама, што даје основу за

формирање функционалних типова. Међутим, основни проблем дефинисања функционалних типова представља одабир улазних варијабли које детерминишу атрибуте, својства и карактеристике проучаваних насеља. Постоји више различитих модела факторске анализе, али као најпогоднији за решавање проблема функционалне типологије насеља издваја се алгоритам анализе основних компонената (енг. *principal component analysis* - PCA) (Grčić, 1990; Martinović & Ratkaj, 2015; Srejić, et. al., 2023). Метод анализе основних компонената полази од претпоставке да висок степен корелације неколико променљивих доводи до њихове замене заједничком варијаблом. Оваквим методолошким поступком остварује се детекција скривених структура, односно нових дијагностичких показатеља који омогућавају јаснији увид у комплекс променљивих који су недоступни непосредном опажању.

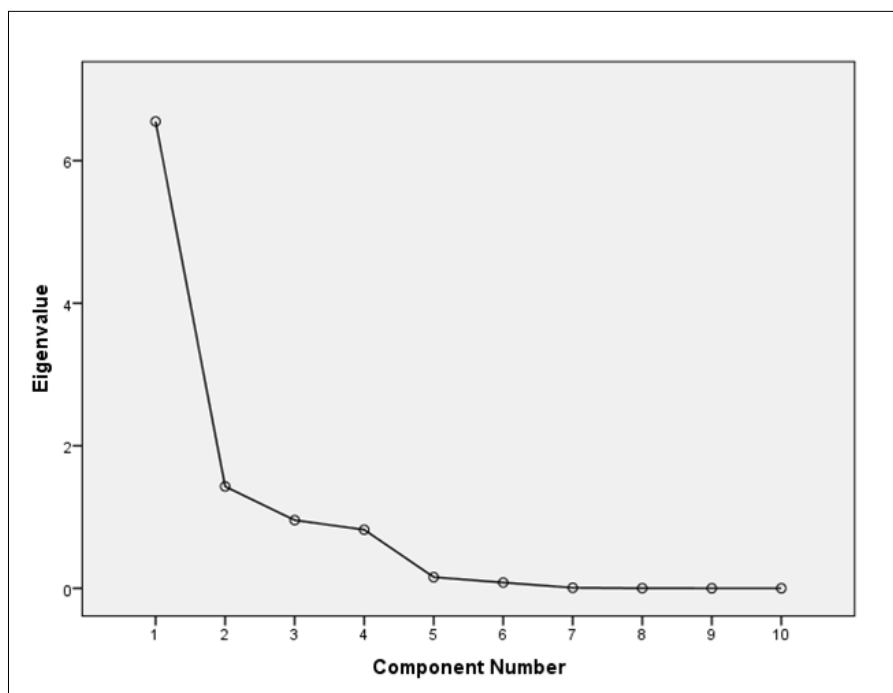
Математички метод анализе основних компонената поједностављено се може представити кроз шест стадијума (Anderson, 2003; Ayres, & Knafle, 2008; Ratkaj, 2009; Sibinović, 2015; Martinović & Ratkaj, 2015; Srejić, et. al., 2023):

1. *Одређивање почетне матрице територијалне информације*, у којој је број колона m једнак броју основних показатеља, а број редова n , броју насеља.
2. *Израчунавање стандардизоване матрице територијалне информације (Z)*, која је приказана бројем стандардних девијација у односу на средњу вредност, статистички се представља на следећи начин: $Z = \frac{x - \bar{x}}{Q}$, где је $\bar{x}$ средња вредност варијабле X , док се детерминантом Q означавају вредности стандардних девијација.
3. *Израчунавање матрице коефицијента корелације базних индикатора (r_{ij})* извршено је преко Пирсоновог коефицијента корелације: $r = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{N Q_x Q_y}$, где $\bar{x}$ и $\bar{y}$ представљају средње вредности, а Q_x и Q_y стандардне девијације варијабли x и y , док N представља укупан број насеља у проучаваном простору.
4. *Класификација фактора и креирање матрице факторских оптерећења* обавља се проучавањем основне компоненте. Процес анализе основне компоненте садржан је у формулисању линеарне комбинације варијабли, која детерминише максималан удео променљивости. Факторско оптерећење за основну компоненту може се рачунати према следећој једначини: $a_{ij} = \frac{\sum_{i=1}^m r_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^m r_{ij}}}$, према чему можемо закључити да факторско оптерећење представља коефицијент корелације између одређене варијабле и композитних фактора.
5. *Анализа ротације матрице факторских оптерећења*, у највећем броју случајева врши се техником познатом као *варимакс* (енг. *variance maximization*), односно

варијантом ортогоналне ротације при чему факторске осе остају ортогоналне. Варимакс ротацијом се „прочишћава” факторска структура, елиминацијом одређених променљивих које је тешко представити.

6. *Израчунавање факторских скорова* исказано је територијалним подацима на основу којих факторски скор приказује степен повезаности сваког насеља са одређеним фактором. Иако сви основни показатељи формирају факторски резултат, њихов утицај се разликује сагласно одговарајућим факторским оптерећењима.

Важно је нагласити да је неопходно постојање инверзне матрице коефицијента корелације, односно да матрица не буде сингуларна (Pett, et. al., 2003). Такође, примењен је Вардов метод хијерархијског груписања са квадратом еуклидског растојања. Сходно наведеном поступку постигнуто је раздвајање различитих група са минималним унутрашњим варијансама. Вардов метод поседује изражену минималну суму квадрата, јер на почетку алгоритма свако насеље Сремске области представља групу за себе, што је неопходан услов дефинисања функционалних типова насеља. Недостатак хијерархијског груписања садржан је у одсуству унапред дефинисаног броја хомогених група, према којима је извршено приказивање факторских оптерећења. Испитивање избора и броја група одређено је тзв. „*scree*” дијаграмом, тако што је на апсцису приказан број група, а на ординату коефицијент дифузије.

Слика 18. „Scree” дијаграм функционалне типологије насеља Сремске области

Смисао резултата анализе основних компонената садржан је у раздвајању већег броја фактора којима се може објаснити значајан део варијабилности. Процес избора одређеног броја фактора извршен је анализом „*scree*” дијаграма и *карактеристичних корена* (λ). На приказаном „*scree*” дијаграму евидентне су разлике у вредностима карактеристичних на преломима на кривој. Прва тачка на којој је могуће извршити смањење броја фактора евидентирана је између треће и пете компоненте. Карактеристични корен објашњава варијансу свих базних показатеља функционалне типологије насеља, а статистички је представљен производом дела објашњене варијансе и укупним бројем базних индикатора.

На основу резултата анализе основних компонената, према критеријуму карактеристичних корена, издвојена су четири фактора у оквиру факторске анализе чиме је објашњено 97,6% укупне варијансе. Дефинисањем четири фактора стичу се услови за одређивање идентичног броја карактеристичних функционалних типова насеља Сремске области.

Табела 26. Издвојени фактори у ротираној и неротираној матрици факторских оптерећења

Фактор	Неротирана матрица факторских оптерећења			Ротирана матрица факторских оптерећења		
	Укупно	% Варијансе	Збирно %	Укупно	% Варијансе	Збирно %
1	6.549	65.495	65.495	6.385	63.853	63.853
2	1.428	14.284	79.779	1.309	13.085	76.938
3	0.955	9.555	89.334	1.036	10.356	87.294
4	0.822	8.218	97.551	1.026	10.257	97.551

Вредновање издвојених фактора разматрано је након, али и пре извршене Варимакс ротације. Варимакс ротација извршена је да би се остварила оптимизација факторске структуре и извршило делимично уједначавање издвојених фактора. Први фактор неротиране матрице обухвата објашњење 65,5% укупне варијансе, док је у ротираној матрици објашњење смањено на 63,9%. Евидентно је да су вредности укупне варијансе четвртог фактора у неротираној и у ротираној матрици идентичне и износе 97,5%. Корелација између свих променљивих и ротираних фактора изказана је ротираном матрицом факторских оптерећења. Међутим, гранична вредност факторског оптерећења изнад којег се може констатовати значајна корелација између варијабли и фактора није усаглашена. У дисертацији су третиране апсолутне вредности веће од

0.400 као релевантне, што је карактеристика умерених корелација (видети: Раткај, 2009, Sibinović, 2015. Manojlović, et. al. 2022). Коришћењем метода Варимакс ротације смањена је могућност појаве факторских оптерећења апсолутних вредности већих од умерених (>0.400) исте варијабле у два или више фактора.

Табела 27. Ротирана матрица факторских оптерећења

<i>Варијабле</i>	Фактори			
	1	2	3	4
Активно становништво	.993	-.014	-.070	.081
Високообразовани	.116	-.011	.041	.992
Запослени у примарном сектору	.915	.268	-.196	.002
Запослени у секундарном сектору	.179	.961	-.012	.098
Запослени у терцијарном сектору	.216	.961	.021	.068
Запослени у квартарном сектору	.135	.957	-.087	.023
Стопа запослености	.765	.028	-.049	.267
Стопа незапослености	-.532	.301	-.091	.091
Миграциони коефицијент	-.065	-.144	.984	.042
Укупан број становника	-.058	-.012	.994	.075

* Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization

Интерпретацијом изведених фактора дефинисани су адекватни функционални типови насеља Сремске области. Издвојени функционални типови насеља усаглашени су са основним карактеристикама типова (Фактор 1 = Тип 1) и представљају карактеристичне особености проучаваног насеобинског система.

Најзначајнији фактори који су утицали на функционалну трансформацију насеља у Сремској области су процеси индустријализације, аграрне пренасељености, близина две највеће урбане агломерације у Србији (Београда и Новог Сада), затим добра оријентација руралних насеља у односу на општински центар, сталне миграције, добра саобраћајна повезаност и могућност коришћења различитих облика саобраћаја (Матијевић, 2009; Malić, et. al. 2018). Истраживање функционалне типологије и гравитационих зона насеља помаже у разумевању специфичних односа и веза насеља са гравитационим центрима. Сходно томе, Ђурчић (2001) је повезао насеља Сремске области са гравитационим зонама Београда, Новог Сада и Шапца, на основу груписања насеља према мезо и микро гравитационим зонама. На тај начин дошао је до закључка да је гравитациони афинитет насеља према централном насељу директно повезан са степеном економског развоја насеља, односно да су економски развијенија насеља

сразмерно више повезана са централним насељем. Издвојена четири функционална типа насеља: Рурални тип, Мешовити тип, Урбани центри и Инвестициони центри, усаглашена су са претходно утврђеним базним индикаторима, третирајући економске индикаторе, фактор мобилности становништва и популациону величину насеља.

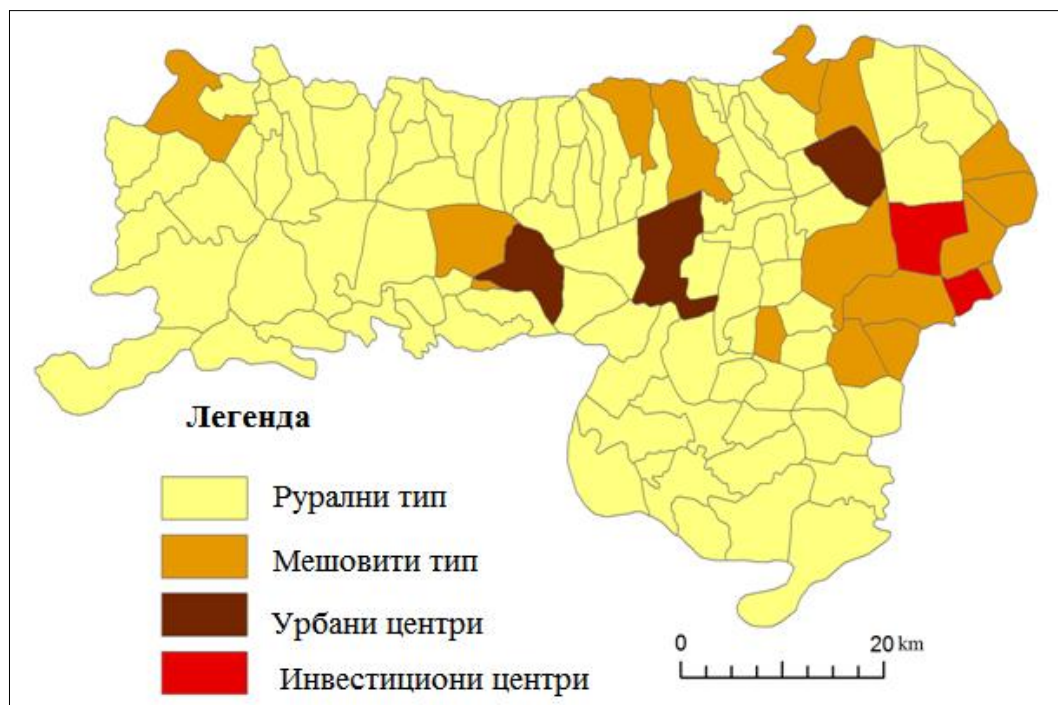
Рурални тип насеља просторно је најраспрострањенији, објашњавајући 63,9% укупне варијансе. Рурални тип насеља још увек је веома распрострањен у Србији (Todorović, 2002; Сибиновић, 2015) и указује на доминантну заступљеност пољопривредне производње. Традиционално је заступљен висок процентуални удео активног становништва које се бави пољопривредом, услед чега се јавља негативна корелација са степеном незапослености (Grčić, et. al., 2023). Значајна пољопривредна активност у насељима руралног типа манифестована је високим вредностима пољопривредног потенцијала и ниским вредностима степена ефикасности производње (Sibinović, 2018).

Мешовити тип насеља одликује се високим степеном позитивне корелације са запосленима у непољопривредним делатностима, објашњавајући 13,1% укупне варијансе променљивих. Становништво мешовитог типа насеља најчешће је запослено у радним зонама Сремске области и обавља радно интензивне послове (Malić & Sibinović, 2015).

Урбани центри су функционални тип насеља објашњен са 10,4% укупне варијансе променљивих. То су популационо највећа насеља Сремске области (Сремска Митровица, Рума и Инђија) и представљају административне, образовне, здравствене и привредне центре. Овај тип насеља, осим основних, обавља и неколико специфичних функција које су повезане са културно-историјским наслеђем региона. Урбани центри имају изражену туристичку функцију (посебно изражени манифестациони и културни туризам), културну функцију (очување локалних традиција), политичку функцију (центри локалне и регионалне управе) и представљају насеља са изразито високим коефицијентом миграције. Дневне миграције становништва из урбаних центара Сремске области одвијају се према већим центрима (Београд, Нови Сад) са којима су добро саобраћајно повезана и радним зонама других насеља у региону (Матијевић, 2009; Malić & Sibinović, 2015; Malić, et. al. 2018).

Инвестициони центри су функционални тип насеља објашњен са 10,3% укупне варијансе променљивих и у позитивној корелацији са високообразованом радном снагом. Инвестициони центри су насеља која представљају „нове“ центре економских активности (Стара Пазова и Нова Пазова) смештене у источном делу Сремске области.

Наведена насеља од 2000. године привлаче значајан удео страних дирекних инвестиција и сматрају се „полом развоја“, не само Сремске области, већ читаве Републике Србије (Malić & Sibinović, 2015; Grčić, et. al., 2023).

Карта 26. Функционална типологија насеља методом факторске анализе

Савремена концепција развоја привредних активности, базирана је на привлачење инвестиција, чиме се знатно диференцира од „традиционалног“ развојног концепта, којим је пољопривредна делатност третирана као основна привредна грана руралних области, док је развој индустрије фаворизован у урбаним центрима. Као последицу савремених пољопривредних тенденција јављају се (осим традиционалних руралних насеља и урбаних центара) још два функционална типа насеља: 1) мешовити тип који је настао трансформацијом традиционалног руралног типа насеља и 2) инвестициони тип насеља који је директно повезан са локационим погодностима и потребама страних инвеститора (Ratkaj, et. al., 2021).

Претходним истраживањима функционалне типологије насеља Сремске области утврђен је процес интензивне трансформације (Ćurčić, 2001, Bubalo 2009; Grčić & Ratkaj, 2006; Матијевић, 2009; Gajić, et. al., 2021). Под утицајем привредних активности насеља Сремске области претрпела су одређену функционалну трансформацију. Након демократских промена 2000. године, на нивоу Сремске области започет је процес

привлачења страних директних инвестиција, као одговор на решавање проблема са којима се национална економија сусрела, као што су недостатак развојних инвестиција, девастација државних и јавних предузећа и велика стопа незапослености. Територијални распоред инвестиционих пројеката почео је да се доводи у везу са економско-географским положајем насеља. У деловима Сремске области у којима је учесталост инвестирања била већа, забележене су и веће функционалне трансформације насеља. Компаративне локационе предности (саобраћајна инфраструктура, функционалне радне зоне, тржиште) постају кључни приликом одабира територије за инвестирање, док се демографске и административне карактеристике насеља, које су биле пресудне у социјалистичким привредном моделу, занемарују. То је довело до поларизације економског раста у насељима источног дела Сремске области, док некадашње водеће привредне центре Сремске области (Сремску Митровицу и Руму) ставља у неповољну позицију. Током социјалистичког периода, планском организацијом привреде носиоци привредних активности били су Сремска Митровица и Рума, због административних функција и демографског потенцијала. Након промене друштвеног система, развој привредних активности постао је условљен потребама тржишта, на основу чега су се центри развоја Сремске области померили на исток, ка Београду. Ово је допринело да привреда Сремске Митровице и Руме има нешто спорији привредни развој у односу на источне делове региона и мање изражену трансформацију функционалних структура насеља. У насељима Стара Пазова и Нова Пазова, током социјалистичког периода, пољопривреда и мала привреда су имале највећи удео у укупном привредном расту, док је заступљеност великих индустријских предузећа била значајно мања. Међутим, у условима слободног тржишта долазе до изражаја компаративне локационе предности које претварају наведена насеља у инвестиционе центре. У складу са чињеницом да насеља источног дела Сремске области доживљавају највећу функционалну трансформацију, захваљујући највише оствареном броју инвестиционих пројеката, са пуним правом могу се сматрати „половима привредног развоја” Сремске области.

Током савременог периода, на територији Сремске области одвијају се динамичне привредне активности, што доводи до интензивне функционалне трансформације насеља, односно процеса којим се насеља преобликују из пољопривредних у индустријска и насеља услужног типа. Географске особености проучаваног простора и инфраструктурна изградња и опремање радних зона, допринели су интензивирању привлачења инвестиционих улагања. Сходно томе,

сремска насеља која су део гравитационог утицаја Београда и Новог Сада постају део осовине развоја, у њима се одвија најинтензивније реструктурирање делатности и функционална трансформација. Насеља дефинисана као *Инвестициони центри* значајно су утицала на промену економске базе и функционалне трансформације насеља у њиховом непосредном окружењу, док се овај процес није тако интензивно одвијао у осталим насељима Сремске области.

Будући трендови капиталних инвестиција требало би да се усмере на одрживост и равномерност регионалног развоја. Равномерном и плански конципираном концентрацијом привредних активности постиже се смањење просторне поларизације и повећава се ефекат деполаризације. У прилог тези о процесу деполаризације иде чињеница да се последњих година радне зоне све више концентришу у ширем делу Сремске области, а не само у источном делу. На основу свега наведеног, тенденције равномерног привредног развоја, намећу се као један од приоритетних циљева будућих економско-географског проучавања и планирања простора Сремске области.

Демографске и социо-економске последице диференцијације функционалних типова насеља су очигледни, али за јаснији увид у сам процес и сложене механизме функционалне трансформације насеља Сремске области, неопходно је даље истраживање односа између мобилности становништва, социјалних и економских образаца понашања, регионалних неједнакости и укупног економског развоја. Такође, постоји потреба за даљим истраживањима усмереним ка идентификовању и разјашњавању импликација функционалне трансформације насеља и регионалне политике економског развоја.

8. БУДУЋИ ТРЕНДОВИ ПРИВРЕДНОГ РАЗВОЈА И ЊИХОВА УЛОГА У ТРАНСФОРМАЦИЈИ НАСЕОБИНСКОГ СИСТЕМА

Под утицајем привредних активности, које су анализиране током проучаваног периода од 2002. до 2022. године, насеља Сремске области претрпела су одређену функционалну трансформацију. Након демократских промена 2000. године, на нивоу Сремске области започет је процес привлачења страних директних инвестиција, као одговор на решавање проблема са којима се национална економија сусрела. Стране директне инвестиције су требале да реше проблем велике незапослености становништва и отклоне проблеме са којим су се предузећа нашла у том периоду. Територијални распоред инвестиционих пројеката почео је да се доводи у везу са економско-географским положајем насеља. У деловима области у којима је учесталост инвестирања била већа, забележене су и веће функционалне трансформације насеља.

Локални економски развој општина сводио се на привлачење што већег броја страних директних инвестиција, што је нови модел привредног развоја који се разликује од претходног, социјалистичког модела. Локациони ефекти постају кључни приликом одабира територије за инвестирање, док се демографске и административне карактеристике насеља, које су биле пресудне у социјалистичким привредном моделу, занемарују. Ово је довело до поларизације економског раста у насељима источног дела Сремске области које постају осовине привредног развоја, док некадашње водеће привредне центре области, Сремску Митровицу и Руму, ставља у други план. У насељима Стара Пазова, Инђија и Пећинци, током социјалистичког периода, пољопривреда и мала привреда су имале највећи удео у укупном привредном расту, док је заступљеност великих индустријских предузећа била значајно мања. Управо су насеља у општинама источног дела Сремске области у највећој мери претрпела функционалну трансформацију, што се пре свега односи на насеља општине Пећинци, у којима је остварена привредна експанзија. На територији насеља Пећинци и Шимановци, захваљујући одличном саобраћајно-географског положају и близини Београда, остварен је велики број инвестиционих пројеката који су оживели насеља ове општине. У складу са чињеницом да насеља источног дела Сремске области доживљавају највећу функционалну трансформацију, захваљујући највише оствареном броју инвестиционих пројеката са пуним правом могу се сматрати „половина привредног развоја” Сремске области.

8.1 Ефекти поларизације и деполаризације

Политика локалног-економског развоја сремских општина и регионалног-економског развоја Сремске области, треба да иде у правцу интензивирања равномерног привредног развоја. Повећање степена запослености неопходно је успоставити на нивоу што већег броја насеља области. Резултати истраживања до којих се дошло говоре о позитивним ефектима прилива инвестиција на повећану запосленост на нивоу Сремске области, али само захваљујући инвестиционим улагањима оствареним у свега неколико насеља, претежно размештених у источном делу области. У великом броју насеља евидентиране су слабе везе између утицаја прилива инвестиција и повећања запослености становништва, због територијалне дисперзија инвестиционих пројеката. Активирање радно-способног становништва на нивоу већине насеља је будући императив када се имају у виду мере којима се привреда ревитализује.

Модел друштвено-економског развоја, који је формиран након 2000. године, заснован је на приливу страних директних инвестиција, чиме је успостављена *поларизација привреде*, која ће у једном тренутку прећи у фазу *деполаризације*, односно стања у ком су територијално привредне разлике знатно смањене. Осамдесетих година двадесетог века британски економиста Х. Ричардсон (Richardson, 1980) увео је концепт деполаризације у објашњењу развоја привредних активности на некој територији, који указује да процес поларизације није бесконачан, већ да има временски домет. У одређеном нивоу социо-економског развоја утицаји децентрализације почињу да смањују поларизацију, као и њене економске, просторне и демографске ефекте, што за последицу има смањење регионалних разлика. Концепт деполаризације је од изузетне важности код планирања равномерног регионалног развоја. У привреди Сремске области треба тежити концепту деполаризације, како би се регионално диференцирање привредних активности свело на минимум. С обзиром да је у Сремској области поларизација привреде на снази, ефекти њеног постојања су привредни диспаритети, који су „поделили” територију на источни део који се убрзано економски развија и где је запажена интензивна функционална трансформација насеља (Инђија, Пећинци, Стара Пазова) и остатак области који стагнира (Ириг и Шид) или недовољно прати темпо привредног раста (Сремска Митровица и Рума). У насељима која чине сремски „пол развоја” забележен је интензивни прилив инвестиција, агломирање привредних

активности, повећана урбанизација и изражена мобилност радне снаге из околних насеља, као и из Београда и Новог Сада.

Усаглашеност политике привредног развоја и процеса урбанизације довела би до равномерног регионалног развоја Сремске области. Неједнаке погодности географског положаја значајно су утицале на неравномерни привредни развој. Захваљујући добром саобраћајно-географском положају којим располажу насеља источног дела области, бројне стране и домаће компаније одлучиле су да инвестирају свој капитал. Међутим, већи број насеља општине Шид у западном делу области, која се дефинишу као погранична насеља, није био ни приближно атрактиван за привлачење инвестиција. Укупно једанаест насеља општине Шид (Шид, Сот, Љуба, Беркасово, Бикић До, Илинци, Батровци, Вашица, Моровић и Јемена) и једно насеље општине Сремска Митровица (Сремска Рача), представљају део пограничног подручја Републике Србије (Ћурчић, 2001). Према Нацрту плана стратегије руралног развоја Србије од 2009. до 2013. године, представљене су предности и слабости руралних насеља и издвојена су четири карактеристична региона. Важно је напоменути да су насеља општине Шид уврштена у регион који има високо продуктивну пољопривреду и интегрисану привреду, што се сматра позитивним показатељем економског развоја. Овакви показатељи могу да означе да је процес деполаризације на територији Сремске области могућ и да ће временом доћи до равномернијег регионалног развоја. Наставак привредног развоја насеља општине Ириг и општине Шид која се пружају на падинама Фрушке горе треба да иде у правцу развоја виноградарства и „зелене индустрије” која обухвата инвестирање у пољопривредне делатности везане за производњу и складиштење воћа и поврћа. Општина Ириг, са туристичким центром Врдником, „Националним парком Фрушка гора” и бројним манастирима који су део антропогене туристичке понуде овог дела области, требала би да задржи развој услужно оријентисане привреде на територији својих насеља.

8.2 Концепт одрживог привредног развоја

Почетком деведесетих година двадесетог века, у научним круговима, јавиле су се идеје о конституисању концепта одрживог привредног развоја, као одговор на стање нарушене равнотеже између привредног раста и очувања животне средине. Одрживи развој (Jacobs, 1997) дефинише се као: „развој који задовољава потребе садашњих генерација становништва без угрожавања задовољавања потреба будућих генерација”

и „побољшање квалитета живота у оквирима носивог капацитета земљиних екосистема”.

Проблем одрживог развоја разматран је још у класичним и неокласичним теоријама економског и регионалног развоја, које су имале позитивну слику будућности човечанства када је у питању стање животне средине. Седамдесетих година двадесетог века, у науци све више почиње да се скреће пажња на проблем рационалнијег коришћења исцрпљивих и необновљивих ресурса, како би се њихова рационална употреба ускладила са потребама дугорочног развоја (Тошић, 2018). Након Другог светског рата савремени развој индустрије у целом свету довео је до стања велике потрошње необновљивих ресурса, што је утицало на изношење тврдњи о рационалном коришћењу извора енергије. Евидентно је да је научно-технолошки прогрес негативно утицао на стање животне средине, али то се може схватити и као нужна последица у еволуцији друштва. Због тога је неопходно да се предузму све мере како би се извори енергије оставили будућим генерацијама, уз коришћење модела еко-ефикасности који говори о коришћењу технологије која доприноси привредном расту, али уз минимално угрожавање животне средине (Гиденс, 2003).

У извештају Римског клуба из 1972. године под називом „Границе раста” који је објавио Масачусетски институт за технологију, истакнут је по први пут проблем између убрзаног економског раста, демографског раста и проблема потрошње необновљивих извора енергије. На основу анализа економских, демографских и еколошких показатеља из периода од 1900. до 1970. године састављен је извештај у којем је представљено стање развоја до 2100. године (Meadows, et al., 1974; Тошић, 2012). Као резултат наведеног истраживања, истакнут је неодржив тренд даљег пораста економског развоја и неконтролисаног демографског раста, без повезаности са могућностима које природни услови омогућавају.

У складу са изнетим тезама о одрживом привредном развоју, неопходно је да се привредни развој насеља Сремске области, који је у корелацији са функционалном трансформацијом насеља, сагледа са аспекта одрживости. Одрживи привредни развој треба да се заснива на реализовању инвестиција које не доприносе оштећењу животне средине и квалитета живота становништва. У прилог овоме говори податак да је општина Рума инвеститорима у радној зони „Румска петља” поставила услове приликом инвестирања, који се односе на забрану коришћења технологија које су потенцијално штетне по стање животне средине и здравље људи (Локални економски развој општине Рума: www.opstina.ruma). Међутим, са друге стране постоје примери

доласка тзв. „прљаве индустрије” у радну зону Инђије. Јапанска фабрика за производњу аутомобилских гума и производа од гуме „Тоуо tires” почела је са радом 2020. године у Инђији, а у завршној фази је и изградња фабрике за производњу вештачког мермера и гранита, која је уједно и прва јужноафричка инвестиција на територији Сремске области. Ово су производни капацитети потенцијално штетни по стање животне средине и због тога је неопходно истакнути проблем коеволуције између фабричких постројења тешке индустрије и пољопривредних активности у непосредном окружењу фабрика. Проблеми се огледају у загађењу ваздуха, земљишта и подземних вода које се користе за пиће на територији насеља инђијске општине. Постоје примери покушаја доласка фабрика, које би оставиле негативне последице на стање животне средине и у другим деловима Сремске области. У општини Стара Пазова била је у плану изградња фабрике за прераду медицинског отпада 2014. године, али је локално становништво успело да постигне договор са властима о мораторијуму на изградњу.

Будућност привредног развоја Сремске области, у којој је неминован наставак привлачења страних директних инвестиција, треба да иде у правцу доласка „чистих индустрија”, терцијаризације привредних активности и избегавања доласка „прљаве индустрије”, како би се постигла одрживост привредног развоја и оптимизација коришћења природних ресурса и необновљивих извора енергије. На тај начин насеља повећавају степен атрактивности насељавања, што је важан чинилац у заустављању процеса депопулације и сенилизације насеља Сремске области.

9. ЗАКЉУЧАК

Привредни развој Сремске области у директној је вези са социо-економским карактеристикама, степеном урбанизације и друштвено-политичком ситуацијом. Савремени развој привреде, који је се огледа у инвестиционим пројектима, углавном страних компанија на територији Сремске области, доводи до функционалне трансформације и промене економских база насеља. Да би се представила повезаност између инвестирања у привреди и функционалне трансформације насеља, током савременог развојног модела, неопходно је било да се испитају околности које су довеле до реализације садашњег нивоа развоја.

Повољан саобраћајно-географски положај Сремске области, који се огледа у постојању саобраћајница првог реда (ауто-путеви Е-70 и Е-75, као део мреже Паневропских коридора VII и X, магистрални путеви М-21 и М-21.1), и положају између Београда и Новог Сада, веома доприноси атрактивности ове области у погледу привредног улагања.

Физичко-географске карактеристике одиграле су значајну улогу у формирању привредних активности и мреже насеља ове области. Повољни климатски услови у комбинацији са педолошким супстратом високог бонитета, допринели су да привреда ове територије има дугу традицију. Ово се пре свега односи на пољопривреду, јер је због јаке сировинске базе представљала главни вид привређивања становништва.

Друштвено-географске карактеристике директно утичу на елементе од којих се састоји привреда одређене територије. Испитивање демографских структура становништва за проучавани период од 2002. до 2022. године (полно-старосне, образовне, економске и миграционе структуре економски активног становништва) доведено је у везу са савременим развојем привреде ове области. Трансформација социо-економских структура заснива се пре свега на повећању радника дневних миграната који се одлучују да посао обављају ван места сталног боравка, док се преструктурирање индустријских грана одражава на промене економске структуре становништва према секторима делатности, тј. смањењу запослених у пољопривреди.

Периодизација привредног развоја омогућила је боље сагледавање савременог концепта привредног развоја ове области. У социјалистичком периоду привреда се плански развијала на територији читаве СФРЈ, па и у Сремској области. Током кризе деведесетих година 20. века привредне активности значајно су девастиране. Модел ревитализације привреде од 2000. године заснован је на привлачењу страних

директних инвестиција које су условиле и повећање домаћих инвестиција (ефекат преливања). Резултат савременог модела привредног развоја је наглашена поларизација привредних активности која подразумева агломерирање привредних активности у центрима развоја, односно централним местима, која су распрострањена у источном делу Сремске области (Стара Пазова, Инђија и Пећинци). Захваљујући различитом привредном развоју издвојили су се територијално различити модели привређивања. У Источном делу Сремске области, формирао се модел у коме је евидентна привредна експанзија након политичких промена 2000. године. Ово је територија у којој су инвестиције допринеле највећој трансформацији функционалних типова насеља, која за последицу има повећање степена урбанизације и промене у коришћењу земљишта, које пренаменом прелази из пољопривредног у грађевинско. Формирање радних зона остварује се у свих седам општина Сремске области, али су у источном делу најбројније и окупљају највећи број страних компанија. С обзиром да је ово био типично аграрни део области, са развијеном пољопривредом, а доста слабијом индустријом у односу на централни део области, тако су новим инвестиционим процесом створени услови да се у насељима одвијају значајне промене функционалних структура. Радне зоне се све више формирају у сеоским насељима, на правцима важних саобраћајница, што доводи до промена у хијерархији мреже насеља и промени карактеристика гравитационих зона насеља, које су у директној вези са покретљивошћу радне снаге.

Поменути развојни центри источног дела Сремске области значајно су утицали на промену економске базе и функционалне трансформације насеља у њиховом непосредном окружењу, док се процес трансформације насеобинског система није тако интензивно одвијао у осталим насељима Сремске области. Током социјалистичког периода, планском организацијом привреде носиоци привредних активности били су Сремска Митровица и Рума, због административних функција и демографског потенцијала. Након промене друштвеног система и демократских промена 2000. године, развој привредних активности постао је условљен потребама тржишта, на основу чега су се центри развоја Сремске области померили на исток ка Београду. У новонасталим околностима слободног тржишта, престале су да буду важне административне и демографске детерминанте, већ је у складу са законима тржишта и принципима улагање капитала постао значајан економско-географски положај. Ово је допринело да привреда општина Сремске Митровице и Руме, које су представљале гиганте на пољу индустрије СФР Југославије, у савременом привредном развоју имају

многе проблеме проузроковане затварањем великих фабрика, приватизацијом и улагањем у браунфилд моделе ревитализације привреде, који је овде доминантан. Ово за последицу има нешто спорији привредни развој у односу на источне делове области и мање изражену трансформацију функционалних структура насеља. Општина Шид, као погранична територија, због своје удаљености од тржишних центара, представља другачији модел привређивања, који се огледа у инвестирању у делатности примарног сектора. Фрушкогорска општина Ириг, свој привредни развој темељи на агроиндустрији и улагању у „Зелену индустрију”, која се односи на инвестирање у воћарство, повртарство и виноградарство. Сходно чињеници да општине Шид и Ириг у савременом привредном развоју настављају са развојем агроиндустрије, није забележена значајна трансформација функционалних структура насеља ових општина.

Да би се испитала корелација између утицаја инвестиција на привредни развој сремских насеља и последице које се огледају у променама функција насеља, коришћене су економске анализе. На овај начин прилив директних страних инвестиција, кроз обим и прилив страног капитала, показао је територијалну усмереност у источни део Сремске области, који се сматра „полом развоја”. Политика локалног и регионалног економског развоја Сремске области, која се огледа у привлачењу инвестиционих пројеката, довела је до смањења стопа незапослености на нивоу области, што се сматра позитивним ефектом инвестиционе политике.

Временски период у коме је истраживање спроведено (2002-2022.) представља иницијалну фазу савременог привредног развоја и трансформације функционалних типова насеља Сремске области. За истраживање наредне фазе развоја неопходна је анализа следећег Пописа становништва, јер је реално очекивати наставак континуитета привредног раста и развоја. Будући трендови улагања треба да се усмере на одрживост и равномерност регионалног развоја. Наставком досадашњег темпа динамике инвестирања, уследиће неминовно смањење поларизације привредних активности и повећање ефекта деполаризације, што се постиже равномернијом и плански конципираном концентрацијом привредних активности. У прилог тези о процесу деполаризације иде чињеница да се радне зоне све више концентришу у ширем делу Сремске области, а не само у источном делу. На основу свега наведеног, тенденције равномерног привредног развоја, намећу се као један од приоритетних циљева будућих економско-географског проучавања и планирања простора Сремске области.

10. ЛІТЕРАТУРА

- Anderberg, S. (2004). Systems Analysis in Geography. In: O. Olsson and G. Sjöstedt (Eds.), *Systems Approaches and Their Application: Examples from Sweden*. Kluwer Academic Publishers, 79-93.
- Anderson, T. W. (2003). *An Introduction to Multivariate Statistical Analysis*. Stanford, CA: John Wiley & Sons, Inc.
- Antonietti, Roberto and Giulio Cainelli. (2011). The Role of Spatial Agglomeration in a Structural Model of Innovation, Productivity and Export: A Firm-level Analysis. *Annals of Regional Science*, 46, 577–600.
- Antrop, M. (2004). *Landscape change and the urbanization process in Europe*. *Landscape and Urban Planning*, 67, 9-26.
- Ayres, L., and Knaflé, A. (2008). Typological Analysis. In: Given, M. (ed.), *Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Baransky, N. (1954). *The Historical review of textbooks of geography (1876–1934)*. Moscow: Географиз.
- Bartlett, W. (2009). Economic development in the European super-periphery: evidence from the Western Balkans. *Economic Annals*, 54(181), 21-44.
- Beata Smarynska-Javorcik (2004). Does Foign Direct Investment Increase the Productivity of Domestic Firms? In search of Spillovers through Backward Linkages. *American Economic Review*, 94(3), 608-610.
- Berg, L. (2004). Scaling knowledge: Towards a critical geography of critical geographies. *Geoforum*, 35(5), 553–558.
- Berndt, C. and Boeckler, M. (2009). Geographies of circulation and exchange: Constructions of markets. *Progress in Human Geography*, 33(4), 535–551.
- Bird, J. (1988). *The Changing Worlds of Geography: A Critical Guide to Concepts and Methods*. Oxford: Clarendon Press.
- Blomström, M. (1989). *Foreign investment and spillovers*. London: Routledge.
- Boddewyn, J. (1983). Foreign direct divestment theory: is it the reverse of FDI theory? *Review World Economy*, 119(2), 345-355.
- Böhme, K., Hanell, T., Pflanz, K., Zillmer, S., & Niemi, P. (2009). *ESPON Typology Compilation*. Scientific Platform and Tools 2013/3/022 (Interim Report). Retrieved from <https://docplayer.net/54942998-Espon-typologycompilation.html>

- Boschma, R.A. and Martin, R. (2010). The aims and scope of evolutionary economic geography. In R.A. Boschma and R. Martin (eds) *The Handbook of Evolutionary Economic Geography*. Edward Elgar Publishing Ltd., Cheltenham, 1–41.
- Boudeville, J.R. (1961). *Spatial Economy*. Paris: Presse Universitaire de France.
- Bubalo, Ž. M., Dragin, A., Đerčan, B. (2009). Gravitational area of Novi Sad. *Collection of the Papers, University of Belgrade - Faculty of Geography*, 57, 103-122.
- Buckley, J., Casson, M. (1976). *The Future of the Multinational Enterprises*. London: Macmillan.
- Bukurov, B. (1970). Gravitacione sfere vojvođanskih gradova. *Posebna izdanja SANU*, 44: 119-139.
- Business Info Group (2012). *Strane direktne investicije u Srbiji 2001-2011*. Beograd.
- Castels, M. (1993). European cities, informational society, and the global economy. *Tidschrift voor Economische an Sociale Geografie*, 84, 247-257.
- Caves, E. (1982). *Multinational Enterprise and Economic Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cavicchi, C., Oppi, C., Vagnoni, E. (2022). Energy management to foster circular economy business model for sustainable development in an agricultural SME. *Journal of Cleaner Production*, 368, 133188.
- Christaller, W. (1933). *Die zentralen Orte in Süddeutschland. Eine ökonomisch-geographische Untersuchung über die Gesetzmäßigkeit der Verbreitung und Entwicklung der Siedlungen mit städtischen Funktionen*. Darmstadt.
- Clark, G. Huxley, J. and Mountford, D. (2010). *Organising Local Economic Development - The role of Development Agencies and Companies*. Pariz: OECD Publishing.
- Clark, N., Perez-Trejo, F. and Allen, P. (1995). *Evolutionary dynamics and sustainable development: A systems approach*. Aldershot, UK/ Brookfield, US: Edward Elgar.
- Ćurčić, S. (2001). *Naselja Srema, geografske karakteristike*. Novi Sad: Matica Srpska.
- Daly, H.E. (1990). Towards some operational principles of sustainable development. *Ecological Economics*, 2, 1-6.
- Darwent, D. (1969). Growth Poles and Growth Centers in Regional Planning. *Environment and Planning*, 1, 5-32.
- De la Kroat, D. (2001). *Ekonomski rast*. Beograd: službeni glasnik.
- Dicken, P. (2015). *Global shift: managing the changing contours of the world economy*. London: Guilford.

- Drobnjaković, M. (2019). Methodology of typological classification in the study of rural settlements in Serbia. *Journal of the Geographical Institute "Jovan Cvijić" SASA*, 69(2), 157–173.
- Dubé, J., Brunelle, C., Legros, D. (2016). Location Theories and Business Location Decision: A Micro-Spatial Investigation of a Nonmetropolitan Area in Canada. *The Review of Regional Studies*, 46, 143-170.
- Dunning, J. (1979). Explaining changing patterns of international production: In defense of the eclectic theory. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 41(4), 269-295.
- Dunning, J. (1980). Towards an eclectic theory of international production: some empirical tests. *Journal of International Business Studies*, 11(1), 9-31.
- Dunning, J. (2009). Location and the multinational enterprise: a neglected factor? *Journal of International Business Studies*, 40(1), 5-19.
- Elsasser, H. (1972). Veränderung der kontronalen Beschäftigtenstrukturen in Industrie und Handwerk in der Schweiz, 1955-1965. *Geographica Helvetica*, 27(4), 148-158.
- Fearon, D. (2002). *Alfred Weber, Theory of the Location of Industries, 1909*. Santa Barbara: Center for Spatially Integrated Social Science.
- Ferber, U. and Grimski, D. (2002). *Brownfields and Redelopment of Urban Areas – A repost from the Contaminated Land Rehabilitation Network for Enviromental Tehnologies*. Wien: Umweltbundesamt GmbH (Austrian Federal Environmental Agency).
- Friedmann, J.R.P (1956). The concept of a planning region. *Land economics*, 32(1), 1-13.
- Fujita, M. and Mori, T. (1996). Structural stability and evolution of urban systems. *Regional Science and Urban Economics*, 27(4-5), 399-442.
- Fujita, M., Krugman, P. and Venables, A. (1999). *The spatial economy. Cities, regions and international trade*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Gajić, A., Krunić, N., Protić, B. (2021). Classification of Rural Areas in Serbia: Framework and Implications for Spatial Planning. *Sustainability*. 13(4), 1596.
- Garcilazo, E., Martins, J. O. (2015). The contribution of regions to aggregate growth in OECD. *Economic Geography*, 91(2), 205-221.
- Garrison, C. B. (1972). The impact of new industry: An application of the economic base multiplier to small rural areas. *Land economics*, 48, 329-37.
- Gidens, E. (2003). *Социологија*. Београд: Економски факултет.
- Goeler, D., Grčić, M., Ratkaj, I. (2007). Recent development and spatial differentiation of industry in Serbia - a quantitative analysis. *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*, 149, 109-132.

- Gold, J.R. (2019). Behavioural geography. In: A. Kobayashi,(ed), *International Encyclopedia of Human Geography*, second edition. Oxford: Elsevier.
- Gord, H. and Greenaway, D. (2004). Much Ado about Nothing? Do Domestic Firms Really Benefit from Foreign Direct Investment? *Research Observer*, 19(2), 171-198.
- Gradus, R. and Smulders, S. (1993). The trade-off between environmental care and long-term growth: pollution in three proto-type growth models. *Journal of Economics*, 58, 25-51.
- Gray, H. P. (2003). *Extending the Eclectic Paradigm in International Business: Essays in Honor of John Dunning*. London: Edward Elgar.
- Grčić, M. (1990). *Analiza prostorne organizacije industrije regiona Beograda*. Beograd: Ekonomski institut.
- Grčić, M., Budović, A., Sibinović, M. (2023). Recent Changes in the Structural and Regional Disparities of the Labour Market in Serbia – A Shift-Share Analysis. *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*, 164, 233-252.
- Grčić, M. (1999). Functional classification of settlements in Mačva, Šabac Posavina and Pocerina. *Bulletin of Serbian Geographical Society*, 79(1), 3–20.
- Grčić, M., & Ratkaj, I. (2006). Structural changes and regional differentiation of industry in Serbia during the period of transition (1988–2005). *Bulletin of Serbian Geographical Society*, 86(2), 97–112.
- Greenberg, J. H. (2019). *The Typological Method in Diachronic, areal, and typological Linguistics*. Boston: De Gruyter Mouton.
- Hagerstrand, T. (1967). *Innovation Diffusion as a Spatial Process*. Chicago: University of Chicago Press.
- Haggett, P. (1975). *Geography: A Modern Synthesis*. London: Harper & Row.
- Hamilton, F. (1981). Industrial Systems: a dynamic force behind international trade. *The Professional Geographer*, 33(1), 26-35.
- Hariyani, D., Hariyani, P., Mishra, S. (2025). Digital technologies for the Sustainable Development Goals. *Green Technologies and Sustainability*, 3, 100202.
- Hartwick, M. (1977). Intergenerational equity and the investing of rents from exhaustible resources. *American Economic Review*, 67, 972-974.
- Harvey, D. (1969). *Explanation in Geography*. London: Edward Arnold.
- Harvey, D. (2006) *Spaces of Global Capitalism: toward the theory of uneven geographical development*. London, New York: Verso.
- Heckscher, E. (1919). The Effect of Foreign Trade on the Distribution of Income. *Ekonomisk Tidskrift*, 21, 497-512.

- Hirschmann, A.O. (1958). *The Strategy of Economic Development*. New Haven: Yale University Press.
- Horn, J., Rosenband, L., Smith, M. (2010). *Reconceptualizing the Industrial Revolution*. Cambridge MA, USA, London: MIT Press.
- Hoyt, H. (1954). Hoyt Homer on development of economic base concept. *Land Economics*, 30(2), 182-186.
- Hoyt, H. (1939). *The structure and growth of residential neighborhoods in American cities*. Washington: Scholarly Press.
- Huggett, R. J. (1993). *Modeling the Human Impact on Nature – Systems Analysis of Environmental Problems*. Oxford: Oxford University Press.
- Jaćimović, B. (1984). Funkcionalna tipološka klasifikacija seoskih naselja u tetovskoj i gostivarskoj opštini. *Zbornik radova Instituta za geografiju*, 31, 61–71.
- Jacobs, M. (2007). Introduction. The new Politics of the Environment. In: M. Jacobs, *Greening the Millennium?* Malden (USA), Oxford (UKU): Blackwell Publishers, pp. 1-17.
- John, W. (1954). The basic - nonbasic concept of urban economic functions. *Economic geography*, 30, 246-261.
- Jordan, P., (2009). Development of Rural Space in Post-communist Southeast Europe after 1989: a Comparative Analysis. *Revija za geografiju - Journal for Geography*, 4-1, 89-102.
- Kharas, H., McArthur, J.W., Onyechi, O. (2024). *How Is the World Doing on the SDGs? Four Tests and Eight Findings*. Washington DC: Brookings Institution.
- Khachatryan, A. (2024). Why were Daron Acemoglu, Simon Johnson, and James Robinson jointly awarded the 2024 Nobel prize?. DOI: 10.52174/2579-2989_2024.6-110.
- Kolosovskiy, N. (1961). The Territorial-production Combination (complex) in Soviet Economic Geography. *Journal of Regional Science*, 3(1), 1-25.
- Kovačević, T., Kicošev, S., (2007). Influence of Global Changes on Micro European Regions, on the Example of Vojvodina. *Third International Conference*, 28-29 April 2006, Sofia University „St. Kliment Ohridski“, Faculty of Geology and Geography, Sofia, Bulgaria, pp. 305-309.
- Krugman, P. (1995). *Development, Geography, and Economic Theory*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Krugman, P. (1998). What's New about New Economic Geography? *Oxford Review of Economic Policy*, 14(2), 7-17.
- Krunić, N. (2012). *Spatial-functional relations in Vojvodina*. Doctoral dissertation. Belgrade: University of Belgrade - Faculty of Geography.

- Kuhn, T. S. (1962). *The structure of scientific revolutions*. Chicago: Univ. of Chicago Press.
- Lapinskaite, I., Stankevych, V. (2025). Foreign Direct Investment: Driving Sustainable Development or Falling Short? *Economic Culture*, 22, 1-16.
- Launhardt, W. (1883). Wirtschaftliche Fragen des Eisenbahnwesens. *Zentralblatt der Bauverwaltung* 3, 237–241.
- Lawson, V. (2009). Instead of Radical Geography, How about Caring Geography? *Antipode*, 41(1), 210–213
- Leadbeater, Ch. (1999). *Living on Thin Air: The New Economy*. London: Viking.
- Lefebvre, H. (1974). *The Production of Space*. Malden: Blackwell.
- Lefevr, A. (1974). *Urbana revolucija (Urban revolution)*. Beograd: Nolit.
- Lichtenberger, E. (1997). Harris and Ullman's "The Nature of Cities": The Paper's Historical Context and Its Impact on Further Research. *Urban Geography*, 18, 7-14.
- Lösch, A. (1954). *The Economics of Location*. New Haven: Yale University Press.
- Lukić V. (2009). Correlation between Commuting and Migration in Daily Urban System of Pančevo (Vojvodina, Serbia). *Geographica Panonnica*, 13(1), 17-21
- Lukić, T., Armenski, T., Vukosav, S. and Ćurčić, N. (2012). The Functional Transformation of Settlements in Central Serbia. *Forum geografic*, 11(1), 109-117.
- Madžar, Lj. (2016). Strane investicije u ekonomskoj politici Srbije. U: Kovačević R., Gligorić M. (ur.) *Strane direktne investicije i privredni rast u Srbiji*. NDES sa Akademijom ekonomskih nauka i Ekonomski fakultet u Beogradu, Beograd.
- Makedon, V., Karpenko, L., Petko, S., Bondarenko, S., Ryzhova, V. (2024). Economic efficiency and environmental benefits of the development of renewable energy sources. *International Journal of Energy, Environment and Economics*, 32(2), 239-257.
- Malić, A. S., Šantić, D., Sibinović, M., Antić, M., Mišćević, I., Hadud, A. and Sabri, I. (2018). The Influence of Economic Development on Dynamic of Commuting in Srem Region, Republic of Serbia. *Anthropologist*, 31(1-3), 1-10.
- Malić, A., Sibinović, M. (2015). Strukturne promene i prostorna diferencijacija privrede u naseljima Istočnog Srema. U: Četvrti srpski kongres geografa. *Dostignuća, aktuelnosti i izazovi geografske nauke i prakse*. Kopaonik: Geografski fakultet, 469-474.
- Malić-Sibinović, A., Sibinović, M., Ratkaj, I., Gatarić, D., Budović, A., Jocić, N. (2024). Functional typology of settlements in the Srem region, Serbia. *Open Geosciences*, 16, 1-9.
- Manić, E. (2012). Ekonomska geografija na početku novog milenijuma – osvrt na „novu ekonomsku geografiju”. *Teme*, 36(4), 1819-1835.

- Manojlović, S., Sibinović, M., Srejić, T., Novković, I., Milošević, M.V., Gatarić, D., Carević, I. and Batočanin, N. (2022). Factors Controlling the Change of Soil Erosion Intensity in Mountain Watersheds in Serbia. *Front. Environ. Sci.* 10:888901, 1-20.
- Martin, R. (1999). Editorial: The New Economic Geography: Challenge or Irrelevance? *Transactions of the Institute of British Geographers*, 24(4), 387-391.
- Martin, R., Sunley, P. (2011). The New Economic Geography and policy relevance. *Journal of Economic Geography*, 11, 357-369.
- Martinović, M., and Ratkaj, I. (2015). Sustainable rural development in Serbia: Towards a quantitative typology of rural areas. *Carpathian Journal of Earth and Environmental Sciences*, 10(3), 37–48.
- Matijević, D. (2009). *Prostorno funkcionalna povezanost opštine Stara Pazova sa urbanim sistemom Beograda*. Beograd: Geografski Institut „Jovan Cvijić” SANU.
- Mc Kinney, J. (1969). Tipification, Typology and Sociological Theory. *Soc. forces* 48, 1-12.
- Meadows, D. H. et al. (1974). *Granice rasta*. Zagreb: Stvarnost.
- Meena, K. (2013). Border theory and Globalization: Perspectives from the South. *International studies* 50(1), 1-15.
- Miletić, R., & Drobnjaković, M. (2015). Changes in spatial-functional development of the municipality of Inđija (Serbia). *Journal of the Geographical Institute “Jovan Cvijić” SASA*, 65(2), 145–161. <https://doi.org/10.2298/IJGI1502145M>.
- Mishra, K., Dash, K. (2023). Development impact bonds in developing countries: An emerging innovation for achieving social outcomes. *Journal of Social and Economic Development*, 25(1), 22-48.
- Montello, D.R. (2018). *Handbook of behavioral and cognitive geography*. Northampton, MA: Edward Elgar.
- Moran, T. (2001). *Parental Supervision: the new paradigm for foreign direct investment and development*. Washington, DC: Institute for International Economics.
- Myrdal, G. (1957). *Economic Theory And Underdeveloped Regions*. London: Gerald Duckworth.
- Neher, A., Wong, A., Adjei-Bamfo, P., Meinhold, R., Bawole, J. N., Pawar, M. (2025). Social Development Funding Desiderata: Key Issues, Financing Gaps and Options. *The International Journal of Community and Social Development*, 7(2), 263-283.
- Nelson, R.R. (2008). Economic Development from the Perspective of Evolutionary Economic Theory. *Oxford Development Studies*, 36(1), 9-21.

- Nicolas, G. (2009). Walter Christaller From “exquisite corpse” to “corpse resuscitated”. *Surveys and Perspectives Integrating Environment and Society*, 2(2), 1-29.
- Njegovan, Z., Đurić, K. (2017). *Privredni sistem i ekonomska politika*. Novi Sad: Poljoprivredni fakultet, Univerzitet u Novom Sadu.
- Ohlin, B. (1933). *Interregional and international trade*. Cambridge: Harvard Univ. Press.
- Pacione, M. (1982). The use of objective and subjective indicators of quality of life in Human Geography. *Progress in Human Geography*, 6, 495-514.
- Partridge, M, Kamar, A, Olfert, R. (2010). Rural-to-Urban Commuting: Three Degrees of Integration, Growth and Change. *Journal of Urban and Regional policy*, 41(2), 303-335.
- Pawar M. (2025). Social development: Goals, gaps and guts. *The International Journal of Community and Social Development*, 7(2), 122-146.
- Perroux, F. (1955). Note sur la notion de ‘pôle de croissance’, *Économie appliquée*, 7, 307–320; English translation: Note on the Concept of ‘Growth Poles, In: R. Dean, W. Leahy, and D. McKee (Eds.), *Regional Economics*. New York: The Free Press, 1972.
- Pett, M.A., Lackey, N.R. and Sullivan, J.J. (2003) *Making Sense of Factor Analysis: The Use of Factor Analysis for Instrument Development in Health Care Research*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Pickerill, J. (2019). Radical geography. In: Richardson, et. al. Eds, *The International Encyclopedia of Geography*. London: John Wiley & Sons, Ltd.
- Pottier, P. (1963). Axes de communication et développement économique. *Revue Économique*, 14(1), 58-132.
- Radenković I. (2016). *Foreign Direct Investments in Serbia*. Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe.
- Ratkaj, I. (2022). The Transport Sector in Serbia, in: (eds. Manić, E., Nikitović, V. and Đurović, P.) *Geography of Serbia, Nature, People, Economy*. Belgrade:Springer.
- Ratkaj, I., Sibinović, M. and Manić, E. (2021). Foreign direct Investments in the Successor States of Yugoslavia: A Comparative Economic Geography 25 Years Later. In: Deichmann, J. (Ed.), *FDI in Serbia*. Cham: Springer Nature Switzerland AG, 23-50.
- Rawenstein E.G. (1885). The law of Migration. *Juornal of the statistical Society of London*. 48(2), 167-235.
- Richardson, H. W. (1980). Polarization Reversal in Developing Countries. *Papers of the regional Science Association*, 45, 67-85.
- Richardson, H.W. (1973). *Economic growth theory*. London: MacMilan.

- Romeiro, A.R. (2012). Sustainable development: an ecological economics perspective. *Estudos Avançados*, 26, 65-92.
- Schmutzler, A. (1999). The New Economic Geography. *Journal of Economic Surveys* 13, 355-379.
- Scott, A. (2004). A perspective of economic geography. *Journal of Economic Geography*, 5, 479-499.
- Selden, T.M. and Song, D. (1994). Environmental quality and development: Is there a Kuznets curve for air pollution emissions? *Journal of Environmental Economics and Management*, 27(2), 147-162.
- Shaffer, R. (1985). A test of differences in export base multipliers in expanding and contracting economies. *Regional science* 25, 40, 607-61.
- Shirazi, M., Fuinhas, J.A., Silva, N. (2023). Sustainable Economic Development and Geopolitics: The Role of Energy Trilemma Policies. *Sustain. Dev.* 31, 2471-2491.
- Sibinović, M. (2015). Typology of agriculture in conditions of transitional crisis: the example of the Belgrade Region. *Proceedings - Faculty of Geography, University of Belgrade*, 63, 81-100.
- Sibinović, M. (2018). How Did Agricultural Patterns Change in Serbia After the Fall of Yugoslavia? *The Geography Teacher*, 15(1), 33-35.
- Skeldon, R. (1977). Interlinkages between Internal and International Migration and Development in the Asian Region. *Population, Space and Place*, 12 (1), 15-30.
- Smarzynska-Javorcik, B. (2004). Does Foreign Direct Investment Increase the Productivity of Domestic Firms? In Search of Spillovers through Backward Linkages. *American Economic Review*, 94(3), 605-627.
- Smith, N. (2005). Neo-critical Geography or, The Flat Pluralist World of Business Class. *Antipode*, 37(5), 887-899.
- SORS (2022). *Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Serbia 2021*. Belgrade: Statistical Office of Republic of Serbia.
- Srejić, T., Manojlović, S., Sibinović, M., Bajat, B., Novković, I., Milošević, M., Carević, I., Todosijević, M. and Sedlak, M. (2023). Agricultural Land Use Changes as a Driving Force of Soil Erosion in the Velika Morava River Basin, Serbia. *Agriculture*, 13(4), 778. <https://doi.org/10.3390/agriculture13040778>.
- Stavytskyy, A., Borysenko, K. (2024). Modeling the Impact of the State's Level of Democracy on Its Economy Development. *Economics*, 2, 81-90.

- Stefanović, M. (2008). Uticaj stranih direktnih investicija na razvoj nacionalne ekonomije. *Ekonomске teme*, 2, 131-145.
- Sterman, J. (2000). *Business Dynamics: Systems Thinking and Modeling for a Complex World*. New York: Irwin McGraw Hill.
- Storper, M. (2011). Whither Economic Geography? *Journal of Economic Geography*, 11, 333-346.
- Thomas D. (1978). *The urban Fringe: Approaches and Attitudes. Suburban Growth – Geographical Processes at the Edge of the Western City*. London: James H. Johnson.
- Thomas, A. (2025). The Reforming a fractured global financial system: FfD4 and WSSD2 to build a just future for people, planet, and prosperity. *International Journal of Community and Social Development*, 7(2), 240–262.
- Tinbergen, J. (1962). *Shaping the world economy: suggestions for an international economic policy*. New York: Twentieth Century Fund.
- Todorović, M. (2002). *Osnove tipologije i regionalizacije poljoprivrede Srbije*. Beograd: SGD.
- Tošić, B. (1996). Tipologija naselja na osnovu primenjenog istraživanja. *Zbornik radova Geografskog instituta "Jovan Cvijić" SANU*, 46, 143–148.
- Ulman E. & Dacey M. (1960). The minimum requirements approach to the urban economic base. *Regional Science Association*, 6, 175-94.
- Ulman, E. (1954). *Urban geography*. Syracuse: Syracuse University press.
- Van den Bergh, M. (2007). Evolutionary thinking in environmental economics. *Journal of Evolutionary Economics*, 17(5), 521-549.
- Van den Bergh, M. and Gowdy, M. (2000). Evolutionary Theories in Environmental and Resource Economics: Approaches and Applications. *Environmental and Resource Economics*, 17(1), 37-57.
- Veljković, A., Jovanović, R. B. and Tošić, B. (1995). *Towns of Serbia – the centers of development in the network of settlements* (Special issues, Book 44). Belgrade, Serbia: Geografski institut "Jovan Cvijić" SANU.
- Vresk, M. (1977). *Uvod u geografiju*. Zagreb: Školska knjiga.
- Vresk, M. (1984). *Razvoj urbanih sistema u svijetu: geografski pregled*. Zagreb: Školska knjiga.
- Vresk, M. (1990). *Osnove urbane geografije*. Zagreb: Školska knjiga.
- Weber, A. (1909). *Über den Standort der Industrie*. Tübingen: K.C.B. Mohr Paul Siebeck.

- Weber, M. (1968). *Ideal Types and Theory Construction*. Brodbeck, M. (eds.), *Readings in the Philosophy of the Social Sciences*, New York.
- Wertheimer-Baletić A. (1985). *Demografija, stanovništvo i ekonomski razvitak*. Zagreb: Informator.
- Wills, J. and Linneker. B. (2014). In-Work Poverty and the Living Wage in the United Kingdom: A Geographical Perspective. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 39(2), 182–194.
- Wyly, E. (2011). Positively Radical. *International Journal of Urban and Regional Research*, 35(5), 889–912.
- Zhang, Y., Tian, K., Li, X., Jiang, X., Yang, C. (2022). From Globalization to Regionalization? Assessing Its Potential Environmental and Economic Effects. *Appl. Energy*, 310, 118642.

Литература (ћирилична)

- Аврамовић, Т. (1965). *Привреда Војводине од 1915. до 1919/1930. с обзиром на стање пре Првог светског рата*. Нови Сад: Матица српска.
- Агенција за привредне регистре Републике Србије (2012). *Документациона грађа и материјал*. Београд: Агенција за привредне регистре Републике Србије
- Агенција за привредне регистре Републике Србије (2020). *Документациона грађа и материјал*. Београд: Агенција за привредне регистре Републике Србије
- Агенција за привредне регистре Републике Србије (2022). *Документациона грађа и материјал*. Београд: Агенција за привредне регистре Републике Србије
- Бакић, Р. (2006). *Опита демогеографија*. Никшић: Филозофски факултет.
- Бјелић, П. (2011). *Међународна трговина*. Београд: Економски факултет.
- Богдановић, Ж. (1974). *Босут-потамолошка студија*. Београд: Географски факултет, магистарски рад.
- Богдановић, Ж. (1982). *Хидролошки проблеми Срема*. Нови Сад: Институт за географију Природно-математичког факултета, докторска дисертација.
- Бубало-Живковић, М. (2003). *Савремене географске функције Новог Сада и његово гравитационо подручје*. Нови Сад: Департман за географију, туризам и хотелијерство ПМФ Универзитета у Новом Саду.
- Бубало-Живковић, М., Драгин, А., Ђерчан, Б. (2009): Гравитационо подручје Новог Сада. *Зборник радова Геграфског факултета*. 57, 103-122.

- Бугарски, Д. (1980). *Савремене функције Кикинде и њено гравитационо подручје*. Докторска дисертација. Нови Сад: Природно-математички факултет Универзитета у Новом Саду.
- Бугарски, Д., Давидовић, Р, Миљковић, Љ., Марковић, С. (1998). *Клима Срема*. Нови Сад: Природно-математички факултет, Институт за Географију.
- Букуров, Б. (1953). *Геоморфолошки приказ Војводине*. Нови Сад: Матица српска.
- Букуров, Б. (1970). Гравитационе сфере војвођанских градова. Посебна издања САНУ, *Споменица, 44*, 119-139.
- Букуров, Б. (1983). Географске основе постанка у развоју насеља Војводине. *Глас Српске академије наука и уметности, 49*, 112-116.
- Вељковић, А. (1988). Елементи за системски приступ у географији проучавања града. *Зборник радова Географског Института „Јован Цвијић” САНУ, 40*, 179-189.
- Вељковић, А. (1991). Градови - центри развоја у мрежи насеља Србије. *Зборник радова Географског Института Јован Цвијић САНУ, 43*, 161-195.
- Вељковић, А. (1996). Индустрија – фактор у геопростору. *Зборник радова Географског Института „Јован Цвијић” САНУ, 46*, 123-134.
- Вукадиновић, П., Јовић, З. (2012). *Инвестиције*. Београд: Универзитет Сингидунум.
- Грчић, М. (1980). Неке карактеристике савремених економско-географских проучавања индустрије. *Зборник радова ГИ ПМФ, 27*, 85-101.
- Грчић, М. (1988). Системски приступ у географији индустрије – достигнућа, проблеми, перспективе. *Географски преглед, 23-33*.
- Грчић, М. (1990). *Анализа просторне организације индустрије региона*. Београд: Економски институт.
- Грчић, М. (1993). Развој индустрије у субурбаној зони Београда. *Зборник радова Географског факултета, 41*, 259-268.
- Грчић, М., Грчић, Љ. (2002). Мачва, Шабачка Посавина и Поцерица. Београд: Географски Факултет Универзитета у Београду.
- Грчић, М., И, Раткај. (2006). Структурне промене и регионална диференцијација индустрије Србије у периоду транзиције (1988-2005). *Гласник Српског географског друштва, 86(2)*, 97-112.
- Грчић, М., Марић, Ђ. (1988). Методолошки модел за анализу структурних промјена и регионалног развоја привреде. *Гласник ГД РС, 3*, 57-66.
- Грчић, М., Раткај, И. (2004). Саобраћајни коридори као фактори интеграције у Југо-источној Европи. *Зборник радова Географског Института „Јован Цвијић” 53*, 7-25.

- Давидовић, Д., (1999). *Регионално географска проучавања Војводине, Срем, становништво Срема*. Нови Сад: Институт за географију.
- Давидовић, Р., Богдановић, Ж., Миљковић, Љ., Бугарски, Д. Томић, П., Плавша, Ј., Лазић, Л., Мрковић, С. (1999). *Воде Срема*. Нови Сад: Природно-математички факултет, Институт за географију.
- Давидовић, Р., Богдановић, Ж., Миљковић, Љ., Бугарски, Д., Томић, П., Плавша, Ј., Лазић, Л., Марковић, С. (1998). *Рељеф Срема*. Нови Сад: Природно-математички факултет, Институт за географију.
- Дајић, М., Којић, Н. (2018). Фактори који детерминишу привредни раст. *Економски погледи*, 20, 41-59.
- Динић, Ј. (1990). *Економска географија*. Београд: Економски факултет.
- Доксидиадис, А.К. (1982). Човек и град. Београд: Нолит.
- Дукић, В. (1981). *Климатологија*. Београд: Научна књига.
- Ђере, К. (1981). Гравитациона подручја војвођанских регионалних центара. *Зборник радова Института за географију ПМФ Универзитета у Новом Саду*, 11, 81-96.
- Ђерчан, Б. (2014). Системи насеља у Срему. Докторска дисертација. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, ПМФ, Департман за географију, туризам и хотелијерство.
- Ђерчан, Б., Лукић, Т., Бубало-Живковић, М. (2011). Регионални значај, проблеми и потенцијали пограничног подручја Срема. *Зборник радова – Географски факултет Универзитет у Београду*, 59, 131-156.
- Ђорђевић, Д. (1993). Промена у начину коришћења земљишта у периурбаним зонама већих градова. *Зборник радова Географског факултета*, 41, 9-16.
- Ђорђевић, С. (2009). *Приручник за модерно управљање локалним економским развојем. Факултет политичких наука*. Београд: Чигоја штапма.
- Ђурић, В. (1968). *Нови процеси у развоју сеоских насеља*. Београд: Џвијићев зборник – у спомен 100 годишњици његовог рођења, САНУ.
- Ђурић, В. (1971). Урбана и индустријска револуција као чинилац структурне и функционалне трансформације простора. *Зборник радова ИГПМФ*, 18, 21-25.
- Ђурчић, Р. (1984). *Општина Шид, географска монографија*. Нови Сад: Институт за географију Природно --математичког факултета.
- Жижић, М., Ловрић, М., Павличић, Д. (1992). *Методи статистичке анализе*. Београд: Економски факултет.
- Зеремски, М. (1962). Неке морфолошке одлике долиноског система Будовара у источном Срему. *Зборник за природне науке*, св.22, Матица српска, Нови Сад.

- Илић, Ј. (1970). Карактеристике функционалних односа између града и околине са посебним освртом на СР Србију. *Становништво*, 3-4, 167-181.
- Јакопин, Е., Бајец, Ј. (2012). Структурне трансформације – развојни императив. *Економика предузећа*, 60, 79-93.
- Кицошев, С., Динчић, Д. (1988). *Географске основе просторног планирања*. Нови Сад: Природно-математички факултет, Институт за географију.
- Козомара, Ј. (1994). *Технолошка конкурентност*. Београд: Економски факултет.
- Лукић, В. (2011). *Демографски развитак и функционална структура Панчева*. Географски Институт „Јован Цвијић”, САНУ, специјално издање, бр. 83, Београд.
- Лукић, В. (2012). Повезаност између миграција и дневних миграција у Војводини. *Зборник Матице Српске за друштвене науке*, 141, 615-624.
- Малић, А., Сибиновић, М. (2015). Структурне промене и просторна диференцијација привреде у насељима Источног Срема. У: Четврти српски конгрес географа. *Достигнућа, актуелности и изазови географске науке и праксе*. Копаоник: Универзитет у Београду-Географски факултет, 469-474.
- Малић Сибиновић, А. (2023). Просторна анализа промене концентрације становништва и функција Сремске области у периоду 2002-2011. *Демографија*, 20, 119-143.
- Марковић, Ј.Ђ. (1972). *Београдске области Социјалистичке Федеративне Републике Југославије*. Београд: Завод за издавање уџбеника СР Србије.
- Марковић, С., Павловић, М. (1995). *Географске регије Југославије: Србија и Црна Гора*. Београд: Савремена Администрација.
- Матијевић, Д. (2005). Рецентни развој сеоских насеља у северном делу београдског периурбаног простора. *Географски институт „Јован Цвијић”, САНУ*, 54, 75-86.
- Матијевић, Д. (2009). Просторно функционална повезаност општине Стара Пазова са урбаним системом Београда. Београд: Географски Институт „Јован Цвијић” САНУ.
- Мацура, М. (1954). Критеријум за разграничење градског и сеоског становништва. *Статистичка ревија, Југословенско статистичко друштво*, 371-376.
- Миљковић, Љ., Богдановић, Ж., Игић, Р., Поповић, Е., Миљковић, Н., Мековић, С. (2001). *Земљишта Срема*. Нови Сад: ПМФ, Институт за географију.
- Миљковић, Н. (1975). *Земљишта Фрушке Горе*. Нови Сад: Матица Српска.
- Министарство трговине, туризма и телекомуникација: Закон о страним улагањима, Сл. лист СРЈ, Бр.3/2002 (www.mtt.gov.rs)
- Михаиловић, К. (1972). Динамика структурних промена као основа теорије пола раста. *Економска мисао*, 5, 10-26.

- Нацрт плана стратегије руралног развоја (2009-2013), Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде, Београд, 2009.
- Несторовић, О. (2005). *Стране директне инвестиције као фактор одрживог развоја привреде Србије*. Крагујевац: Универзитет у Крагујевцу, докторска дисертација.
- НСЗ (2021). Подаци о броју запослених и незапослених, Сремска Митровица.
- Палант, Ј. (2011). *СПСС, Приручник за преживљавање*. Београд: Микро књига.
- Перишић, Д. (1969). *Једна претпоставка о агломерационим системима Србије*. Београд: Урбанистички савез Југославије.
- План Генералне регулације радне зоне у Иригу (2006). ЈП Завод за Урбанизам Војводине, Нови Сад.
- Просторни план општине Сремска Митровица до 2028., Службена грађа Сремска Митровица, 9/2009.
- Просторни План општине Стара Пазова до 2025., Службени лист општина Срема, 12/2009.
- Радовановић, М., Николић С. (1973). Дисперзија као квантитативни параметар просторног размештаја и организације географских елемената и неке методе за њено изучавање у системима сеоских насеља (са примерима из СР Србије). *Зборник радова ПМФ*, 20, 99–114.
- Ракић, Р. (1993). Појам приградске зоне и методе њеног истраживања. *Зборник радова Географског факултета*, 41, 73-78.
- Рапајић, С. (2016). *Улога страних директних инвестиција у локалном економском развоју у Републици Србији (2001-2013)*. Београд: Универзитет у Београду, Факултет Политичких наука, докторска дисертација.
- Рапајић, С. (2017). Утицај страних директних инвестиција на привредни раст и развој Новог Сада. *Српска политичка мисао*, 55(1), 255-277.
- Раткај, И. (2005). Међузависност саобраћајне покретљивости, доступности и просторне структуре града. *Зборник радова – Географски факултет Универзитета У Београду*, 53, 45-52.
- Раткај, И. (2012). Просторна диференцијација Београда према степену урбаности, *Зборник радова – Географског факултета Универзитета у Београду*, 60, 103-118.
- РЗС (2002). *Општине и региони у Републици Србији 2003. године*. Београд: РЗС.
- РЗС (2003). *Пољопривредно становништво у Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. години, књига 7*. Београд: РЗС.

- РЗС (2003). *Попис становништва домаћинства и станова 2002. године. Старост и пол, књига 2*. Београд: РЗС.
- РЗС (2003). *Попис становништва домаћинства и станова 2002. године. Школска спрема и писменост, књига 4*. Београд: РЗС.
- РЗС (2003). *Попис становништва, домаћинства и станова 2002. године. Активност и пол, књига 5*. Београд: РЗС.
- РЗС (2011). *Запосленост и зараде*. Београд: РЗС.
- РЗС (2012). *Општине и региони у Републици Србији 2011. године*. Београд: РЗС.
- РЗС (2012). *Попис пољопривреде „Земљиште 2”*. Београд: РЗС.
- РЗС (2012). *Попис становништва домаћинства и станова 2011. године. Школска спрема и писменост, књига 3*. Београд: РЗС.
- РЗС (2012). *Попис становништва, домаћинства и станова 2011. године. Старост и пол, књига, 2*. Београд: РЗС.
- РЗС (2012). *Попис становништва, домаћинства и станова 2011. године. Активност и пол, књига 7*. Београд: РЗС.
- РЗС (2013). *Попис становништва домаћинства и станова 2011. године. Дневни мигранти, књига 11*. Београд: РЗС.
- РЗС (2014). *Попис становништва домаћинства и станова 2011. године. Упоредни преглед броја становника 1948-2011.године, књига 20*. Београд: РЗС.
- РЗС (2022). *Попис становништва 2022*. Непубликовани подаци РЗС-а.
- РЗС (2023). *Општине и региони у Републици Србији 2022. године*. Београд: РЗС.
- РЗС (2023). *Попис пољопривреде 2023*. Београд: РЗС.
- Роксић, Ј. (2007). Правни и институционални оквир за подстицање и заштиту иностраних улагања у Србији. *Финансије*, 42, 1-39.
- Ромелић, Ј. и др (1998). *Привреда Срема I, Регионално географска проучавања Војводине*. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, ПМФ, Институт за географију.
- Ромелић, Ј., Ђуричић, Ј. (1998). *Индустрија Срема*. Нови Сад: ПМФ.
- Росић, И. (1980). *Регионална економика Југославије*. Београд: Научна књига.
- Сибиновић М. (2008). *Фактори и фазе економско-географског развоја Књажевца и околине*. Књажевац: Књижевни клуб „Бранко Миљковић”.
- Сибиновић М. (2015). *Структурне промене и просторна диференцијација пољопривреде у сеоским насељима региона Београда*. Докторска дисертација. Београд: Географски факултет.
- Симоновић, Ђ. (1985). *Урбанизам будућег села*. Београд: САНУ.

- Симоновић, Ђ., Рибар, М. (1993). *Уређење сеоских територија и насеља*. Београд: Архитектонски факултет Универзитета у Београду.
- Стаменковић С. (1989). *Дневне миграције становништва (радне снаге и школске омладине) према централним насељима у врањском крају*. Београд: Српско географско друштво.
- Стаменковић, С. (1996). Дневне миграције становништва у географским проучавањима Србије. *Становништво*, 3-4, 46-60.
- Стаменковић, С. и др. (1995). *Дневне миграције становништва (радне снаге и ученика) према Александровцу и Брусу*, посебна издања књ.4. Београд: Географски факултет Универзитета у Београду.
- Стаменковић, С., Бачевић М. (1992). *Географија насеља*. Београд: Географ. факултет.
- Стаменковић, С., Гатарић, Д. (2008). Дневна интеракција (радне снаге, школске деце и омладине) Београда и војвођанских насеља. *Зборник радова ПМФ – Географски институт*, 56, 63-72
- Стаменковић, С., Гатарић, Д. (2008). Конвергентне и дивергентне дневне миграције становништва Београда и околине - просторна дистрибуција по насељима у границама града Београда. *Демографија*, 5, 43-52.
- Стаменковић, С., Гатарић, Д. (2009). Дневна интеракција радне снаге, ученика и студената Београда и насеља Поморавља. *Зборник радова - Географски факултет Универзитета у Београду*, 57, 87-102.
- Степић, М. (1993). Неки теоријски приступи у проучавању просторне организације приградске пољопривреде. *Зборник радова Географског факултета*, 41, 135-146.
- Степић, М. и Јаћимовић, Б. (2006). *Основи аграрне географије*. Београд: Јантар Група.
- Стојановић Б. (2003). Размештај и густина становништва као основа регионализације; Демографске основе регионализације Србије. *Посебна издања ГИ „Јован Цвијић”, књ. 54*, 73-114.
- Тошић, Б., Матијевић, Д., Лукић, В. (2004). *Дунавско-Моравски коридор, Насеља*. Београд: САНУ, Географски институт „Јован Цвијић”.
- Тошић, Д, Невенић, М. (2007). Нодална регија инструмент просторно – функционалне организације Србије. *Географски Институт Јован Цвијић*, 57, 297-307.
- Тошић, Д. (1999). *Просторно-функцијски односи и везе у нодалној регији Ужица*. Београд: Универзитет у Београду, Географски факултет, докторска дисертација.
- Тошић, Д. (2012). *Принципи регионализације*. Београд: Универзитет у Београду, Географски факултет.

- Тошић, Д. (2018). *Принципи регионализације*, друго издање. Београд: Универзитет у Београду, Географски факултет.
- Ћурчић, С. (1978). *Општина Пећинци-географска монографија*. Нови Сад: Институт за географију, Природно-математички факултет.
- Ћурчић, С. (1984). *Општина Стара Пазова-географска монографија*. Нови Сад: Природно-математички факултет, Институт за географију.
- Ћурчић, С. (1992). *Географија насеља*. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Природно-математички факултет, Институт за географију.
- Ћурчић, С. (2000). *Насеља Срема, географске карактеристике*. Нови Сад: Матица Српска и институт за географију Природно-математичког факултета.
- Ћурчић, С. (2010). *Насеља Војводине, географска синтеза*. Нови Сад: Матица Српска.
- Ћурчић, С., Јовановић, М., Гаудењ, Т., Илић, А. (2012). *Атлас насеља Војводине, I књига – Срем*. Нови Сад: Матица Српска, одељење за друштвене науке.
- Фабри, Н. (1958). *Изотелна карта и гравитационе зоне Новог Сада*. НС: Матица српска.
- Цвијић, Ј. (1898). *Упутства за проучавање сеоских насеља*. Београд.
- Чобелић, Н. (1978). *Привреда Југославије - раст, структура и функционисање*. Београд: Савремена администрација и Институт за економска истраживања.

Интернет извори:

- Aldahra (2025). Aldahra company. Preuzeto dana 11.5. 2025. sa:
<https://serbiadoesapples.com/sr/al-dahra-rudnap-doo/>
- Grad Sremska Mitrovica (2025). Srednjoročni plan Grada. Preuzeto dana 11.5. 2025. sa:
<https://www.sremskamitrovica.rs/ckfinder/userfiles/files/srednjoro%C4%8DnI%20plan%20Sremska%20Mitrovica%202023-2025.pdf>
- Grundfos (2025). Grundfos company. Preuzeto 18.6.2026. sa: <https://ras.gov.rs/grundfos-lat>
- Mitsides Point (2025). O nama. Preuzeto dana 11.5. 2025. sa: <https://mitsidespoint.rs/istorija/>
- Opština Indjija (2024). O Indjiji. Preuzeto 12.9. 2024. sa:
<https://www.indjija.rs/VestiCyr.aspx?Id=33369>
- Opština Irig (2025). Opština Irig – osnovni podaci. Preuzeto dana 11.5. 2025. sa:
https://www.irig.rs/kategorija.php?menu_id=19
- Opština Pećinci (2025). Lokalni ekonomski razvoj. Preuzeto dana 11.5. 2025. sa:
[https://www.pecinci.org/privreda/lokalni-ekonomski-razvoj-\(ler\).66.html](https://www.pecinci.org/privreda/lokalni-ekonomski-razvoj-(ler).66.html)

Opština Ruma (2025). Ruma – osnovni podaci. Preuzeto dana 11.5. 2025. sa:

https://www.ruma.rs/kategorija.php?menu_id=27

Opština Šid (2025). Radne zone. Preuzeto dana 11.5. 2025. sa: <https://sid.rs/investirajte-u-sid/>

Opština Stara Pazova (2025). Postojeći investitori. Preuzeto dana 11.5. 2025. sa:

<https://www.investirajteupazovu.rs/investirajte-u-pazovu/postojeci-investitori.html>

Sunoko (2024) Sunoko. Preuzeto 12.9. 2024. sa: <https://sunoko.rs/o-nama/>

Viktoriaoil (2025). Viktoriaoil – o nama. Preuzeto dana 11.5. 2025. sa:

<https://www.victoriaoil.rs/o-nama/investicije>

Železnice (2022). Rudnik uglja u Vrdniku. Preuzeto dana 11.5. 2022. sa:

<https://zeleznice.rs/o-nama/>

11. Прилози

Прилог 1. Упоредни преглед броја становника Сремске области 1948-2022. године

Насеље	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.	2011.	2022.
Сремска област	223642	260226	285474	306085	309981	335901	312278	282547
Градска	62092	80758	107419	125096	130064	141260	135635	127382
Остала	161550	179468	178055	180989	179917	194641	176643	155165
Инђија	29287	36484	40530	44151	44185	49609	47433	43443
Градска	8566	13525	17892	21843	23061	26247	26025	24450
Остала	20721	22959	22638	22308	21124	23362	21408	18993
Бешка	3976	5378	6351	6377	6166	6239	5783	5116
Инђија	8566	13525	17892	21843	23061	26247	26025	24450
Јарковци	554	456	364	364	318	604	593	579
Крчедин	2799	3167	3134	2877	2852	2878	2429	2213
Љуково	570	897	967	1191	1301	1604	1525	1383
Марадик	2766	2651	2350	2255	2120	2298	2095	1879
Нови Карловци	3299	3427	3060	3050	2947	3036	2856	2552
Нови Сланкамен	4095	3791	3472	3210	2977	3455	2994	2645
Сланкаменачки Виног.	628	581	533	493	278	266	253	190
Стари Сланкамен	928	778	756	638	575	674	543	434
Чортановци	1106	1833	1651	1853	1590	2308	2337	2002
Ириг	14056	14709	13678	12413	11696	12329	10866	9290
Градска	4211	4442	4652	4598	4414	4848	4415	3901
Остала	9845	10267	9026	7815	7282	7481	6451	5389
Велика Ремета	34	38	34	28	28	42	44	42
Врдник	4153	4610	4072	3612	3495	3704	3092	2620
Гргетек	115	136	126	78	73	85	76	65
Добродол	186	199	146	129	126	127	107	83
Ириг	4211	4442	4652	4598	4414	4848	4415	3901
Јазак	1650	1587	1478	1303	1144	1100	960	773
Крушедол Прњавор	578	553	481	276	229	277	234	136
Крушедол Село	508	568	508	424	372	388	340	288
Мала Ремета	215	253	222	192	157	151	130	119
Нерадин	1017	912	769	704	625	551	475	413
Ривица	819	800	743	674	633	657	620	532
Шатринци	570	611	447	395	400	399	373	318
Пећинци	18567	19289	18490	19284	20077	21506	19720	18401
Остала	18567	19289	18490	19284	20077	21506	19720	18401
Ашања	1465	1608	1455	1481	1486	1488	1365	1253
Брестач	1141	1109	1122	1031	1031	1066	934	869
Деч	1333	1362	1215	1227	1346	1590	1491	1404
Доњи Товарник	847	1045	1099	1034	1076	1016	973	926
Карловчић	1467	1412	1147	1103	1224	1243	1078	998
Купиново	2162	2220	2057	2002	2009	2047	1866	1640
Обреж	1254	1312	1387	1429	1417	1400	1308	1218
Огар	1030	1157	1119	1096	1111	1143	1040	947
Пећинци	1299	1414	1700	2232	2422	2659	2581	2448
Попинци	1436	1360	1273	1252	1219	1360	1166	1020
Прхово	817	938	849	764	771	813	784	710
Сибач	563	548	508	509	549	544	468	463
Сремски Михаљевци	1008	1027	865	837	862	837	769	680
Суботиште	910	953	927	911	968	942	844	752

Шимановци	1835	1824	1767	2376	2586	3358	3053	3073
Рума	40742	47671	52156	55083	55087	60006	54339	48621
Градска	15619	19446	23933	27699	28582	32229	30076	27747
Остала	25123	28225	28223	27384	26505	27777	24263	20874
Буђановци	2389	2392	2260	1991	1848	1757	1496	1224
Витојевци	684	796	873	878	901	913	808	767
Вогањ	1558	1687	1692	1728	1628	1614	1506	1281
Грабовци	1712	1742	1728	1594	1488	1480	1189	964
Добринци	1625	1629	1641	1696	1701	1716	1549	1372
Доњи Петровци	945	1015	944	842	843	991	924	765
Жарковац	882	1089	934	955	915	1102	904	799
Кленак	2180	2874	3354	3353	3378	3246	2946	2603
Краљевци	966	1142	1214	1218	1216	1232	1056	906
Мали Радинци	579	643	578	574	558	598	541	446
Никинци	2201	2607	2644	2425	2266	2216	1808	1551
Павловци	487	528	493	424	404	460	393	342
Платичево	2507	2726	2824	2812	2809	2760	2444	2202
Путинци	2294	3029	2938	3075	2890	3244	2745	2360
Рума	15619	19446	23933	27699	28582	32229	30076	27747
Стејановци	919	1061	1004	964	976	1020	918	762
Хртковци	3195	3265	3102	2855	2684	3428	3036	2530
Сремска Митровица	52959	63634	78391	85129	85328	85902	79940	72580
Градска	16325	22198	35343	41289	42622	42980	41624	40144
Остала	36634	41436	43048	43840	42706	42922	38316	32436
Бешеновачки Прњавор	158	167	167	150	140	145	83	52
Бешеново	1084	1145	1146	1028	913	965	841	675
Босут	823	1094	1284	1311	1149	1139	971	755
Велики Радинци	968	1325	1513	1620	1570	1617	1426	1145
Гргуревци	1120	1371	1452	1405	1319	1312	1129	880
Дивош	1495	1614	1644	1618	1527	1585	1361	1075
Засавица 1	978	969	913	924	864	836	722	652
Засавица 2	814	806	760	767	750	707	608	532
Јарак	1587	2083	2296	2092	2256	2235	2039	1782
Кузмин	3953	4086	3888	3730	3491	3391	2982	2569
Лаћарак	4455	5902	8121	9718	10235	10893	10638	9278
Лежмир	1152	1128	1127	1006	913	947	699	555
Манђелос	1019	1263	1418	1516	1478	1533	1319	1099
Мартинци	4136	4396	4003	3975	3663	3639	3070	2590
Мачванска Митровица	869	1408	3357	3661	3788	3896	3873	3380
Ноћај	2479	2443	2338	2323	2237	2120	1866	1626
Равње	1889	1856	1745	1692	1587	1463	1184	953
Раденковић	1169	1161	1105	1040	1076	1086	946	802
Салаш Ноћајски	1814	2212	1829	1876	1894	1879	1751	1586
Сремска Митровица	15456	20790	31986	37628	38834	39084	37751	36764
Сремска Рача	749	1001	1043	942	777	773	624	482
Стара Бингула	446	371	300	255	205	190	162	84
Чалма	1274	1704	1787	1855	1776	1675	1431	1141
Шашинци	2029	2106	2067	1983	1928	1830	1623	1436
Шишатовић	233	281	239	237	217	218	211	156
Шуљам	810	952	863	777	741	744	630	531
Стара Пазова	33352	41036	43477	52566	57291	67576	65792	62318
Градска	10103	12089	13776	16217	17110	18645	18602	18522
Остала	23249	28947	29701	36349	40181	48931	47190	43796
Белегиш	2505	2633	2440	2430	2605	3116	2973	2535
Војка	3812	3928	4923	4343	4642	5012	4752	4338
Голубинци	4763	4828	4741	4510	4497	5129	4721	4175
Крњешевци	850	820	801	776	781	1025	845	734
Нова Пазова	6082	10990	10658	15488	16016	18214	17105	16115
Нови Бановци	1451	1592	1842	4077	6354	9358	9443	8796

Стара Пазова	10103	12089	13776	16217	17110	18645	18602	18522
Стари Бановци	2074	2374	2829	3393	4033	5488	5954	5901
Сурдук	1712	1782	1467	1332	1253	1589	1397	1202
Шид	34679	37403	38752	37459	36317	38973	34188	27894
Градска	7268	9058	11823	13450	14275	16311	14893	12618
Остала	27411	28345	26929	24009	22042	22662	19295	15276
Адашевци	2363	2562	2566	2363	2080	2166	1919	1566
Батровци	674	653	577	464	399	320	259	201
Бачинци	1815	1694	1538	1324	1298	1374	1180	990
Беркасово	1235	1214	1213	1217	1103	1228	1115	983
Бикић До	447	408	346	301	299	336	269	199
Бингула	1200	1244	1119	1025	915	906	732	561
Вашица	2158	2163	1963	1740	1636	1717	1424	1211
Вишњићево	2111	2169	2318	2030	1963	1899	1683	1398
Гибарац	1044	1108	980	915	840	1158	989	731
Ердевик	4076	4499	4177	3758	3427	3316	2736	2144
Илинци	1481	1456	1198	1011	883	827	804	602
Јамена	1316	1586	1771	1577	1399	1130	950	738
Кукујевци	2660	2598	2345	1985	1821	2252	1955	1490
Љуба	884	838	757	639	585	559	446	361
Моловин	491	496	460	362	305	298	195	127
Моровић	1876	2110	2292	2196	2105	2164	1774	1301
Привина Глава	301	275	232	202	165	221	186	144
Сот	1279	1272	1077	900	819	791	679	529
Шид	7268	9058	11823	13450	14275	16311	14893	12618

Извор: РЗС, 2022.

Прилог 2. Дневне миграције економски активног становништва које обавља занимање 2002.

Насеље	Укупно	Активно становништво које обавља занимање				
		свега	раде у			
			другом насељу исте општине	другој општини Републике Србије	другој републици или страном држави	непознато
Сремски округ	44372	30684	14932	15410	57	285
Градска	8427	5312	1608	3579	21	104
Остала	35945	25372	13324	11831	36	181
Инђија	6410	4414	1448	2922	5	39
Градска	2357	1525	223	1281	3	18
Остала	4053	2889	1225	1641	2	21
Бешка	1355	1054	272	773	2	7
Инђија	2357	1525	223	1281	3	18
Јарковци	98	61	52	7	-	2
Крчедин	427	307	128	178	-	1
Љуково	384	216	146	70	-	-
Марадик	287	208	92	112	-	4
Нови Карловци	492	332	253	78	-	1
Нови Сланкамен	457	314	225	88	-	1
Сланкаменацки Виног.	25	13	7	6	-	-
Стари Сланкамен	110	62	22	39	-	1
Чортановци	418	322	28	290	-	4
Ириг	1578	931	248	670	-	13
Градска	614	351	29	315	-	7
Остала	964	580	219	355	-	6
Велика Ремета	6	1	-	1	-	-

Врдник	435	313	74	236	-	3
Гргетек	7	3	2	-	-	1
Добродол	34	16	15	1	-	-
Ириг	614	351	29	315	-	7
Јазак	176	105	65	40	-	-
Крушедол Прњавор	27	15	1	14	-	-
Крушедол Село	54	21	4	17	-	-
Мала Ремета	26	13	12	1	-	-
Нерадин	56	23	13	9	-	1
Ривица	98	46	25	20	-	1
Шатринци	45	24	8	16	-	-
Пећинци	3947	2686	961	1696	-	29
Градска	-	-	-	-	-	-
Остала	3947	2686	961	1696	-	29
Ашања	296	246	29	217	-	-
Брестач	174	77	67	8	-	2
Деч	355	279	28	251	-	-
Доњи Товарник	202	139	98	40	-	1
Карловчић	294	245	41	200	-	4
Купиново	300	223	45	177	-	1
Обреж	198	147	64	81	-	2
Огар	206	132	107	22	-	3
Пећинци	210	132	69	62	-	1
Попинци	281	147	97	48	-	2
Прхово	170	100	76	24	-	-
Сибач	118	67	51	16	-	-
Сремски Михаљевци	180	101	34	64	-	3
Суботиште	227	137	101	33	-	3
Шимановци	736	514	54	453	-	7
Рума	6414	4236	2351	1846	5	34
Градска	1720	1028	205	801	2	20
Остала	4694	3208	2146	1045	3	14
Буђановци	132	95	89	5	-	1
Витојевци	220	137	100	37	-	-
Вогањ	447	265	231	34	-	-
Грабовци	141	112	101	11	-	-
Добринци	335	172	107	63	-	2
Доњи Петровци	180	115	83	30	-	2
Жарковац	248	153	123	30	-	-
Кленак	550	427	90	337	-	-
Краљевци	248	145	123	21	-	1
Мали Радинци	119	79	79	-	-	-
Никинци	319	260	165	92	-	3
Павловци	89	48	44	4	-	-
Платичево	423	313	239	73	-	1
Путинци	708	537	333	202	-	2
Рума	1720	1028	205	801	2	20
Стејановци	196	98	88	8	-	2
Хртковци	339	252	151	98	3	-
Сремска Митровица	9106	6550	5767	717	12	54
Градска	1547	1076	717	328	2	29
Остала	7559	5474	5050	389	10	25
Бешеновачки Прњавор	21	11	9	1	-	1
Бешеново	188	107	104	3	-	-
Босут	86	58	47	10	-	1
Велики Радинци	282	208	197	10	-	1
Гргуревци	212	159	129	29	-	1
Дивош	208	160	148	10	-	2
Засавица I	144	85	82	3	-	-

Засавица II	124	69	69	-	-	-
Јарак	400	311	230	80	-	1
Кузмин	355	233	188	42	1	2
Лаћарак	2568	2045	1976	54	4	11
Лежмир	118	65	58	7	-	-
Манђелос	252	184	174	10	-	-
Мартинци	484	365	327	37	1	-
Мачванска Митровица	677	524	495	20	-	9
Ноћај	339	272	269	3	-	-
Равње	169	106	102	4	-	-
Раденковић	172	77	72	4	-	1
Салаш Ноћајски	498	340	330	9	-	1
Сремска Митровица	870	552	222	308	2	20
Сремска Рача	107	35	15	16	4	-
Стара Бингула	16	5	5	-	-	-
Чалма	348	284	267	15	-	2
Шашинци	275	192	154	37	-	1
Шишатовач	38	19	17	2	-	-
Шуљам	155	84	81	3	-	-
Стара Пазова	13886	10020	2536	7402	14	68
Градска	1643	1060	238	808	1	13
Остала	12243	8960	2298	6594	13	55
Белегиш	556	413	114	295	-	4
Војка	999	715	492	220	-	3
Голубинци	1002	735	538	195	-	2
Крњешевци	222	146	46	98	1	1
Нова Пазова	4759	3451	623	2804	7	17
Нови Бановци	3034	2301	191	2087	5	18
Стара Пазова	1643	1060	238	808	1	13
Стари Бановци	1415	1012	210	792	-	10
Сурдук	256	187	84	103	-	-
Шид	3031	1847	1621	157	21	48
Градска	546	272	196	46	13	17
Остала	2485	1575	1425	111	8	31
Адашевци	165	120	116	3	-	1
Батровци	31	18	14	3	-	1
Бачинци	162	120	111	9	-	-
Беркасово	289	196	185	4	-	7
Бикић До	69	37	36	-	-	1
Бингула	118	51	41	9	-	1
Вашица	267	198	190	5	-	3
Вишњићево	193	137	115	13	5	4
Гибарац	200	116	109	4	-	3
Ердевик	260	144	108	35	-	1
Илинци	78	34	34	-	-	-
Јамена	41	41	39	1	-	1
Кукујевци	204	121	107	12	1	1
Љуба	47	22	18	3	1	-
Моловин	52	33	33	-	-	-
Моровић	189	112	101	7	1	3
Привина Глава	30	22	18	-	-	4
Сот	90	53	50	3	-	-
Шид	546	272	196	46	13	17

Извор: РЗС, 2002.

Прилог 3. Дневне миграције економски активног становништва које обавља занимање 2011.

Насеље	Активно становништво које обавља занимање				
	укупно	У истој области		у другој области	у инострану држави
		у оквиру исте општине	у другој општини		
Сремска област	35573	17400	4121	13987	65
<i>Градска</i>	8757	2580	2151	3995	31
<i>Остала</i>	26816	14820	1970	9992	34
Инђија	5346	1835	976	2523	12
<i>градска</i>	2104	284	638	1173	9
<i>остала</i>	3242	1551	338	1350	3
Бешка	1032	405	38	587	2
Инђија	2104	284	638	1173	9
Јарковци	104	74	13	17	
Крчедин	312	153	15	144	
Љуково	316	217	51	48	
Марадик	244	130	21	92	1
Нови Карловци	448	276	96	76	
Нови Сланкамен	362	203	82	77	
Сланкаменачки Виногради	16	8	7	1	
Стари Сланкамен	64	35	9	20	
Чортановци	344	50	6	288	
Ириг	1121	353	303	464	1
<i>Градска</i>	430	32	144	253	1
<i>Остала</i>	691	321	159	211	
Велика Ремета	8	4		4	
Врдник	330	112	77	141	
Гргетек	26	22	1	3	
Добродол	4	1	1	2	
Ириг	430	32	144	253	1
Јазак	112	52	40	20	
Крушедол Прњавор	37	32		5	
Крушедол Село	30	12	5	13	
Мала Ремета	9	6	3		
Нерадин	21	14	2	5	
Ривица	85	49	22	14	
Шатринци	29	17	8	4	
Пећинци	3521	1732	240	1548	1
<i>Остала</i>	3521	1732	240	1548	1
Ашања	299	57	7	235	
Брестач	126	110	5	11	
Деч	347	124	25	198	
Доњи Товарник	238	164	8	66	
Карловчић	244	72	10	162	
Купиново	314	106	7	201	
Обреж	281	158	7	116	
Огар	247	191	12	43	1
Пећинци	258	143	34	81	
Попинци	186	133	27	26	
Прхово	166	132	6	28	
Сибач	81	65	8	8	
Сремски Михаљевци	145	58	18	69	
Суботиште	142	111	8	23	
Шимановци	447	108	58	281	
Рума	4768	2152	1212	1390	14
<i>Градска</i>	1701	275	720	698	8
<i>Остала</i>	3067	1877	492	692	6

Буђановци	100	78	9	13	
Витојевци	131	103	6	22	
Вогањ	275	211	38	26	
Грабовци	108	88	14	6	
Добринци	195	81	79	35	
Доњи Петровци	113	75	19	19	
Жарковац	149	93	24	32	
Кленак	359	101	6	251	1
Краљевци	141	99	28	14	
Мали Радинци	67	57	6	4	
Никинци	220	157	28	33	2
Павловци	54	48	2	4	
Платичево	293	206	16	70	1
Путинци	447	204	147	95	1
Рума	1701	275	720	698	8
Стејановци	110	88	13	8	1
Хртковци	305	188	57	60	
Сремска Митровица	7230	5282	677	1263	8
<i>Градска</i>	2126	1020	339	763	4
<i>Остала</i>	5104	4262	338	500	4
Бешеновачки Прњавор	3	2		1	
Бешеново	96	67	10	19	
Босут	91	75	4	12	
Велики Радинци	185	165	11	9	
Гргуревци	111	86	7	18	
Дивош	153	132	7	14	
Засавица 1	78	69	2	7	
Засавица 2	79	67		12	
Јарак	241	141	71	29	
Кузмин	282	209	51	21	1
Лаћарак	2042	1859	60	123	
Лежмир	41	37		4	
Манђелос	159	140		18	1
Мартинци	353	282	38	32	1
Мачванска Митровица	622	512	13	97	
Ноћај	265	219	7	39	
Равње	106	66	5	35	
Раденковић	44	33		11	
Салаш Ноћајски	274	234	3	37	
Сремска Митровица	1504	508	326	666	4
Сремска Рача	60	40	5	15	
Стара Бингула	4	2		2	
Чалма	193	170	6	16	1
Шашинци	160	95	49	16	
Шишатовић	18	15	2	1	
Шуљам	66	57		9	
Стара Пазова	11068	3992	487	6579	10
<i>Градска</i>	1774	586	196	989	3
<i>Остала</i>	9294	3406	291	5590	7
Белегиш	523	202	7	314	
Војка	856	582	50	224	
Голубинци	813	569	75	169	
Крњешевци	98	38	21	39	
Нова Пазова	3319	959	86	2269	5
Нови Бановци	2239	513	31	1694	1
Стара Пазова	1774	586	196	989	3
Стари Бановци	1249	455	18	775	1
Сурдук	197	88	3	106	
Шид	2519	2054	226	220	19

Градска	622	383	114	119	6
Остала	1897	1671	112	101	13
Адашеви	257	249	6	2	
Батровци	17	15	1	1	
Бачинци	130	115	7	4	4
Беркасово	201	187	6	8	
Бикић До	35	34		1	
Бингула	35	27	8		
Вашица	200	190	5	5	
Вишњићево	115	107	5	3	
Гибарац	152	136	8	8	
Ердевик	202	139	37	25	1
Илинци	63	57	3	3	
Јамена	69	61	4	4	
Кукујевци	132	101	7	24	
Љуба	30	21	3	4	2
Моловин	13	12		1	
Моровић	164	144	12	4	4
Привина Глава	15	15			
Сот	67	61		4	2
Шид	622	383	114	119	6

Извор: РЗС, 2011.

Прилог 4. Дневне миграције економски активног становништва које обавља занимање, 2022.

Насеље	Дневни мигранти - укупно	Економски активно становништво које обавља занимање				
		свега	у истој области		у другој области	у страној држави
			у оквиру исте општине	у другој општини		
Сремска област	60710	48517	23306	9664	15452	95
Сремска Митровица	13542	11189	6531	2609	2024	25
Бешеновачки Прњавор	10	6	4	1	1	0
Бешеново	213	162	78	66	18	0
Босут	223	186	99	58	27	2
Велики Радинци	328	267	176	74	17	0
Гргуревци	212	172	95	45	32	0
Дивош	255	203	151	20	32	0
Засавица 1	177	119	99	10	10	0
Засавица 2	149	108	87	11	10	0
Јарак	480	382	135	193	54	0
Кузмин	581	454	231	142	76	5
Лаћарак	3078	2508	1989	313	206	0
Лежмир	127	101	83	4	14	0
Манђелос	320	252	210	16	26	0
Мартинци	678	555	359	142	53	1
Мачванска Митровица	1094	914	731	81	100	2
Ноћај	484	405	309	41	55	0
Равње	234	194	150	8	33	3
Раденковић	237	195	128	23	44	0
Салаш Ноћајски	567	423	335	41	47	0
Сремска Митровица	3031	2730	593	1040	1089	8
Сремска Рача	104	87	41	31	12	3
Стара Бингула	18	14	8	1	5	0
Чалма	368	304	240	33	31	0

Шашинци	366	288	89	180	18	1
Шишатовцац	36	25	19	3	3	0
Шуљам	172	135	92	32	11	0
Инђија	9025	7343	3417	1535	2391	0
Бешка	1641	1379	848	109	422	0
Инђија	3099	2450	278	941	1231	0
Јарковци	251	176	145	21	10	0
Крчедин	699	611	353	96	162	0
Љуково	624	501	397	66	38	0
Марадик	553	452	316	55	81	0
Нови Карловци	843	715	508	127	80	0
Нови Сланкамен	602	487	339	76	72	0
Сланкаменачки Виног.	56	38	19	16	3	0
Стари Сланкамен	102	74	40	14	20	0
Чортановци	555	460	174	14	272	0
Ириг	2051	1557	273	679	605	0
Велика Ремета	6	6	0	0	6	0
Врдник	451	363	65	128	170	0
Гргетек	2	2	0	1	1	0
Добродол	30	22	0	22	0	0
Ириг	855	672	61	285	326	0
Јазак	238	171	68	72	31	0
Крушедол Прњавор	32	21	4	6	11	0
Крушедол Село	66	42	8	15	19	0
Мала Ремета	30	18	5	2	11	0
Нерадин	79	52	20	22	10	0
Ривица	142	94	29	50	15	0
Шатринци	120	94	13	76	5	0
Пећинци	5903	4694	2703	495	1496	0
Ашања	459	381	166	15	200	0
Брестач	334	263	234	11	18	0
Деч	508	419	199	48	172	0
Доњи Товарник	329	270	197	25	48	0
Карловчић	392	330	149	29	152	0
Купиново	489	384	179	20	185	0
Обреж	409	363	228	15	120	0
Огар	345	263	205	9	49	0
Пећинци	607	512	319	89	104	0
Попинци	385	298	162	97	39	0
Прхово	291	222	167	21	34	0
Сибач	184	139	120	11	8	0
Сремски Михаљевци	267	202	130	11	61	0
Суботиште	285	205	158	13	34	0
Шимановци	619	443	90	81	272	0
Рума	9320	7374	2879	2534	1952	9
Буђановци	302	261	130	102	29	0
Витојевци	281	190	124	32	34	0
Вогањ	506	370	287	40	43	0
Грабовци	248	215	159	29	27	0
Добринци	392	263	95	121	47	0
Доњи Петровци	237	173	101	54	18	0
Жарковац	281	202	114	70	18	0
Кленак	639	525	181	40	304	0
Краљевци	262	178	117	39	22	0
Мали Радинци	157	114	92	18	4	0
Никинци	447	397	225	125	47	0
Павловци	112	74	52	12	10	0
Платичево	495	384	180	89	115	0
Путинци	703	592	209	313	69	1

Рума	3388	2757	389	1286	1077	5
Стејановци	255	193	122	56	15	0
Хртковци	615	486	302	108	73	3
Стара Пазова	16602	13050	5424	1270	6356	0
Белегиш	792	659	427	10	222	0
Војка	1386	1148	747	156	245	0
Голубинци	1284	1080	713	198	169	0
Крњешевци	237	174	40	66	68	0
Нова Пазова	4308	3267	993	218	2056	0
Нови Бановци	2911	2282	684	66	1532	0
Стара Пазова	3297	2776	1044	495	1237	0
Стари Бановци	2017	1361	605	45	711	0
Сурдук	370	303	171	16	116	0
Шид	4267	3310	2079	542	628	61
Адашевци	435	373	285	43	41	4
Батровци	59	45	36	2	7	0
Бачинци	177	127	88	21	16	2
Беркасово	316	195	171	10	13	1
Бикић До	44	30	26	2	2	0
Бингула	81	47	16	22	9	0
Вашица	303	246	207	20	19	0
Вишњићево	264	196	139	33	23	1
Гибарац	212	154	132	10	9	3
Ердевик	364	277	125	93	58	1
Илинци	164	106	81	19	5	1
Јамена	103	87	69	2	14	2
Кукујевци	193	129	61	33	33	2
Љуба	75	56	28	1	14	13
Моловин	33	20	13	1	5	1
Моровић	182	145	115	13	17	0
Привина Глава	33	23	20	2	1	0
Сот	114	74	49	4	15	6
Шид	1115	980	418	211	327	24

Извор: РЗС, 2022.

Прилог 5. Економски активно становништво, 2011. године

Насеље	Укупно	Активно становништво				
		свега	запослени	незапослени		
				свега	некада радили	траже први посао
Сремска област	312278	126206	98385	27821	19672	8149
Инђија	47433	19635	14744	4891	3558	1333
Бешка	5783	2319	1739	580	405	175
Инђија	26025	11440	8405	3035	2310	725
Јарковци	593	229	135	94	54	40
Крчедин	2429	857	614	243	136	107
Љуково	1525	584	397	187	140	47
Марадик	2095	860	755	105	72	33
Нови Карловци	2856	1203	1007	196	153	43
Нови Сланкамен	2994	1182	967	215	123	92
Сланкаменачки Виногради	253	83	61	22	13	9
Стари Сланкамен	543	208	153	55	35	20
Чортановци	2337	670	511	159	117	42
Ириг	10866	4460	3751	709	480	229

Велика Ремета	44	15	13	2	2	0
Врдник	3092	1096	798	298	183	115
Гргетек	76	54	54	0	0	0
Добродол	107	47	44	3	0	3
Ириг	4415	1809	1541	268	205	63
Јазак	960	439	420	19	6	13
Крушедол Прњавор	234	83	66	17	15	2
Крушедол Село	340	125	91	34	23	11
Мала Ремета	130	51	39	12	8	4
Нерадин	475	219	203	16	11	5
Ривица	620	353	341	12	11	1
Шатринци	373	169	141	28	16	12
Пећинци	19720	7798	6693	1105	737	368
Ашања	1365	529	437	92	60	32
Брестач	934	340	323	17	15	2
Деч	1491	640	527	113	82	31
Доњи Товарник	973	394	340	54	31	23
Карловчић	1078	421	364	57	37	20
Купиново	1866	598	527	71	48	23
Обреж	1308	515	365	150	94	56
Огар	1040	378	349	29	12	17
Пећинци	2581	1022	886	136	89	47
Попинци	1166	462	408	54	41	13
Прхово	784	339	325	14	10	4
Сибач	468	203	161	42	28	14
Сремски Михаљевци	769	338	323	15	9	6
Суботиште	844	322	276	46	34	12
Шимановци	3053	1297	1082	215	147	68
Рума	54339	21074	16166	4908	3423	1485
Буђановци	1496	578	428	150	114	36
Витојевци	808	276	213	63	45	18
Вогањ	1506	571	465	106	77	29
Грабовци	1189	374	306	68	34	34
Добринци	1549	530	438	92	62	30
Доњи Петровци	924	290	230	60	44	16
Жарковац	904	303	226	77	48	29
Кленак	2946	861	634	227	89	138
Краљевци	1056	458	340	118	76	42
Мали Радинци	541	215	187	28	21	7
Никинци	1808	604	457	147	82	65
Павловци	393	144	84	60	53	7
Платичево	2444	804	666	138	93	45
Путинци	2745	951	695	256	176	80
Рума	30076	12732	9782	2950	2150	800
Стејановци	918	352	248	104	67	37
Хртковци	3036	1031	767	264	192	72
Сремска Митровица	79940	32738	25877	6861	4836	2025
Бешеновачки Прњавор	83	33	29	4	2	2
Бешеново	841	307	288	19	15	4
Босут	971	296	219	77	59	18
Велики Радинци	1426	696	614	82	67	15
Гргуревци	1129	432	324	108	62	46
Дивош	1361	550	482	68	51	17
Засавица 1	722	351	334	17	8	9
Засавица 2	608	264	195	69	43	26
Јарак	2039	853	766	87	51	36
Кузмин	2982	1278	1076	202	114	88
Лаћарак	10638	4293	3168	1125	799	326
Лежмир	699	303	264	39	26	13

Манђелос	1319	502	347	155	97	58
Мартинци	3070	1131	875	256	143	113
Мачванска Митровица	3873	1440	974	466	304	162
Нођај	1866	712	643	69	33	36
Равње	1184	649	611	38	24	14
Раденковић	946	453	435	18	6	12
Салаш Нођајски	1751	709	615	94	61	33
Сремска Митровица	37751	15612	12110	3502	2605	897
Сремска Рача	624	213	141	72	51	21
Стара Бингула	162	76	71	5	5	0
Чалма	1431	593	404	189	139	50
Шашинци	1623	627	583	44	30	14
Шишатовац	211	79	73	6	5	1
Шуљам	630	286	236	50	36	14
Стара Пазова	65792	27322	21366	5956	4259	1697
Белегиш	2973	1127	832	295	215	80
Војка	4752	1907	1571	336	226	110
Голубинци	4721	1885	1524	361	259	102
Крњешевци	845	318	294	24	13	11
Нова Пазова	17105	7247	5783	1464	1001	463
Нови Бановци	9443	3922	2980	942	667	275
Стара Пазова	18602	7937	6100	1837	1360	477
Стари Бановци	5954	2476	1951	525	400	125
Сурдук	1397	503	331	172	118	54
Шид	34188	13179	9788	3391	2379	1012
Адашеви	1919	745	524	221	148	73
Батровци	259	63	50	13	8	5
Бачинци	1180	423	297	126	88	38
Беркасово	1115	420	336	84	54	30
Бикић До	269	109	83	26	24	2
Бингула	732	257	222	35	19	16
Вашица	1424	503	373	130	100	30
Вишњићево	1683	665	615	50	6	44
Гибарац	989	392	286	106	86	20
Ердевик	2736	888	637	251	145	106
Илинци	804	290	214	76	49	27
Јамена	950	294	181	113	71	42
Кукујевци	1955	646	391	255	169	86
Љуба	446	205	171	34	29	5
Моловин	195	73	43	30	28	2
Моровић	1774	558	413	145	92	53
Привина Глава	186	47	30	17	10	7
Сот	679	252	172	80	60	20
Шид	14893	6349	4750	1599	1193	406

Извор: РЗС, 2011.

Прилог 6. Економски активно становништво, 2022. године

Насеље	Укупно	Економски активни		
		свега	обављају занимање	незапослени
Сремска област	282547	119179	106774	12405
Сремска Митровица	72580	30940	27322	3618
Бешеновачки Прњавор	52	9	9	0
Бешеново	675	241	212	29
Босут	755	279	249	30

Велики Радинци	1145	413	370	43
Гргуревци	880	326	264	62
Дивош	1075	399	353	46
Засавица 1	652	283	251	32
Засавица 2	532	225	121	104
Јарак	1782	713	640	73
Кузмин	2569	1013	862	151
Лаћарак	9278	3957	3363	594
Лежмир	555	138	134	4
Манђелос	1099	472	393	79
Мартинци	2590	1065	932	133
Мачванска Митровица	3380	1411	1233	178
Ноћај	1626	608	556	52
Равње	953	432	356	76
Раденковић	802	464	404	60
Салаш Ноћајски	1586	679	580	99
Сремска Митровица	36764	16263	14705	1558
Сремска Рача	482	176	156	20
Стара Бингула	84	36	34	2
Чалма	1141	466	385	81
Шашинци	1436	565	509	56
Шишатовцац	156	54	53	1
Шуљам	531	253	198	55
Инђија	43443	18238	16854	1384
Бешка	5116	2043	1942	101
Инђија	24450	10993	10147	846
Јарковци	579	262	238	24
Крчедин	2213	803	765	38
Љуково	1383	662	616	46
Марадик	1879	654	594	60
Нови Карловци	2552	1093	1039	54
Нови Сланкамен	2645	864	778	86
Сланкаменацки Виногради	190	52	47	5
Стари Сланкамен	434	154	127	27
Чортановци	2002	658	561	97
Ириг	9290	3428	3110	318
Велика Ремета	42	15	13	2
Врдник	2620	900	812	88
Гргетек	65	4	4	
Добродол	83	27	23	4
Ириг	3901	1598	1443	155
Јазак	773	305	274	31
Крушедол Прњавор	136	36	29	7
Крушедол Село	288	107	103	4
Мала Ремета	119	53	51	2
Нерадин	413	75	69	6
Ривица	532	183	167	16
Шатринци	318	125	122	3
Пећинци	18401	8089	7421	668
Ашања	1253	529	489	40
Брестач	869	350	344	6
Деч	1404	636	609	27
Доњи Товарник	926	327	323	4
Карловчић	998	422	396	26

Купиново	1640	621	540	81
Обреж	1218	521	415	106
Огар	947	404	367	37
Пећинци	2448	1072	994	78
Попинци	1020	512	427	85
Прхово	710	316	298	18
Сибач	463	232	215	17
Сремски Михаљевци	680	297	294	3
Суботиште	752	362	346	16
Шимановци	3073	1488	1364	124
Рума	48621	20233	17838	2395
Буђановци	1224	460	413	47
Витојевци	767	288	223	65
Вогањ	1281	546	466	80
Грабовци	964	385	333	52
Добринци	1372	384	374	10
Доњи Петровци	765	252	223	29
Жарковац	799	326	314	12
Кленак	2603	1004	771	233
Краљевци	906	341	307	34
Мали Радинци	446	181	166	15
Никинци	1551	599	560	39
Павловци	342	133	123	10
Платичево	2202	785	707	78
Путинци	2360	823	781	42
Рума	27747	12452	10946	1506
Стејановци	762	300	277	23
Хртковци	2530	974	854	120
Стара Пазова	62318	27808	25277	2531
Белегиш	2535	990	946	44
Војка	4338	1910	1730	180
Голубинци	4175	1812	1610	202
Крњешевци	734	383	355	28
Нова Пазова	16115	7674	6910	764
Нови Бановци	8796	3846	3505	341
Стара Пазова	18522	8405	7631	774
Стари Бановци	5901	2327	2174	153
Сурдук	1202	461	416	45
Шид	27894	10443	8952	1491
Адашевци	1566	594	526	68
Батровци	201	68	60	8
Бачинци	990	369	314	55
Беркасово	983	439	305	134
Бикић До	199	78	70	8
Бингула	561	146	122	24
Вашица	1211	463	382	81
Вишњићево	1398	397	377	20
Гибарац	731	262	233	29
Ердевик	2144	631	600	31
Илинци	602	198	141	57
Јамена	738	227	179	48
Кукујевци	1490	500	408	92
Љуба	361	184	181	3
Моловин	127	60	56	4

Моровић	1301	358	338	20
Привина Глава	144	68	57	11
Сот	529	142	129	13
Шид	12618	5259	4474	785

Извор. РЗС, 2022.

Прилог 7. Пропорционалне промене запослености, 2002-2022. године

Насеље	нето релативна промена запослених (%)	структурни ефекат (%)	диференцијални ефекат (%)
Адашевци	-22.50	-32.39	9.88
Ашања	-13.34	-23.56	10.22
Батровци	-41.61	-31.49	-10.12
Бачинци	-42.30	-19.34	-22.96
Белегиш	-6.65	-18.32	11.66
Беркасово	12.55	2.50	10.05
Бешеновачки Прњавор	-77.09	-53.99	-23.10
Бешеново	-42.46	-47.08	4.62
Бешка	14.20	14.69	-0.49
Бикић До	-15.22	-22.31	7.09
Бингула	-64.77	-63.98	-0.79
Босут	-17.51	-39.83	22.32
Брестач	-38.67	-53.44	14.77
Буђановци	-44.30	-58.68	14.38
Вашица	-28.64	-25.02	-3.62
Велика Ремета	543.87	2.59	541.28
Велики Радинци	-48.13	-40.05	-8.08
Витојевци	-11.63	-13.09	1.46
Вишњићево	-44.82	-47.99	3.16
Вогањ	-16.16	-23.31	7.14
Војка	17.98	-9.75	27.73
Врдник	-19.56	28.77	-48.33
Гибарац	-35.52	-27.45	-8.07
Голубинци	5.60	-13.23	18.83
Грабовци	-36.17	-42.55	6.38
Гргетек	-94.70	-79.87	-14.83
Гргуревци	-36.47	-22.45	-14.01
Деч	18.16	-6.52	24.68
Дивош	-37.98	-38.89	0.91
Добринци	-39.70	-42.59	2.89
Добродол	-69.62	-77.25	7.64
Доњи Петровци	-22.92	-33.68	10.77
Доњи Товарник	-1.26	-22.79	21.53
Ердевик	-29.98	-30.86	0.88
Жарковац	-7.07	-14.19	7.11
Засавица 1	-7.31	-35.61	28.31
Засавица 2	-38.90	-17.96	-20.94
Илинци	-57.17	-51.26	-5.91
Инђија	31.85	23.11	8.74

Ириг	18.06	6.59	11.46
Јазак	-35.69	-38.75	3.07
Јамена	-53.63	-56.72	3.08
Јарак	-34.38	-36.47	2.09
Јарковци	59.15	-24.56	83.71
Карловчић	-11.84	-8.29	-3.55
Кленак	10.52	-4.33	14.84
Краљевци	-39.53	-38.32	-1.21
Крњешевци	-19.54	-26.60	7.06
Круshedол Прњавор	-67.97	-45.77	-22.20
Круshedол Село	-13.33	-44.16	30.83
Крчедин	-4.80	-17.84	13.04
Кузмин	-34.05	-42.76	8.71
Кукујевци	-63.98	-47.77	-16.20
Купиново	-12.38	-18.89	6.51
Лаћарак	0.30	11.16	-10.86
Лежмир	-61.31	-47.57	-13.74
Љуба	-5.57	-62.94	57.37
Љуково	76.12	4.90	71.22
Мала Ремета	-11.68	-56.74	45.05
Мали Радинци	-34.57	-48.89	14.32
Манђелос	-11.20	-16.02	4.82
Марадик	-28.38	-35.39	7.01
Мартинци	-39.46	-32.94	-6.52
Мачванска Митровица	22.71	28.47	-5.76
Моловин	-58.67	-48.04	-10.62
Моровић	-46.41	-32.94	-13.47
Нерадин	-82.74	-70.17	-12.56
Никинци	-22.04	-14.46	-7.58
Нова Пазова	24.20	24.33	-0.13
Нови Бановци	21.33	24.00	-2.68
Нови Карловци	1.77	-34.00	35.76
Нови Сланкамен	-30.81	-24.87	-5.94
Ноћај	-39.94	-36.02	-3.92
Обреж	-11.16	-28.58	17.42
Огар	8.92	-30.20	39.12
Павловци	-17.00	-44.03	27.04
Пећинци	3.59	6.14	-2.56
Платичево	-16.52	-17.31	0.79
Попинци	-34.60	-42.70	8.10
Привина Глава	-0.57	-37.18	36.61
Прхово	-28.92	-44.63	15.71
Путинци	-18.47	-0.19	-18.28
Равње	-44.43	-52.34	7.91
Раденковић	-19.62	-58.33	38.72
Ривица	-30.22	-50.26	20.05
Рума	3.09	21.27	-18.17
Салаш Ноћајски	-12.88	-12.32	-0.56
Сибач	-1.25	-38.36	37.11
Сланкаменачки Виногради	-61.79	-51.60	-10.18
Сот	-39.97	-35.08	-4.89
Сремска Митровица	17.09	28.69	-11.59
Сремска Рача	-15.43	-29.04	13.62
Сремски Михаљевци	-20.41	-42.89	22.48

Стара Бингула	-71.43	-68.11	-3.32
Стара Пазова	41.25	19.03	22.22
Стари Бановци	35.13	11.67	23.47
Стари Сланкамен	-33.14	17.37	-50.51
Стејановци	-26.30	-46.08	19.79
Суботиште	-10.81	-31.19	20.39
Сурдук	-12.22	-26.34	14.12
Хртковци	-8.64	-19.85	11.21
Чалма	-23.33	-15.75	-7.58
Чортановци	17.17	14.65	2.52
Шатринци	-38.72	-60.22	21.49
Шашинци	-38.26	-36.12	-2.14
Шид	-5.65	23.44	-29.10
Шимановци	27.60	4.35	23.25
Шишатовац	-47.24	-54.96	7.73
Шуљам	-22.93	-34.98	12.05

Прилог 8. Вредности Хојтовог индекса за секторе привредних делатности 2022. године

Насеље	Примарни сектор	Секундарни сектор	Терцијарни сектор	Квартарни сектор
Адашеви	15.63	-39.00	4.57	-46.62
Ашања	0.90	-1.03	27.24	-11.31
Батровци	2.69	-16.16	-5.69	3.26
Бачинци	15.84	29.44	-47.00	-58.17
Белегиш	-12.97	-29.41	36.63	-5.62
Беркасово	45.03	-42.51	-35.31	-33.45
Бешеновачки Прњавор	-1.37	-5.80	-5.09	1.63
Бешеново	19.17	-6.29	-31.13	-24.66
Бешка	-41.16	132.28	38.75	-119.99
Бикић До	21.74	-8.86	-9.50	-8.54
Бингула	47.18	-52.19	-41.96	-42.90
Босут	19.05	18.70	-32.97	-40.92
Брестач	22.04	61.60	-17.14	-50.68
Буђановци	64.66	18.32	-56.92	-75.32
Вашица	52.01	-74.73	-18.65	-33.98
Велика Ремета	0.89	-5.30	-0.11	1.67
Велики Радинци	11.75	-8.82	-31.18	-34.17
Витојевци	-3.26	21.90	-47.15	-38.16
Вишњићево	150.07	-124.79	-76.97	-99.28
Вогањ	-7.84	40.77	-0.51	-50.20
Војка	-48.61	190.03	66.98	-116.70
Врдник	-23.22	-144.17	-14.70	4.61
Гибарац	30.69	-33.70	-9.62	-30.44
Голубинци	92.70	112.49	-48.05	-123.87
Грабовци	63.53	-10.66	-53.45	-30.49
Гргетек	-1.72	-7.75	-6.37	-4.71
Гргуревци	14.75	-26.06	-26.22	-30.82
Деч	-1.09	47.31	53.44	-20.90
Дивош	24.60	-36.32	-56.32	15.06
Добринци	-13.25	-13.89	-28.42	-88.60
Добродол	1.81	2.54	-5.13	-7.57
Доњи Петровци	7.79	-7.80	-26.95	-38.95
Доњи Товарник	-0.46	0.04	18.27	-44.57
Ердевик	88.36	-118.74	-95.06	-84.27
Жарковац	12.89	54.10	-28.28	-26.46

Засавица 1	96.77	-43.84	-24.88	-23.29
Засавица 2	-4.06	-27.83	-21.12	-26.90
Илинци	4.10	-24.34	-32.98	-33.13
Инђија	-477.96	840.96	168.48	381.67
Ириг	26.94	-144.40	9.80	77.40
Јазак	59.58	-18.00	-13.74	-45.78
Јамена	51.50	-72.75	-46.31	-32.16
Јарак	47.92	-12.41	-24.59	-43.91
Јарковци	10.70	56.11	-20.73	-26.75
Карловчић	-1.37	-22.76	41.22	2.00
Кленак	25.23	-63.61	-59.03	-114.64
Краљевци	21.06	21.04	-24.77	-52.50
Крњешевци	27.61	-3.15	51.09	2.25
Крушедол Прњавор	-1.59	-11.41	-1.32	-8.04
Крушедол Село	18.39	-22.22	9.78	-11.72
Крчедин	-0.47	-47.09	45.18	-68.39
Кузмин	137.13	-101.51	-68.70	-75.13
Кукујевци	48.64	-74.59	-43.98	-84.77
Купиново	20.67	-68.10	4.32	-36.25
Лаћарак	-90.12	161.71	-118.02	-94.52
Лежмир	-11.66	-22.29	-31.38	-10.28
Љуба	87.46	-13.17	-11.37	-18.26
Љуково	-13.54	124.46	14.50	-31.73
Мала Ремета	22.86	-10.86	3.34	-9.28
Мали Радинци	28.22	14.07	-15.70	-29.03
Манђелос	40.97	-26.92	-51.68	15.58
Марадик	7.36	61.03	-90.10	-93.92
Мартинци	118.57	-27.66	-50.76	-86.30
Мачванска Митровица	-16.30	66.79	-84.16	-9.83
Моловин	32.64	-11.06	-5.44	-8.11
Моровић	69.63	-113.23	-54.47	-55.27
Нерадин	-6.91	-26.98	-25.46	-27.62
Никинци	5.02	79.25	-50.96	-59.07
Нова Пазова	-339.75	390.73	558.12	214.88
Нови Бановци	-194.39	-165.96	399.20	144.22
Нови Карловци	79.58	132.04	-39.04	-97.38
Нови Сланкамен	-27.88	-107.92	-12.15	-72.97
Ноћај	34.04	24.00	-71.31	-44.81
Обреж	-2.18	-8.78	-4.33	-29.70
Огар	-1.02	55.89	-9.78	-35.73
Павловци	24.96	-4.32	-15.51	-11.30
Пећинци	21.33	7.65	36.15	4.36
Платичево	10.82	34.56	-61.74	-108.25
Попинци	62.05	40.94	-19.94	-41.27
Привина Глава	8.20	-3.61	-10.11	8.14
Прхово	31.24	16.46	18.44	-36.27
Путинци	-32.35	34.85	3.78	-116.56
Равње	75.82	8.99	-47.37	-41.35
Раденковић	163.81	24.65	-44.58	-42.77
Ривица	31.94	-23.83	-20.12	-21.90
Рума	-398.06	270.20	160.46	434.41
Салаш Ноћајски	-12.90	30.00	-36.39	0.32
Сибач	47.77	13.52	-2.36	-18.78
Сланкаменачки Виног.	9.98	-9.51	-13.62	-11.61
Сот	28.02	-43.38	-28.83	-26.59
Сремска Митровица	-429.28	-712.92	7.01	1955.83
Сремска Рача	14.27	-1.33	-11.22	-27.74
Сремски Михаљевци	33.03	-22.04	30.38	-4.18
Стара Бингула	13.78	0.39	-6.23	-5.67

Стара Пазова	-277.34	282.53	292.29	338.46
Стари Бановци	-95.90	-36.52	79.84	-2.00
Стари Сланкамен	-5.47	-23.13	-8.52	0.21
Стејановци	49.87	-11.35	-23.66	-25.64
Суботиште	29.13	56.15	3.32	-26.61
Сурдук	3.24	-42.38	22.23	-21.05
Хртковци	77.16	-8.66	-44.88	-125.10
Чалма	4.86	-8.22	-37.79	-4.76
Чортановци	-33.89	-52.43	-45.15	-63.61
Шатринци	15.60	20.28	-15.16	-18.82
Шашинци	20.06	58.51	-42.69	-69.20
Шид	-88.36	-656.50	212.74	240.78
Шимановци	-50.19	104.86	152.92	-4.14
Шишатовца	3.88	-3.41	-6.28	-0.10
Шуљам	41.97	-13.68	-17.03	-13.80

Прилог 9. Вредности регионалног фактора за секторе привредних делатности 2002-2022. године

Насеље	Примарни сектор	Секундарни сектор	Терцијарни сектор	Квартарни сектор
Адашевци	0.63	1.25	1.05	1.72
Ашања	0.51	1.39	1.11	1.19
Батровци	0.56	0.77	0.87	1.14
Бачинци	0.74	0.77	0.74	0.62
Белегиш	0.51	1.03	1.24	1.61
Беркасово	4.29	0.90	0.77	1.02
Бешеновачки Прњавор	0.00	0.77	0.00	1.83
Бешеново	0.60	1.53	0.95	1.24
Бешка	1.86	1.09	0.85	0.94
Бикић До	2.71	0.81	0.87	0.70
Бингула	0.92	2.06	1.03	0.52
Босут	0.83	2.49	0.85	0.97
Брестач	0.45	2.09	1.64	1.13
Буђановци	0.68	2.74	1.22	1.03
Вапица	1.28	0.78	1.02	0.92
Велика Ремета	7.62	0.00	0.00	3.14
Велики Радинци	0.40	0.98	0.91	1.37
Витојевци	0.72	0.95	1.28	1.34
Вишњићево	1.63	1.03	0.69	0.62
Вогањ	0.41	1.48	0.94	1.10
Војка	0.50	1.44	1.50	1.10
Врдник	2.50	0.45	1.07	0.58
Гибарац	1.15	0.93	0.68	1.02
Голубинци	1.39	1.28	1.06	1.11
Грабовци	1.05	1.09	1.55	1.00
Гргетек	0.00	0.00	0.00	0.00
Гргуревци	0.77	0.80	1.24	0.70
Деч	0.87	1.57	1.14	1.08
Дивош	0.60	1.03	1.09	1.35
Добринци	0.24	1.41	1.62	0.89
Добродол	0.25	0.00	0.00	0.00
Доњи Петровци	0.69	1.13	1.67	1.31
Доњи Товарник	0.62	1.63	1.53	0.83
Ердевик	1.19	1.81	0.79	0.64
Жарковац	1.04	1.12	0.92	1.13
Засавица 1	2.82	0.97	1.00	1.00
Засавица 2	0.46	0.57	2.99	0.77
Илинци	0.35	1.34	1.19	0.95

Инђија	1.26	1.17	0.91	1.08
Ириг	1.53	1.25	1.24	0.87
Јазак	1.25	0.84	1.63	0.77
Јамена	0.97	2.45	0.98	0.82
Јарак	0.67	1.04	1.40	1.11
Јарковци	1.44	2.26	1.74	2.16
Карловчић	0.61	0.84	1.44	0.86
Кленак	1.76	1.25	1.01	0.95
Краљевци	0.62	1.12	0.98	1.19
Крњешевци	0.90	0.93	1.07	1.77
Крушедол Прњавор	0.15	0.63	1.16	0.78
Крушедол Село	1.30	1.35	2.36	1.05
Крчедин	0.68	1.04	1.62	1.12
Кузмин	0.98	1.14	1.29	1.20
Кукујевци	0.50	0.85	0.76	0.88
Купиново	0.90	1.04	1.56	0.86
Лаћарак	1.06	0.82	1.03	0.96
Лежмир	0.05	1.28	0.53	1.64
Љуба	2.38	3.17	3.48	1.10
Љуково	1.18	1.75	1.72	1.42
Мала Ремета	2.25	1.35	6.52	0.39
Мали Радинци	0.93	1.65	1.11	1.11
Манђелос	1.41	1.01	0.90	1.04
Марадик	0.49	1.69	0.70	1.16
Мартинци	0.87	1.09	1.00	0.67
Мачванска Митровица	6.95	0.87	1.03	0.90
Моловин	1.58	0.36	1.52	0.26
Моровић	1.22	0.70	0.65	0.79
Нерадин	0.06	2.08	2.17	1.31
Никинци	0.70	1.33	0.49	1.00
Нова Пазова	1.61	0.88	1.05	1.16
Нови Бановци	1.88	0.81	0.96	1.28
Нови Карловци	0.99	1.95	1.58	1.11
Нови Сланкамен	0.29	1.12	1.61	0.71
Ноћај	0.56	1.15	1.27	0.82
Обреж	0.49	1.35	1.56	1.29
Огар	0.53	1.82	1.72	1.54
Павловци	1.39	1.51	1.20	1.57
Пећинци	1.33	1.29	1.09	0.63
Платичево	0.78	1.21	0.98	0.78
Попинци	0.85	1.46	1.20	0.86
Привина Глава	1.31	2.32	0.58	1.72
Прхово	0.74	1.24	2.12	1.29
Путинци	0.49	0.84	1.03	0.67
Равње	0.89	1.38	1.25	1.15
Раденковић	1.88	1.97	1.28	1.61
Ривица	1.10	1.49	1.21	1.92
Рума	1.37	0.84	0.82	0.88
Салаш Ноћајски	0.45	0.95	1.28	1.14
Сибач	1.74	2.68	1.29	0.72
Сланкаменачки Виног.	0.72	1.47	0.40	0.70
Сот	1.36	0.75	0.91	0.81
Сремска Митровица	2.64	0.80	0.93	0.96
Сремска Рача	1.13	3.05	0.68	0.68
Сремски Михаљевци	0.84	1.88	1.79	1.11
Стара Бингула	0.70	1.44	0.58	1.57
Стара Пазова	1.65	1.07	1.13	1.40
Стари Бановци	0.99	1.00	1.29	1.56
Стари Сланкамен	0.51	1.05	0.92	0.36

Стејановци	1.11	1.33	1.53	1.54
Суботиште	0.91	1.77	1.34	0.78
Сурдук	0.58	1.23	1.58	1.12
Хртковци	1.39	1.06	1.38	0.89
Чалма	0.65	0.86	1.17	0.99
Чортановци	1.15	1.21	0.85	0.96
Шатринци	0.62	4.38	0.93	1.22
Шашинци	0.49	1.28	1.12	0.75
Шид	2.71	0.66	0.75	0.82
Шимановци	0.51	1.26	1.32	1.15
Шишатовац	0.44	2.58	0.87	1.67
Шуљам	1.51	0.85	1.45	1.34

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Александра Малић Сибиновић рођена је 26. маја 1987. године у Београду. Своје одрастање провела је у Старој Пазови, где је завршила основну школу „Бошко Палковљевић Пинки” и Гимназију „Бранко Радичевић”. Након завршене средње школе уписала је 2006. године Географски Факултет Универзитета у Београду (студијски смер географија). Дипломирала је 2010. године на теми „Одређивање елемената сунчеве геометрије Старе Пазове” и тиме стекла звање дипломирани географ са просечном оценом 8,61. Докторске академске студије уписала је 2011. године, на студијском програму геонауке, научна област друштвена географија (економска географија). Положила је све испите у року са просечном оценом 10.0.

Осим похађања докторских студија радила је у неколико основних школа, а данас ради у Економско-трговинској школи „Вук Караџић” у Старој Пазови.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора _____ Александра Малић Сибиновић _____

Број индекса _____ 21/2011 _____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Утицај инвестиција на промене економске базе

и функција насеља Сремске области

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, _____

Александра Малић Сибиновић

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора: Александра Малић Сибиновић

Број индекса: 21/2011

Студијски програм: Геонауке

Наслов рада: Утицај инвестиција на промене економске базе и функција насеља
Сремске области

Ментор: проф. др Иван Раткај

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањена у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, _____

Александра Малић Сибиновић

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Утицај инвестиција на промене економске базе

и функција насеља Сремске области

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
- ☒ 3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.
Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, _____

Александра Малић Сибиновић

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.